

УДК 332.2.021.8

JEL Classification: Q15; Q18

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006006>

Л.В. МОЛДАВАН, доктор економічних наук, професор

Глобалізаційна трансформація землекористування: наслідки та способи їх запобігання

Мета статті – обґрунтувати на основі систематизації пропозицій з різних наукових джерел і результатів власних польових досліджень процесів, які відбуваються в аграрному секторі, основні складові інституціонально-правового середовища, спрямовані на запобігання глобалізації землекористування у вітчизняному аграрному секторі з урахуванням досвіду країн, які впоралися з вирішенням цієї проблеми.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано такі методи: монографічний (аналіз розподілу сільськогосподарських підприємств різних країн за площею сільськогосподарських угідь); порівняльного аналізу (визначено особливості глобалізаційних процесів у землекористуванні в Україні, країнах Латинської Америки та західноєвропейських країнах); емпіричний (щодо комплексної оцінки соціальних й екологічних наслідків концентрації великих масивів сільськогосподарських угідь у користуванні вітчизняних і трансконтинентальних промислово-торгових компаній); абстрактно-логічний (узагальнення та формулювання основних висновків і пропозицій за результатами проведеного дослідження).

Результати дослідження. Досліджено ретроспективу і сучасний стан глобальних процесів у землекористуванні різних країн. Здійснено порівняльний аналіз групування суб'єктів господарювання за розмірами земельних ділянок у західноєвропейських країнах і Україні. Доведено, що економічні вигоди антропогенного сільськогосподарського виробництва на основі концентрації великих масивів сільськогосподарських угідь у користуванні окремих компаній не перекривають соціальні та екологічні втрати. Розглянуто способи раціонального розподілу сільськогосподарських угідь і контролю за ефективним їх використанням та роль держави у цих процесах.

Елементи наукової новизни. На основі систематизації економічних, соціальних і екологічних наслідків глобальної трансформації землекористування у сільському господарстві та експертної оцінки практики впливу на цей процес регулятивного земельного законодавства обґрунтовано базові напрями формування вітчизняного інституціонально-правового середовища, спрямованого на запобігання розвитку в Україні олігархічно-латифундистської системи землекористування.

Практична значущість. Одержані основні результати дослідження мають прикладну спрямованість. Імплементация у вітчизняне інституціонально-правове поле запропонованих тут обмежень у землекористуванні, в доступі до сільськогосподарських угідь і державної підтримки та пільг, щодо екологізації використання угідь шляхом прийняття Закону України «Про Кодекс сталого агрогосподарювання» та введення жорсткого контролю за дотриманням встановлених норм і положень значно обмежать можливість діючих агропромислово-торгових компаній до збільшення власних банків земель та не допустять їх поширення в аграрному секторі України, що поліпшить умови для розвитку селютоутворюючих підприємств і фермерських господарств. Табл.: 6. Бібліогр.: 18.

Ключові слова: глобалізація землекористування; несільськогосподарський капітал; індустріалізація сільського господарства; обмеження землекористування; екологізація землекористування; якість сільськогосподарських угідь; система «Crosse Compliance»; інституціональне середовище.

Молдаван Любов Василівна - доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу форм та методів господарювання в агропродовольчому комплексі, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (01011, м. Київ, вул. П. Мирного, 26)

E-mail: lmoldavan@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5347-2699>

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси, що розвиваються у різних сферах економіки, охопили й земельний ринок. Під впливом випереджаючого приросту населення порівняно зі зростанням виробництва продовольства, змін клімату внаслідок гло-

бального потепління, посилення ерозії ґрунтів за виснажливого індустріального їх використання, зростання волатильності продовольчих цін на світовому аграрному ринку трансконтинентальні компанії й спеціально створені інвестиційні фонди багатьох країн захоплюють мільйони гектарів продуктивних земель у країнах із слабкими правовими ін-

© Л.В. Молдаван, 2020

струментами й корумпованою або некомпетентною владою з метою організації на них експортної діяльності. ФАО ООН попереджає: XXI століття буде століттям колонізації сільськогосподарських угідь і країн великим трансконтинентальним капіталом.

Негативні тенденції, які притаманні процесам глобалізації землекористування (монокультурне експортоорієнтоване виробництво найменш витратної продукції і, відповідно, зростання імпортозалежності від цілої низки продовольчих товарів, витіснення трудомістких видів продукції, що пов'язано із втратою мільйонів робочих місць, зростанням міграційних процесів і знелюдненням сільських територій тощо), уже розвиваються в Україні. Скасування мораторію на купівлю-продаж сільськогосподарських угідь ще більше поглибить вказані проблеми. Для запобігання такому сценарію важливе значення має дослідження досвіду країн, яким вдалося уникнути таких процесів або своєчасно їх призупинити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми глобалізаційних процесів на ринку сільськогосподарських угідь, концентрації значних їх масивів у користуванні вітчизняних і зарубіжних промислово-торгово-фінансових корпорацій привертають увагу наукової спільноти. На виявлення основних проблем функціонування великоземельних агропромислово-торгових структур зорієнтовані роботи В.Г. Андрійчука, І.С. Саса [3, 4], маркетинговий аспект діяльності агропромислових формувань – О.О. Єранкіна [8], оцінювання ефективності концентрації угідь і, відповідно, виробництва – І.С. Артеменка [5], А.О. Гуторова [6], проблеми соціальної спрямованості агрохолдингів – Ю.О. Лупенка, М.Ф. Кропивка [12], їхній вплив на розвиток сільських територій – С.І. Дем'яненко [2], правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в умовах агрохолдингізації аграрного сектору України – П.Ф. Кулинич [11], досвід європейських країн з питань оптимізації землекористування – О.В. Ходаківської, І.В. Юрченка [15], обмеження землекористування селоутворюючою моделлю – В.М. Жука [9].

У цих та інших роботах містяться окремі пропозиції щодо усунення негативних аспектів надконцентрації землекористування, однак чіткої позиції щодо системних непопулярних, але необхідних заходів, які належить здійснити сьогодні, поки що не склалося.

Мета статті – обґрунтувати на основі систематизації пропозицій з різних наукових джерел і результатів власних польових досліджень процесів, які відбуваються в аграрному секторі, основні складові інституційно-правового середовища, спрямовані на запобігання глобалізації землекористування у вітчизняному аграрному секторі з урахуванням досвіду країн, які впоралися з вирішенням цієї проблеми.

Виклад основних результатів дослідження. На початку 90-х років минулого століття в Україні функціонувало 8542 колгоспи і 2630 радгоспів із середньою площею землекористування 3482 га. У той час вони вважалися великими аграрними підприємствами. Серед радгоспів були й більші підприємства, однак вони не визначали процеси концентрації сільськогосподарських угідь. У результаті реформування КСП у 2000 р. налічувалося 13 160 підприємств різних організаційно-правових форм із середнім розміром землекористування 1884 га угідь. Найбільші середні земельні ділянки (2806 га) виявилися у виробничих кооперативах, менші (999 га) – у приватних підприємствах [7].

Формування суб'єктів господарювання із землекористуванням, яке, по суті, не виходило за межі великих корпоративних ферм США, країн Східної Європи та інших, вважалося позитивним результатом. Власники земельних паїв – засновники нових підприємств, створених у межах реформованих КСП, передаючи земельні ділянки в оренду своєму господарству, залишалися його працівниками. Зберігалися багатогалузеве виробництво і, відповідно, робочі місця. Водночас функціонувало 42 тис. фермерських господарств.

Однак у 2003 р. державна статистика фіксує 34 підприємства, які обробляли вже по 10 тис. га і більше (табл. 1).

1. Розподіл сільськогосподарських підприємств України за площею сільськогосподарських угідь, 2003-2017 рр.

Групи с.-г. підприємств за площею землі, що перебуває у їх користуванні	Кількість підприємств						Площа сільськогосподарських угідь						Площа с.-г. угідь на одне підприємство, га		
	2003		2010		2017		2003		2010		2017		2003	2010	2017
	Кількість під-в, од.	До підсумку, %	Кількість під-в, од.	До підсумку, %	Кількість під-в, од.	До підсумку, %	Площа с.-г. угідь, тис. га	До підсумку, %	Площа с.-г. угідь, тис. га	До підсумку, %	Площа с.-г. угідь, тис. га	До підсумку, %			
До 5	6850	11,4	5784	10,2	3138	6,9	22,5	0,1	18,3	0,1	10,1	0,1	3,3	3,2	3,2
5,1-10	4881	8,1	4038	7,1	2594	5,7	38,8	0,2	31,9	0,1	20,3	0,1	7,9	7,9	7,8
10,1-20	5787	9,8	4925	8,7	3937	8,6	90,8	0,4	76,3	0,4	61,0	0,3	15,6	15,5	15,5
20,1-50	16251	27,1	13707	24,3	11263	24,7	614,5	2,6	519,8	2,4	424,9	2,1	37,8	37,9	37,7
50,1-100	5279	8,8	4831	8,6	4903	10,8	355,9	1,5	345,2	1,6	354,3	1,8	67,4	74,5	72,3
100,1-500	6512	10,9	7181	12,7	7372	16,2	1589,2	6,7	1743,1	8,1	1797,1	9,0	244,0	242,7	243,7
500,1-1000	3119	5,2	2667	4,7	2651	5,8	2282,5	9,6	1919,4	8,9	1891,4	9,5	731,8	719,7	713,5
1000,1-2000	3927	6,6	2661	4,7	2481	5,4	5645,5	23,9	1822,8	17,7	3570,9	17,8	1437,6	1436,6	1439,3
2000,1-3000	1873	3,1	1347	2,4	1084	2,4	4543,4	19,2	3295	15,3	2649,2	13,3	2420,7	2446,5	2444,0
3000,1-4000	942	1,6	666	1,2	471	1,0	3234,2	13,7	2293,0	10,6	1635,4	8,2	3433,3	3442,9	3472,9
4000,1-5000	435	0,7	376	0,7	276	0,6	1931,2	8,2	1670,5	7,6	1236,1	6,2	4439,5	4442,8	4478,6
5000,1-7000	356	0,6	332	0,3	261	0,6	2052,6	8,7	1919,6	8,9	1526,3	7,6	5765,7	5781,9	5848,0
7000,1-10000	91	0,2	178	0,2	138	0,3	743,3	3,1	1479,6	6,9	1140,1	5,7	8168,1	8312,4	8261,6
Понад 10000	34	0,1	131	0,3	166	0,4	495,8	2,1	2450,9	11,4	3643,1	18,3	14582,3	18709	21946,4
Усього підприємств та площа с.-г. угідь, що перебуває в їх користуванні	56437	94,2	48824	100	40735	100	23640,2	100	21585,7	100	19960,2	100	418,8	226,3	490,0

Джерело: Статистичний щорічник «Сільське господарство України» за відповідні роки.

У цілому їх землекористування становило 743 тис. га сільськогосподарських угідь. Через сім років (у 2010 р.) їх налічувалося вже 131 підприємство, а оброблювана ними площа досягла 2,5 млн га. Швидко нарощували своє землекористування підприємства, що обробляли 7-10 тис. га. У 2003 р. налічувалося 91, у 2010 р. - 178 од. Площа у їхньому обробітку збільшилася відповідно від 743,3 до 1309 тис. га. Дещо розширили землекористування групи від 50 до 500 га. У решти груп фіксується зменшення кількості підприємств і розмірів їх землекористування. Найбільшого скорочення оброблюваних угідь (майже на 1,7 млн га) зазнали підприємства, у користуванні яких знаходилося 1000-2000 га. Група підприємств із 2000-3000 га угідь втратила 1,2 млн га, підприємства із землекористуванням 3000-4000 тис. га - 808 тис. га. Кількість підприємств у групах від 1000 до 7000 га зменшилася на 2000 одиниць.

Звідси можна стверджувати, що 2003-2010 рр. - це період швидкого нарощування земель великими компаніями шляхом поглинання менших за розміром господарств. Починаючи з 2010 р., указані вище процеси значно поглиблюються. Упродовж 2010-2017 рр. кількість підприємств зменшилася від 48,8 до 40,7 тис. Однак група із земле-

користуванням понад 10 000 га збільшилася на 21%, а її землекористування - на 3237,4 тис. га.

За даними журналу «ТОП-100 аграрних компаній», у 2012 р. середні площі землекористування 79 компаній з останньої групи становили близько 71 тис. на компанію. У цілому згадані корпорації обробляли 5,6 млн га угідь. Із них у підпорядкуванні 16 агропромислових структур знаходилося по 100 тис. га і більше. У середньому на кожен таку компанію припадало майже 203 тис. га.

У 2014 р., тобто за два роки, кількість компаній зросла до 100. При цьому кількість структурних формувань, які контролювали понад 100 тис га, не змінилася, а площа угідь у середньому на одну компанію зросла до 239 тис. га. У результаті збільшення компаній, які обробляли до 100 тис. га, середній розмір їх дещо зменшився - до 66 тис. га.

У наступні два роки, незважаючи на територіальні зміни, пов'язані з подіями в АР Крим і Донецькою та Луганською областями, ситуація майже не змінилася: 16 компаній «стотисячників» у цілому дещо зменшили землекористування і хоча кількість таких на дві зменшилася, середній розмір земельної площі з розрахунку на одну компанію залишився без зміни [10].

Перше місце упродовж останніх п'яти років утримує компанія «UkrLandFarmihg», хоча її земельний банк за цей період зменшився від 670 до 570 тис. га. На друге місце вийшов «Кернел груп компані» із землекористуванням 550 тис. га, потіснивши компанію Group, яка на цьому місці знаходилася в 2016 р. Третя позиція належить Агропросперіс (NCH) – холдингу американської інвестиційної компанії NCH Capital (400 тис. га). «Миронівський хлібопродукт» (МХП) із земельним банком 360 тис. га не поступається четвертою позицією. «Астарта-Київ» збільшила землекористування на 5 тис. га і перемістилася з 6-го місця у 2016 р. на 5-е місце 2018 р. (250 тис. га). Слідом піднялася на один щабель за цей період «Мрія Агрохолдинг», незважаючи на те, що її земельний банк за цей період з 320 тис. га зменшився до 165 тис. га. Шосту позицію посів «Агротон» (151 тис. га). Зберегли свої місця в 10 провідних Індустріальна молочна компанія «ІМК», хоча її земельний банк й зменшився на 7 тис. га (130 тис. га), а також AgroGeneration з постійними 120 тис. га. На 10-му місці в переліку найбільших компаній новий агрохолдинг Епіцентр К (близько 120 тис. га), витіснивши з цього місця «Укрпромінвест-Агро» з його 117 тис. га [14].

Зазначені вище «UkrLandFarmihg», «Кернел груп компані», Агропросперіс (NCH) і «Миронівський хлібопродукт» входять за розміром своїх земельних банків у перелік 35 найбільших латифундій світу.

Земельні банки агропромислових компаній характеризуються значною мірою територіальною розосередженістю. Так, UkrLandFarmihg орендує угіддя у 22 областях України, Укragропром - у 17-ти, Українські аграрні інвестиції - у 16-ти, «Кернел груп компані» – в 11 областях.

Характерне також постійне прагнення компаній до нарощування своїх земельних ділянок не тільки купівлею активів традиційних господарств з орендованими землями і перетворення їх у дочірні підприємства, а й шляхом злиття або поглинання повністю чи частково інших компаній. Ця тенденція супроводжується інтенсивним залученням агропромисловими компаніями іноземного капіталу на зовнішньому фондовому ринку, в результаті якого іноземці стають власниками певної частини корпоративних прав таких компаній. При цьому варто за-

значити, що материнські компанії агропромислових структур значною мірою мають іноземну юрисдикцію.

Великі нефермерські компанії із значними масивами угідь вперше з'явилися у другій половині XIX ст. у західних штатах США й увійшли в історію під відомою назвою «бананзи», що в перекладі з англійської означає «негадана удача», або «золоте дно». Епоха бананз, які спеціалізувалися на вирощуванні пшениці твердих сортів, зайняла півстоліття, практично до кінця 20-х років XX ст. Екстенсивне використання сільськогосподарських угідь та монокультурне землеробство спричинили виснаження ґрунтів, накопичення хвороб і шкідників, притаманних колосовим культурам. Ціни на угіддя з ґрунтовою перевагою впали, знизилися ціни на пшеницю на світових ринках, оскільки наближалася економічна криза 30-х років. Більшість бананзів вийшла з цього агробізнесу в пошуках більш вигідного застосування капіталу. Державі довелося вживати ряд заходів, пов'язаних зі сприянням розвитку фермерських господарств в Айдахо, Юті, Північній Дакоті та інших західних штатах країни. Однак історія великих корпорацій у сільському господарстві США цим не закінчилася.

У післявоєнний період, особливо у 60-ті роки, процеси проникнення промислово-торгових фірм поширилися в усіх американських штатах. На сільськогосподарське виробництво переорієнтувалися промислово-сервісні компанії, які виробляли засоби виробництва для сільського господарства, постачальницькі компанії, компанії харчової і комбікормової промисловості, торгові корпорації. У цих сферах науково-технічний прогрес випереджав можливості фермерських господарств користуватися його досягненнями. Інтеграція виробництва нової техніки і нових технологій безпосередньо з сільськогосподарським виробництвом дозволяла промисловим корпораціям одержувати прибуток, який перекивав низьку ефективність їхніх капіталовкладень у сільське господарство.

У зв'язку з черговим економічним спадом до сільськогосподарського виробництва на основі диверсифікації долучилися компанії, не пов'язані з аграрним сектором. «Юніверсал хелікоптерс», «Нешнл ком'юнікейшнз», «Чейз раббер», «Галф енд вестерн індастріз» та інші скуповували сільськогоспо-

дарські землі, організовували відгодівлю великої рогатої худоби, виробництво і переробку власної продукції тощо. Компанія «Супеіор фармінг» на площі 14 тис. га розвивала овочівництво і садівництво у Каліфорнії та Арізоні. Майже мільйон гектарів сільськогосподарських угідь у Каліфорнії, Арізоні і Нью-Мексико придбала нафтова компанія «Керн каунті ленд».

Промислово-торговий капітал приваблювали у сільське господарство самозабезпечення недорогою сировиною, дешева робоча сила, притаманне сільському господарстві пільгове оподаткування. Однак негативні наслідки монокультурного виробництва, хижацьке використання сільськогосподарських угідь, організовані протестні виступи малих і середніх фермерських господарств змусили урядові структури вжити заходів на захист селян і угідь. Упродовж першої половини 70-х років у Канзасі, Міннесоті, Вісконсині, Південній Дакоті і Саскачевані були прийняті закони, спрямовані проти проникнення промислово-торгових монополій у сільське господарство. На федеральному рівні американським урядом було формально заборонено несільськогосподарським ко-

рпораціям із капіталом у понад 3 млн дол. США брати безпосередню участь у сільськогосподарському виробництві [1]. Їх вилучили з системи державного протекціонізму. Натомість збільшилася державна підтримка індивідуальних і корпоративних ферм та їх кооперативних формувань. Законодавча влада штатів скористалася своїм правом встановлювати обмеження в землекористуванні. Так, у штаті Вашингтон на той час сімейна ферма у складі чоловіка і жінки могла мати не більше 360 га.

Однак самотужки малі індивідуальні сімейні ферми ні розширити свої земельні ділянки, ні організувати виробництво з використанням досягнень техніки і технологій не могли. Це спонукало їх до об'єднання в корпоративні структури, що збільшувало для них фінансові можливості і дозволяло сформувати за рахунок складення своїх ділянок площі середніх і великих ферм. При цьому зменшувалася кількість індивідуальних фермерських господарств та партнерств, тоді як кількість корпорацій збільшувалася. Характерними ці процеси стали для кінця XX - першого десятиріччя XXI ст. (табл. 2).

2. Організаційно-правові форми фермерських господарств США

Показник	Од. виміру	1997	2002	2007	2012
Сімейні індивідуальні	1,000	1,923	1,910	1,906	1,829
Партнерства	1,000	186	130	174	138
Корпорації	1,000	90	74	96	107
Інші*	1,000	17	16	28	36

*Cooperative, estate or trust, institutional, ets.

Джерело: Statistical Abstract of the United States, 2019. P. 554.

До найбільших землекористувачів американська державна статистика відносить господарства з площею землекористування 1000 акрів (240 га) і більше. У 2012 р. до таких господарств належали 115 тис. сімей-

них індивідуальних ферм, 30 тис. партнерств і 26 тис. корпорацій. Землекористування згаданих структур становило відповідно 562, 156 і 131 млн акрів, або 137, 38 і 32 млн га (табл. 3).

3. Групування ферм у США за розміром землекористування організаційно-правових форм, 2012 р.

Кількість ферм	Од. виміру	Усього	Сімейні індивідуальні ферми	Партнерства	Корпорації
	1,000	2,109	1,829	138	107
До 50 акр.	1,000	813	738	33	30
50 до 179 акр.	1,000	634	568	34	21
180 до 499 акр.	1,000	346	296	27	17
500 до 999 акр.	1,000	143	113	15	12
1000 акр. і більше	1,000	173	115	30	26
Земля у користуванні Ферм	млн акр.	915	562	156	131
Середній розмір господарства	акр.	433	307	1123	1224

Джерело: Statistical Abstract of the United States, 2019. P. 555.

При цьому 28% корпорацій і 24% партнерств користувалися земельними ділянками до 12 га угідь, п'ята частина корпорацій і майже чверть партнерств – до 44 га.

Варто зазначити, що близько 90% корпорацій є сімейними, решта утворені землекористувачами, не пов'язаними родинними зв'язками. Середній розмір усіх ферм - 433 акр. (або 102 га), у тому числі сімейних індивідуальних - 307 акр. (74 га), партнерств - 1123 акр. (275 га), корпорацій - 1224 акр. (299 га). Найбільші середні розмі-

ри земельних ділянок - 3454 акр. (842,4 га), встановлено у 2,5% сімейних корпорацій. Для порівняння: в найбільших компаніях України середній розмір землекористування у той період становив 21,5 тис. га, що відповідно у десятки разів перевищує американські найбільші фермерські корпорації.

Від 2012 р. зміни у землекористуванні відбулися незначні. Так, середній розмір ферми збільшився лише на 11 акрів, тобто на 2,5 га (табл. 4).

4. Фермерські господарства та землекористування у США

Показник	Од. виміру	2000	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість ферм, тис.	1,000	2,167	2,099	2,150	2,110	2,102	2,085	2,068	2,060	2,048
Площа фермерських угідь, млн акр.	Мільйон акр.	945	928	916	915	914	913	912	911	910
Середній розмір ферми, акр.	Акри	436	442	426	433	435	438	441	442	444

Джерело: Statistical Abstract of the United States, 2019. P. 555.

Завдяки виваженій політиці США вдалося призупинити глобалізаційні процеси в землекористуванні, забезпечивши обіг сільськогосподарських земель між індивідуальними і корпоративними фермерськими господарствами.

Із 50–60-х років минулого століття на хвилі «зеленої революції» у велике глобальне землекористування активно втягувалося за участю американських й інших корпорацій латифундистсько-поміщицьке господарство країн Латинської Америки. Великі компанії із землекористуванням 200 тис. га і більше окупували найродючіші землі Центральної Бразилії. Серед них Cargill, ADM, Bunge, Dreyfus та інші корпорації США, які стали міжнародними.

Іноземні й національні компанії зосередили в своєму користуванні у країнах Латинської Америки угіддя для виробництва окремих найбільш вигідних експортних видів продукції (кавові зерна, какао-боби, цукрова тростина, соя, бавовна, кукурудза та інші зернові). У ряді країн з потужними, практично цілорічними пасовищами компанії монополізували від 70 до 78% вирощування на експорт овець і великої рогатої худоби.

Успіхи великих землекористувачів у Латинській Америці на зовнішніх ринках супроводжуються обезземелюванням корінного населення, зростанням безробіття, бідності, міграції, тиском на міські ринки праці

і, відповідно, формуванням громадських рухів на захист інтересів селян і продовольчої безпеки населення. Ці та інші процеси змушують уряди Бразилії, Чилі, Аргентини приймати рішення щодо експропріації латифундистських угідь та здійснювати програми повернення людей у села і розвитку фермерства. У Бразилії, наприклад, лише за другу половину 90-х років було експропрійовано 16 млн га угідь, на яких створено за фінансової державної підтримки 267 тис. фермерських господарств.

Загальновідомі з наукової літератури й екологічні наслідки монокультурного високоіндустріального виробництва в латиноамериканських та інших країнах.

Із розпадом Радянського Союзу латиноамериканський тип корпоратизації сільськогосподарського землекористування поширився на союзні республіки, насамперед Росію, Україну і Казахстан. У Росії 30 найбільших агропромислових компаній використовують 6,7 млн га. Окремі російські компанії обробляють значні масиви у країнах Латинської Америки.

Серед 10 провідних компаній світу виділяються китайські землекористувачі: Mudanjiang City Mega Farm - контролює 9105,4 тис. га, Beidahuang Group - 5400 тис. га, Modern Dairy – 4451,5 тис. га угідь.

У країнах ЄС великий нефермерський капітал не міг проникати у сільське господар-

ство, оскільки практично в усіх із них було узаконено фермерський тип господарювання, для забезпечення якого встановлені такі правила доступу до сільськогосподарських угідь, як:

- законодавче закріплення права на придбання (оренду) земельної ділянки для ведення сільського господарства лише за фізичними особами, які проживають на території їх розміщення, або на невеликій від них відстані (у Данії - 10-25 км);

- вимоги до покупців (орендарів) працювати безпосередньо в господарстві на сільськогосподарських роботах;

- необхідність для покупців (орендарів) мати: сільськогосподарський диплом або інший професійний документ; встановлені терміни професійного стажу (Франція - не менше 5 років) та проживання у сільській місцевості (Данія - не менше 8 років);

- законодавче обмеження розмірів землекористування, в тому числі на засадах оренди, однією фізичною особою (Німеччина - 400-500 га, Польща - 300 га, Данія - 80 га, Франція - не більше встановлених у регіонах мінімальних розмірів земельних ділянок*);

- жорсткі обмеження прав землекористування для іноземців (доступ лише до неосвоєних земель, користування ділянками для науково-дослідних робіт).

У ФРН після приєднання Східної Німеччини з її великими господарствами завдяки цим правилам забезпечено оптимальне землекористування. Групу найбільших формують господарства із земельними ділянками 1000 га і більше. Останніх у 2017 р. функціонувало 1,5 тис., або 0,6% від усіх підприємницьких структур, вони обробляли 15,2% угідь. Середній розмір таких господарств становив 1686 га (табл. 5).

5. Структура сільськогосподарських підприємств Німеччини за розмірами угідь, 2017 р.

Розмір підприємства, га	Кількість підприємств		Земельні угіддя		Середній розмір підприємства га
	тис.	%	тис. га	%	
До 10	654	24,3	359,3	2,2	5,5
10-20	55,5	20,8	831,4	5,0	14,9
20-50	64,9	24,0	2170,0	13,0	33,4
50-100	46,8	17,4	3324,0	19,0	71,0
100-200	24,6	9,1	3330,6	20,0	135,4
200-500	8,8	3,2	2554,4	15,2	290,3
500-1000	2,3	0,8	1599,0	9,6	695,2
Понад 1000	1,5	0,6	2528,6	15,2	1686
Усього	269,8	100	16687,3	100,0	62

Джерело: Situatiausberidit 2018/19 des deutsdien Bauerystoandes.

Упродовж 2010-2016 рр. наростили свої земельні ділянки лише індивідуальні сімейні ферми та переважна більшість неінкорпорованих господарських товариств. В інкорпорованих підприємствах приватного і публічного права спостерігається зменшення середніх розмірів оброблювальних площ: у кооперативах - від 1301 до 1282 га, у товариствах з обмеженою відповідальністю - від 488 до 434 га, в юридичних особах публічного права - від 99 до 97 га (табл. 6).

Постсоціалістичні країни - нові члени ЄС імплементували правила «старої Європи» у своє земельне законодавство. Так, у Польщі максимальний розмір господарства не може перевищувати 300 га, а зі спадком - 500 га.

В Угорщині максимальна концентрація угідь у користуванні одного господарського суб'єкта (фізичної особи) становить 300 га. Якщо фізичні особи-землекористувачі створюють юридичну особу для спільної діяльності (наприклад виробничий кооператив), складені ними ділянки не мають перевищувати 1800 га [15, с. 11].

Усе наведене стало важливим чинником запобігання глобалізаційним процесам у землекористуванні і супроводжуваним їх негативним соціальним і екологічним втратам. В Україні через відсутність будь-яких обмежувальних норм щодо доступу до сільськогосподарських угідь спостерігаються процеси, характерні для латиноамериканських та інших країн, землі яких колонізовані великим, у тому числі трансконтинентальним капіталом.

* Залежно від регіонів мінімальні розміри земельних ділянок коливаються від 17 до 25 га.

6. Сільськогосподарські підприємства Німеччини за організаційно-правовими формами і розмірами

Форма права	2010					2016				
	Кількість підприємств		Площа угідь		Середні розміри, га	Кількість підприємств		Площа угідь		Середні розміри, га
	од.	частка, %	1000 га	частка, %		од.	частка, %	1000 га	частка, %	
1.Індивідуальні господарства	273.030	91,5	11.054,71	66,4	41	244.212	85,7	10.652,4	64,1	44
2.Господарські товариства	21.042	7,0	2.664,1	15,9	127	25.703	9,3	3.091,3	18,6	120
Просте товариство	17.639	5,9	2.075,7	12,4	118	21.274	7,7	2.402,7	14,	113
Відкрите торгове товариство	80	0,0	8,6	0,1	108	93	0,0	13,5	0,1	145
Командитне товариство	984	0,3	200,2	1,2	203	2.078	0,8	239,2	1,4	115
Інші товариства	2.339	0,8	379,3	2,3	162	2.258	0,8	435,9	2,6	193
Юридичні особи приватного права	4.616	1,6	2.911,1	17,4	631	5.081	1,8	2.846,9	17,1	560
Кооперативи	1.067	0,4	1.387,7	8,3	1.301	1.027	0,4	1.281,9	7,7	1248
ТОВ	2.841	0,9	1.385,3	8,3	488	3.287	1,2	1.427,1	8,6	434
Акціонерні товариства	111	0,0	96,5	0,6	870	107	0,0	93,1	0,6	870
Інші юридичні особи	597	0,2	41,6	0,2	70	660	0,2	44,8	0,3	68
4.Особи публічного права	446	0,1	44,1	0,3	99	396	0,1	38,4	0,3	97
5.Підприємства у цілому	299.134	100%	16.704,0	100%	56	275.392,0	100%	16.659,0	100%	60

Джерело: Statistisches Bundesamt Deutschland, Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft.

Тобто в діяльності земельних глобалістів нічого не міняється. Перехід компаній, а за ними й великої кількості традиційних господарств України на монокультурне землеробство, знищення тваринництва та інших трудомістких (але важливих для потреб внутрішнього ринку) видів продукції витіснили з сільського господарства до 1,5 млн зайнятих. Ті ж самі міграційні процеси і знелюднення сільської місцевості, а також ґрунторуйнівне і ґрунтовиснажливе використання сільськогосподарських угідь. В основних експортоорієнтованих областях Степу і Лісостепу, земельні угіддя яких найбільшою мірою підконтрольні великим корпораціям, водної і вітрової ерозії зазнали від 50 до 83% посівних площ. Коефіцієнт еродованості тут становить від 1,20, що характеризує кризовий стан ґрунтів, до 1,46, що свідчить про катастрофічний стан ґрунтового покриву згаданих регіонів.

До заходів, призначення яких - зменшення вітрової ерозії та сприяння збереженню ґрунтової вологи, відносяться меліоративне лісорозведення, контурна система обробітку ґрунту, часткове поперечно-смугове залуження схилих угідь та інші заходи, що потребують додаткових коштів, у виділенні

яких агропромислово-торгові корпорації не зацікавлені.

Прагнення до одержання максимальної вигоди при мінімальних відтворювальних витратах характерне і для заходів, пов'язаних з поверненням у ґрунт поживних речовин, винесених з урожаєм - основним законом простого відтворення родючості ґрунтів (Лібих Ю.). Якщо у 1990 р. в агропідприємствах України забезпечувався позитивний баланс NPK, то сьогодні дефіцит поживних елементів у ґрунтах перевищує в понад удвічі нижню екологічно допустиму межу. Дефіцит гумусу становить 600-700 кг на 1 га. У степових і частині лісостепових регіонах, де знаходиться найбільше господарств, підпорядкованих або поглинутих агропромислово-торговими компаніями, внесення органічних добрив становить від 0,0 до 0,1 т на 1 га при нормі 8-9 т/га.

Як наслідок, формування більшої частини урожаю відбувається за рахунок природних ґрунтових запасів поживних речовин, яких сьогодні, за даними науковців-ґрунтознавців, в українських чорноземах у 2,5-3 рази менше, ніж у ґрунтах країн ЄС. За їхніми підрахунками, на підтримання бездефіцитного балансу поживних елемен-

тів у ґрунті потрібно щороку додатково до того, що здійснюється сьогодні, витратити до 30 млрд грн [13].

Однак соціальні втрати села й екологічна шкода, завдана природним ресурсам, при оцінці діяльності агропромислово-торгових компаній ніяк не враховуються. Йдеться лише про значні економічні переваги, які, однак, викликають сумніви. Цей висновок впливає з досліджень окремих науковців, а не офіційної статистики, яка з питань виробничої діяльності агрохолдингових формувань не ведеться. Так, за дослідженням учених ННЦ «Інститут аграрної економіки», у 2011 р. урожайність озимої пшениці в підконтрольних агрохолдингам господарствах була на 17% вищою від господарств традиційного типу, кукурудзи на зерно - на 2,5%, а сояшнику і сої - навпаки, на 4,6% і 8,5% нижчою. Що ж до прибутку з 1 т продукції, то він в агрохолдингах був нижчим порівняно з традиційними господарствами по пшениці на 78%, кукурудзи - на 38%, сояшнику - на 80% [12, с. 10, 12]. За дослідженням В.Г. Андрійчука і І.С. Саса, в 2014-2015 рр. урожайність пшениці у цих корпораціях була вищою порівняно з незалежними господарствами на 11-15%, тоді як рентабельність її виробництва відповідно на 7-11% нижчою [4, с. 82].

Зіставлення економічних, екологічних і соціальних показників засвідчує, що невеликий приріст урожайності в агрохолдингах порівняно з непідконтрольними підприємствами не компенсує низьку ефективність та соціальні й екологічні втрати монокультурного виробництва. Зазначене вимагає інституалізації державного контролю за використанням сільськогосподарських угідь через прийняття відповідного законодавства, яке б сприяло становленню економіко-соціо-екологічно орієнтованої моделі використання земельних угідь як засобу аграрного виробництва, елемента агросфери і природного ресурсу. Роль такої правової моделі полягає в тому, щоб обмежити суб'єкта сільськогосподарської діяльності в отриманні прибутку за рахунок використання землі способами і методами, що призводять до погіршення її природних властивостей. Основу правового регулювання сільськогосподарського землекористування у такій моделі формує принцип *визнання якісного стану сільськогосподарських угідь юридичним фактом*, з яким закон пов'язує дії, що призводять до суттєвих негативних

змін у ґрунтовому покриві, а це слугує підставою для застосування заходів юридичної відповідальності, або сприяють поліпшенню якості сільськогосподарських угідь, що виступає підставою для здійснення заходів щодо економічного стимулювання.

У Європейському Союзі підтримка якісного стану сільськогосподарських угідь та інших природних ресурсів забезпечується системою директив і регламентів ЄС, які містять 156 статей щодо правил ведення сільськогосподарської діяльності. У сукупності всі правила формують систему «Crosse Compliance» (систему «взаємної згоди»), сутність якої полягає в узгодженні діяльності суб'єктів сільськогосподарської діяльності із встановленими відповідно до вимог агрономії і суспільних інтересів щодо збереження сільськогосподарських угідь і сільських агроландшафтів, захисту навколишнього середовища в належному стані, забезпечення здоров'я і благополуччя тварин, виробництва екологічно безпечної продукції.

Такі директиви і регламенти трансформуються у національні «Cross Compliance» або Кодекси належної сільськогосподарської практики країн-членів ЄС з урахуванням місцевих особливостей.

У «Crosse Compliance» Німеччини, до прикладу, збереження якості сільськогосподарських угідь, їх родючості забезпечується комплексом правил, яких необхідно дотримуватися, щоб запобігти розвитку водної й вітрової ерозії, зменшенню вмісту гумусу, руйнуванню структури ґрунту та інших чинників, які негативно впливають на родючість угідь [17].

Для збереження органічної речовини у ґрунті землекористувачі повинні кожні 6 років проводити на своїх угіддях і надавати відповідним органам аналіз гумусного стану ґрунту з метою забезпечення його позитивного балансу.

«Crosse Compliance» містить комплекс вимог щодо обмеження використання азотних добрив, рідких органічних добрив, застосування хімічних засобів захисту рослин відповідно до Директив ЄС 80/68 та інших нормативних актів.

Для оцінювання наслідків недотримання всієї системи встановлених правил, нормативів і вимог унормовано чотири критерії:

- частота порушень (санкції настають у разі повторного попередження щодо недотримання встановлених правил);

- обсяги порушень (площа, на якій не дотримано вимоги щодо правильного обробітку угідь, площа зораного пасовища тощо);

- важкість порушення (оцінка втрат унаслідок недотримання правил);

- період дії допущеного порушення правил і вимог (наприклад, період відновлення втраченої родючості ґрунтового покриву).

Відповідно до оцінки порушень за наведеними критеріями встановлюються розміри санкцій, які коливаються від 1% до 100% належних землекористувачам прямих платежів за державною підтримкою, що здійснюється у межах Спільної аграрної політики ЄС.

У Франції правила щодо підтримки якісного стану сільськогосподарських угідь та інших природних ресурсів і відповідальність за їх недотримання унормовані Кодексом правильних сільськогосподарських практик [16], заходи економічного стимулювання підтримки родючості угідь і захисту інших природних ресурсів передбачені Законом про орієнтацію сільського господарства [18]. Фермерські земельні контракти, які відповідно до Закону укладаються між державою і суб'єктами сільськогосподарської діяльності, містять зобов'язання, пов'язані з виробничою діяльністю суб'єктів та їх вкладом у збереження природних ресурсів.

Відповідно до зазначеного Закону, створено Фонд фінансування заходів, передбачених земельним контрактом, через який держава компенсує витрати або втрати, які несе суб'єкт сільськогосподарського землекористування у процесі виконання екологічних заходів.

Компенсація витрат на здійснення екологічних заходів відбувається на рівні 30% загальної їх суми. На всі заходи упродовж п'яти років державна підтримка становить від 20,9 до 25 тис. євро на господарство.

В Україні, як зазначалося, склалася ґрунтовиснажлива сільськогосподарська практика, за якої підприємства, прагнучи якомога більше одержати прибутку, максимально експлуатують землю як засіб аграрного виробництва, що є наслідком відсутності відповідної політики з боку держави, спрямованої на збереження якісного стану угідь як засобу аграрного виробництва природного походження, засобом зайнятості та добробуту сільського населення і продовольчої безпеки країни, так і як природного ресурсу, який виступає важливим чинником екологічної безпеки в агросфері, забезпечення

біорізноманітності, рекреаційним ресурсом тощо. Використання угідь із збереженням якості ґрунтового покриву не стало об'єктом уваги ні законодавчої влади, яка мала б приймати відповідні законодавчі акти, ні виконавчої влади, уповноваженої їх ініціювати, приймати підзаконні нормативно-правові акти і контролювати їх виконання суб'єктами господарювання.

Задекларований у Земельному кодексі України і Законі України «Про землеустрій» (2003 р.) екологічний аспект землекористування, як один із ключових підвалин правового регулювання відносин землеустрою, не став працюючим, оскільки до сьогодні не підкріплений правовим механізмом його практичної реалізації з урахуванням особливостей угідь як природного ресурсу і важливого елемента агросфери.

Стаття 25.4 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність землекористувачів, якщо в результаті їх виробничої діяльності допущено зниження родючості ґрунтів, змив гумусного шару, порушення структури ґрунтового покриву. Однак ці та інші норми законодавчих актів не застосовуються на практиці також через відсутність нормативно-правових інструментів їх реалізації.

Незважаючи на катастрофічно руйнівні ґрунтовиснажливі процеси, які розвиваються у вітчизняному аграрному секторі, і взяті перед Євросоюзом зобов'язання, що витікають з Угоди про асоціацію між Україною і ЄС, робота з адаптації європейської політики державного впливу на збереження і відтворення родючості ґрунтів через створення відповідного інституціонально-правового забезпечення практично не ведеться. З наявних директив ЄС, які формують європейську систему «Cross Compliance», розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2015 р. передбачена імплементація лише Директиви Ради № 91/676 від 12 грудня 1991 р. зі змінами і доповненнями, внесеними Регламентом ЄС 1882/2003, про захист вод від забруднення нітратами з сільськогосподарських джерел. *Імплементація комплексу актів, що формують систему «Cross Compliance», у вітчизняне правове поле шляхом формування вітчизняної адекватної системи з урахуванням негативних процесів, що відбуваються у землекористуванні - нагальне завдання законодавців і виконавчих органів країни та наукових*

установ, яке може бути реалізованим прийняттям Закону України «Про Кодекс сталого агрогосподарювання».

Практика США і країн-членів ЄС підказує: екологізація законодавства щодо використання сільськогосподарських угідь і ведення сільськогосподарської діяльності змусить корпоративні підприємства, насамперед агрохолдинги, перейти від моногалузевого рослинництва до сівозмінного землеробства, розвивати тваринництво, яке потребує наявності в структурі посівних площ багаторічних трав і кормових бобових як основних гумусоутворюючих культур та дозволяє утилізувати відходи тварин як органічне добриво, що у сукупності з іншими заходами сприятиме поліпшенню якості сільськогосподарських угідь. Усе це у свою чергу значно обмежить можливості великих корпорацій до нарощування землекористування.

Звичайно, що така робота повинна проводитися у взаємозв'язку з унормуванням обмеження землекористування як на засадах власності, так і оренди з використанням практики країн ЄС та США, про яку тут йшлося. Звідси це потребує кардинальних змін або заміни Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» та доповнень до Закону України «Про оренду землі» в частині, що стосується обмежень і вимог до землекористування.

Потребує також імплантації у вітчизняне правове поле практика країн, досвід яких досліджувався, щодо недопущення компаній з несільськогосподарським капіталом до державної фінансової підтримки сільського господарства, як це було здійснено в США.

Інституціонально-правове забезпечення зазначених трьох базових складових аграрної земельної політики у комплексі і взаємозв'язку слугуватиме важливим способом запобігання подальшій колонізації вітчизня-

ного аграрного сектору великим промислово-торгово-фінансовим капіталом, у тому числі іноземним, і призупинення притаманих для їхньої природи негативних соціальних і екологічних процесів.

Висновки. 1. В Україні через слабкість державних структур, відсутність їх позицій щодо фермерського типу господарювання як основи сільськогосподарського устрою, неврегульованість обігу земель сільськогосподарського призначення, несприйняття законодавцями соціальних організаційно-правових форм у сільському господарстві розвивається квазіагрохолдингова комерційна структура організації виробництва, що супроводжується глобальною трансформацією сільськогосподарського землекористування. Глобалізаційні процеси у землекористуванні притаманні багатьом країнам Латинської Америки, Океанії, Африки, колонізованих великим капіталом і зовнішнім управлінням.

2. За дослідженнями вчених різних країн, у тому числі вітчизняних, компаніям глобального землекористування притаманні інтенсивні індустриальні ґрунторуйнівні, ґрунтовиснажливі агросистеми господарювання з монокультурним виробництвом, витісненням робочої сили, посиленням міграційних та інших негативних процесів, втрати від яких для суспільства не перебиваються економічними перевагами концентрації великих масивів угідь у користуванні агропромислово-торгових компаній.

3. Зазначене зумовлює необхідність державного впливу на розподіл сільськогосподарських угідь між суб'єктами господарювання, обмеження доступу до угідь несільськогосподарських компаній та екологізацію землекористування, що в комплексі виступає важливим чинником запобігання формуванню в Україні олігархічно-латифундистської системи господарювання в аграрному секторі.

Список бібліографічних посилань

1. Агропромышленные объединения США; Институт мировой экономики и международных отношений АПСССР. Москва : Изд-во «Наука», 1977. 270 с.
2. Агрохолдинги в Україні та їх вплив на розвиток сільських територій / [С. І. Дем'яненко, О. О. Єранкін, М. М. Коцупатрий та ін.] ; за заг. ред. С. І. Дем'яненка. Київ : КНЕУ, 2013. 350 с.
3. Андрійчук В. Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки. *Економіка АПК*. 2009. № 2. С. 3-9.
4. Андрійчук В. Г., Сас І. С. Концентрація в аграрній сфері економіки: проблемні аспекти : монографія. Київ : КНЕУ, 2017. 303 с.

References

1. Agropromyshlennye ob'edineniya SSHA [US Agricultural Associations]. (1977). Institut mirovoj jekonomiki i mezhdunarodnyh otnoshenij APSSSR. Moskva: Izd-vo «Nauka» [In Russian].
2. Demianenko, S.I., Yerankin, O.O., Kotsupatryi, M.M., et al. (2013). Ahrokhodynhy v Ukraini ta yikh vplyv na rozvytok sil'skykh terytorii [Agroholdings in Ukraine and their impact on rural development]. S.I. Demianenko (Ed.). Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
3. Andriichuk, V.H. (2009). Nadkontsentratsiia ahro-promyslovoho vyrobnytstva i zemelnykh resursiv ta yii naslidky [Overconcentration of agro-industrial production and land resources and its consequences]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 3-9 [In Ukrainian].

5. Артеменко І. С. Аналіз процесу концентрації виробництва в аграрних підприємствах України та оцінювання її результатів. *Економіка АПК*. 2014. № 9. С. 69-75.
6. Гуторов А. О. Агрохолдинги як ефективна форма концентрації сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2011. № 3. С. 102-107.
7. Дем'яненко С., Крамон-Таубадель фон Ш. Організаційно-правові форми реформованих сільськогосподарських підприємств в Україні: які висновки можуть бути зроблені? *Сільське господарство України: криза та відновлення*. Київ : Гарант-Сервіс, 2004. С. 93-101.
8. Єранкін О. Ф. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації : монографія. Київ : КНЕУ, 2009. 419 с.
9. Жук В. М. Обіг земель сільськогосподарського призначення в селозберігаючій моделі аграрного устрою України : наук. доп. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 96 с.
10. Журнал «ТОП-100 Рейтинг лучших компаний Украины». URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/ТОП-100_Рейтинг_найкращих_компаній_України.
11. Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в умовах агрохолдингізації аграрного сектора в Україні : монографія. Київ : Логос. 2011. 688 с.
12. Лупенко Ю. О., Кривийко М. Ф. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності. *Економіка АПК*. 2013. № 7. С. 5-21.
13. Медведєв В. В. Земельна реформа і родючість ґрунту. *Вісник аграрної науки*. 2015. № 5. С. 73-79.
14. Рейтинг агрохолдингов Украины 2019 по размеру земельного банка от Agricultural Consulting. URL : http://farming.org.ua/Агрохолдинги_Украины_Топ_агрохолдингов_Украины_2019_Рейтинг_агрохолдингов_Украины_2019_по_размеру_земельного_банка.html.
15. Ходаківська О. В., Левек Р., Юрченко І. В. Моделі регулювання ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення в країнах Європейського Союзу. *Економіка АПК*. 2017. № 10. С. 5-12.
16. Code des bonnes pratiques agricoles. - Feuilles 103 (1-er Octobre 1994).
17. Informationsbroschüre über die einzuhaltenden anderweitigen Verpflichtungen. *Cross Compliance*, 2020. URL : https://www.stmelf.bayern.de/mam/cms01/allgemein/publikationen/broschuere_cross_compliance.pdf.
18. Loi n. 99-574 du 9 juillet d'orientation agricole. *Code rural*. - Litec. Paris, 2002. P. 2112-2141.
4. Andriichuk, V.H., Sas, I.S. (2017). Kонтсентратсия в aharnii sferi ekonomiky: problemni aspekty: monohrafiia [Concentration in the agrarian sphere of economy: problem aspects: monograph]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
5. Artemenko, I.S. (2014). Analiz protsesu kontsentratsii vyrobnytstva v ahrarykh pidpriemstvakh Ukrainy ta otsiniuvannya yii rezul'tativ [The analyses of process of production concentration on agrarian enterprises of Ukraine and its assessment]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 69-75 [In Ukrainian].
6. Hutorov, A.O. (2011). Ahrokhodynny yak efektyvna forma kontsentratsii silskohospodarskoho vyrobnytstva [Agroholdings as an effective form of agricultural production concentration]. *Ekonomika APK*, 3, pp. 102-107 [In Ukrainian].
7. Dem'ianenko, S., Kramon-Taubadel fon Sh. (2004). Orhanizatsiino-pravovi formy reformovanykh silskohospodarskykh pidpriemstv v Ukraini: yaki vysnovky mozhut buty зроблені? [Organizational and legal forms of reformed agricultural enterprises in Ukraine: what conclusions can be drawn?]. Kyiv: Harant-Servis [In Ukrainian].
8. Yrankin, O.O. (2009). Marketynh v APK Ukrainy v umovakh hlobalizatsii: monohrafiia [Marketing in the agro-industrial complex of Ukraine in the conditions of globalization: monograph]. Kyiv [In Ukrainian].
9. Zhuk, V.M. (2017). Obih zemel silskohospodarskoho pryznachennia v selozberihaiuchii modeli aharnoho ustroiu Ukrainy: nauk. dop. [Circulation of agricultural lands in the village-preserving model of the agrarian system of Ukraine: scientific report]. Kyiv: NNTS «IAE» [In Ukrainian].
10. Zhurnal «TOP-100 Rejting luchshih kompanij Ukrainy». Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/TOP-100_Reitynh_naikrashchykh_kompanii_Ukrainy [In Ukrainian].
11. Kulynych, P.F. (2011). Pravovi problemy okhorony i vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia v umovakh ahrokhodynizatsii aharnoho sektora v Ukraini: monohrafiia [Legal problems of protection and use of agricultural lands in the conditions of agroholding of agrarian sector in Ukraine: monograph]. Kyiv: Lohos [In Ukrainian].
12. Lupenko, Yu.O., Kropyvko, M.F. (2013). Ahrokhodynny v Ukraini ta posylennia sotsialnoi spriamovanosti yikh diialnosti [Agroholdings in Ukraine and augmentation of social impact of their activity]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 5-21 [In Ukrainian].
13. Medvediev, V.V. (2015). Zemelna reforma i rodiuchist gruntu [Land reform and soil fertility]. *Visnyk aharnoї nauky*, 5, pp. 73-79 [In Ukrainian].
14. Rejting agroholdingov Ukraini 2019 po razmeru zemelnogo banka ot Agricultural Consulting. Retrieved from: http://farming.org.ua/Агрохолдинги_Украины_Топ_агрохолдингов_Украины_2019_Рейтинг_агрохолдингов_Украины_2019_по_размеру_земельного_банка.html [In Russian].
15. Khodakivska, O.V., Levek, R., Yurchenko, I.V. (2017). Modeli rehuliuвання rynkovoho obihu zemel silskohospodarskoho pryznachennia v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Models for regulating the market turnover of agricultural land in the European Union]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 5-12 [In Ukrainian].
16. Code des bonnes pratiques agricoles (1994). Feuilles 103 (1-er Octobre 1994) [In French].
17. Informationsbroschüre über die einzuhaltenden anderweitigen Verpflichtungen. (2020). *Cross Compliance*, Retrieved from: https://www.stmelf.bayern.de/mam/cms01/allgemein/publikationen/broschuere_cross_compliance.pdf [In German].
18. Loi n. 99-574 du 9 juillet d'orientation agricole. (2002). *Code rural*. Litec. Paris, pp. 2112-2141 [In French].

Moldavan L.V. Globalization of land use transformation: consequences and ways to prevent them

The purpose of the article - based on the systematization of proposals from various scientific sources and the results of our own field studies of processes that occur in the agricultural sector, substantiate the main components of the institutional and legal environment aimed at preventing globalization of land use in the domestic agricultural sector, taking into account the experience of countries that have managed to solve this problem.

Research methods. In the research process, the following methods were used: monographic (analysis of the distribution of agricultural enterprises of various countries by the area of agricultural land) comparative analysis (features of globalization processes in land use in Ukraine, Latin America and Western European countries were determined); empirical (according to a comprehensive assessment of the social and environmental consequences of the concentration of large tracts of agricultural land in the hands of domestic and transcontinental industrial-trading companies) abstract-logical (generalization and formulation of the main conclusions and suggestions based on the study results).

Research results. The retrospective and current state of global processes in land use in different countries are investigated. A comparative analysis of the grouping of business entities by the size of land in Western European countries and Ukraine is carried out. It is proved that the economic benefits of anthropogenic agricultural production based on the concentration of large tracts of

agricultural land in the hands of individual companies do not overlap social and environmental losses. The methods of rational distribution of agricultural land and control over their effective use and the role of the state in these processes are considered.

Scientific novelty. Based on the systematization of the economic, social and environmental consequences of the global transformation of land use in agriculture and expert assessment of the impact of regulatory land legislation on this process, it was substantiated basic directions for the formation of the domestic institutional and legal environment aimed at preventing the development of an oligarchic latifund land use system in Ukraine.

Practical significance. The obtained main research results are applied. Implementation in the domestic institutional and legal field of the restrictions proposed in the article on land use, access to agricultural land and state support and benefits, on the ecologization of land use through the adoption of the Law of Ukraine "On the Code of Sustainable Agriculture," and the introduction of strict control over compliance with established rules and regulations significantly they will reduce the "appetites" of existing agro-industrial-trade companies for expanding their land banks and limit their distribution in the agricultural sector of Ukraine, which will improve the conditions for the development of rural-self-sustaining enterprises and farms. Tabl.: 6. Refs.: 18.

Keywords: globalization of land use; non-agricultural capital; industrialization of agriculture; land use restrictions; greening land use; agricultural land quality; Crosse Compliance system institutional environment.

Moldavan Liubov Vasylivna - doctor of economic sciences, professor, chief research fellow of the department of business entities and economic methods in the agro-industrial sector, Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine (26, Panas Myrnyi St., Kyiv, 01011)

E-mail: lmoldavan@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5347-2699>

Молдаван Л.В. Глобализационная трансформация землепользования: последствия и способы их предупреждения

Цель статьи - обосновать на основе систематизации предложений из различных научных источников и результатов собственных полевых исследований процессов, которые происходят в аграрном секторе, основные составляющие институционально-правовой среды, направленные на предупреждение глобализации землепользования в отечественном аграрном секторе с учетом опыта стран, которые справились с решением этой проблемы.

Методика исследования. В процессе исследования использованы такие методы: монографический (анализ распределения сельскохозяйственных предприятий различных стран по площади сельскохозяйственных угодий); сравнительного анализа (определены особенности глобализационных процессов в землепользовании в Украине, странах Латинской Америки и западноевропейских странах); эмпирический (относительно комплексной оценки социальных и экологических последствий концентрации больших массивов сельскохозяйственных угодий в пользовании отечественных и трансконтинентальных промышленно-торговых компаний); абстрактно-логический (обобщение и формулирование основных выводов и предложений по результатам проведенного исследования).

Результаты исследования. Исследованы ретроспектива и современное состояние глобальных процессов в землепользовании разных стран. Осуществлен сравнительный анализ группировки субъектов хозяйствования по размерам земельных участков в западноевропейских странах и Украине. Доказано, что экономические выгоды антропогенного сельскохозяйственного производства на основе концентрации больших массивов сельскохозяйственных угодий в пользовании отдельных компаний не перекрывают социальные и экологические потери. Рассмотрены способы рационального распределения сельскохозяйственных угодий и контроля за эффективным их использованием и роль государства в этих процессах.

Элементы научной новизны. На основе систематизации экономических, социальных и экологических последствий глобальной трансформации землепользования в сельском хозяйстве и экспертной оценки практики воздействия на этот процесс регулятивного земельного законодательства обоснованы базовые направления формирования отечественной институционально-правовой среды, направленной на предупреждение развития в Украине олигархической латифундистской системы землепользования.

Практическая значимость. Полученные основные результаты исследования имеют прикладную направленность. Имплементация в отечественное институционально-правовое поле предложенных здесь ограничений в землепользовании, в доступе к сельскохозяйственным угодьям и государственной поддержки и льгот, по экологизации использования угодий путем принятия Закона Украины «О Кодексе устойчивого агрохозяйствования» и введение жесткого контроля за соблюдением установленных норм и положений значительно ограничат возможности действующих агропромышленно-торговых компаний к увеличению собственных банков земель и не допустят распространения в аграрном секторе Украины, что улучшит условия для развития селоформирующих предприятий и фермерских хозяйств. Табл.: 6. Библиогр.: 18.

Ключевые слова: глобализация землепользования; несельскохозяйственный капитал; индустриализация сельского хозяйства; ограничение землепользования; экологизация землепользования; качество сельскохозяйственных угодий; система «Crosse Compliance»; институциональная среда.

Молдаван Любовь Васильевна - доктор экономических наук, профессор, главный научный сотрудник отдела форм и методов хозяйствования в агропродовольственном комплексе, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (01011, г. Киев, ул. П. Мирного, 26)

E-mail: lmoldavan@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5347-2699>

Стаття надійшла до редакції 05.06.2020 р.

Фахове рецензування: 12.06.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Молдаван Л. В. Глобалізаційна трансформація землекористування: наслідки та способи їх запобігання. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 6 – 18. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006006>

Moldavan, L.V. (2020). Hlobalizatsiina transformatsiia zemlekorystuvannia: naslidky ta sposoby yikh zapobihannia [Globalization of land use transformation: consequences and ways to prevent them]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 6 – 18 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006006>

*

О.В. ХОДАКІВСЬКА, доктор економічних наук,
професор

І.В. ЮРЧЕНКО, кандидат економічних наук

Електронні аукціони з продажу прав оренди земельних ділянок: нові можливості та наявні ризики

Мета статті – дослідити результати проведення електронних аукціонів з продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення в Україні, виявити основні тенденції подібних трансакцій та доцільність запровадження таких аукціонів.

Методика дослідження. Використано емпіричний метод (комплексна оцінка пілотного проєкту з проведення електронних аукціонів з продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення в Україні); аналітико-статистичний (обрахунок результатів проведення електронних торгів); графічний (ілюстративне зображення результатів обрахунків у динаміці); абстрактно-логічний метод (узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Проведено аналіз електронних аукціонів з продажу прав оренди земель сільськогосподарського призначення в Україні, які відбулися за період з 2018-го по 2019 р. Виявлено мінімальну та максимальну ціну за оренту 1 га земель по Україні, їх частку від нормативної грошової оцінки, кількість ділянок та їх площ, права оренди на які були реалізовані. Визначено основні тенденції подібних трансакцій та доцільність запровадження таких аукціонів.

Елементи наукової новизни. Визначено тенденції та виявлено перспективи розвитку електронних аукціонів з продажу прав оренди земель сільськогосподарського призначення в Україні, що створює можливість сформувати пропозиції щодо подальшого запровадження такого формату реалізації права власності на земельні ділянки в Україні.

Практична значущість. Отримані результати досліджень показали, що досвід продажу права оренди на землі сільськогосподарського призначення через електронні торги (аукціони) може бути ефективно використаний на постійній основі не тільки при продажу права оренди, а й при продажу права власності на земельні ділянки при відкритті ринку земель. Рис.: 4. Бібліогр.: 15.

Ключові слова: земельні торги; електронний аукціон; початкова ціна; ціна продажу; право оренди; землі сільськогосподарського призначення; орендна плата.

Ходаківська Ольга Василівна - доктор економічних наук, професор, заступник директора з науково-проєктної роботи, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Юрченко Ігор Володимирович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу земельних відносин та природокористування, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: yourchenkoua@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4967-1994>

Постановка проблеми. Земельна реформа в Україні, яка була розпочата майже 30 років тому, мала на меті подолання монопольного права власності держави на землю сільськогосподарського призначення, створення рівноправних умов для розвитку всіх форм господарювання на землі та залучення земель сільськогосподарського призначення в повноцінний ринковий обіг. На даний час земельна реформа триває, земельні ділянки сільськогосподарського призначення не за-

лучені у ринковий обіг, а їх купівля/продаж заборонена. Одним із доступних видів реалізації права власності на землю є передача її в оренту.

Завдяки реформі земельні відносини в Україні, їх сутність та характер зазнали змін, що призвело до формування нових механізмів ринкового обігу земель та земельного права. З урахуванням євроінтеграційних процесів та прагнення запровадити європейські стандарти в земельних відносинах в Україні було запроваджено пілотний проєкт із продажу права оренди земель

сільськогосподарського призначення державної власності на електронних торгах.

Як показує світова практика, реалізація права оренди на землі сільськогосподарського призначення шляхом проведення земельних торгів у формі електронного аукціону забезпечує прозорість і законність таких трансакцій та збільшує надходження до бюджетів усіх рівнів.

За визначення проєкту пілотним, актуальність дослідження результатів електронних аукціонів з продажу права оренди на землі сільськогосподарського призначення державної власності зумовлена науково-практичним обґрунтуванням одержаних результатів з метою виявлення основних тенденцій подібних трансакцій та доцільності запровадження таких аукціонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки реалізація прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення через електронні земельні аукціони в Україні раніше не здійснювалася, окреслене питання малодосліджене. При цьому згадана тематика потрапляла в коло наукових розвідок таких дослідників, як: М. А. Дейнега [3], М. В. Коритник [7], О. В. Кустовська [8], А. Мартин [10], О. М. Мартин [9], А. Мірошніченко [11], О. Німко [12], О. Г. Поліщук [13], О. Соловцова [14], С. І. Хом'яченко [15]. Незважаючи на значний науковий доробок учених, питання реалізації прав оренди на землі сільськогосподарського призначення залишаються дискусійними, а реалізація прав оренди через електронні аукціони - недослідженими та маловивченими в Україні. У зв'язку з цим наявна потреба в подальшому науковому дослідженні щодо чіткого визначення реальних переваг, особливостей, недоліків та встановлення результатів проведення електронних земельних аукціонів (торгів) з реалізації прав оренди.

Мета статті - дослідити результати проведення електронних аукціонів з продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення в Україні, виявити основні тенденції подібних трансакцій та доцільність запровадження таких аукціонів.

Виклад основних результатів дослідження. З метою запобігання корупції та недопущення зловживань у сфері земельних відносин, пов'язаних з передачею земель у користування на конкурентних засадах шляхом запровадження електронних земельних

торгів, Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання реалізації пілотного проєкту із запровадження електронних земельних торгів і забезпечення зберігання та захисту даних під час їх проведення» від 21.06.2017 р. № 688 було розпочато пілотний проєкт із запровадження електронних земельних торгів територіальними органами Державної служби України з питань геодезії, картографії та кадастру, що забезпечують здійснення повноважень щодо розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності [5].

Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру (як розпорядник земель сільськогосподарського призначення державної власності та як організатор торгів) отримала змогу використовувати зовнішні електронні майданчики для реалізації прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної форми власності [6].

На початку проведення до основних переваг згаданого пілотного проєкту було віднесено:

- публічний характер та змагальність учасників процедури земельного аукціону;
- використання для проведення аукціону веб-сайту виконавця електронних земельних торгів;
- використання технології «Blockchain» для забезпечення зберігання та захисту даних [1].

Зазначені переваги надають змогу орендодавцеві отримати за свою землю більшу оплату, унеможливають розподіл земель чиновниками у «ручному режимі» (що зменшує корупційну складову), значно скорочують витрати на проведення та участь в аукціоні (на відміну від традиційного - не електронного).

У вересні 2018 р. між Державною службою України з питань геодезії, картографії та кадастру і державним підприємством «СЕТАМ» Міністерства юстиції України, в рамках пілотного проєкту впровадження електронних земельних торгів, було укладено відповідний договір про забезпечення функціонування системи електронних земельних аукціонів (торгів).

Уже в жовтні 2018 р. відбулися перші в Україні електронні земельні торги по 9 лотах загальною площею 210 гектарів. У середньому стартовий розмір річної орендної плати по виставлених на електронні торги

земельних ділянках становив 8,3% від нормативної грошової оцінки (НГО). За результатами аукціону було досягнуто середньої річної орендної плати у розмірі 34,3% від НГО, що перевищило стартову ціну в понад 4 рази [2].

Варто зазначити, що з жовтня по грудень 2018 р. електронні торги з продажу прав оренди не мали такого масового характеру,

який вони отримали у 2019 р. Упродовж цього періоду на електронних торгах було реалізовано право оренди на 2439 земельні ділянки сільськогосподарського призначення державної власності загальною площею 42,3 тис. га, з яких найбільше прав оренди було реалізовано у вересні - 469 земельні ділянки (рис. 1).

Рис. 1. Кількість земельних ділянок сільськогосподарського призначення, права оренди на які було реалізовано на електронних торгах за 2019 р. (по місяцях)

Джерело: Розраховано за даними [4].

Вересень, з урахуванням найбільшої кількості реалізованих лотів - 469, став лідером за площею земель сільськогосподарського призначення, права оренди на які було реалізовано на електронних аукціонах (торгах) - 9,5 тис. га. У свою чергу найменше лотів було реалізовано в лютому - 94 земельних ділянки загальною площею 1,7 тис. га.

У середньому по Україні до реалізації прав оренди пропонувалися земельні ділянки площею 17,9 га. Загальна кількість учасників торгів становила 8959 осіб, у середньому за один лот конкурували 4 учасники.

Разом із тим простежується залежність щодо збільшення учасників аукціону, якщо до продажу пропонується права оренди на

земельну ділянку більшої площі (чим більше площа, тим більше учасників торгів) (рис. 2).

Дослідженням встановлено, що найбільше площ, права оренди на які було реалізовано на електронних торгах, виставлялися в Одеській області - 5,6 тис. га, а найменше - 254,1 га - у Запорізькій.

У результаті моніторингу електронних аукціонів з продажу прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення за 2019 р. було виявлено, що в середньому по Україні початкова вартість права оренди земельної ділянки становить 1,3 тис. грн/га, або 8,6% від нормативної грошової оцінки. Найбільша стартова ціна не перевищила 12% від нормативної грошової оцінки (рис. 3).

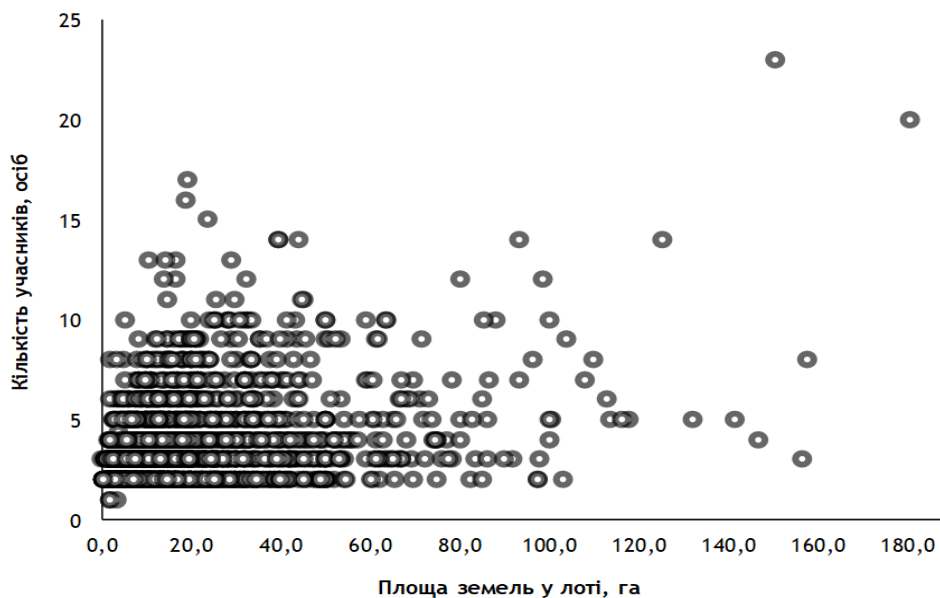

Рис. 2. Залежність розміру земельних ділянок, права оренди на які запропоновані до продажу та кількістю учасників у торгах

Джерело: Розраховано за даними [4].

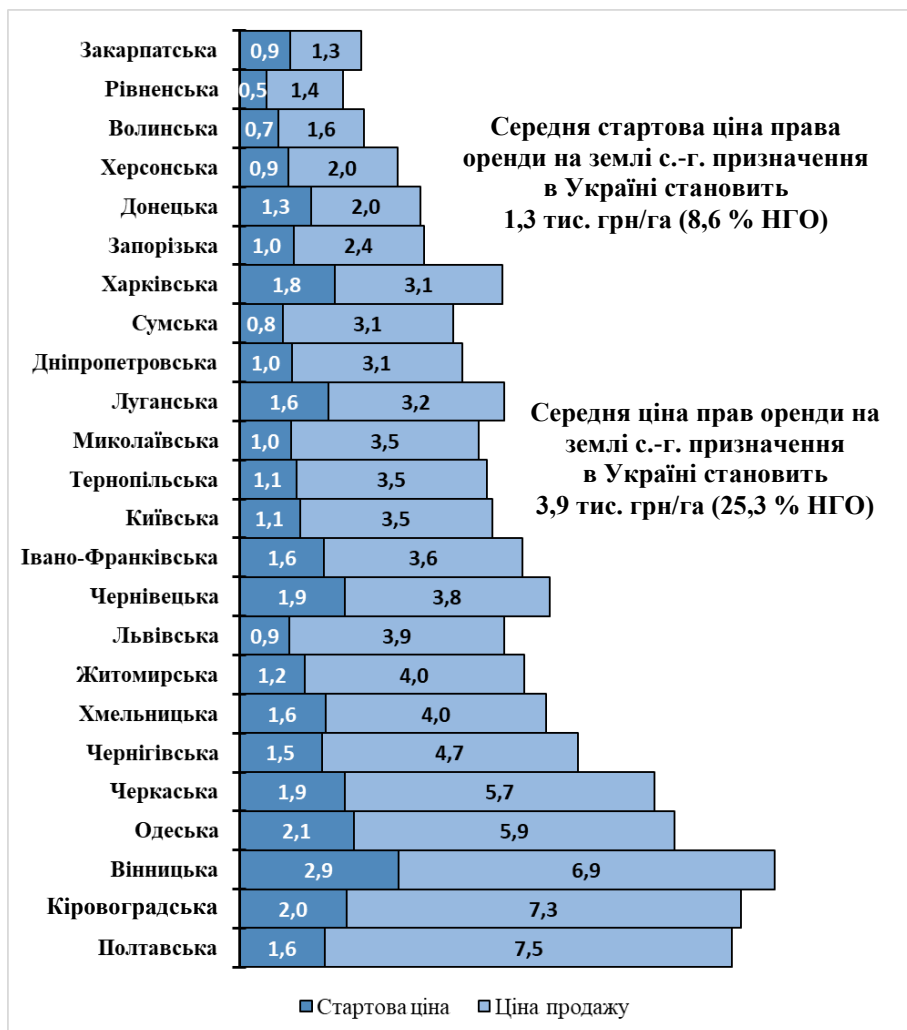

Рис. 3. Ціна права оренди на землі сільськогосподарського призначення в Україні за 2019 р. (по областях), тис. грн/га

Джерело: Розраховано за даними [4].

За результатами аукціонів протягом 2019 р. в Україні у середньому ціна права оренди 1 га земельної ділянки сільськогосподарського призначення становить 3,9 тис. грн, або 25,3% від нормативної грошової оцінки. Земельна ділянка площею 180,6 га, право оренди на яку було реалізовано найдорожче, знаходиться у Чернігівській області. Ціна продажу прав оренди тут досягла 2,7 млн/грн, або 15,1 тис. грн/га, за стартової 609,4 тис. грн, або 3,4 тис. грн/га.

У середньому протягом 2019 р. ціна продажу прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення в Україні перевищує стартову ціну в 2,9 раза. Найбільший показник зафіксовано в Полтавській області, де ціна продажу перевищила стартову ціну в 5,6 раза.

У результаті моніторингу електронних аукціонів з продажу прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призначення було виявлено 173 аукціони, за результатами яких у середньому ціна продажу

перевищила нормативну грошову оцінку в 1,3 раза.

Найдорожчі права оренди на землі сільськогосподарського призначення державної власності відзначено у Вінницькій - 6,9 тис. грн/га, Кіровоградській - 7,3 тис. грн/га та Полтавській - 7,5 тис. грн/га областях. Пояснюється це тим, що саме у межах цих областей зосереджені ґрунти, які за агрономічними властивостями (агровиробничими групами та підгрупами ґрунтів) найбільш придатні для найефективнішого вирощування сільськогосподарських культур. Крім того, саме ці області завдяки площі самого регіону забезпечують найбільші валові збори зерна та перебувають у вигідних для ведення галузі рослинництва природно-кліматичних і погодних зонах.

За даними торгів по місяцях, саме у травні вдалося досягти найбільшого розміру орендної плати - 5,8 тис. грн/га, або 36,6% нормативної грошової оцінки, що перевищує стартову ціну в 4,5 раза (рис. 4).

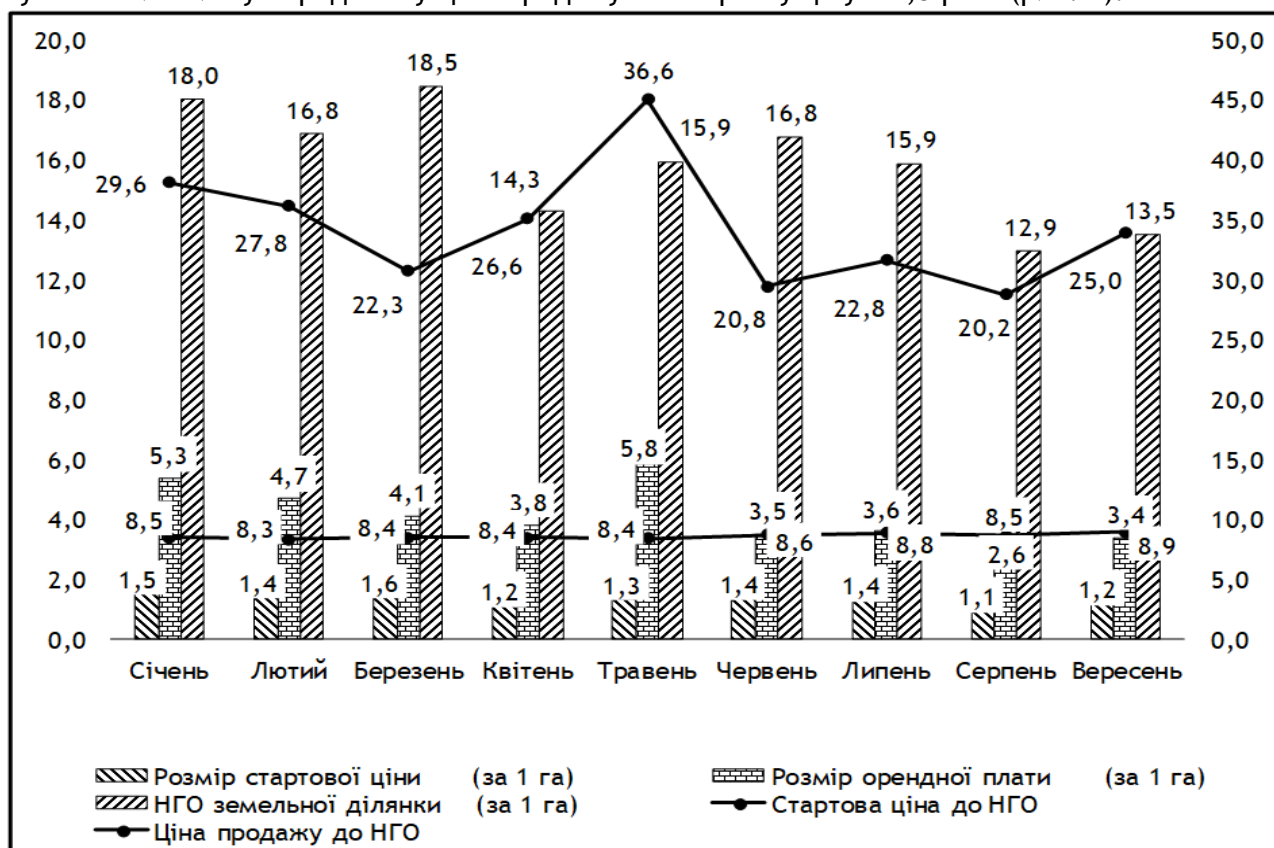

Рис. 4. Ціна права оренди на землі сільськогосподарського призначення в Україні за 2019 р. (по місяцях)

Джерело: Розраховано за даними [4].

У свою чергу найнижчу ціну продажу прав оренди було зафіксовано у серпні - 2,6 тис. грн/га, або 8,5% нормативної грошової оцінки, що перевищує стартову ціну в 2,3 раза.

За умови, якщо земельні ділянки, права оренди на які було реалізовано на електронних торгах (аукціонах) в Україні за 2019 р., були б надані в оренду не на торгах

за їх початковою (стартовою) вартістю, то загальна сума одержаних коштів за 42,3 тис. га становила 55 млн грн. Натомість, у результаті продажу прав оренди на торгах за зазначені землі було отримано 165 млн грн, або на 110 млн грн більше.

Висновки. Дослідження результатів проведення електронних торгів (аукціонів) з продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення в Україні дало можливість зробити такі висновки:

1. Торги з продажу прав оренди землі відбуваються знеособлено, виключно з використанням спеціального модуля аукціонів та сучасної технології Blockchain, що значно зменшує ризик маніпуляцій.

2. У процесі проведення земельних торгів ціна продажу прав оренди земельних ділянок у середньому в три рази перевищує їхню початкову вартість, що формує значні фінансові надходження до бюджету.

3. Завдяки електронному аукціону сукупне дорожчання земельних лотів становило 66%.

4. У результаті моніторингу електронних аукціонів з продажу прав оренди на земельні ділянки сільськогосподарського призна-

чення було виявлено 173 аукціони, за результатами яких у середньому ціна продажу перевищила нормативну грошову оцінки в 1,3 раза.

5. Сукупна вартість реалізованих на електронних торгах прав оренди на земельні ділянки за 2019 р. досягла 165 млн грн, завдяки чому додатково було отримано 110 млн грн надходжень до бюджетів різних рівнів. Це стало одним із джерел фінансового забезпечення будівництва і ремонту доріг, підтримки житлово-комунального господарства та забезпечення соціального розвитку населених пунктів у цілому.

Пілотний проєкт проведення електронних торгів (аукціонів) із продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення практично підтвердив доцільність запровадження такого формату реалізації права власності на земельні ділянки. Одержаний досвід корисний і наочний, що підтверджує доцільність його використання не тільки при продажу прав оренди на землі сільськогосподарського призначення, а й при продажу права власності на земельні ділянки, в тому числі приватної власності.

Список бібліографічних посилань

1. Власов А. И. Системный анализ технологии обмена и хранения данных blockchain. *Современные технологии. Системный анализ. Моделирование*. 2017. № 3(55). С.75-83.
2. В Україні відбувся перший електронний земельний аукціон. *Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру*. 2018. URL : <https://land.gov.ua/v-ukraini-vidbuvsia-pershyi-elektronnyi-zemelnyi-auksion/>.
3. Дейнега М. А., Ярова Б. М. Сучасний стан і перспективи удосконалення правового регулювання проведення земельних торгів. *Науковий вісник НУБІП України*. 2015. № 232. С. 74-81.
4. Державне підприємство «СЕТАМ - Open Market Land» Міністерства юстиції України. URL : <https://land.setam.net.ua/>.
5. Деякі питання реалізації пілотного проєкту із запровадження електронних земельних торгів і забезпечення зберігання та захисту даних під час їх проведення : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2017 р. № 688. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2017-%D0%BF>.
6. Електронні земельні аукціони будуть проходити з використанням платформи ProZorro.Продажі. *Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру*. 2018. URL : <https://land.gov.ua/elektronni-zemelni-auksiony-budut-prokhodyty-z-vykorystanniam-platfomy-prozorro-prodazhi/>.
7. Коритник М. В. Проведення аукціонів при передачі в оренду земель сільськогосподарського призначення державної форми власності. *Економіка АПК*. 2015. № 2. С. 116-122.
8. Кустовська О. В., Бабенко В. Особливості укладання договорів оренди для продажу права оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення на конкурентних засадах. *Науковий вісник НУБІП України*. 2018. № 284. С. 283-287.
9. Мартин О. М., Дубинецька П. П. Оренда сільськогосподарських земель як основна форма ринкових операцій із землею в Україні. *Ukraine - UE. Modern technology, business and law, Collection of international scientific papers*. 2016. С. 185-188.

References

1. Vlasov, A.Y. (2017). Systemnyi analiz tekhnolohyy obmena y khraneniya dannukh blockchain [System analysis of blockchain data exchange and storage technology]. *Systemnyi analiz. Modelirovaniye*, 3(55), pp. 75-83 [In Russian].
2. V Ukraini vidbuvsia pershyi elektronnyi zemelnyi auksion [The first electronic land auction took place in Ukraine]. Retrieved from: <https://land.gov.ua/v-ukraini-vidbuvsia-pershyi-elektronnyi-zemelnyi-auksion/> [In Ukrainian].
3. Deineha M. A. & Yarova, B. M. (2015). Suchasnyi stan i perspektivy udoskonalennia pravovoho rehuliuanniia provedennia zemelnykh torhiv [Current state and prospects for improving the legal regulation of land auctions]. *Naukovyi visnyk NUBIP Ukrainy*, 232, pp. 74-81 [In Ukrainian].
4. Derzhavne pidpriemstvo «SETAM - Open Market Land» Ministerstva yustytzii Ukrainy [State Enterprise "SETAM - Open Market Land" of the Ministry of Justice of Ukraine]. Retrieved from: <https://land.setam.net.ua/> [In Ukrainian].
5. Deaki pytannia realizatsii pilotnoho proektu iz zaprovadzhennia elektronnykh zemelnykh torhiv i zabezpechennia zberihannia ta zakhystu danykh pid chas yikh provedennia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21.06.2017 r. [Some issues of implementation of the pilot project on introduction of electronic land auctions and provision of data storage and protection during their implementation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine as for 21.06.2017]. (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/688-2017-%D0%BF> [In Ukrainian].
6. Elektronni zemelni auksiony budut prokhodyty z vykorystanniam platfomy ProZorro.Prodazhi. Derzhavna sluzhba Ukrainy z pytan heodezii, kartohrafii ta kadastru [Electronic land auctions will be held using the ProZorro.Sales platform. State Service of Ukraine for Geodesy, Cartography and Cadastre]. Retrieved from: <https://land.gov.ua/elektronni-zemelni-auksiony-budut-prokhodyty-z-vykorystanniam-platfomy-prozorro-prodazhi/> [In Ukrainian].

10. Мартин А. Земельний аукціон як механізм відчуження земельних ділянок. *Землеустрій і кадастр*. 2010. № 1. С. 17-43.
11. Мірошніченко А. Земельні аукціони в Україні: чинне правове регулювання та перспективи його вдосконалення. *Українське комерційне право*. 2010. № 10. С. 38-46.
12. Німко О. Механізм правового регулювання організації та проведення земельних аукціонів в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2009. №10. С. 130-132.
13. Поліщук О. Г. Окремі проблеми правового регулювання проведення земельних торгів. *Європейські перспективи*. 2013. № 12. С. 99-104.
14. Соловцова О. Організація та проведення земельних торгів в умовах відсутності ліцензованих виконавців. *Схід*. 2010. № 1. С. 66-68.
15. Хом'яченко С. І., Митюк А. М. Земельні аукціони в Україні - одна із форм ринку землі несільськогосподарського призначення. *Малий та середній бізнес (право, держава, економіка)*. 2011. № 1-2. С. 102-107.

7. Korytnyk, M.V. (2015). Provedennia auktsioniv pry peredachi v orendu zemel silskohospodarskoho pryznachennia derzhavnoi formy vlasnosti [Conducting auctions for the lease of state-owned agricultural land]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 116-122 [In Ukrainian].
8. Kustovska, O.V. & Babenko, V. (2018). Osoblyvosti ukladannia dohovoriv orendy dlia prodazhu prava orendy zemelnykh dilianok silskohospodarskoho pryznachennia na konkurentnykh zasadakh [Peculiarities of concluding lease agreements for the sale of the right to lease agricultural land plots on a competitive basis]. *Naukovyi visnyk NUBIP Ukrainy*, 284, pp. 283-287 [In Ukrainian].
9. Martyn, O.M. & Dubynetska, P.P. (2016). Orenda silskohospodarskykh zemel yak osnovna forma rynkovykh operatsii iz zemleiu v Ukraini [Lease of agricultural land as the main form of market operations with land in Ukraine]. *Ukraine - UE. Modern technology, business and law, Collection of international scientific papers*, pp. 185-188 [In Ukrainian].
10. Martyn, A. (2010). Zemelnyi auktsion yak mekhanizm vidchuzhennia zemelnykh dilianok [Land auction as a mechanism of land alienation]. *Zemleustrii i kadastr*, 1, pp. 17-43 [In Ukrainian].
11. Miroshnichenko, A. (2010). Zemelni auktsiony v Ukraini: chynne pravove rehuliuвання ta perspektyvy yoho vdoshkonalennia [Land auctions in Ukraine: current legal regulation and prospects for its improvement. Ukrainian commercial law]. *Ukrainske komertsiiine pravo*, 10, pp. 38-46 [In Ukrainian].
12. Nimko, O. (2009). Mekhanizm pravovoho rehuliuвання orhanizatsii ta provedennia zemelnykh auktsioniv v Ukraini [Mechanism of legal regulation of organization and holding of land auctions in Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 10, pp. 130-132 [In Ukrainian].
13. Polishchuk, O.H. (2013). Okremi problemy pravovoho rehuliuвання provedennia zemelnykh torhiv. Yevropeiskii perspektyvy [Some problems of legal regulation of land auctions]. *Yevropeiskii perspektyvy*, 12, pp. 99-104 [In Ukrainian].
14. Solovtsova, O. (2010). Orhanizatsiia ta provedennia zemelnykh torhiv v umovakh vidsutnosti litsenzovanykh vykonavtsiv [Organization and holding of land auctions in the absence of licensed performers]. *Skhid*, 1, pp. 66-68 [In Ukrainian].
15. Khom'iachenko, S.I. & Mytiuk, A.M. (2011). Zemelni auktsiony v Ukraini - odna iz form rynku zemli nesilskohospodarskoho pryznachennia [Land auctions in Ukraine are one of the forms of the non-agricultural land market]. *Malii ta serednii biznes (pravo, derzhava, ekonomika)*, 1-2, pp. 102-107 [In Ukrainian].

Khodakivska O.V., Yurchenko I.V. Electronic auctions for the sale of land lease rights: new opportunities and risks

The purpose of the article is to investigate the results of electronic auctions for the sale of lease rights to agricultural land in Ukraine, to identify the main trends of such transactions and the feasibility of such auctions.

Research methods. An empirical method was used (comprehensive assessment of a pilot project for conducting electronic auctions for the sale of lease rights to agricultural land in Ukraine); analytical and statistical method (calculated the results of electronic bidding); graphical method (illustrative representation of the results of calculations in the dynamics); abstract-logical method (generalization and formulation of conclusions).

Research results. An analysis of electronic auctions for the sale of agricultural land lease rights in Ukraine, which took place for the period from 2018 to 2019. As a result, the minimum and maximum price for the lease of 1 ha of land in Ukraine, their share of the normative monetary valuation, the number of plots and their areas, the lease rights for which were exercised. The main trends of these transactions and the feasibility of such auctions are identified.

Scientific novelty. Trends and prospects for the development of electronic auctions for the sale of agricultural land lease rights in Ukraine have been identified, which creates an opportunity to formulate proposals for further introduction of such a format for the implementation of land ownership in Ukraine.

Practical significance. The results of research showed that the experience of selling leases on agricultural land through electronic bidding (auctions) can be effectively used on a permanent basis not only when selling leases, but also when selling land ownership when opening a land market. Figs.: 4. Refs.: 15.

Keywords: land auction; electronic auction; starting price; selling price; lease rights; agricultural land; rent.

Khodakivska Olga Vasylivna - doctor of economic sciences, professor, deputy director on scientific and project work, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Yurchenko Ihor Volodymyrovych - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of land relations and environmental management, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: yurchenkoua@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4967-1994>

Ходаковская О.В., Юрченко И.В. Электронные аукционы по продаже прав аренды земельных участков: новые возможности и существующие риски

Цель статьи - исследовать результаты проведения электронных аукционов по продаже прав аренды на земли сельскохозяйственного назначения в Украине, выявить основные тенденции подобных транзакций и целесообразность внедрения таких аукционов.

Методика исследования. Использованы эмпирический метод (комплексная оценка пилотного проекта по проведению электронных аукционов по продаже прав аренды на земли сельскохозяйственного назначения в Украине); аналитико-статистический (расчёт результатов проведения электронных торгов); графический (иллюстративное изображение результатов вычислений в динамике); абстрактно-логический метод (обобщение и формулирование выводов).

Результаты исследования. Проведен анализ электронных аукционов по продаже прав аренды земель сельскохозяйственного назначения в Украине, которые состоялись за период с 2018-го по 2019 г. Выявлено минимальную и максимальную цену за аренду 1 га земель по Украине, их долю от нормативной денежной оценки, количество участков и их площадей, права аренды на которые были реализованы. Определены основные тенденции подобных транзакций и целесообразности введения таких аукционов.

Элементы научной новизны. Определены тенденции и выявлены перспективы развития электронных аукционов по продаже прав аренды земель сельскохозяйственного назначения в Украине, что создает возможность сформировать предложения по дальнейшему внедрению такого формата реализации права собственности на земельные участки в Украине.

Практическая значимость. Полученные результаты исследований показывают, что опыт продажи права аренды на земли сельскохозяйственного назначения через электронные торги (аукционы) может быть эффективно использован на постоянной основе не только при продаже права аренды, но и при продаже права собственности на земельные участки при открытии рынка земель. Илл.: 4. Библиогр.: 15.

Ключевые слова: земельные торги; электронный аукцион; начальная цена; цена продажи; право аренды; земли сельскохозяйственного назначения; арендная плата.

Ходаковская Ольга Васильевна - доктор экономических наук, профессор, заместитель директора по научно-проектной работе, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: iae_zem@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-3421-8361>

Юрченко Игорь Владимирович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела земельных отношений и природопользования, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: yourchenkoua@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4967-1994>

Статья надійшла до редакції 18.05.2020 р.

Фахове рецензування: 29.05.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Ходаківська О. В., Юрченко І. В. Електронні аукціони з продажу прав оренди земельних ділянок: нові можливості та наявні ризики. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 19 – 26. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006019>

Khodakivska, O.V. & Yurchenko, I.V. (2020). Elektronni auktsiony z prodazhu prav orendy zemelnykh dilianok: novi mozhlyvosti ta ryzyky [Electronic auctions for the sale of land lease rights: new opportunities and risks]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 19 – 26 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006019>

*

Д.В. ШИЯН, доктор економічних наук, професор
Н.С. ЛЯЛІНА, кандидат економічних наук, доцент
К.І. ГОНЧАРОВА, аспірант*

Вплив рівня інтенсивності виробництва на формування ефективної структури витрат у рослинництві

Мета статті - здійснити оцінку взаємозв'язку між рівнем урожайності та абсолютною і відносною величиною витрат на виробництво пшениці, кукурудзи на зерно та соняшнику.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів; монографічний метод (аналіз наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних учених з проблем теорії та практики забезпечення ефективного формування витрат у сільськогосподарських підприємствах). Зі спеціальних методів дослідження використано абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень та формулювання висновків); економіко-статистичні (при визначенні впливу рівня інтенсивності на величину та ефективність витрат основних видів продукції рослинництва, встановленні характеру їх залежності); графічний (при побудові графічних зображень досліджуваних процесів).

Результати дослідження. Встановлено, як інтенсивність виробництва впливає на формування ефективності виробництва основних видів сільськогосподарських культур (пшениці, кукурудзи на зерно, соняшнику). Також визначено характер та ступінь залежності між рівнем урожайності основних сільськогосподарських культур та абсолютною і відносною величиною витрат на їх виробництво. Усе це дозволило сформулювати передумови для забезпечення розвитку сільського господарства, зокрема галузі рослинництва.

Елементи наукової новизни. Дістала подальшого розвитку кількісна оцінка впливу інтенсивності виробництва на формування ефективності витрат у рослинництві, з обґрунтуванням зміни їх абсолютної і відносної структури.

Практична значущість. Використання одержаних результатів дозволить визначати вплив зміни структури витрат залежно від рівня інтенсивності виробництва на урожайність основних сільськогосподарських культур, а також урахування даної обставини при обґрунтуванні стратегії розвитку галузі рослинництва. Табл.: 5. Рис.: 2. Бібліогр.: 15.

Ключові слова: витрати; структура витрат; постійні і змінні витрати; інтенсивність виробництва; урожайність; ефективність; рентабельність виробництва; рослинництво.

Шиян Дмитро Вікторович - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А)

E-mail: dmytro.shyian@hneu.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0815-267X>

Ляліна Наталія Сергіївна - кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А)

E-mail: natalia.lialina@hneu.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9014-8161>

Гончарова Катерина Ігорівна - аспірант кафедри економіки підприємства та менеджменту, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця (61166, м. Харків, просп. Науки, 9-А)

E-mail: Goncharova.kateryna@hneu.net

Постановка проблеми. Україна за останні десять років досягла значних успіхів у виробництві та продажу зерна на світових ринках. Так, у 2019 р. валовий збір зернових і зернобобових культур досягнув рівня 75,1 млн т, а експорт зернових культур у

2019/2020 маркетинговому році становив 46,3 млн т. Обидва зазначені показники рекордні для нашої держави. Крім того, експорт зернових культур дав можливість у 2019 р. отримати майже 20 % усієї експортної виручки, що практично відповідає сумі виручки від експорту металів. На експорт олійних культур припадало 5,1 %, олії та жирів - 9,5 %, найбільша частка з яких належала соняшниковій олії. Все це підкреслює роль, яку сьогодні відграють сільсько-

* Науковий керівник - Д.В. Шиян, доктор економічних наук, професор.

© Д.В. Шиян, Н.С. Ляліна, К.І. Гончарова, 2020

господарські культури як в економіці України, так і сільському господарстві зокрема.

Разом із тим наведені показники також спонукають до більш детального дослідження економіки виробництва зернових культур. Насамперед це стосується взаємозв'язку рівня інтенсивності та економічної ефективності їх виробництва. Саме співвідношення вказаних двох процесів значною мірою формують економічний механізм нарощування обсягів виробництва зернових культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні питання формування витрат, управління ними, відображення в обліку та інші розглядалися у працях таких вітчизняних учених, як: В.Г. Андрійчук [1]; С.І. Дем'яненко [2]; Ю.О. Лупенко, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк [7]; В.А. Москаленко [3]; В.Б. Моссаковський [4]; О.П. Нагорнюк [5]; М.А. Проданчук [6]; І.В. Свиноус, О.М. Шпичак [8]; М.М. Федоров; В.Д. Цап [9]; Н.І. Шиян [10] та ін.

Основна увага тут зосереджена на узагальненні теоретичних аспектів формування виробничих витрат, їх обліку та калькулюванні в системі управління витратами [3, 6, 9]; розробленні методичних підходів до ефективної системи управління ними [2, 5]; дослідженні впливу постійних витрат на формування кінцевих результатів діяльності у сільськогосподарських підприємствах [10]; визначенні точки беззбитковості [4]; виявленні напрямів зниження витрат для забезпечення можливостей подальшого підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва [1, 7, 8].

Серед зарубіжних вчених щодо згаданих питань слід виокремити праці С. Benjamin, I. Sheldon (2017) [11], S. Lence (2002) [12]. Крім цього, D. Matošková (2004) досліджувала вплив змінних витрат на конкурентоспроможність виробництва окремих видів сільськогосподарських культур, аналізувала зв'язок структури витрат із рівнем прибутковості [13]. Також важливі напрацювання F. Střeleček, P. Kollar (2002), J. Michler, E. Tjernström, S. Verkaart, K. Mausch (2019), які вивчали ефективність витрат на інтенсифікацію виробництва, економічну доцільність вкладення додаткових коштів [14, 15].

Незважаючи на значний вклад науковців у вирішення досліджуваного питання, залишається недостатньо вивченим вплив інтенсивності виробництва на зміну структури та ефективності витрат у рослинництві.

Мета статті - здійснити оцінку взаємозв'язку між рівнем урожайності та абсолютною і відносною величиною витрат на виробництво пшениці, кукурудзи на зерно та соняшнику.

Методологія дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів; монографічний метод (аналіз наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних учених з проблем теорії та практики забезпечення ефективного формування витрат у сільськогосподарських підприємствах). Зі спеціальних методів дослідження використано абстрактно-логічний (для теоретичних узагальнень та формулювання висновків); економіко-статистичні (при визначенні впливу рівня інтенсивності на величину та ефективність витрат основних видів продукції рослинництва, встановлення характеру їх залежності); графічний (при побудові графічних зображень досліджуваних процесів).

Виклад основних результатів дослідження. Серед принципів, покладених в основу дослідження, було використано добре відомий підхід з поділом витрат на постійні та змінні. Однак на практиці, коли виникає питання які саме витрати слід вважати постійними, а які змінними, чітку відповідь знайти не просто. Тут буде доречним навести позицію С. Дем'яненка, який відносить до постійних витрат амортизаційні відрахування, плату за землю, орендну плату, оплату праці постійних працівників, страхові платежі, накладні та інші витрати подібного характеру [2, с. 13]. Разом із тим кожна з цих статей в конкретному випадку може мати характер змінної. Наприклад, рівень заробітної плати може залежати від кількості отриманої продукції. Виходячи з цього постійними витратами доцільно вважати заробітну плату на рівні мінімальної. Однак, навіть ці витрати можуть суттєво відрізнятися по окремих підприємствах залежно від того, яка частка працівників вважається шатними, а яка сезонними. Амортизаційні відрахування можуть змінюватись у зв'язку з придбанням нової техніки, або, навпаки, її списанням. Фактично подібна ситуація може виникати за кожною статтею витрат, які слід вважати умовно-постійними.

На думку В. Моссаковського, в сільському господарстві, на відміну від промисловості, всі витрати необхідно поділяти на три

групи: постійні, умовно-змінні та змінні. Але при цьому наголошується, що слід враховувати фактори, які впливають на їх величину [4, с. 78]. З подібною класифікацією треба погодитися, проте поряд з умовно-змінними витратами варто виділити й умовно-постійні витрати.

Для детальнішого вивчення питання як об'єкт дослідження визначено сільськогосподарські підприємства Харківської області. Для аналізу використано дані за 2018 р. стосовно пшениці та кукурудзи на зерно.

Спочатку розглянемо вплив рівня витрат за статтями на рівень урожайності пшениці

1. Величина та ефективність витрат при виробництві пшениці залежно від рівня урожайності в сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2018 р.

Показник	Групи за рівнем урожайності, ц/га							По області
	до 15	15,1-25	25,1-35	35,1-45	45,1-55	55,1-65	понад 65	
Урожайність, ц/га	11,1	21,8	30,2	38,9	49,6	59,5	74,4	34,9
Прибуток на 1 га, грн	2117	1415	2892	4708	6840	7993	9945	3876
Рентабельність, %	38,8	19,2	28,3	36,9	44,0	37,7	50,5	33,3
Витрати на 1 га, грн	5674	8505	11321	13568	16083	19422	16982	12340
Витрати: матеріальні	3222	5163	6147	7374	10100	11772	11060	6979
насіння та посадковий матеріал	1041	857	933	1007	1222	1239	744	978
мінеральні добрива	1183	2020	2792	3507	3957	3759	6008	3050
пальне і мастильні матеріали	598	1272	1095	1178	2342	4517	1960	1423
оплата праці	250	461	583	684	990	682	583	625
амортизація	442	654	928	949	1341	1485	1621	960
оплата послуг сторонніх організацій	697	411	871	918	633	1018	845	805
решта інших прямих та загальнови- робничих витрат	1017	1707	2660	3495	2808	4318	2712	625

Джерело: Розраховано за даними статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області.

За отриманими результатами відзначається висока залежність рівня урожайності та величини витрат. Можна констатувати, що у підприємствах з урожайністю пшениці до 15 ц/га середня величина витрат становила 5674 грн/га, в межах 35,1-45 ц/га - 13568 грн/га, у підприємств останньої групи з урожайністю понад 65 ц/га - 16982 грн/га (рис. 1). Коефіцієнт детермінації між величиною витрат та рівнем урожайності за згрупованими даними становив $R^2=0,911$, що слугує свідченням майже лінійного характеру зв'язку.

(табл. 1). Досліджувана сукупність становила 478 підприємств і була поділена на сім груп. При цьому середня урожайність пшениці у 2018 р. в підприємствах Харківської області була на рівні 34,9 ц/га. Це менший показник порівняно з 1990 р. - 45,4 ц/га, однак удвічі більший порівняно з 2000 р. - 15,1 ц/га. Звідси можна стверджувати, що в останнє десятиліття відбувався якісний стрибок у використанні технологій при виробництві зернових культур, що дозволило перейти на новий рівень вирощування останніх.

Стосовно рівня залежності урожайності пшениці за окремими статтями витрат. Так, найтіснішим був зв'язок останньої з рівнем витрат на мінеральні добрива та амортизацію. Зокрема за статтею витрат «мінеральні добрива» її величина у підприємств з урожайністю до 15 ц/га була 1183 грн/га, у підприємств з рівнем витрат 35,1-45 ц/га - 3507 грн/га, у підприємств останньої групи з рівнем урожайності понад 65 ц/га - 6008 грн/га. За статтею витрат «амортизація» величина витрат відповідно за вказаними групами становила 442, 949 і 1621 грн/га.

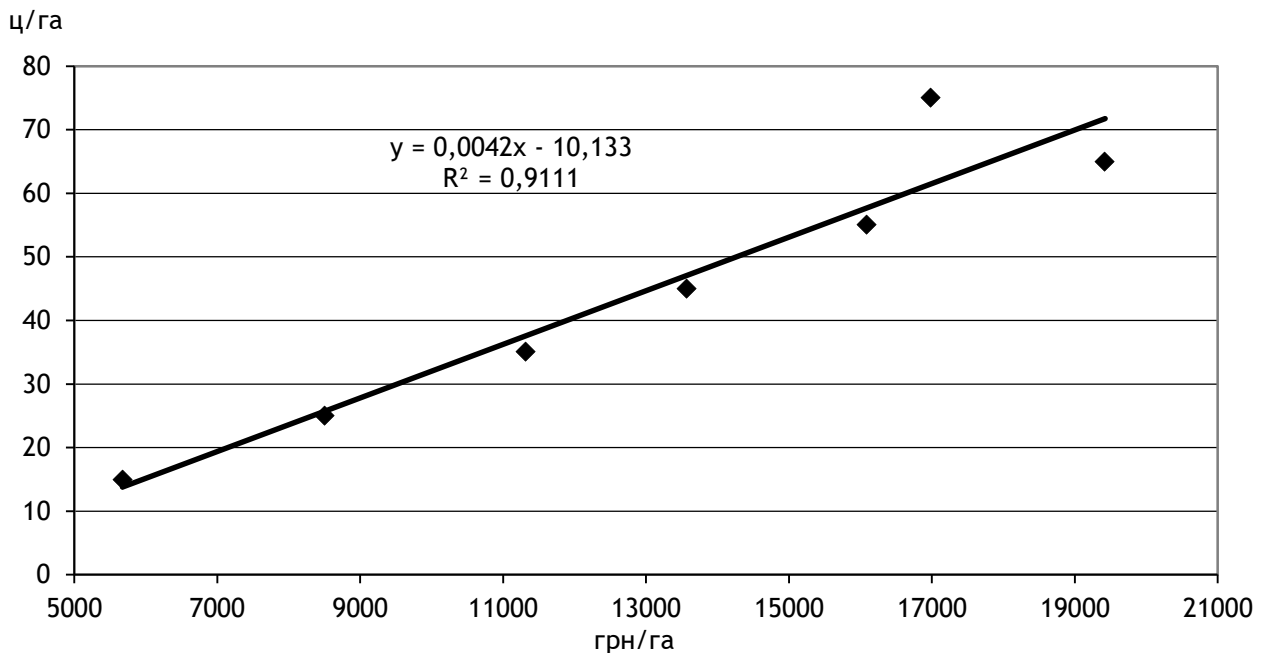

Рис. 1. Залежність урожайності пшениці від рівня витрат на 1 га у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2018 р. (дані згруповано)

Джерело: Розраховано за даними статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області.

При цьому не виявлено залежності між урожайністю та величиною витрат за статтею «насіння та посадковий матеріал». Тобто наявна ситуація фактично випадкового коливання витрат без чіткої тенденції. Пояснити це доволі складно. Адже, як відомо, запорукою високого урожаю виступає якісне насіння, а відтак воно й повинно відповідно коштувати. Можлива ситуація, коли ринок насіння сформувався і всі виробники витрачають приблизно однакову суму саме за згаданою статтею. У такому випадку необхідне детальніше дослідження. Стосовно витрат за статтями «пальне і мастильні матеріали», «оплата праці», «оплата послуг сторонніх організацій», «решта інших прямих та загальновиробничих витрат», то виявлений зв'язок був не чітким. Ситуація щодо взаємозв'язку між урожайністю та двома найбільш важливими показниками ефективності витрат: прибутком на 1 га посівної площі та рентабельністю виробництва - доволі однозначна та зрозуміла. Зростання рівня врожайності супроводжується збіль-

шенням величини прибутку та рівня рентабельності. Хоча за останнім показником спостережено окремі коливання значень за сукупностями, проте саме в останній групі рівень рентабельності виявився найвищим.

Для того щоб чітко визначити характер залежності між рівнем урожайності та величиною витрат, проведено кореляційний аналіз за згрупованими даними. Він також виконувався не тільки за абсолютною величиною витрат, а й за їх структурою по кожній групі (табл. 2). Було також проведено розрахунок величини t-критерію Стюдента та рівня значущості p (0,05). Аналіз даних таблиці дає можливість виокремити тенденції, встановлені вище. Насамперед це стосується тісного зв'язку між урожайністю та витратами за статтями «мінеральні добрива», «амортизація». За статтею «насіння та посадковий матеріал» коефіцієнт кореляції визначено 0,000, що слугує свідченням повної відсутності зв'язку. За іншими статтями зв'язок був середнім.

2. Коефіцієнт кореляції між рівнем урожайності пшениці та статтями витрат в абсолютному і відносному значенні у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2018 р.
(дані згруповано)

Стаття витрат	Абсолютна величина витрат на 1 га посівної площі			Питома вага витрат у структурі		
	r	t	P (0.05)	r	T	P (0.05)
Витрати: матеріальні	0,957	6,43	0,0007	0,652	2,49	0,0469
насіння та посадковий матеріал	0,000	13,95	0,0000	-0,846	3,25	0,0176
мінеральні добрива	0,964	5,68	0,0013	0,571	2,14	0,0757
пальне і мастильні матеріали	0,666	3,70	0,0101	0,358	3,50	0,0129
оплата праці	0,583	6,96	0,0004	-0,471	4,23	0,0055
амортизація	0,983	4,89	0,0028	0,572	4,89	0,0027
оплата послуг сторонніх організацій	0,500	6,48	0,0006	-0,669	4,01	0,0070
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	0,692	9,90	0,0001	-0,220	3,77	0,0093

Джерело: Розраховано за даними статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області.

Щодо рівня кореляції урожайності пшениці з питоною вагою витрат у їх загальній структурі варто зазначити наступне. Передусім слід виділити дві статті витрат: мінеральні добрива та амортизацію. Зв'язок виявився середнім, однак позитивним. Це означає, що зі збільшенням рівня урожайності відбувається й зростання питокої ваги згаданих статей у структурі витрат. При цьому можна виділити тісний зворотний зв'язок за статтями «насіння та посадковий матеріал», «оплата послуг сторонніх організацій». Рівень значень коефіцієнтів кореляції за іншими статтями мав середній або слабкий характер. Усі моделі, за винятком кореляції між урожайністю пшениці та питоною вагою витрат на мінеральні добрива, виявились надійними та значущими.

Також здійснено групування за рівнем урожайності ще однієї культури - кукурудзи

на зерно (табл. 3). У цьому випадку досліджувана сукупність становила 323 підприємства, які були поділені на шість груп.

За аналізом наведених даних спостерігається тісна взаємозалежність між рівнем урожайності, величиною прибутку на 1 га посівної площі та рентабельності виробництва кукурудзи на зерно. Так, у підприємств з рівнем урожайності до 25 ц/га величина збитку становила -2236 грн/га, рівень збитковості виробництва -24,9%, у підприємствах з урожайністю 45,1-65,0 ц/га - відповідно 3459 грн/га та 29,4 %. Варто зазначити, що в цьому випадку йдеться про величину прибутку та рентабельність. Нарешті, в останній групі з рівнем урожайності понад 105 ц/га згадані показники вже досягли 13 294 грн/га та 64,5 % відповідно.

3. Величина та ефективність витрат при виробництві кукурудзи на зерно залежно від рівня урожайності в сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2018 р.

Показник	Групи за рівнем урожайності, ц/га						По області
	до 25	25,1-45	45,1-65	65,1-85	85,1-105	понад 105	
Урожайність, ц/га	20,7	36,5	56,3	75,1	91,1	120,9	63,0
Прибуток на 1 га, грн	-2236	1027	3459	4518	7923	13294	3961
Рентабельність, %	-24,9	10,2	29,4	33,6	47,2	64,5	31,3
Витрати на 1 га, грн	10356	10871	15268	16971	23769	25946	16060
Витрати: матеріальні	5082	5808	8261	10052	11846	18398	8950
насіння та посадковий матеріал	986	1783	2109	2765	3033	2066	2312
мінеральні добрива	1217	1557	2351	2761	3819	5797	2558

пальне і мастильні матеріали	1645	1152	1809	1949	2843	7034	1993
оплата праці	998	522	817	826	1123	529	792
амортизація	767	687	1271	1437	2164	2589	1334
оплата послуг сторонніх організацій	580	996	1392	788	1442	1412	1129
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	2700	2739	3344	3683	6959	2908	3677

Джерело: Розраховано за даними статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області.

Щодо залежності рівня витрат усього на 1 га посівної площі та урожайності, то вона має майже лінійний характер (рис. 2). Ко-

ефіцієнт детермінації за згрупованими даними дорівнює 0,947. Це дещо вище, ніж по пшениці.

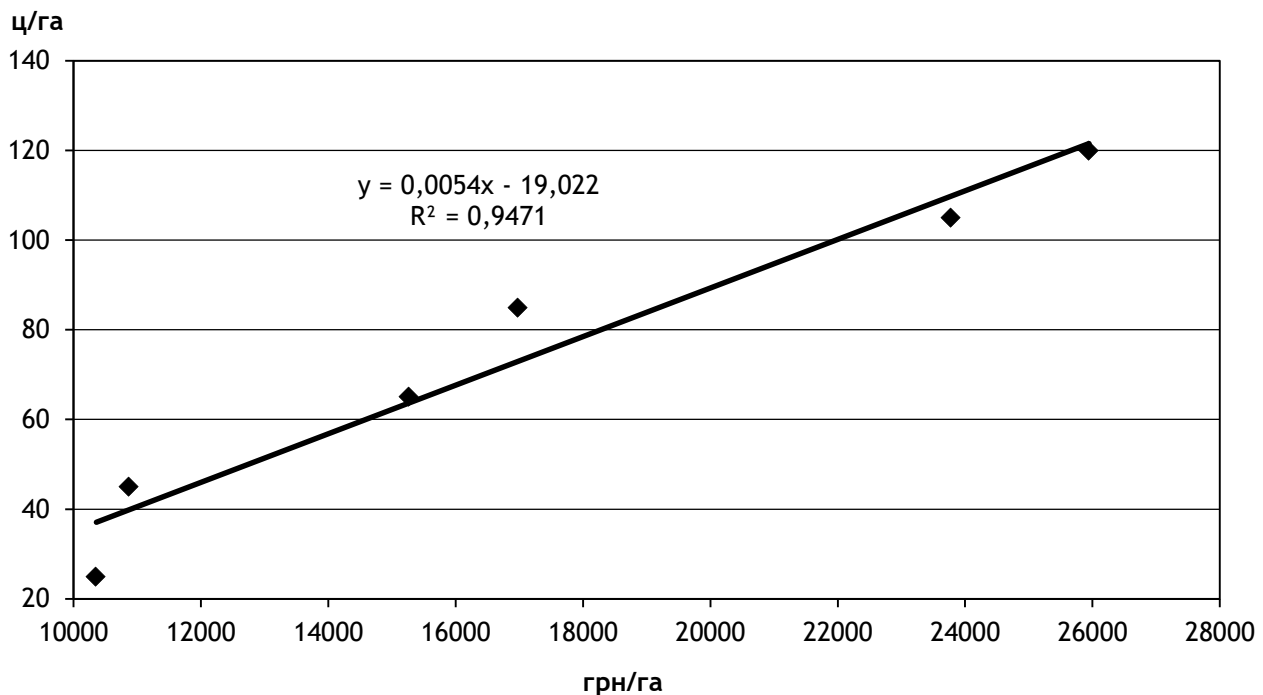

Рис. 2. Залежність урожайності кукурудзи на зерно від рівня витрат на 1 га у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2018 р. (дані згруповано)

Джерело: Розраховано за даними статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області.

Стосовно витрат по окремих статтях. Так, найтісніше з рівнем урожайності пов'язано дві статті витрат: витрати на мінеральні добрива та амортизація. За статтею витрат «мінеральні добрива» їх величина з розрахунку на 1 га зросла від 1217 грн/га у першій групі до 5797 грн/га в останній групі (у 4,76 раза), за статтею «амортизація» відповідно від 767 до 2589 грн/га (у 3,35 раза). Також тут можна відзначити найбільше зростання рівня витрат між граничними групами за статтею «пальне і мастильні матеріа-

ли» від 1645 до 7034 грн/га (у 4,28 раза). При цьому була виявлена слабка залежність між групуючим показником та витратами за статтями «оплата праці», «решта інших прямих та загальновиробничих витрат». Варто зазначити, що в останній групі витрати за статтею «оплата праці» були одними з найменших серед усіх груп.

Як і щодо пшениці було проведено кореляційний аналіз між урожайністю кукурудзи на зерно та абсолютною і відносною величиною витрат за статтями (табл. 4).

4. Коефіцієнт кореляції між рівнем урожайності кукурудзи на зерно та статтями витрат в абсолютному та відносному значенні в сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2018 р.
(дані згруповано)

Стаття витрат	Абсолютна величина витрат на 1 га посівної площі			Питома вага витрат у структурі		
	r	t	P (0.05)	r	t	P (0.05)
Витрати: матеріальні	0,975	4,98	0,0042	0,740	0,84	0,4407
насіння та посадковий матеріал	0,652	7,15	0,0008	-0,318	3,48	0,0176
мінеральні добрива	0,976	4,23	0,0082	0,932	3,71	0,0138
пальне і мастильні матеріали	0,843	3,05	0,0284	0,587	3,81	0,0125
оплата праці	-0,168	6,23	0,0016	-0,841		
амортизація	0,972	7,16	0,0008	0,905	3,88	0,0116
оплата послуг сторонніх організацій	0,690	4,44	0,0068	-0,415	4,45	0,0067
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	0,385	4,80	0,0049	-0,605	4,03	0,0100

Джерело: Розраховано за даними статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області.

Отримані коефіцієнти кореляції тісно пов'язані з тенденціями, які відзначалися за даними, наведеними у табл. 1. Це стосується, в першу чергу, взаємозв'язку рівня урожайності кукурудзи на зерно та величини витрат на одиницю земельної площі за такими статтями: мінеральні добрива ($r = 0,976$), матеріальні витрати в цілому ($r = 0,975$), амортизація ($r = 0,972$), пальне і мастильні матеріали ($r = 0,843$). Водночас коефіцієнт кореляції урожайності пшениці з рівнем витрат на оплату праці - $-0,168$, із рештою інших прямих та загальновиробничих витрат - $0,385$. Якщо розглядати рівень кореляції між урожайністю та зміною питомої ваги витрат у їх структурі, то тут знову можна виділити тісний зв'язок за такими статтями: мінераль-

ні добрива ($r = 0,932$), амортизація ($r = 0,905$), матеріальні витрати ($r = 0,740$). Разом із тим від'ємним виявився зв'язок за статтями: насіння та посадковий матеріал ($r = -0,318$), оплата праці ($r = -0,841$), оплата послуг сторонніх організацій ($r = -0,415$), решта інших прямих та загальновиробничих витрат ($r = -0,605$). Всі моделі виявилися надійними та значущими.

Аналіз рівня кореляції між урожайністю та статтями витрат також проведено на прикладі соняшнику (табл. 5). У цьому випадку досліджувана сукупність становила 498 підприємств і була поділена на п'ять груп з рівнем урожайності до 15 ц/га, 15,1-25 ц/га, 25,1-35 ц/га, 35,1-45 ц/га та понад 45 ц/га.

5. Коефіцієнт кореляції між рівнем урожайності соняшнику та статтями витрат в абсолютному і відносному значенні у сільськогосподарських підприємствах Харківської області, 2018 р.
(дані згруповано)

Стаття витрат	Абсолютна величина витрат на 1 га посівної площі			Питома вага витрат у структурі		
	r	t	P (0.05)	r	t	P (0.05)
Витрати: матеріальні	0,967	3,87	0,0180	0,878	6,43	0,0030
насіння та посадковий матеріал	0,923	12,55	0,0002	-0,985	2,07	0,1074
мінеральні добрива	0,999	5,56	0,0051	0,162	2,14	0,0993
пальне і мастильні матеріали	0,894	1,98	0,1187	0,864	3,61	0,0225

оплата праці	-0,057	4,96	0,0077	-0,891	2,42	0,0726
амортизація	0,848	8,17	0,0012	-0,074	3,35	0,0285
оплата послуг сторонніх організацій	0,651	4,16	0,0142	-0,657	4,18	0,0140
решта інших прямих та загальновиробничих витрат	0,289	6,17	0,0035	-0,713	3,23	0,0321

Джерело: Розраховано за даними статистичної звітності сільськогосподарських підприємств Харківської області.

Щодо показників коефіцієнтів кореляції, то тут значним виявився зв'язок між урожайністю та витратами на мінеральні добрива ($r = 0,999$), амортизацією ($r = 0,999$), паливом і мастильними матеріалами ($r = 0,894$). Разом із тим щодо соняшнику встановлена ще одна стаття витрат, яка мала високий рівень зв'язку - насіння та посадковий матеріал ($r = 0,923$). При цьому раніше зазначалося, що за згаданою статтею по пшениці зв'язку не було виявлено. Водночас саме по цій статті кореляція за структурою витрат виявилася діаметрально протилежного характеру ($r = -0,985$). Таким чином, спостерігається ситуація, коли збільшення витрат на насіння при зростанні рівня врожайності соняшнику відбувається, порівняно з іншими статтями витрат, значно повільнішими темпами, що призводило до поступового зниження питомої ваги згаданої статті у структурі витрат. Також слід відзначити слабкий рівень зв'язку між такими статтями, як оплата праці та інші прямі загальновиробничі витрати. Це також характеризує вказані статті як переважно постійні. Окремо підкреслимо, що рівень надійності та значущості кореляцій виявився нижчим від нормативного по абсолютній величині витрат на паливо і мастильні матеріали, та відносній величині витрат за статтями «насіння та посадковий матеріал», «мінеральні добрива», «оплата праці».

Висновки. За одержаними результатами можна стверджувати, що, по-перше, наявний тісний взаємозв'язок між рівнем урожайності досліджуваних культур та ефекти-

вністю виробництва. По-друге, статей, які можна було чітко ідентифікувати як постійні чи змінні, в принципі не існує. Може йтися про переважно постійні чи переважно змінні статті. За визначенням до першої групи можна віднести оплату праці, решту інших прямих і загальновиробничих витрат, насіння та посадковий матеріал (щодо пшениці), оплату послуг сторонніх організацій. Переважно змінний характер мають такі статті витрат: матеріальні витрати в цілому, мінеральні добрива, паливо і мастильні матеріали, амортизація, насіння та посадковий матеріал (щодо соняшнику). При цьому варто виокремити статтю «амортизація». Переважна більшість авторів розглядають згадану статтю як таку, що чітко відноситься до постійних витрат. Дійсно, якщо аналізувати ситуацію у статисті, то підприємству зовсім не обов'язково купувати нову техніку для того, щоб збільшити урожайність культур. Можна удосконалювати технології й на існуючому обладнанні. Однак перейти на інший рівень урожайності використовуючи старе обладнання майже неможливо. Фактично виконання дослідження підтверджує це і ставить питання для подальших оцінок характеру зміни окремих статей витрат залежно від отриманого результату при виробництві сільськогосподарських культур.

Таким чином, результати дослідження можуть бути використані при прогнозуванні характеру змін окремих статей витрат у процесі інтенсифікації виробництва в галузі рослинництва на рівень урожайності окремих культур.

Список бібліографічних посилань

1. Андрійчук В. Г. Виклики агробізнесу: пошук відповідей. *Економіка АПК*. 2015. № 5. С. 12-22.
2. Дем'яненко С. І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві: навч. посіб. Київ: Київ. нац. екон. ун-т., 1998. 264 с.
3. Москаленко В. Управління витратами сільськогосподарських підприємств. *Економічна модель сучасності: завдання, виклики, перспективи: зб. наук. праць: у 2-х ч. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. Ч. 2. С. 250-252.*
4. Москаловський В. Б., Костякова А. А., Кононенко Т. В. Особливості розрахунку точки беззбитковості в аграрній сфері. *Економіка АПК*. 2009. № 9. С. 73-78.

References

1. Andriichuk, V.H. (2015). Vyklyky ahrobyznesu: poshuk vidpovidei [The challenges of agrarian business: search for solutions]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 12-22 [In Ukrainian].
2. Dem'ianenko, S.I. (1998). Menedzhment vyrobnychkh vytrat u sil'skomu hospodarstvi: navchalnyi posibnyk [Management of production costs in agriculture: tutorial]. Kyiv: Kyiv. nats. ekon. un-t. [In Ukrainian].
3. Moskalenko, V. (2017). Upravlinnia vytratamy sil'skohospodarskykh pidpriemstv. [Cost management of agricultural enterprises]. *Ekonomiczna model suchasnosti: zavdannia, vyklyky, perspektyvy: zb. nauk. prats: u 2 t.* (Vol. 2). (pp. 250-252). Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M. [In Ukrainian].

5. Нагорнюк О. П. Формування виробничих витрат у сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2014. № 6. С. 96-102.
6. Проданчук М. А. Теоретичні засади обліку витрат та калькулювання в системі управління витратами. *Економіка АПК*. 2012. № 2. С. 62-65.
7. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк та ін. *Економіка АПК*. 2014. № 7. С. 26-38.
8. Свиноус І. В., Шпичак О. М. Реалізація продукції особистими селянськими господарствами - витрати, ціни, ефективність: монографія. Київ: ІАЕ, 2008. 320 с.
9. Цап В. Д. Проблеми витрат виробництва зрошувального землеробства в умовах сучасних змін у податковому законодавстві. *Економіка АПК*. 2018. № 6. С. 57-66.
10. Шиян Н. І. Структура витрат як фактор формування рівня ефективності галузі м'ясного скотарства. *Економіка АПК*. 2015. № 12. С. 44-49.
11. Benjamin C. A., Sheldon I. M. R&D Concentration Under Endogenous Fixed Costs: Evidence from Genetically Modified Corn Seed. *American Journal of Agricultural Economics*. 2017. 99, Issue 5. P. 1265-1286. <https://doi.org/10.1093/ajae/aax036>.
12. Lence S. H. Farmland Prices in the Presence of Transaction Costs: Reply. *American Journal of Agricultural Economics*. 2002. 84, Issue 2. P. 530-531. <https://doi.org/10.1111/1467-8276.00316>.
13. Matošková D. Competitiveness in the production of selected crops from the perspective of variable costs. *Agricultural Economics*. Czech. 2004. 50. P. 514-523. <https://doi.org/10.17221/5242-AGRICECON>.
14. Michler J., Tjernström E., Verkaart S., Mausch K. Money Matters: The Role of Yields and Profits in Agricultural Technology Adoption. *American Journal of Agricultural Economics*. 2019. Vol. 101, Issue 3. P. 710-731. <https://doi.org/10.1093/ajae/aay050>.
15. Střeleček F., Kollar P. Evaluation of the effectiveness of intensification costs. *Agricultural Economics*. Czech. 2002. 48. P. 399-406. <https://doi.org/10.17221/5344-AGRICECON>.

4. Mossakovskiy, V.B., Kostyakova, A.A., Kononenko, T.V. (2009). Osoblyvosti rozrakhunku tochky bezzbytkovosti v ahrarnii sferi [Features of calculating the break-even point in the agricultural sector]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 73-78 [In Ukrainian].
5. Nagorniuk, O.P. (2014). Formuvannia vyrobnychkh vytrat u silskohospodarskykh pidpriemstvakh [The formation of production costs on agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 96-102 [In Ukrainian].
6. Prodanchuk, M.A. (2012). Teoretychni zasady obliku vytrat ta kalkuluvannia v systemi upravlinnia vytratamy [Theoretical principles of cost accounting and calculation in the cost management system]. *Ekonomika APK*, 2, pp. 62-65 [In Ukrainian].
7. Lupenko, Yu.O., Sabluk, P.T., Mesel-Veseliak, V.Ya., Fedorov, M.M. (2014). Rezultaty i problemy reformuvannia silskoho hospodarstva Ukrainy [Reformation of agriculture of Ukraine: results and challenges]. *Ekonomika APK*, 7, pp. 26-38 [In Ukrainian].
8. Svinous, I.V., Shpychak, O.M. (2008). Realizatsiia produktsii osobystymy selianskymy hospodarstvamy - vytraty, tsyny, efektyvnist: monohrafiia [Sales of products by private farms - costs, prices, efficiency: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
9. Tsap, V.D. (2018). Problemy vytrat vyrobnytstva zroshuvalnogo zemlerobstva v umovakh suchasnykh zmin u podatkovomu zakonodavstvi [Problems of the production costs in irrigation farming in terms of modern changes in tax legislation]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 57-66 [In Ukrainian].
10. Shyian, N.I. (2015). Struktura vytrat yak faktor formuvannia rinvia efektyvnosti haluzi m'iasnoho skotarstva. [Cost structure as a factor in shaping the level of efficiency of the meat industry]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 44-49 [In Ukrainian].
11. Benjamin, C.A., Sheldon, I.M. (2017). R&D Concentration Under Endogenous Fixed Costs: Evidence from Genetically Modified Corn Seed. *American Journal of Agricultural Economics*, 99(5), pp. 1265-1286 [In English]. <https://doi.org/10.1093/ajae/aax036>.
12. Lence, S.H. (2002). Farmland Prices in the Presence of Transaction Costs: Reply. *American Journal of Agricultural Economics*, 84(2), pp. 530-531 [In English]. <https://doi.org/10.1111/1467-8276.00316>.
13. Matošková, D. (2004). Competitiveness in the production of selected crops from the perspective of variable costs. *Agricultural Economics*, Czech, 50, pp. 514-523 [In English]. <https://doi.org/10.17221/5242-AGRICECON>.
14. Michler, J., Tjernström, E., Verkaart, S., Mausch, K. (2019). Money Matters: The Role of Yields and Profits in Agricultural Technology Adoption. *American Journal of Agricultural Economics*, vol.101(3), pp. 710-731 [In English]. <https://doi.org/10.1093/ajae/aay050>.
15. Střeleček, F., Kollar, P. (2002). Evaluation of the effectiveness of intensification costs. *Agricultural Economics*, Czech, 48, pp. 399-406 [In English]. <https://doi.org/10.17221/5344-AGRICECON>.

Shyian D.V., Lialina N.S., Honcharova K.I. *The influence of the level of production intensity on the formation of an effective cost structure in crop production*

The purpose of the article is to assess the relationship between the level of yield and the absolute and relative value of production costs of wheat, dredge corn, sunflower.

Research methods. In the course of research a dialectical method of cognition was used, as well as systematic approach to the study of economic phenomena and processes, a monographic method (analysis of scientific achievements of domestic and foreign scientists on the problems of theory and practice of ensuring effective cost formation in agricultural enterprises). From special research methods abstract-logical (for theoretical generalizations and formulation of conclusions), economic-statistical (at definition of influence of level of intensity on size and efficiency of expenses of the basic kinds of crop production, establishment of character of their dependence), graphic (at construction of graphic images of researched processes) were used.

Research results. As a result of the study, it was established how the intensity of production affects the formation of production efficiency of major crops (wheat, dredge corn, sunflower). The nature and degree of dependence between the level of yield of the main crops and the absolute and relative value of their production costs are also determined. The obtained results make it possible to form the preconditions for ensuring the development of agriculture, in particular the crop sector.

Scientific novelty. The quantitative assessment of the impact of production intensity on the formation of cost-effectiveness in crop production, with a justification for changing their absolute and relative structure, was further developed.

Practical significance. The practical significance of the obtained results is that their use will promote the agricultural development, in particular crop production; improving the efficiency of existing enterprises. Tabl.: 5. Figs.: 2. Refs.: 15.

Keywords: costs; cost structure; fixed and variable costs; production intensity; yield; efficiency; profitability; crop production.

Shyian Dmytro Viktorovych - doctor of economic sciences, professor, head of economics of enterprise and management department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A, Nauky Ave., Kharkiv, 61166)
E-mail: dmytro.shyian@hneu.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0815-267X>

Lialina Nataliia Serhiivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent), associate professor (docent) of economics of enterprise and management department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A, Nauky Ave., Kharkiv, 61166)
E-mail: natalia.lialina@hneu.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9014-8161>

Honcharova Kateryna Ihorivna - post-graduate student of economics of enterprise and management department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics (9-A, Nauky Ave., Kharkiv, 61166)
E-mail: Goncharova.kateryna@hneu.net

Шиян Д.В., Лялина Н.С., Гончарова Е.И. Влияние уровня интенсивности производства на формирование эффективной структуры затрат в растениеводстве

Цель статьи - осуществить оценку взаимосвязи между уровнем урожайности и абсолютной и относительной величиной затрат на производство пшеницы, кукурузы на зерно и подсолнечника.

Методика исследования. В процессе исследования использованы диалектический метод познания, системный подход к изучению экономических явлений и процессов, монографический метод (анализ научных достижений отечественных и иностранных ученых по проблемам теории и практики обеспечения эффективного формирования затрат в сельскохозяйственных предприятиях). Из специальных методов исследования использованы абстрактно-логический (для теоретических обобщений и формулирования выводов), экономико-статистические (при определении влияния уровня интенсивности на величину и эффективность затрат основных видов продукции растениеводства, установлении характера их зависимости), графический (при построении графических изображений исследуемых процессов).

Результаты исследования. Установлено, как интенсивность производства влияет на формирование эффективности производства основных видов сельскохозяйственных культур (пшеницы, кукурузы на зерно, подсолнечника). Также определены характер и степень зависимости между уровнем урожайности основных сельскохозяйственных культур и абсолютной и относительной величиной затрат на их производство. Всё это позволило сформировать предпосылки для обеспечения развития сельского хозяйства, в частности отрасли растениеводства.

Элементы научной новизны. Получила дальнейшее развитие количественная оценка влияния интенсивности производства на формирование эффективности затрат в растениеводстве, с обоснованием изменения их абсолютной и относительной структуры.

Практическая значимость. Использование полученных результатов позволяет определять влияние изменения структуры расходов в зависимости от уровня интенсивности производства на урожайность основных сельскохозяйственных культур, а также учёта данного обстоятельства при обосновании стратегии развития отрасли растениеводства. Табл.: 5. Илл.: 2. Библиогр.: 15.

Ключевые слова: затраты; структура затрат; постоянные и переменные издержки; интенсивность производства; урожайность; эффективность; рентабельность производства; растениеводство.

Шиян Дмитрий Викторович - доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятия и менеджмента, Харьковский национальный экономический университет имени Семёна Кузнеца (61166, г. Харьков, просп. Науки, 9-А)
E-mail: dmytro.shyian@hneu.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0815-267X>

Лялина Наталия Сергеевна - кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики предприятия и менеджмента, Харьковский национальный экономический университет имени Семёна Кузнеца (61166, г. Харьков, просп. Науки, 9-А)
E-mail: natalia.lialina@hneu.net
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9014-8161>

Гончарова Екатерина Игоревна - аспирант кафедры экономики предприятия и менеджмента, Харьковский национальный экономический университет имени Семёна Кузнеца (61166, г. Харьков, просп. Науки, 9-А)
E-mail: Goncharova.kateryna@hneu.net

Стаття надійшла до редакції 20.05.2020 р.

Фахове рецензування: 01.06.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Шиян Д. В., Ляліна Н. С., Гончарова К. І. Вплив рівня інтенсивності виробництва на формування ефективної структури витрат у рослинництві. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 27 – 36. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006027>

Shyian, D.V., Lialina, N.S. & Honcharova, K.I. (2020). Vplyv rivnia intensyvnosti vyrobnytstva na formuvannia efektyvnoi struktury vytrat u roslynnytstvi [The influence of the level of production intensity on the formation of an effective cost structure in crop production]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 27 – 36 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006027>

*

А.В. ІВАНЬКО, доктор економічних наук
Ю.О. БАКУН, кандидат сільськогосподарських наук, докторант
О.П. ХАЄЦЬКА, кандидат економічних наук
М.М. КСЕНОФОНТОВ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

Дорадча підтримка організаційних складових управління виробництвом та використанням біоетанолу

Мета статті – розглянути організаційні елементи управління виробництвом і використанням біоетанолу та особливості дорадчого супроводу зазначених процесів.

Методика дослідження. За теоретичний базис слугували діалектичний метод пізнання та системний метод щодо дорадчого забезпечення управління процесами виробництва і використання біоетанолу. Результати дослідження отримані за рахунок застосування таких основних методів, як аналіз та узагальнення. За допомогою методу аналізу здійснено порівняння окремих організаційних елементів управління процесами виробництва та використання біоетанолу. На основі методу узагальнення виділено чотири більш значущі групи організаційних елементів і визначено особливості дорадчого супроводу зазначених процесів.

Результати дослідження. Доведено доцільність поглиблення координації на різних рівнях управління в Україні щодо розвитку процесів виробництва та використання біоетанолу, що зумовлюється такими основними чинниками: збереження виробництва сільськогосподарських культур як традиційного виду господарської діяльності, активізація зусиль із забезпечення енергетичної незалежності держави за рахунок збільшення обсягів виробництва альтернативних відновлюваних видів пального та підвищення рівня доданої вартості в аграрному секторі. Узагальнено сукупність організаційних елементів управління за ланцюгами виробництва та використання біоетанолу з виділенням чотирьох базових. Наголошено на важливості дорадчої підтримки організаційних елементів управління процесами виробництва та використання біоетанолу, що стане передумовою збільшення обсягів виробництва зазначеного виду альтернативного пального.

Елементи наукової новизни. Виділено, за результатами узагальнення, чотири базові групи організаційних складових управління процесами виробництва та використання біоетанолу: інституційну, організаційно-господарську, організаційно-технічну та організаційно-структурну. Запропоновано обґрунтування та реалізацію управлінських рішень з виробництва та використання біоетанолу здійснювати на основі альтернативного підходу з вибором окремих організаційних складових управління у процесі їхньої підготовки, більш доцільних до конкретних господарських умов.

Практична значущість. Результати дослідження можуть бути використані при підготовці стратегічних і програмних документів щодо управління процесами виробництва та використання біоетанолу. Ефект від їхнього впровадження може бути оцінений за різномірними показниками. На господарському рівні – шляхом оцінювання обсягів виробництва біоетанолу, економії витрат від використання останнього при виконанні господарських операцій; на загальноекономічному – через зменшення залежності від імпорту поставок енергоносіїв, збільшення рівня доданої вартості в аграрному секторі тощо. Табл.: 2. Рис.: 4. Бібліогр.: 23.

Ключові слова: сільськогосподарські культури; біоетанол; управління; організаційні елементи; дорадча підтримка; ефективність.

Іванько Анатолій Васильович – доктор економічних наук, доцент кафедри аграрної економіки, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський агротехнічний інститут» (16600, Чернігівська обл., м. Ніжин, вул. Шевченка, 10)

E-mail: A_ivanko@meta.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8434-1192>

Бакун Юрій Олексійович – кандидат сільськогосподарських наук, докторант кафедри економічної теорії, Національний університет біоресурсів і природокористування України (03041, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 15)

E-mail: y_bakun@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5354-1033>

Хаєцька Ольга Петрівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, завідувач кафедри економіки, заступник декана з навчальної роботи факультету економіки та підприємництва, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3)

E-mail: haetska@vsau.vin.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0262-1455>

© А.В. Іванько, Ю.О. Бакун, О.П. Хаєцька,
М.М. Ксенофонов, 2020

Постановка проблеми. Економічна система будь-якої держави являє собою складний взаємопов'язаний комплекс різних галузей. При цьому розвиток такого комплексу залежить насамперед від вичерпності природних ресурсів, зокрема нафти, від стратегічної необхідності пошуку альтернативних джерел забезпечення енергетичними ресурсами. Разом із тим він повинен оцінюватися на багатокритеріальній основі з урахуванням переваг внутрішнього виробництва окремих товарів та визначенням доцільності імпорту тих товарів, виробництво яких пов'язано з певними труднощами. У контексті зазначеного важливим для будь-якої економіки стає розгляд питання енергозабезпечення як основи економічного розвитку, особливо питання альтернативного енергозабезпечення. Його важливість визнається практично в усіх країнах світу. Для України, як країни із залежністю від імпорту енергоносіїв, актуальність цього питання зумовлюється необхідністю підтримки розвитку аграрних галузей в контексті галузевої трансформації світової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема виробництва й використання біоетанолу загальновідома і широко вивчається та дискутується у наукових та експертних колах у багатьох країнах світу. Перспективність її розгляду виступає наслідком необхідності пошуку альтернативних шляхів енергозабезпечення на основі використання поновлюваних джерел енергії.

Згадане питання ставало предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних учених та експертів, серед яких виокремлюються: Д. Говдя [3], А.О. Гуторов [4], І.В. Дворник, М.П. Талавіря [5], А.Д. Діброва, І.В. Чебан [6], В.О. Дубровін, Г.А. Голуб [2], Г.М. Калетнік [7], Л.П. Миськів [9], М.В. Роїк, В.Л. Курило [10], А. Сибірний [14], С.П. Циганков [15], L.A.B. Cortez, L.A.N. Nogueira [17], J.A. Duffield, K. Collins [18] та ін. При цьому організаційні елементи й особливості дорадчого супроводу управління процесами виробництва та використання біоетанолу не набули поглибленого розгляду, що й зумовлює актуальність дослідження у теоретичному і практичному аспекті.

Мета статті – розглянути організаційні елементи управління виробництвом і вико-

ристанням біоетанолу та особливості дорадчого супроводу зазначених процесів.

Виклад основних результатів дослідження. Одним з традиційних видів сільськогосподарського виробництва, що історично склалися в Україні, визнано вирощування сільськогосподарських культур. Проте, з урахуванням питань міжнародної конкурентоспроможності, важливою на сьогодні стає диверсифікація напрямів переробки сільськогосподарської продукції. Насамперед це сприятиме підвищенню рівня доданої вартості в аграрному секторі та вирішенню суміжних питань. Серед перспективних напрямів використання сільськогосподарської продукції слід вказати її переробку на біоетанол. Вирішення згаданого питання в економіці держави пов'язано з: відпрацюванням технології переробки сільськогосподарських культур на біоетанол, виходом на стійкі обсяги виробництва останнього, підготовкою для використання сумішей пального з біоетанолом, селекцією сортів культур, найпридатніших для переробки на біоетанол. Значною мірою, особливо на перших етапах, зазначена проблема має інформаційний характер, що зумовлено нестачею інформації щодо неї. Для знівелювання такого недоліку важливе використання потенціалу сільськогосподарських дорадчих служб, які мають напрацювання у вирішенні проблем з нестачею інформації, обґрунтуванням способу розв'язання проблем та безпосереднього поширення їхнього вирішення серед первинних суб'єктів господарювання.

По своїй суті досліджувана проблема досить різнобічна. Серед сукупності її важливих елементів окрему групу становлять організаційні елементи. У складі цієї групи, у межах публікації, виділено чотири групи: інституційна, організаційно-господарська, організаційно-технічна та організаційно-структурна. Характеристики кожної виділеної групи можна здійснювати крізь розгляд різних рівнів: міжнародного, загальноекономічного, галузевого та господарського.

Виділення інституційної групи зумовлюється важливістю нормативно-правового регулювання проблеми виробництва біоетанолу. У багатьох державах на законодавчому рівні затверджуються норми використання біоетанолу, що слугує прямим сигналом для

регулюючих органів щодо орієнтації первинних суб'єктів господарювання брати участь у забезпеченні досягнення визначених норм.

У міжнародній господарській практиці та нормативно-правових документах суміш етанолу з бензином позначається літерою E та певною цифрою. Якщо літера E це перша літера англійського слова етанол (ethanol), то цифра характеризує відсотковий вміст етанолу в суміші. Наприклад, суміш E10 означає наявність у суміші 10 % етанолу та 90 % бензину.

Суттєвою причиною зародження сучасних ринків біопалива стала енергетична криза 70-х років минулого століття та відповідне зростання цін на нафту. У відповідь на ці ринкові катаклізми, в багатьох країнах здійснювались заходи з розробки програм виробництва альтернативного пального. Проте слід наголосити, що протягом зазначеного періоду потужний біопаливний виробничий сектор та біопаливний ринок етанолу були створені у двох країнах - США і Бразилії, на основі кукурудзи та цукрової тростини. В обох країнах налагоджене виробництво та відносна невисока собівартість стимулювали пошук альтернативних можливостей переробки зазначених сільськогосподарських культур. Суттєве значення мали і стратегічні наміри урядів, особливо у Бразилії, зокрема з покращання платіжного балансу, зменшення рівня залежності від імпортованих енергоресурсів тощо.

На початкових етапах у питаннях підтримки розвитку виробництва біоетанолу та ринку біоетанолу безперечною є роль держави. J.A. Duffield, K. Collins (2006) [18] зазначають, що у США в інституційному відношенні складовими політики з розвитку відновлюваної енергетики є нормативно-правові акти: федерального законодавства про енергетику (щодо стимулювання використання відновлюваних джерел енергії за допомогою мандатів та податкових пільг), федеральних екологічних політик (побічно регулюють використання відновлюваної енергії), державного законодавства щодо стимулювання попиту на відновлювані джерела енергії, сільськогосподарського законодавства щодо формування політики та програм відновлюваної енергетики.

У США інтерес до альтернативних джерел отримання пального відзначався у періоди криз: під час Першої та Другої світових війн, енергетичної кризи 70-х років XX ст. тощо. Але фактичне зростання виробництва біо-

етанолу відбулось наприкінці 70-х та протягом 80-х років минулого століття завдяки законодавчим актам та відповідним заходам державної підтримки. У цьому відношенні слід вказати на Закон про оподаткування в енергетичній галузі 1978 р. [22] у межах якого передбачалося субсидування сумішей моторного пального з біоетанолом. Також слід згадати Закон про енергетичну безпеку 1980 р. [21], одними з заходів підтримки виробництва й використання біоетанолу були страхування займів для невеликих виробників етанолу та митні збори на імпорт етанолу, розміром 0,54 дол. США.

Серед суттєвих зазначених механізмів слід також вказати на програму «Корпоративна середня економія палива» «Corporate Average Fuel Economy» (CAFE), за якої встановлено законодавчо визначені норми економії палива, які використовувались для визначення того, чи відповідають виробники стандартам економії палива. Ці норми вперше були прийняті Конгресом Сполучених Штатів у 1975 р. [16] після Арабського нафтового ембарго 1973-74 рр. Їх встановлює міністр транспорту через Національну адміністрацію безпеки дорожнього руху.

У цілому, серед інституційних механізмів, що використовувались в різних країнах, слід зазначити, такі як: закони, програми, імпортові мита на нафту, обов'язкові цільові показники вмісту етанолу в паливних сумішах, норми, стандарти, податкові пільги, субсидії, пільгове кредитування.

Бразильською програмою PROALCOOL [17] передбачались механізми та заходи зі стимулювання виробництва і використання біопалива, підтримки науково-дослідних робіт, стимулювання інвестування галузі, розвитку мережі етанольних заправних станцій, додаткового оподаткування автомобільного бензину тощо. Основними напрямками підтримки у межах даної програми були: підтримка фермерів, які вирощують цукрову тростину, підтримка виробників етанолу та підтримка цін на біоетанол. Фермери підтримувались на основі механізму урядових гарантій закупівлі їхнього урожаю тростини державною нафтовою компанією Petrobras. Підтримка виробників етанолу здійснювалась за рахунок низьких відсотків урядових позик при переробці цукрової тростини та інших сільськогосподарських культур на біоетанол. Також уряд гарантував суб'єктам ринку підтримку цін на біоетанол на рівні не меншому

ніж 59 % ціни на бензин. Завдяки таким заходам підтримки у 80-роках минулого століття збільшився парк транспортних засобів, працюючих на етанолі, більше ніж на 4 млн одиниць.

Законодавча норма додавання у бензин 10 % біоетанолу діє в деяких містах та штатах США. У Бразилії згадана норма має обов'язковий характер із 1976 р. Рівень вмісту біоетанолу в суміші з бензином було підвищено до 25 % (суміш E25) у 2007 р.

В Україні у нормативно-правовому відношенні питанням регулювання виробництва та використання біоетанолу приділяється увага, відповідно чого можна зазначити Розпорядження Уряду від 01.10.2014 р. № 902-р. «Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року» [12], Розпорядження Уряду від 18 серпня 2017 р. № 605-р. «Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» [13] тощо. У контексті зазначеного слід вказати про Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив

з вмістом біокомпонентів" від 19.06.2012 р. № 4970-VI [11], який вже втратив чинність. За положеннями цього закону вводилась норма добровільного додавання 5-відсоткової частки біоетанолу в пальне до 1.01.2014 р. Після вказаної дати ця норма мала стати обов'язковою, яка, у свою чергу, мала збільшитися до 7 % з 2016 р. Без реальних заходів підтримки дані положення не вдалося реалізувати.

Аналіз організаційно-господарської групи охоплює питання діяльності країн-лідерів, базової культури для виробництва біоетанолу, технологічних особливостей виробництва та використання біоетанолу.

В умовах скорочення запасів нафти та можливостей використання поновлюваних джерел енергії все актуальнішим стає розгляд питань одержання енергоносіїв з альтернативних джерел енергії. Актуальність цього питання найбільша для країн із суттєвою імпоротною залежністю від поставок енергоносіїв. Згаданому питанню приділяється дедалі більша увага у країнах світу, серед яких особливо виділяються США та Бразилія (табл. 1).

1. Динаміка обсягів виробництва біоетанолу за країнами-лідерами у період 2014-2019 рр.

№ з/п	Країна	Рік								
		2014		2015	2016	2017	2018	2019		
		млн рідких галонів США	% до загального	млн рідких галонів США	млн рідких галонів США	млн рідких галонів США	млн рідких галонів США	млн рідких галонів США	% до загального	% до 2014 р.
1	США	14313	57,1	14807	15413	15936	16061	15800	54,3	110,4
2	Бразилія	6760	27,0	7200	6760	6860	7920	8620	29,6	127,5
3	Європейський Союз	1445	5,8	1387	1377	1400	1430	1440	4,9	99,7
4	Китай	635	2,5	1387	845	860	1,050	900	3,1	141,7
5	Канада	510	2,0	436	436	470	480	500	1,7	98,0
6	Таїланд	310	1,2	334	322	370	390	420	1,4	135,5
7	Аргентина	160	0,6	211	264	290	290	290	1,0	181,3
8	Індія	85	0,3	195	275	210	400	530	1,8	623,5
9	Інші країни	865	3,4	391	490	414	549	600	2,1	69,4
	Світове виробництво	25083	100	25774	26182	26810	28570	29100	100	x

Джерело: Опрацьовано авторами за [20].

Безперечний лідер з виробництва біоетанолу – це США, де виробляється 54,3 % його загальносвітового обсягу. Другою країною у досліджуваному ринковому сегменті є Бразилія – 29,6 %. Частка інших країн незначна і не перевищує 3 %. Щодо динаміки виробництва біоетанолу зазначається наявність тен-

денції до його зростання у досліджуваних країнах при певній стабілізації рівнів виробництва в Європейському Союзі та Канаді й суттєвому скороченні на 30,6 % в інших країнах. Під час аналізу характеристик зростання найбільші прирости відзначено в Індії (523,5 %) та Аргентині (81,3 %).

Стратегічність опрацювання варіанта виробництва та використання біоетанолу економічно й екологічно виправдане його належністю до поновлюваних джерел енергії, які можна отримати з сільськогосподарської сировини. При цьому суттєвим організаційним елементом, що зумовлює налагодження загального процесу виробництва біоетанолу, виступає саме сільськогосподарська культура, що перероблятиметься на біоетанол. Як

зазначають експерти, основними культурами для виробництва біоетанолу в США є кукурудза, у Бразилії - цукрова тростина, у Франції та Чехії - цукрові буряки. Цукрові буряки - пріоритетна культура щодо виробництва біоетанолу і для України, хоча його виробництво можливе шляхом переробки картоплі, різних зернових культур, топінамбуру, цикорію тощо (табл. 2).

2. Ефективність виробництва етанолу з різних видів сировини

Культура	Урожайність, ц/га	Вихід спирту з 1 т сировини, л	Вихід спирту, л/га
Картопля	200	120	2200
Пшениця	45	400	1800
Жито/ячмінь	36	30	1200
Цукрові буряки	450	100	4500
Топінамбур	300	100	2500
Зерно кукурудзи	50	400	2000
Цикорій (сироп)	200	10	2000

Джерело: [9].

Цукрові буряки вважаються найбільш вигідною сировиною для виробництва спирту, оскільки з них можна отримати у понад два рази більше спирту, ніж з інших сільськогосподарських культур. При цьому енергетична ефективність виробництва спирту з цукрових буряків, при порівнянні енергетичних еквівалентів отриманого спирту до витраче-

них елементів у процесі його виробництва, становить 173 %.

У технологічному аспекті етанол виробляється зі спирту. У свою чергу, як джерело виробництва спирту у світі переважає цукровмісна сировина - 60 %. Другим за значенням джерелом є сировина, що містить крохмаль - 33 %, третім - синтетичний спирт - 7 % (рис. 1).

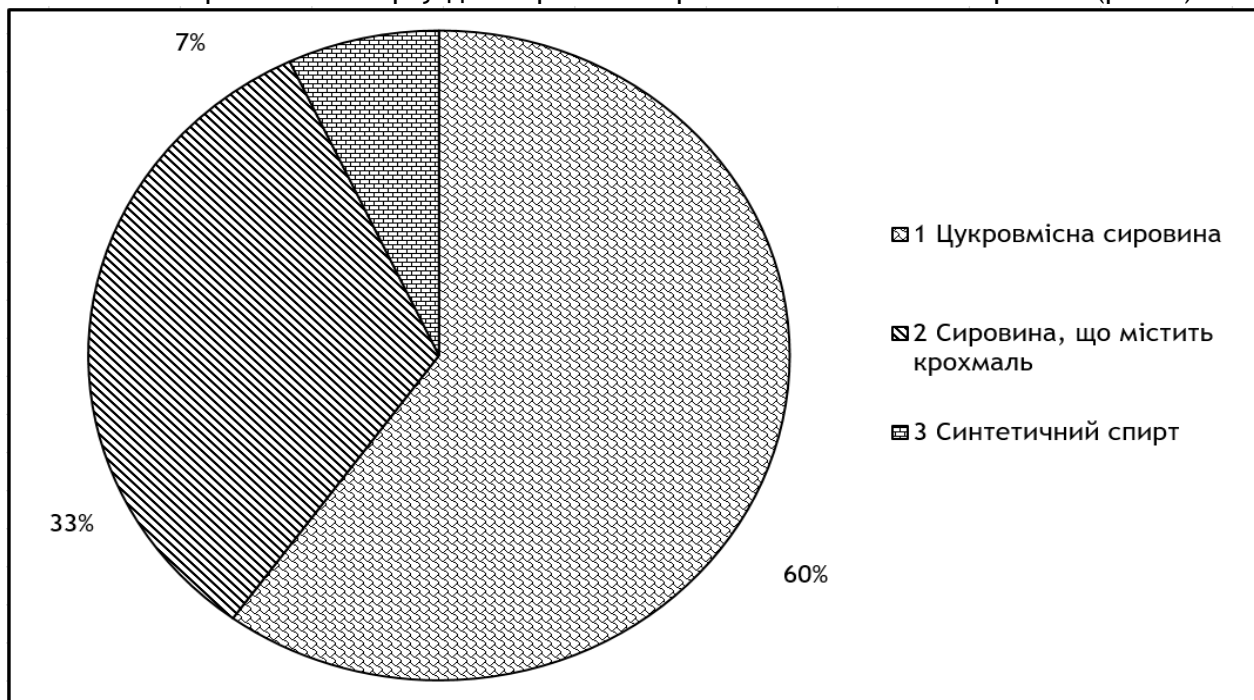

Рис. 1. Види сировини для виробництва спирту

Джерело: Опрацьовано авторами за [14].

Узагальнено процес виробництва біоетанолу із різних видів сировини передбачає виконання трьох етапів робіт: підготовка та

екстракція сировини, ферментація, отримання етанолу та його очищення (рис. 2).

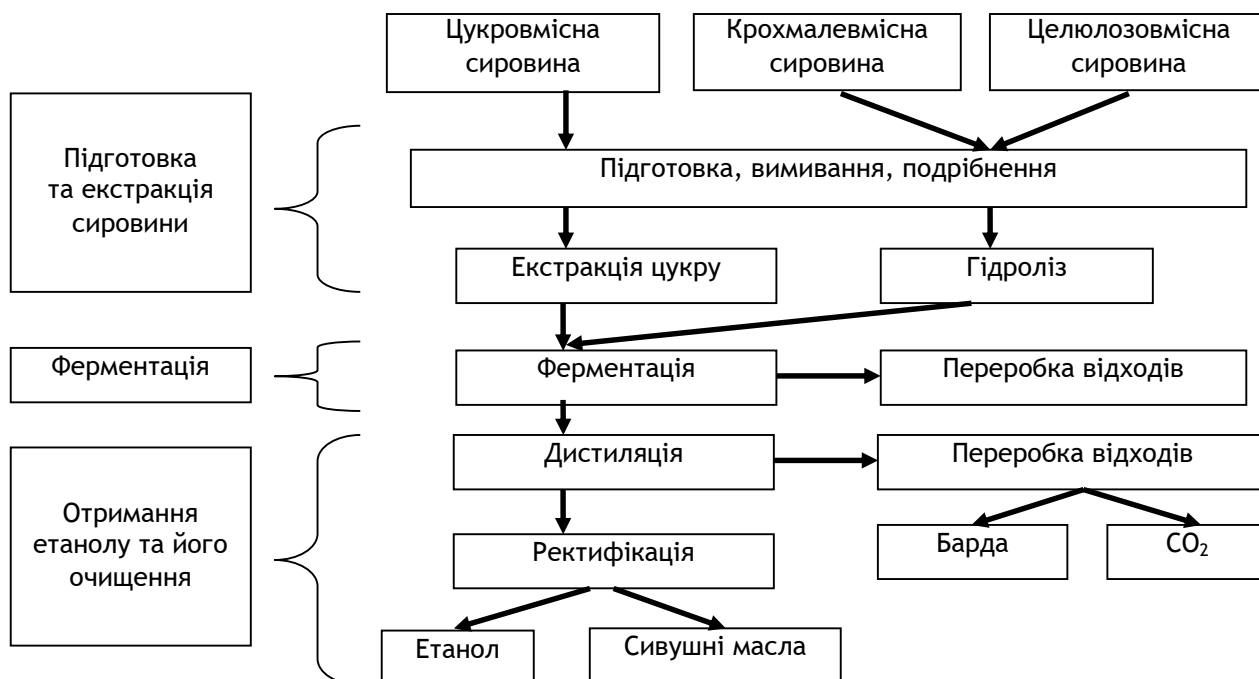

Рис. 2. Схема виробництва етанолу

Джерело: [2, с. 39].

В історичному аспекті етанол належить до найдавніших продуктів, виробництво якого здійснювалося ще чотири тисячі років до нашої ери у Вавилоні та Єгипті. Технологія виробництва полягала у ферментації цукрів (сахарози, глюкози та інших) у безкисневому середовищі спиртовими дріжджами. Практично всі обсяги отриманого у такий спосіб етанолу

використовувалися для виробництва алкогольних напоїв. Тоді як наприкінці ХХ ст. у структурі загальних обсягів використаного етанолу беззаперечною стала перевага за напрямом «пальне для двигунів» – 62,5 %. Частка використання етанолу в хімічній промисловості досягла 25,0 %. І ще 12,5 % припадало на використання на харчові цілі (рис. 3).

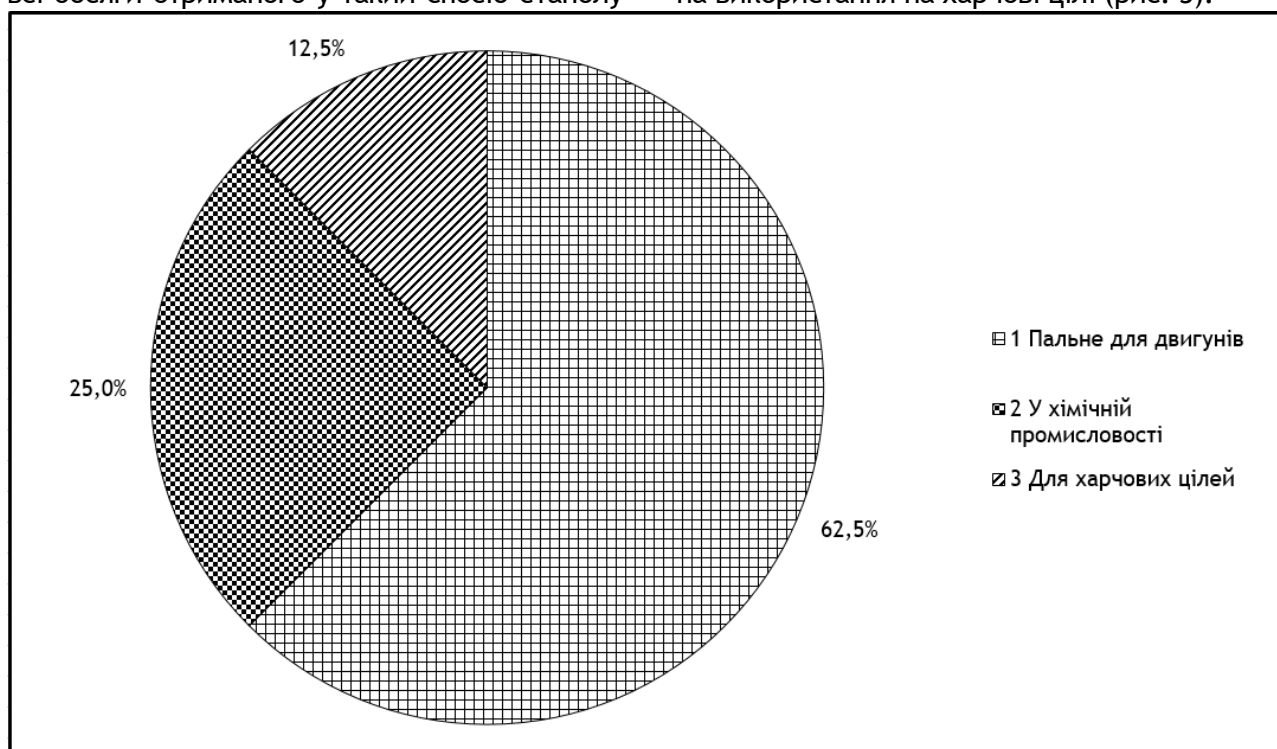

Рис. 3. Напрями використання етанолу

Джерело: Опрацьовано авторами за [14].

За оцінками Управління енергетичної інформації США (EIA) [23], якщо сегмент біопального у загальному обсязі спожитого пального у світі у 2015 р. становив 2,3 %, то у 2030 р. очікується його збільшення до 7 %. За експертними оцінками, при порівнянні споживчих властивостей між бензином та біоетанолом як орієнтир використовується співвідношення 1 : 0,67.

Суттєвим організаційно-господарським елементом виступає необхідна якість сировини. Це зумовлює окремі вимоги як до продуктивних характеристик насіння, так і до дотримання технології вирощування цукрових буряків.

Окремим обмежуючим чинником у загальному технологічному процесі переробки сільськогосподарської сировини, зокрема цукрових буряків, на біоетанол слугує тривалість зберігання останніх. Стратегічно вирішення цього питання можливе за рахунок організаційно-технологічних аспектів із модифікацією обладнання для виробництва біоетанолу з іншої органічної сировини.

У господарському відношенні, особливо на перших етапах, важливим є залучення різних за потенціалом суб'єктів господарювання у процеси переробки сільськогосподарської сировини на біоетанол. Переважаючим чинником тут буде можливість отримання кредитів під пільгові відсотки для закупівлі обладнання.

Визначальним чинником зростання виробництва біоетанолу в США та Бразилії є сприятливі ґрунтово-кліматичні умови та налагоджене у технологічному відношенні вирощування таких сільськогосподарських культур як кукурудза та цукрова тростина. У теоретичному плані та за розрахунками найбільш вигідною культурою для виробництва біоетанолу в Україні є цукрові буряки. Собівартість сировини є суттєвою складовою витрат при виробництві біоетанолу. Наявний технологічний рівень вирощування цукрових буряків та періодичні прояви несприятливих погодних умов поки ставлять під загрозу розвиток вітчизняного виробництва біоетанолу.

За експертними оцінками Георгія Гелету-хи, директора Науково-технічного центру "Біомаса", собівартість виробництва літра біоетанолу в Україні може бути нижчою, ніж бензину, однак внаслідок меншої енергоємності одиниця енергії біопалива буде дорожчою. В Європі це питання вирішується

шляхом звільнення виробників біопалива від сплати акцизу. В результаті ціна звичайного бензину порівнюється з ціною на бензин з приставкою біо, а в деяких випадках альтернативне паливо продається навіть дешевше конвенційного [3].

Організаційно-технічні аспекти досліджуваної проблеми також пов'язані з технічними властивостями двигунів машин щодо використання різних концентрацій етанолу в пальному.

Ідея використання спирту як пального не нова. Так, вона пов'язана з процесом винаходу двигунів внутрішнього згоряння, де як пальне можна використовувати етанол. Серед перших винахідників таких двигунів варто зазначити німецького інженера Ніколауса Августа Отто, який сконструював перший бензиновий двигун у 1861 р. [19]. У процесі роботи над чотиритактним двигуном він як пальне також використовував і етиловий спирт зважаючи на його широку доступність (для спиртових ламп у Європі) та відсутність податку на нього.

Також як приклад передової інженерної думки слід згадати відому модель легкового автомобіля Генрі Форда Ford-T, виробництво якої здійснювалося протягом 1908-1927 рр. За пальне для двигуна цієї моделі міг слугувати бензин, етанол або будь-яка їхня суміш.

Суттєвою передумовою розвитку виробництва біоетанолу стало суміщення технічних характеристик двигунів із властивостями біоетанолу. Суміші із вмістом біоетанолу до 20 % можуть застосовуватися на будь-яких автомобілях. На сьогодні, з маркетингових причин, деякі виробники обмежують строк гарантії у разі використання суміші з рівнем етанолу в бензині більше 10 %. Використання суміші з рівнем етанолу понад 20 % потребує модифікації двигуна.

Як проблему слід вказати недостатній рівень змішуваності етанолу з бензином та дизельним паливом, внаслідок чого, особливо при низьких температурах, він може вишаровуватися. Як один з варіантів виходу з такого технічного ускладнення розробниками запропоновано технічне доповнення до двигуна, що передбачає використання невеликої ємності бензину тільки для запуску двигуна, з наступним переходом його роботи у режим із використанням різних сумішей етанолу [1].

За експертними оцінками, енергія в одиниці об'єму біоетанолу менша на 34 % порівняно з бензином, що зумовлює необхідність здійснення організаційних заходів з відповідної модифікації двигунів. Однією з суттєвих властивостей біоетанолу визнано високий показник його октанового числа. У технічному відношенні використання цієї переваги етанолу можливе за збільшення ступеня стиснення двигуна, за рахунок чого можна досягти його більшої потужності та більшої економічності щодо витрат пального.

Організаційно-технічний зріз зазначеної проблеми також знаходиться у ракурсі співвідношення між обсягом витрат етанолу і бензину у фізичному та вартісному виразі. У фізичному виразі рівень витрат етанолу на двигунах, що працюють на чистому етанолі, вищий порівняно з бензиновою версією двигуна від 20 до 50 %. Технічна реалізація цієї переваги може бути досягнута за рахунок додавання турбокомпресора зі змінним ступенем стиснення, що з ринкових позицій є оптимальним варіантом, який може задовольнити як суб'єктів попиту, так і суб'єктів пропозиції. Використання такого механізму сприятиме досягненню економії і вартісних, і фізичних обсягів пального за будь-якого співвідношення його суміші між бензином та біоетанолом.

Ринок Бразилії стосовно цього фактора характеризується більшою різноманітністю. Пропозиція представлена широким спектром автомобілів, двигуни яких можуть працювати на суміші між бензином та біопаливом у будь-якій пропорції flex-fuel vehicle.

Організаційно-структурну складову слід розглядати у внутрішньому та міжнародному контексті щодо визначення напрямів використання продукції з сільськогосподарських угідь. Значною мірою організаційно-структурна складова також має політичний підтекст. Зазначене зумовлює необхідність врахування сукупності чинників, основними серед яких виокремлюються: зростання чисельності населення, зменшення площі сільськогосподарських угідь у світі (внаслідок процесів урбанізації та опустелювання), зменшення запасів нафти та потенційного зростання цін на нафтопродукти.

В організаційно-структурному аспекті опрацювання біологічного сегменту в струк-

турі енергоспоживання має стратегічне значення для людства, оскільки при згоранні біоетанолу виділяється значно менше двоокису вуглецю, що надто важливо у глобальному контексті, адже напряду може сприяти вирішенню проблеми глобального потепління та парникового ефекту.

У межах економіки реалізація заходів із виробництва біоетанолу виявляє позитивний вплив на інші складові економічного розвитку. Зокрема, за прикладом США, введення у дію заводу з виробництва біоетанолу потужністю 40 млн галонів (151,4 млн л) (1 галон = 3,785 л) забезпечить отримання таких загальноекономічних ефектів:

- надходження 142 млн дол. США інвестицій у будівельну галузь;
- додаткове створення робочих місць: 41 робоче місце на заводі та 694 робочих місця в інших галузях економіки;
- збільшення доходів місцевих фермерів на 19,6 млн дол. США в рік;
- отримання додаткових податкових надходжень до бюджетів різних рівнів, зокрема 1,2 млн дол. США від заводу та 44,3 млн дол. США від суб'єктів інших секторів економіки;
- отримання дохідності інвестицій - 13,3 % річних тощо [8].

Стримання розвитку виробництва біоетанолу певною мірою пояснюється консервативністю суб'єктів ринку - як суб'єктів попиту, так і суб'єктів пропозиції. Це значною мірою зумовлюється нестачею інформації про згаданий товарний продукт на рівні держави. Внаслідок специфіки спрямованості своєї суспільної ролі служби дорадництва можуть знівелювати цей недолік і сприяти раціоналізації як альтернативного використання сільськогосподарських культур, зокрема цукрових буряків, так і оптимізації складових енергоспоживання за чотирма виділеними групами організаційних складових управління виробництвом та використанням біоетанолу (рис. 4).

Таким чином, диференційоване здійснення дорадчого супроводу реалізації організаційних елементів управління виробництвом і використанням біоетанолу може певною мірою знівелювати стримання розвитку цих процесів в Україні.

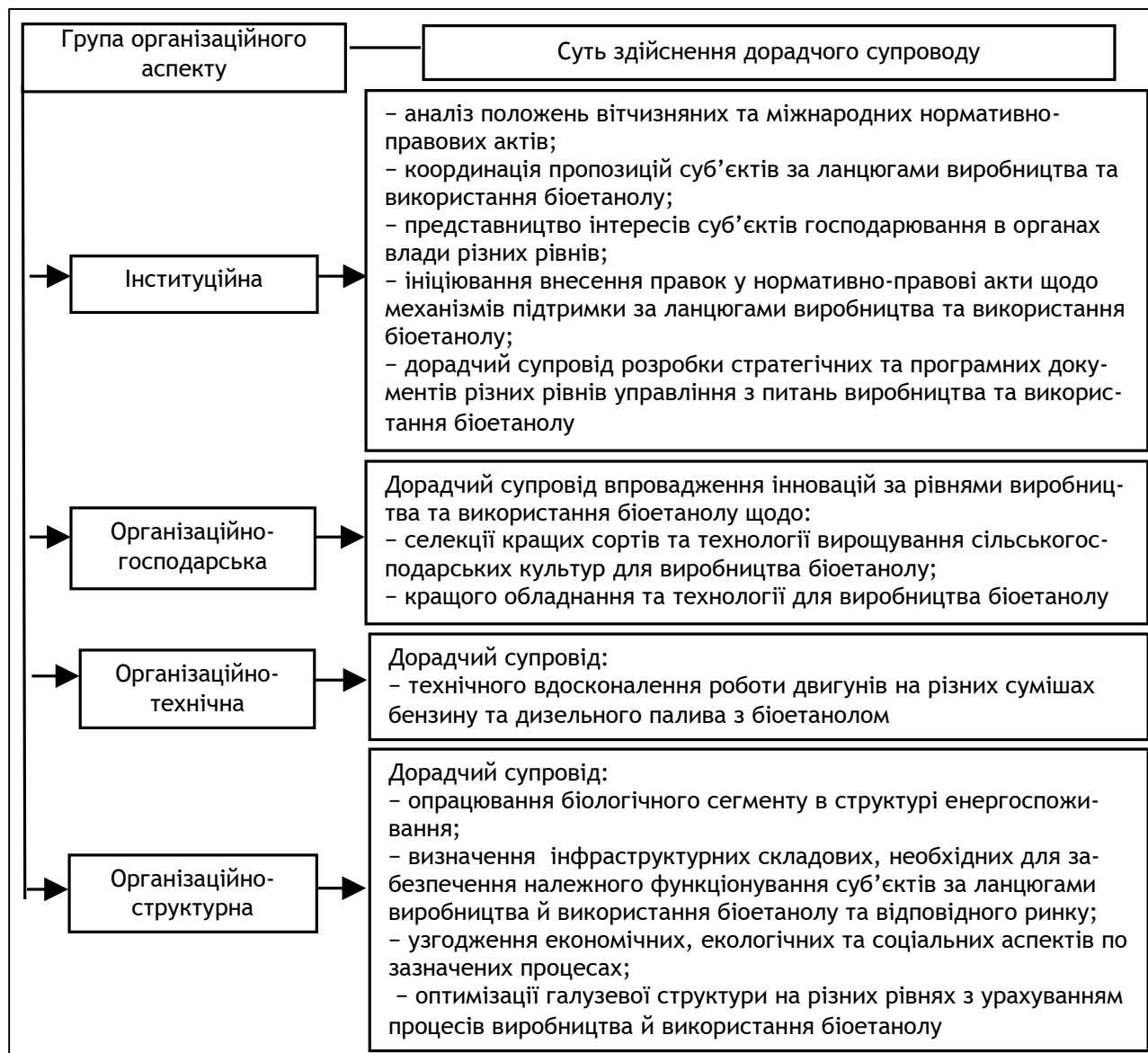

Рис. 4. Напрями дорадчого супроводу управління процесами виробництва та використання біоетанолу

Джерело: Розроблено авторами.

Висновки. Зважаючи на наведене, можна сформулювати наступні висновки:

- доведено доцільність поглиблення координації на різних рівнях управління в Україні розвитку процесів виробництва та використання біоетанолу, що зумовлюється такими основними чинниками: збереження вирощування сільськогосподарських культур як традиційного виду господарської діяльності, активізація зусиль із забезпечення енергетичної незалежності держави за рахунок збільшення обсягів виробництва альтернативних видів пального та підвищення рівня доданої вартості в аграрному секторі;
- виділено, за результатами узагальнення, чотири базові організаційні складові процесу виробництва та використання біоетанолу: інституційну, організаційно-госпо-

дарську, організаційно-технічну та організаційно-структурну;

- запропоновано обґрунтування управлінських рішень з виробництва та використання біоетанолу здійснювати за альтернативним підходом з вибором окремих організаційних складових у процесі їхньої підготовки, доцільніших для конкретних господарських умов;

- наголошено на важливості дорадчої підтримки реалізації організаційних аспектів виробництва та використання біоетанолу, що стане передумовою збільшення обсягів виробництва зазначеного виду альтернативного пального.

Результати дослідження можуть бути використані у процесі підготовки стратегічних та програмних документів з виробництва та

використання біоетанолу. Ефект від їхнього впровадження може бути оцінений за різнорівневими показниками. На господарському рівні – шляхом оцінювання обсягів виробництва біоетанолу, економії витрат від викорис-

тання біоетанолу при виконанні господарських операцій; на загальноекономічному – через зменшення залежності від імпорتنих поставок енергоносіїв, збільшення рівня доданої вартості в аграрному секторі тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Биозтанол: обзор мирового и российского рынков. URL : <http://www.cleandex.ru/articles/2007/08/17/bioethanol-market#.UNKoAdITadk>.
2. Біодизель та біоетанол / Дубровін В. О., Голуб Г. А., Поліщук В. М., Сера К. М. та ін. *Проект «Підвищення енергоефективності та стимулювання використання відновлюваної енергії в агрохарчових та інших малих та середніх підприємствах (МСП) України»*. Київ, 2015. 53 с.
3. Говдя Д. Война за спирт. Кто заработает на производстве биозтанола. URL : <https://biz.liga.net/all/tek/article/voyuna-za-dizel-kto-zarabotaet-na-proizvodstve-bioetanola>.
4. Гуторов А. О. Розвиток виробництва біопалива в Україні. *Моделювання регіональної економіки*. 2017. № 1(29). С. 258-268.
5. Дворник І. В., Талавиря М. П. Біопаливо та перспективи його розвитку в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2013. Вип. 181(6). С. 113-120.
6. Діброва А. Д., Чебан І. В. Моделювання ринку рідкого біопалива в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 12. С. 16-25.
7. Калетник Г. М. Розвиток ринку біопалив в Україні. *Біоенергетика*. 2013. № 1. С. 11-16.
8. Комментарий. Стратегия противостояния - мифы и реалии. URL : <http://rosinvest.com/novosti/352796>.
9. Миськів Л. П. Розвиток та виробництво альтернативних видів палива в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Зб. наук. праць*. 2009. Вип. 141. С. 234-239.
10. Перспективи розвитку біоенергетики в Україні / Роїк М. В., Курило В. Л., Гументик М. Я., Ганженко О. М. *Цукрові буряки*. 2012. № 2-3. С. 6-8.
11. Про внесення змін до деяких законів України щодо виробництва та використання моторних палив з вмістом біокомпонентів : Закон України від 19.06.2012 р. № 4970-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4970-17#Text>.
12. Про Національний план дій з відновлюваної енергетики на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 01.10.2014 № 902-р. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/902-2014-%D1%80>.
13. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» : Розпорядження КМУ від 18 серпня 2017 р. № 605-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text>.
14. Сибірний А. Біоетанол: валюту зекономить і довілля збереже. *Zn, Ua*. 2001. Вип. 47. URL : https://dt.ua/SCIENCE/bioetanol_valyutu_zeekonomit_i_dovkillya_zberezhe.html.
15. Цыганков С. П. Биозтанол. Киев : ООО «Интерсервис», 2010. 160 с.
16. Corporate Average Fuel Economy. *United States Department of Transportation. National Highway Traffic Safety Administration*. URL : <https://www.nhtsa.gov/laws-regulations/corporate-average-fuel-economy>.
17. Cortez L. A. B., Nogueira L. A. H., Leal M. R. V. L., Baldassin R. Junior 40 Years of the Brazilian Ethanol Program (Proálcool) : Relevant Public Policies and Events Throughout Its Trajectory and Future Perspectives. *The 22-nd International Symposium on Alcohol Fuels*. URL : http://bioenfapesp.org/gsb/lacaf/documents/papers/05_ISAF_2016_Cortez_et_al.pdf.
18. Duffield J. A., Collins K. Evolution of Renewable Energy Policy. *Choices. The magazine of Food, Farm and Resource Issues*. 2006. URL : <https://www.choicesmagazine.org/2006-1/biofuels/2006-1-02.htm>.
19. Nikolaus Otto. German engineer. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/biography/Nikolaus-Otto>.

References

1. Biojetanol: obzor mirovogo i rossijskogo rynkov [Bioethanol: a review of global and Russian markets]. Retrieved from: <http://www.cleandex.ru/articles/2007/08/17/bioethanol-market#.UNKoAdITadk> [In Russian].
2. Dubrovin, V.O., Holub, H.A., Polishchuk, V.M., Siera, K.M., et al. Biodyzel ta bioetanol [Biodiesel and bioethanol]. (2015). Projekt «Pidvyshchennia enerhoefektyvnosti ta stymuliuвання vykorystannia vidnovliuvanoi enerhii v ahrokharchovykh ta inshykh malykh ta srednikh pidpriemstvakh (MSP) Ukrainy». Kyiv [In Ukrainian].
3. Govdja, D. Vojna za spirt. Kto zarabotaet na proizvodstve biojetanola [The war for alcohol. Who will earn on bioethanol production]. Retrieved from: <https://biz.liga.net/all/tek/article/voyuna-za-dizel-kto-zarabotaet-na-proizvodstve-bioetanola> [In Russian].
4. Hutorov, A.O. (2017). Rozvytok vyrobnytstva biopalyva v Ukraini [Development of biofuel production in Ukraine]. *Modeliuвання rehionalnoi ekonomiky*, 1(29), pp. 258-268 [In Ukrainian].
5. Dvornyk, I.V., Talaviria, M.P. (2013). Biopalyvo ta perspektyvy yoho rozvytku v Ukraini [Biofuels and prospects for its development in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahraryni menedzhment, biznes*, vol. 181(6), pp. 113-120 [In Ukrainian].
6. Dibrova, A.D., Cheban, I.V. (2018). Modeliuвання rynku ridkoho biopalyva v Ukraini [Modelling of liquid biofuels market in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 16-25 [In Ukrainian].
7. Kaletnik, H.M. (2013). Rozvytok rynku biopalyv v Ukraini [Development of the biofuels market in Ukraine]. *Bioenerhetyka*, 1, pp. 11-16 [In Ukrainian].
8. Kommentarij. Strategija protivostojaniya - mify i realii ommentary [Confrontation Strategy - Myths and Realities]. Retrieved from: <http://rosinvest.com/novosti/352796> [In Russian].
9. Myskiv, L.P. (2009). Rozvytok ta vyrobnytstvo alternatyvnykh vydiv palyva v Ukraini [Development and production of alternative fuels in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Zb. nauk. prats*, vol. 141, pp. 234-239 [In Ukrainian].
10. Roik, M.V., Kurylo, V.L., Humentyk, M.Ya., Hanzhenko, O.M. (2012). Perspektyvy rozvytku bioenerhetyky v Ukraini [Prospects for the development of bioenergy in Ukraine]. *Tsukrovi buriaky*, 2-3, pp. 6-8 [In Ukrainian].
11. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo vyrobnytstva ta vykorystannia motornykh palyv z vmistom biokomponentiv: Zakon Ukrainy vid 19.06.2012 r. # 4970-VI [On amendments to some laws of Ukraine on the production and use of motor fuels containing biocomponents: Law of Ukraine from 19.06.2012 No. 4970-VI]. (2012). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4970-17#Text> [In Ukrainian].
12. Pro Natsionalnyi plan dii z vidnovliuvanoi enerhetyky na period do 2020 roku : Rozporiadzhennia KМУ vid 01.10.2014 # 902-r [On the National Renewable Energy Action Plan for the period up to 2020: Order of the Cabinet of Ministers from 01.10.2014 No. 902-r] (2014). Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/902-2014-%D1%80> [In Ukrainian].
13. Pro skhvalennia Enerhetychnoi stratehii Ukrainy na period do 2035 roku Bezpeka, enerhoefektyvnist, konkurentospromozhnist: Rozporiadzhennia KМУ vid 18 serpnia 2017 r. # 605-r. [On approval of the Energy Strategy of Ukraine for the period up to 2035 Security, energy efficiency, competitiveness: Order of the Cabinet of Ministers from August 18, 2017 No. 605-r.]. (2017). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-%D1%80#Text> [In Ukrainian].

20. Renewable Fuels Association. Annual World Fuel Ethanol Production (Mil. Gal.). URL : <https://ethanolrfa.org/statistics/annual-ethanol-production/>.

21. S. 932 (96th): Energy Security Act. 1980. URL : <https://www.govtrack.us/congress/bills/96/s932/text>.

22. United States Energy Taxation Act 1978 U.S. Department of Energy Office of Scientific and Technical Information. URL : <https://www.osti.gov/biblio/5625890-energy-tax-act>.

23. US Energy Information Administration (EIA). URL : <https://www.eia.gov>.

14. Sybirnyi, A. (2001). Bioetanol: valiutu zekonomyt i dovkillia zberezhe [Bioethanol: will save the currency and save the environment]. *Zn, Ua. Vol. 47*. Retrieved from: https://dt.ua/SCIENCE/bioetanol_valyutu_zekonomit_i_dovkillia_a_zberezhe.html [In Ukrainian].

15. Cygankov, S.P. (2010). Biojetanol [Bioethanol]. Kiev: OOO «Interservis» [In Russian].

16. Corporate Average Fuel Economy. United States Department of Transportation. National Highway Traffic Safety Administration. Retrieved from: <https://www.nhtsa.gov/laws-regulations/corporate-average-fuel-economy> [In English].

17. Cortez, L. A. B., Nogueira, L. A. H., Leal, M. R. V. L., Baldassini R. Junior (2016). 40 Years of the Brazilian Ethanol Program (Proálcool): Relevant Public Policies and Events Throughout Its Trajectory and Future Perspectives. *The 22-nd International Symposium on Alcohol Fuels*. Retrieved from: http://bioenfapesp.org/gsb/lacaf/documents/papers/05_ISAF_2016_Cortez_et_al.pdf. [In English].

18. Duffield, J. A., Collins, K. (2006). Evolution of Renewable Energy Policy. *Choices. The magazine of Food, Farm and Resource Issues*. Retrieved from: <https://www.choicesmagazine.org/2006-1/biofuels/2006-1-02.htm> [In English].

19. Nikolaus, Otto. German engineer. Encyclopedia Britannica. Retrieved from: <https://www.britannica.com/biography/Nikolaus-Otto> [In English].

20. Renewable Fuels Association. Annual World Fuel Ethanol Production (Mil. Gal.). Retrieved from: <https://ethanolrfa.org/statistics/annual-ethanol-production/> [In English].

21. S. 932 (96th): Energy Security Act. 1980. Retrieved from: <https://www.govtrack.us/congress/bills/96/s932/text> [In English].

22. United States Energy Taxation Act 1978 U.S. Department of Energy Office of Scientific and Technical Information. Retrieved from: <https://www.osti.gov/biblio/5625890-energy-tax-act> [In English].

23. US Energy Information Administration (EIA). Retrieved from: <https://www.eia.gov> [In English].

Ivanko A.V., Bakun Yu.O., Khaietska O.P., Ksenofontov M.M. Advisory support for organizational components of production management and bioethanol use

The purpose of the article is to consider of organizational components of management production and bioethanol use and peculiarities of advisory support of indicated processes.

Research methods - the theoretical basis of the article was the dialectical method of cognition and systematic method for advisory support of production management and bioethanol use processes. The results of research have been obtained via use such main methods as analysis and generalization. Using the analyses method a comparison of individual organizational components of process of production management and bioethanol use was made. Based on the method of generalization, four more significant groups of organizational components of management are identified and the features of information and consulting support for their implementation are identified.

Research results. The expediency of deepening the coordination at different levels of government in Ukraine of the processes development of bioethanol production and use is proved, which is due to such main factors: the preservation of crop production as a traditional type of economic activity, the intensification of efforts to ensure state energy independence by increasing the production of alternative renewable fuels and increase the level of value-added in the agricultural sector. The set of organizational components of management along the chains of bioethanol production and use with the allocation of four basic ones is summarized. The importance of information and consulting support for the organizational components of the bioethanol production and use was emphasized, which will become a prerequisite for increasing the production of this type of alternative renewable fuel.

Scientific novelty. As a results of the generalization, four groups of basic organizational components for managing of the processes of bioethanol production and use have been distinguished: institutional, organizational and economic, organizational and technical, organizational and structural.

The grounding and implementation of management decisions on the bioethanol production and use is proposed to be carried out on the basis of an alternative approach with the choice of individual organizational components of management, which are more appropriate in specific business conditions.

Practical significance. The results of the study can be used to formulate strategic and program documents for managing the processes of bioethanol production and use. The effect of their implementation can be assessed by multilevel indicators. At the business level, the effect can be determined by: assessing the volume of bioethanol production and saving costs from the use of bioethanol in performing of economic operations. At the macroeconomic level, the effect can be determined by the level of decrease in dependence on imported energy supplies, by the increase in the level of added value in the agrarian sector and so on. Tabl.: 2. Figs.: 4. Refs.: 23.

Keywords: agricultural crops; bioethanol; management; organizational components; information and consulting support; efficiency.

Ivanko Anatolii Vasyliovych - doctor of economic sciences, associate professor (docent) of the department of agrarian economics, Separated Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Nizhyn Agrotechnical Institute" (10, Shevchenko St., Nizhyn, Chernihiv reg., 16600)

E-mail: A_Ivanko@meta.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8434-1192>

Bakun Yurii Oleksiiovych - candidate of agricultural sciences, competitor for doctoral degree of the department of economic theory, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (15, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03041)

E-mail: y_bakun@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5354-1033>

Khaietska Olha Petrivna - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of economics, head of the department of economics, deputy dean for scientific work of faculty of economics and entrepreneurship, Vinnytsia National Agrarian University (3, Soniachna St., Vinnytsya, 21008)

E-mail: haetska@vsau.vin.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0262-1455>

Ksenofontov Mykhailo Mykhailovych - candidate of economic sciences, senior research fellow, head of the department of organization of management, public management and administration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: m_ksen@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9736-6644>

Иванько А.В., Бакун Ю.А., Хаецкая О.П., Ксенофонтов М.М. Информационно-консультационная поддержка организационных составляющих управления производством и использованием биоэтанола

Цель статьи - рассмотреть организационные элементы управления производством и использованием биоэтанола и особенности информационно-консультационного сопровождения указанных процессов.

Методика исследования. Теоретическим базисом послужили диалектический метод познания и системный метод по информационно-консультационному обеспечению управления процессами производства и использования биоэтанола. Результаты исследования получены за счёт использования таких основных методов, как анализ и обобщение. С помощью метода анализа осуществлено сравнение отдельных организационных составляющих управления процессами производства и использования биоэтанола. На основании метода обобщения выделены четыре более значимые группы организационных составляющих управления и определены особенности информационно-консультационного сопровождения их внедрения.

Результаты исследования. Доказана целесообразность углубления координации на разных уровнях управления в Украине развития процессов производства и использования биоэтанола, что обусловлено такими основными факторами: сохранение выращивания сельскохозяйственных культур как традиционного вида хозяйственной деятельности, активизация усилий по обеспечению энергетической независимости государства за счет увеличения объемов производства альтернативных возобновляемых видов топлива и повышения уровня добавленной стоимости в аграрном секторе. Обобщена совокупность организационных составляющих управления по цепочкам производства и использования биоэтанола с выделением четырех базовых. Подчеркнута важность информационно-консультационной поддержки организационных составляющих управления производством и использованием биоэтанола, что станет предпосылкой увеличения объемов производства данного вида альтернативного топлива.

Элементы научной новизны. Выделены, в результате обобщения, четыре базовые группы организационных составляющих управления процессами производства и использования биоэтанола: институциональную, организационно-хозяйственную, организационно-техническую и организационно-структурную. Предложено обоснование и реализацию управленческих решений по производству и использованию биоэтанола осуществлять на основании альтернативного подхода с выбором отдельных организационных составляющих управления в процессе их подготовки, более целесообразных в конкретных хозяйственных условиях.

Практическая значимость. Результаты исследования могут быть использованы при подготовке стратегических и программных документов по управлению процессами производства и использования биоэтанола. Эффект от их внедрения может быть оценен по разноуровневым показателям. На хозяйственном уровне - путем оценивания объемов производства биоэтанола, экономии затрат от использования последнего при выполнении хозяйственных операций; на общеэкономическом - через уменьшение зависимости от импортных поставок энергоносителей, увеличение уровня добавленной стоимости в аграрном секторе и т. п. Табл.: 2. Илл.: 4. Библиогр.: 23.

Ключевые слова: сельскохозяйственные культуры; биоэтанол; управление; организационные элементы; информационно-консультационная поддержка; эффективность.

Иванько Анатолий Васильевич - доктор экономических наук, доцент кафедры аграрной экономики, Обособленное подразделение Национального университета биоресурсов и природопользования Украины «Нежинский агротехнический институт» (16600, Черниговская обл., г. Нежин, ул. Шевченко, 10)

E-mail: A_ivanko@meta.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-8434-1192>

Бакун Юрий Алексеевич - кандидат сельскохозяйственных наук, докторант кафедры экономической теории, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины (03041, г. Киев, ул. Героев Обороны, 15)

E-mail: y_bakun@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5354-1033>

Хаецкая Ольга Петровна - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики, заведующая кафедрой экономики, заместитель декана по учебной работе факультета экономики и предпринимательства, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3)

E-mail: haetska@vsau.vin.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-0262-1455>

Ксенофонтов Михаил Михайлович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, заведующий отделом организации менеджмента, публичного управления и администрирования (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: m_ksen@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9736-6644>

Стаття надійшла до редакції 03.06.2020 р.

Фахове рецензування: 11.06.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Іванько А. В., Бакун Ю. О., Хаєцька О. П., Ксенофонов М. М. Дорадча підтримка організаційних складових управління виробництвом та використанням біоетанолу. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 37 – 49. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006037>

Ivanko, A.V., Bakun, Yu.O., Khaietska, O.P. & Ksenofontov, M.M. (2020). Doradcha pidtrymka orhanizatsiinykh skladovykh upravlinnia vyrobnytstvom ta vykorystanniam bioetanolu [Advisory support for organizational components of production management and bioethanol use]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 37 – 49 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006037>

*

УДК 330.322:338.431

JEL Classification: Q14; Q12

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006049>

Т.В. МАЦИБОРА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

Інвестиційний потенціал аграрного сектору України: формування та розвиток

Мета статті – оцінити інвестиційний потенціал національного аграрного сектору економіки та потенціал його розвитку (потенційні обсяги валової доданої вартості продукції з урахуванням реального рівня ефективності інвестицій) за умов активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств через розширення їхнього кредитно-інвестиційного потенціалу.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання, аналізу й синтезу, системного узагальнення (аналіз та узагальнення підходів до визначення інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств та формування висновків), методи абстрагування, порівняння та уявного експерименту (при оцінці інвестиційного потенціалу капітальних вкладень та потенційних обсягів валової доданої вартості продукції в сільському, лісовому та рибному господарстві з урахуванням фактичного рівня ефективності інвестицій).

Результати дослідження. Обґрунтовано підходи до визначення сутності категорії «інвестиційний потенціал» та здійснено оцінку інвестиційного потенціалу національного аграрного сектору економіки. Розраховано потенційні обсяги валової доданої вартості продукції в сільському, лісовому та рибному господарстві з урахуванням фактичного рівня ефективності інвестицій за умов розширення кредитно-інвестиційного потенціалу.

Елементи наукової новизни. На основі узагальнення підходів до визначення інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств обґрунтовано принципи формування та розвитку інвестиційного потенціалу аграрного сектору економіки за рахунок розширення кредитної складової.

Практична значущість. Висновки, пропозиції та практичні рекомендації можуть бути використані при формуванні інвестиційних програм і проектів у сільському господарстві та розробці державних програм розвитку аграрного сектору економіки України. Табл.: 1. Рис.: 5. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: інвестиції; капітальні інвестиції; інвестиційний потенціал; кредитний інвестиційний потенціал; норма капітальних інвестицій; ефективність інвестицій, валова додана вартість; аграрний сектор.

Мацибора Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: tatyk@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4757-5381>

Постановка проблеми. Сучасний стан інвестиційного забезпечення більшості національних підприємств аграрного сектору економіки, насамперед малих і середніх, фермерських господарств не дає змоги

здійснювати господарську діяльність ефективно. В такій ситуації важливе створення умов для розширення інвестиційних можливостей підприємств аграрного бізнесу, зокрема формування потужного інвестиційного потенціалу, що дасть можливість підвищити економічну ефективність підприємств, за-

© Т.В. Мацибора, 2020

Бібліографічний опис для цитування:

Іванько А. В., Бакун Ю. О., Хаєцька О. П., Ксенофонов М. М. Дорадча підтримка організаційних складових управління виробництвом та використанням біоетанолу. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 37 – 49. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006037>

Ivanko, A.V., Bakun, Yu.O., Khaietska, O.P. & Ksenofontov, M.M. (2020). Doradcha pidtrymka orhanizatsiinykh skladovykh upravlinnia vyrobnytstvom ta vykorystanniam bioetanolu [Advisory support for organizational components of production management and bioethanol use]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 37 – 49 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006037>

*

УДК 330.322:338.431

JEL Classification: Q14; Q12

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006049>

Т.В. МАЦИБОРА, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник

Інвестиційний потенціал аграрного сектору України: формування та розвиток

Мета статті – оцінити інвестиційний потенціал національного аграрного сектору економіки та потенціал його розвитку (потенційні обсяги валової доданої вартості продукції з урахуванням реального рівня ефективності інвестицій) за умов активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств через розширення їхнього кредитно-інвестиційного потенціалу.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання, аналізу й синтезу, системного узагальнення (аналіз та узагальнення підходів до визначення інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств та формування висновків), методи абстрагування, порівняння та уявного експерименту (при оцінці інвестиційного потенціалу капітальних вкладень та потенційних обсягів валової доданої вартості продукції в сільському, лісовому та рибному господарстві з урахуванням фактичного рівня ефективності інвестицій).

Результати дослідження. Обґрунтовано підходи до визначення сутності категорії «інвестиційний потенціал» та здійснено оцінку інвестиційного потенціалу національного аграрного сектору економіки. Розраховано потенційні обсяги валової доданої вартості продукції в сільському, лісовому та рибному господарстві з урахуванням фактичного рівня ефективності інвестицій за умов розширення кредитно-інвестиційного потенціалу.

Елементи наукової новизни. На основі узагальнення підходів до визначення інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств обґрунтовано принципи формування та розвитку інвестиційного потенціалу аграрного сектору економіки за рахунок розширення кредитної складової.

Практична значущість. Висновки, пропозиції та практичні рекомендації можуть бути використані при формуванні інвестиційних програм і проєктів у сільському господарстві та розробці державних програм розвитку аграрного сектору економіки України. Табл.: 1. Рис.: 5. Бібліогр.: 14.

Ключові слова: інвестиції; капітальні інвестиції; інвестиційний потенціал; кредитний інвестиційний потенціал; норма капітальних інвестицій; ефективність інвестицій, валова додана вартість; аграрний сектор.

Мацибора Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: tatyk@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4757-5381>

Постановка проблеми. Сучасний стан інвестиційного забезпечення більшості національних підприємств аграрного сектору економіки, насамперед малих і середніх, фермерських господарств не дає змоги

здійснювати господарську діяльність ефективно. В такій ситуації важливе створення умов для розширення інвестиційних можливостей підприємств аграрного бізнесу, зокрема формування потужного інвестиційного потенціалу, що дасть можливість підвищити економічну ефективність підприємств, за-

© Т.В. Мацибора, 2020

безпечити зростання та розвиток аграрного сектору та сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інвестиційного забезпечення аграрного сектору економіки, формування та оцінки його інвестиційного потенціалу досліджувалися й висвітлені у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених, серед яких О. Білоусова [2]; І. Бланк [3]; Т. Васильців, О. Іляш, Н. Міценко [6]; І. Гайдай, К. Коваленко [4]; Д. Дресвянніков [5]; С. Заїка [8]; Ю. Лупенко, О. Захарчук [9]; С. Мочерний [7]; В. Подольська, О. Яріш [11]; А. Сомик [12]; О. Щербатюк [13]; А.Юдін [14].

Мета статті - оцінити інвестиційний потенціал національного аграрного сектору економіки та потенціал його розвитку (потенційні обсяги валової доданої вартості продукції з урахуванням реального рівня ефективності інвестицій) за умов активізації інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств через розширення їхнього кредитно-інвестиційного потенціалу.

Виклад основних результатів дослідження. Дефініція «потенціал» походить від латинського *potentia* - сила, змога, потужність. У словнику С. Ожегова потенціал тлумачиться як «ступінь потужності в якому-небудь відношенні, сукупність засобів, можливостей, необхідних для чого-небудь» [10, с. 569].

В економічній енциклопедії під редакцією С. Мочерного потенціал трактується як «наявні в економічного суб'єкта ресурси, їх оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети» [7, с. 13]. Це визначення поєднує два підходи. Перший - ресурсний, при якому потенціал розглядається з позиції наявності (володіння) тих чи інших ресурсів (багатств) у країні, регіоні, галузі, підприємстві тощо. В основі другого підходу - здатність досягти певної мети, реалізувати ту чи іншу програму або проєкт.

Дослідження категорії «інвестиційний потенціал» базується на різних підходах і міркуваннях. На думку О. Білоусової, визначення інвестиційного потенціалу має ґрунтуватися на положеннях витратного підходу, згідно з яким інвестиційний потенціал слід оцінювати як здатність до фінансового забезпечення висхідного інвестиційного тренду шляхом нагромадження основного капіталу та збільшення дохідності й прибутково-

сті від його генерування у поточному та середньостроковому періодах [2, с. 61].

Поширений також ресурсний підхід, при якому інвестиційний потенціал розглядається як сукупність наявних інвестиційних ресурсів, факторів виробництва, що використовуються для здійснення інвестиційної діяльності. Однак інвестиційний потенціал - це не лише ресурси, а й сукупність об'єктивних і суб'єктивних умов, які сприяють здійсненню інвестиційної діяльності. Так, О. Щербатюк розглядає інвестиційний потенціал як комплекс інвестиційних ресурсів у поєднанні з можливостями, засобами та умовами їхнього залучення й використання в інвестиційній діяльності підприємства [13].

Інвестиційний потенціал тісно пов'язаний з інвестиційним кліматом та відображає інвестиційну привабливість об'єкта. На думку Д. Дресвянникова, інвестиційний потенціал - це сукупна можливість власних і залучених економічних ресурсів забезпечувати при наявності сприятливого інвестиційного клімату інвестиційну діяльність підприємства з метою і в масштабах, визначених економічною політикою країни та стратегією розвитку підприємства [5, с. 26].

Крім того, інвестиційний потенціал також розглядають як можливості та джерела формування інвестиційних ресурсів. Наприклад С. Заїка пропонує характеризувати інвестиційний потенціал як сукупність прихованих інвестиційних ресурсів, джерел, можливостей, засобів, запасів, які під впливом зовнішніх або внутрішніх факторів інвестиційного середовища формуються і починають взаємодіяти між собою для вирішення поставлених стратегічних завдань у результаті інвестиційної діяльності підприємства [8, с. 85].

Дотримуючись логіки вищенаведеного, на нашу думку, під інвестиційним потенціалом слід розуміти інвестиційні ресурси та їх оптимальну структуру і здатність раціонального використання для досягнення поставленої мети. Інвестиційний потенціал - інтегральний показник, що містить сукупність взаємопов'язаних складових, які з часом можуть змінюватися. Це динамічний показник, на який можна впливати тими чи іншими діями та який відображає інвестиційну привабливість об'єкта.

Важливу складову інвестиційного потенціалу становлять капітальні інвестиції. Відповідно до статистичної інформації державного статистичного спостереження, джере-

лами фінансування капітальних інвестицій в аграрному секторі економіки виступають власні, позикові та залучені кошти (рис. 1).

Протягом тривалого періоду за основне джерело фінансування капітальних інвестицій в аграрному секторі слугували власні кошти, частка яких сягала до 87 %. Для багатьох сільськогосподарських підприємств, насамперед малого і середнього бізнесу, власних ресурсів недостатньо для забезпечення розширеного відтворення та розвитку. Зок-

рема, у 2018 р. частка збиткових серед них становила відповідно 13,0 і 13,6 %.

Зважаючи на сезонний характер сільськогосподарства та значно нижчий, ніж у інших галузях економіки оборот коштів, проблема забезпечення інвестиційними ресурсами визнана однією з головних. В умовах дефіциту власного капіталу формування інвестиційного потенціалу підприємства зумовлює використання позикових коштів та (або) залучених ресурсів.

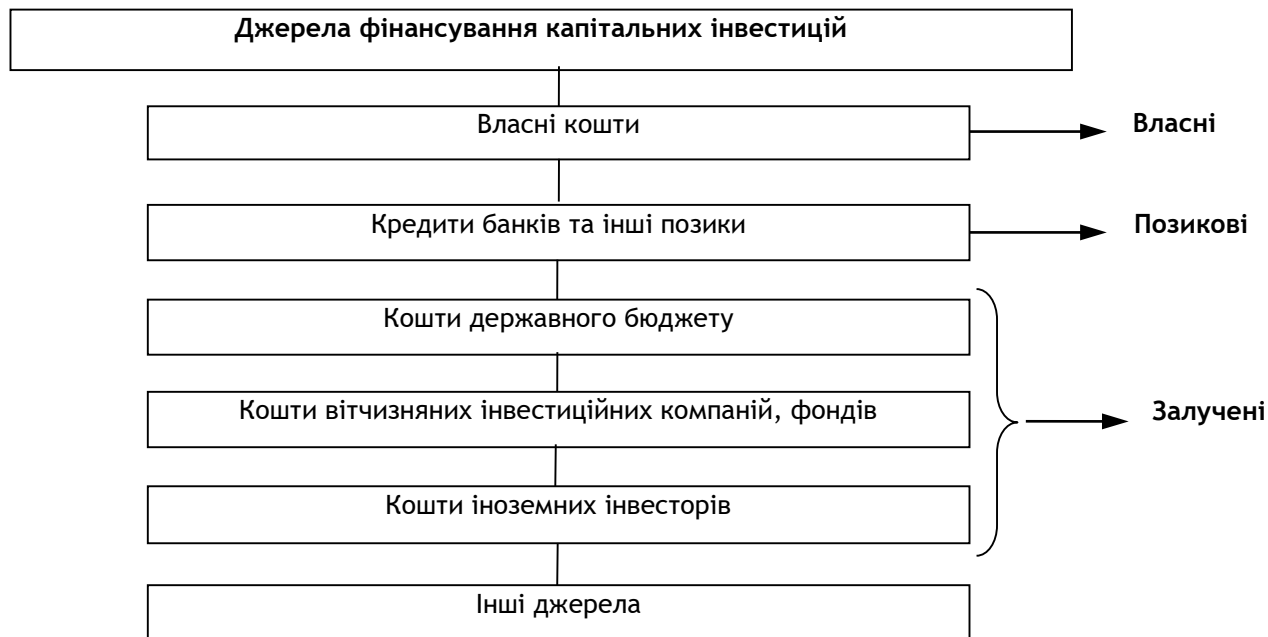

Рис. 1. Джерела фінансування капітальних інвестицій в аграрному секторі економіки

Джерело: За даними статистичної інформації державного статистичного спостереження. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Серед джерел фінансування капітальних інвестицій в аграрному секторі економіки України частка залучених ресурсів протягом тривалого періоду залишається незначною та не відіграє суттєвої ролі у формуванні й розвитку інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств.

Кредити банків та інші позики являють собою важливе джерело фінансування капітальних інвестицій в сільському господарстві багатьох розвинених країн. До країн з найбільшою питомою вагою позикових коштів в аграрному капіталі належать Англія і Німеччина - близько 50%, Франція - за 40%, Італія і Бельгія - понад 30% [14]. У країнах Європейського Союзу 40% господарств аграрного сектору знаходяться в повній залежності від залучення позикових коштів і лише 25% фермерських господарств працюють без банківських кредитів [12].

В Україні банківське кредитування сільського господарства протягом останніх років

не розвивається. За період з 2010-го по 2018 р. спостерігається спадна динаміка обсягів позикового капіталу для інвестування аграрного сектору. Помітно зменшилася також частка кредитів банків та інших позик у структурі фінансування капітальних інвестицій. У 2018 р. порівняно з 2010-м - майже удвічі, від 23 до 12,9 % (рис. 2).

Насамперед це стосується малих і середніх сільськогосподарських підприємств та невеликих фермерських господарств, переважна більшість з яких обмежена у доступі до банківських кредитів, що гальмує їхній розвиток та унеможливорює розширене відтворення цих типів господарських структур.

Банки часто завищують відсоткові ставки за кредитами, бо за позиками ризикових клієнтів необхідно формувати більший розмір резервного фонду, що зменшує їхні прибутки. Така політика банків не сприяє ефективному кредитуванню економіки, оскільки підвищення плати за користування

коштами не означає, що певний суб'єкт господарської діяльності зможе в майбутньому повернути кредит. Емпіричні дослідження показують, що відсотки на позичковий капі-

тал можуть навіть перевищувати потенційний рівень рентабельності інвестиційних проєктів позичальників [4, с. 142].

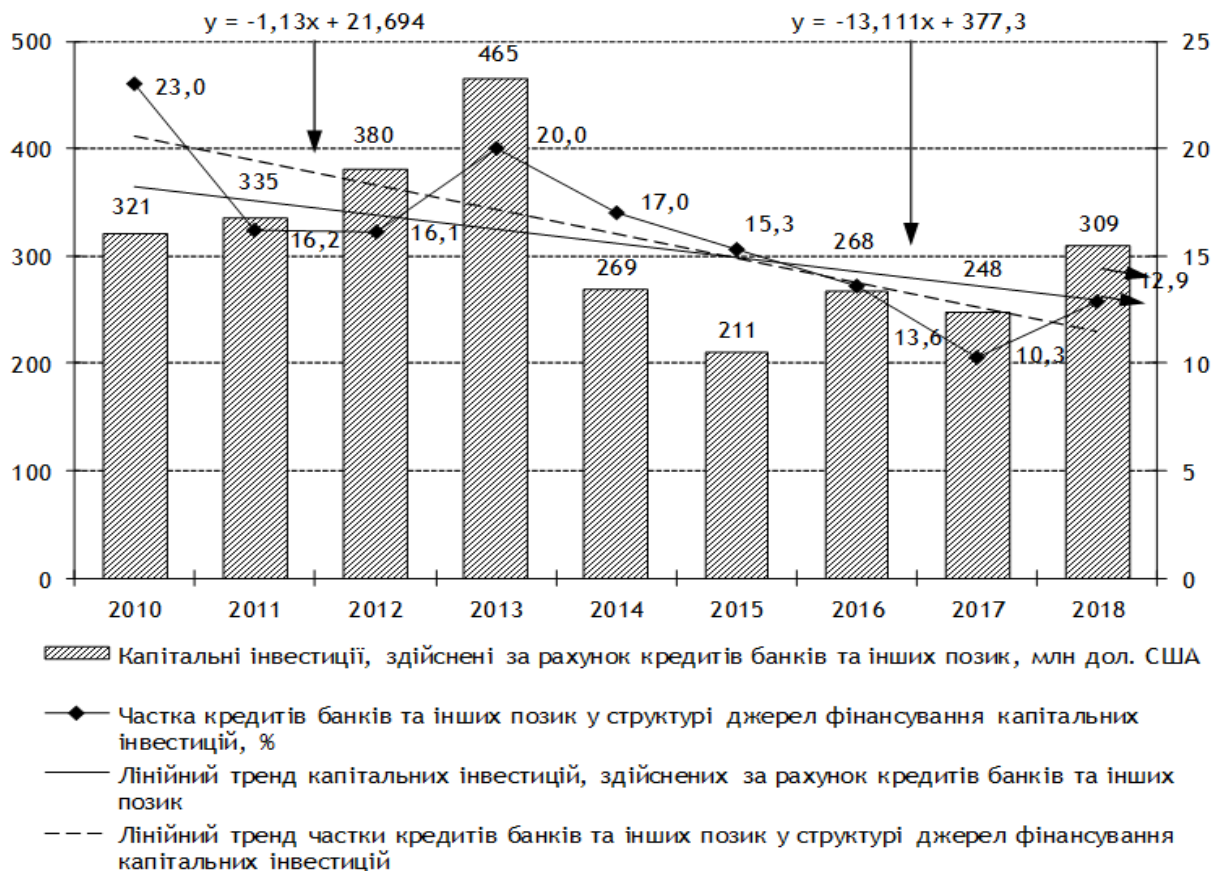

Рис. 2. Динаміка капітальних інвестицій в аграрному секторі, здійснених за рахунок кредитів банків та інших позик

Джерело: Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>; Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL : agro.me.gov.ua.

Через недостатній рівень інвестиційного забезпечення малого і середнього агробізнесу звужуються традиційні сегменти ринків праці в селі, що негативно впливає на добробут сільських жителів. Недоотримують також сільські громади, оскільки часто малі і середні підприємства бюджетоутворюючі для місцевих бюджетів.

За дослідженнями В. Беспалого, агрохолдингові формування, поглинаючи сільськогосподарські підприємства, перетворюють їх у структурні підрозділи і не реєструють за місцем розташування. Як наслідок, податки надходять не у місцеві бюджети, а за місцем реєстрації головної або материнської компанії [1, с. 177].

Розширення інвестиційного потенціалу сільського господарства за рахунок збільшення частки позикового капіталу в джерелах фінансування інвестицій малого і серед-

нього агробізнесу дасть змогу активізувати їхню діяльність, сприятиме розвитку фермерства, стимулюватиме зростання виробництва в довгостроковій перспективі за умови, що забезпечення виконання кредитних зобов'язань підприємств-позичальників не становитиме загрози для їхньої власної платоспроможності.

Враховуючи необхідність розширення інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств за рахунок кредитних ресурсів, важливе визначення оптимального співвідношення між власним і позиковим капіталом, яке б забезпечило найефективніше використання як власного, так і позикового капіталу.

Загалом оптимальне співвідношення між власним і позиковим капіталом різниться залежно від виду економічної діяльності, що пов'язано передусім із тривалістю обороту

коштів, стадією життєвого циклу підприємства, структурою витрат і рівнем доходності господарської діяльності. Іншим важливим чинником у формуванні структури джерел фінансування капіталу виступає загальний стан економіки країни. В економічно розвинених країнах ринок кредитних послуг функціонує досить ефективно. Доступність кредитних ресурсів та прийнятний розмір плати за користування позикою задовольняють потреби сільськогосподарських товаровиробників у кредитах, що дає їм змогу ефективно функціонувати і розвиватися.

В економічній теорії і практиці немає однозначної думки щодо оптимального співвідношення між власним і позиковим капіталом. Професор І. Бланк вважає, що оптимальна структура капіталу - це таке співвідношення використання власних і позикових коштів, за якого забезпечується найбільш ефективна пропорційність між коефіцієнтом фінансової рентабельності та коефіцієнтом фінансової стійкості підприємства, тобто максимізується його ринкова вартість [3, с. 213-214]. Аналогічно визначають оптимальну структуру капіталу Т. Васильців, О. Іляш, Н. Міценко [6, с. 211]. На думку В. Подольскої та О. Яріш, оптимізація структури капіталу передбачає таке співвідношення між власним і позиковим капіталом, при якому забезпечується найефективніша пропорційність між доходністю та фінансовою стійкістю підприємства [11, с. 355].

Зазвичай оптимальною структурою капіталу вважають співвідношення між власним і позиковим капіталом 70:30; 60:40 і 50:50. При формуванні структури капіталу та її оптимізації враховують галузеві особливості, які визначають структуру основного й оборотного капіталу і тривалість обороту коштів; рівень доходності підприємства та масу прибутку, який планується одержати, норму (рівень) інвестицій.

Норма (рівень) інвестицій слугує інтегральним показником, який характеризує інтенсивність інвестиційної діяльності та визначається як обсяг інвестицій у відсотках до ВВП (ВДВ - для оцінки інвестиційної діяльності в окремих секторах економіки). Для забезпечення розширеного відтворення частка інвестицій у ВВП має бути не менше 25-30 %. Лише за таких умов інвестування

можна досягти інвестиційної безпеки країни та її економічного зростання. Нижня межа норми інвестицій не повинна бути меншою 20 %.

Норма інвестицій в окремому секторі економіки не лише характеризує рівень інтенсивності інвестиційної діяльності, а й виступає індикатором його інвестиційної привабливості. Аналіз динаміки норми інвестицій секторально дає змогу встановити тенденції і виявити закономірності розвитку економіки та окремих її секторів, спрогнозувати й оцінити наслідки різних сценаріїв їхнього розвитку в майбутньому.

У сільському господарстві в 2010-2018 рр. рівень норми інвестицій коливався в межах 11,7-21,1 % (середнє значення за період - 15,8 %). Максимуму було досягнуто в 2017 р. - 21,1 %. Мінімальною норма інвестицій виявилася в 2014 р., що пов'язано з початком воєнної агресії Російської Федерації. Рівень норми інвестицій тоді знизився до 11,7 %. Незважаючи на низький рівень показника норми інвестицій в сільському господарстві, який не дає змоги забезпечити розширене відтворення та розвиток галузі, впродовж досліджуваного періоду все ж спостерігається позитивна динаміка його до зростання (рис. 3).

Позитивна динаміка рівня норми інвестицій в аграрному секторі економіки України тісно пов'язана з обсягами капітальних вкладень, які за період з 2010-го по 2018 р. мали тенденцію до зростання (рис. 4). І це незважаючи на низку негативних чинників, насамперед війну, політичну нестабільність, кризові явища в економіці, корумпованість багатьох державних інституцій, слабкість і недосконалість правового захисту, зокрема прав власності, неефективна банківська система та низький рівень довіри населення до банків, що помітно звужує потенціал кредитування в банківській системі, нестабільність валютного ринку.

В умовах, коли власних коштів недостатньо для розширеного відтворення та розвитку аграрного сектору, важливим елементом активізації інвестиційної діяльності підприємств стає збільшення обсягів кредитування та забезпечення оптимальної структури джерел фінансування для ефективнішого використання ресурсів.

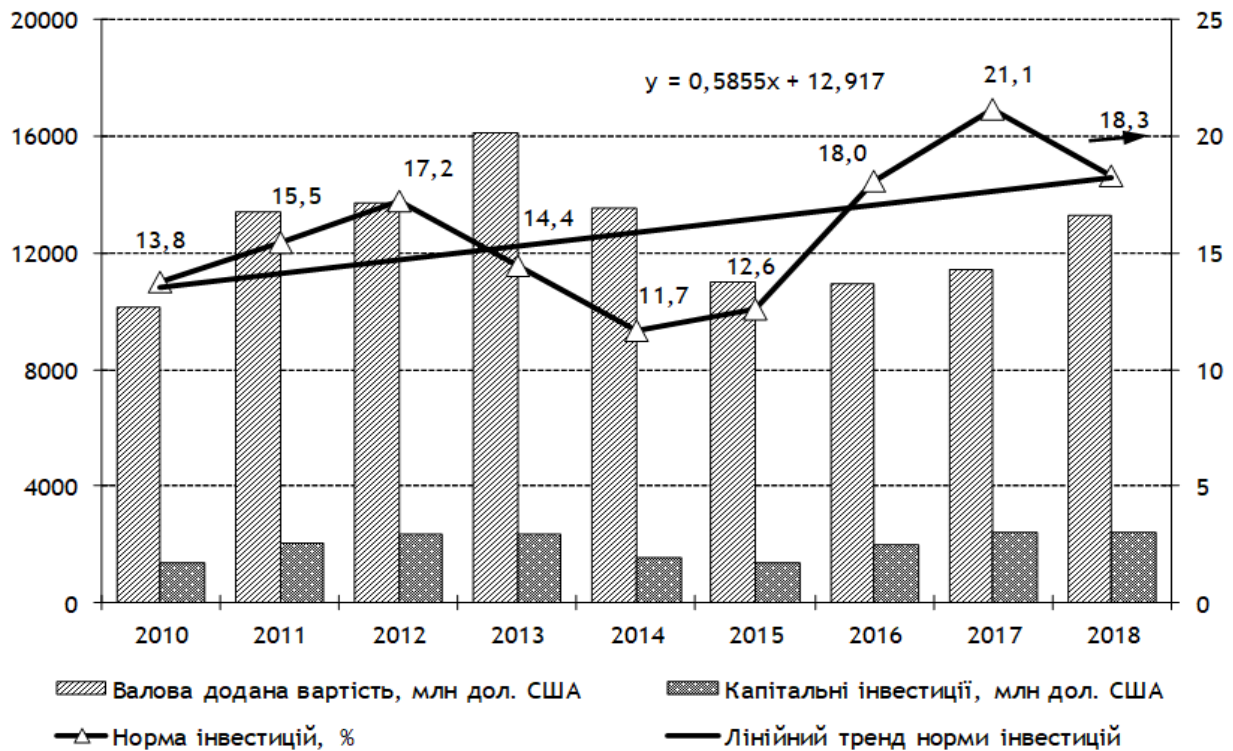

Рис. 3. Ефективність інвестиційної діяльності в аграрному секторі економіки, 2010-2018 рр.

Джерело: Авторські розрахунки на основі даних Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

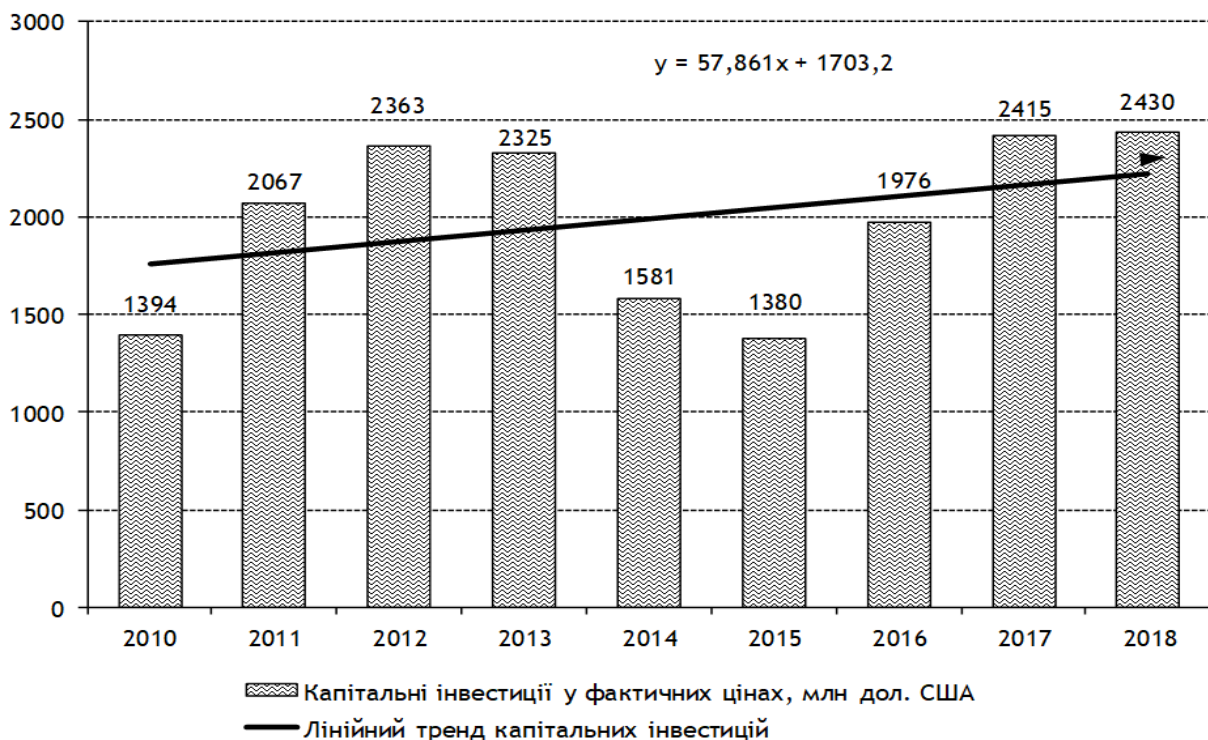

Рис. 4. Динаміка капітальних інвестицій в аграрному секторі України

Джерело: Авторські розрахунки на основі даних Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Якщо за рахунок збільшення обсягів кредитування сільськогосподарських підприємств одержати співвідношення між влас-

ним і позиковим капіталом 70:30, яке багатьма дослідниками вважається оптимальним, можна досягти значного ефекту, ство-

рити передумови для економічного зростання та розвитку галузі. За проведеними розрахунками, при збільшенні частки банківських кредитів у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій до 30 % за

2010-2018 рр. валова додана вартість у сільському господарстві імовірно збільшилася б на 15,8 млрд дол. США при незмінному фактичному рівні ефективності інвестицій у відповідних роках (рис. 5).

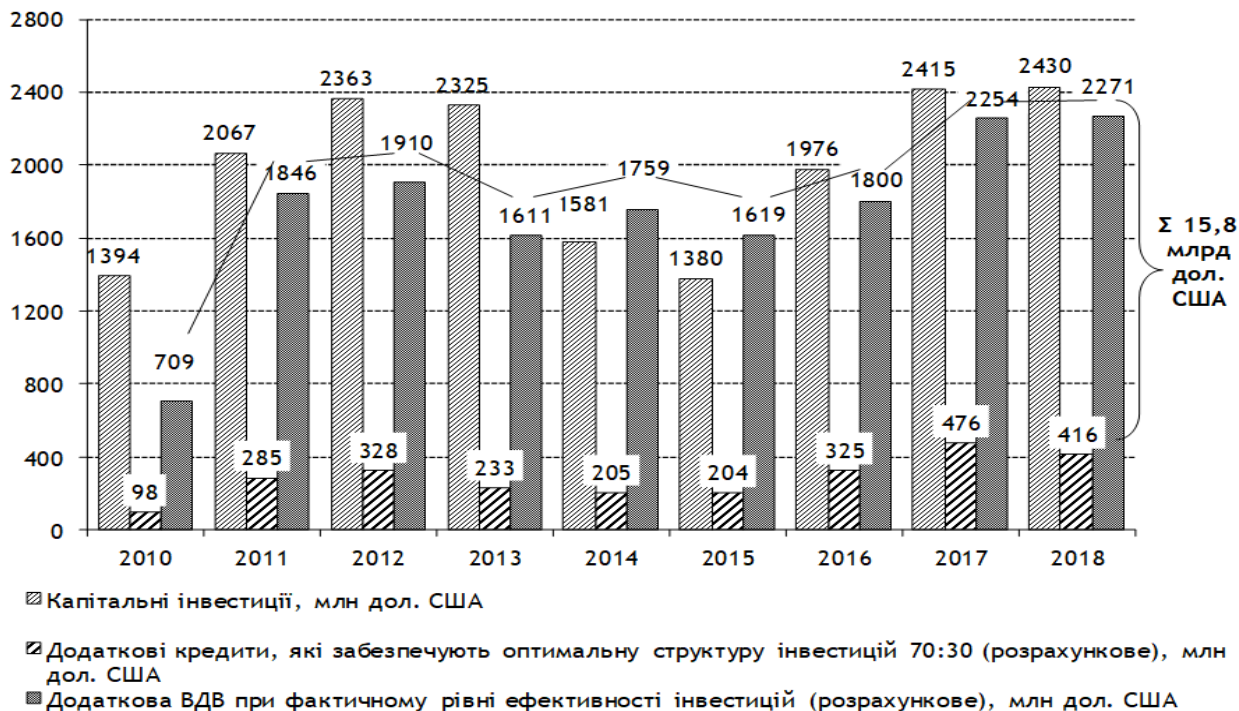

Рис. 5. Динаміка ефективності інвестицій при забезпеченні оптимальної структури власного капіталу та кредитно-інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Джерело: Авторські розрахунки на основі даних Державної служби статистики України.

Як засвідчує детальніший розгляд, інвестиційна діяльність у сільському господарстві України здійснюється переважно за рахунок власних коштів, що недостатньо для забезпечення їхнього розвитку. Частка кредитів та інших позик у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій у 2010-2018 рр. варіювала в межах від 10,3 до 23 %.

Для забезпечення оптимального співвідношення власного і позикового капіталу 70:30 обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств мали б бути збільшені відповідно в діапазоні від 7 до 19,7 %. У такому разі частка кредитів у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій становила б 30 % (табл.).

Економічна ефективність аграрного сектору економіки України при забезпеченні оптимальної структури власного капіталу та кредитно-інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Валова додана вартість (ВДВ) у фактичних цінах, млн грн	80385	106555	109785	128738	161145	239806	279701	303949	361173
Валова додана вартість (ВДВ), млн дол. США	10130	13374	13739	16106	13557	10978	10947	11428	13278
Капітальні інвестиції у фактичних цінах, млн грн	11063	16466	18884	18587	18796	30155	50484	64243	66104
Капітальні інвестиції, млн дол. США	1394	2067	2363	2325	1581	1380	1976	2415	2430
Офіційний курс, грн за 1 дол. США	7,9	8,0	8,0	8,0	11,9	21,8	25,6	26,6	27,2
Кредити банків та інші позики у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій, %	23,0	16,2	16,1	20,0	17,0	15,3	13,6	10,3	12,9

Додаткові кредити, які забезпечують оптимальну структуру інвестицій 70:30 (розрахункове), млн дол. США	98	285	328	233	205	204	325	476	416
Інвестиційний потенціал капітальних вкладень, розширений за рахунок кредитно-інвестиційного потенціалу (розрахункове), млн дол. США	1492	2352	2692	2558	1786	1584	2301	2892	2846
Ефективність інвестицій (співвідношення ВДВ до обсягу капітальних інвестицій)	7,3	6,5	5,8	6,9	8,6	8,0	5,5	4,7	5,5
Додаткова ВДВ при фактичному рівні ефективності інвестицій (розрахункове), млн грн	5627	14705	15260	12874	20908	35360	45985	59959	61761
Додаткова ВДВ при фактичному рівні ефективності інвестицій (розрахункове), млн дол. США	709	1846	1910	1611	1759	1619	1800	2254	2271

Джерело: Авторські розрахунки на основі даних Державної служби статистики України.

Отже, відповідно у 2010 р. обсяг кредитування слід було б збільшити на $(30-23)=7\%$, або 98 млн дол. США; у 2011 р. - на $(30-16,2)=13,8\%$, або 285 млн дол. США і т.д. У 2018 р. для забезпечення оптимальної структури капіталу кредити та інші позики необхідно було б збільшити на $(30-12,9)=17,1\%$, або 416 млн дол. США.

Розширення інвестиційного потенціалу за рахунок збільшення кредитування в обсягах, які забезпечили б досягнення оптимальної структури капіталу сільськогосподарських підприємств, дозволило б мати щорічний приріст валової доданої вартості в сільському господарстві на рівні 1-2,2 млрд США. За період 2010-2018 рр. додаткова валова вартість у сільському господарстві при фактичному рівні ефективності інвестицій могла досягти близько 15,8 млрд дол. США.

Висновки. Важливим чинником ефективного функціонування та розвитку національного аграрного сектору виступає створення умов для розширення інвестиційних можливостей, формування потужного інвестиційного потенціалу сільськогосподарських підприємств, насамперед малого та середнього агробізнесу.

Інвестиційна діяльність в сільськогосподарських підприємствах здійснюється переважно за рахунок власних коштів, що недостатньо для забезпечення їхнього розвитку. Частка кредитів та інших позик у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій у 2010-2018 рр. варіювала в межах від 10,3 до 23 %.

Розширення інвестиційного потенціалу сільського господарства за рахунок збільшення частки позикового капіталу в джерелах фінансування інвестицій малих і середніх підприємств дасть змогу активізувати їхню діяльність, сприятиме розвитку фермерства, стимулюватиме зростання виробництва в довгостроковій перспективі. Для забезпечення оптимального співвідношення власного і позикового капіталу 70:30 обсяги кредитування сільськогосподарських підприємств мали б бути збільшені у структурі джерел фінансування капітальних інвестицій до 30 %.

Розширення інвестиційного потенціалу національного аграрного сектору за рахунок збільшення обсягів кредитування та досягнення оптимальної структури капіталу дозволить збільшити обсяги валової доданої вартості в сільському господарстві на 1-2,2 млрд США щорічно.

Список бібліографічних посилань

1. Беспалий В. В. Агрохолдинги, як джерело поповнення місцевих бюджетів та покращення місцевої соціальної інфраструктури. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Право. Серія: Економіка і право.* 2014. Вип. 26. С. 176-179.

References

1. Bespalyi, V.V. (2014). Ahrokholdynhy, yak dzherelo popovnennia mistsevykh biudzhetiv ta pokrashchennia mistsevoi sotsialnoi infrastruktury [Agricultural holdings as a source of replenishment of local budgets and improving local social infrastructure]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Pravo. Ser. Ekonomika i pravo*, 26, pp. 176-179 [In Ukrainian].

2. Білоусова О. С. Інвестиційний потенціал економіки України та ЄС. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*. 2017. № 1-2. С. 60-67. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvhasat_2017_1-2_10 (дата звернення: 28.05.2020).

3. Бланк И. А. Управление формированием капитала. 2-е изд., испр. Москва : Изд-во «Омега -Л», 2008. 512 с.

4. Гайдай І. Ю., Коваленко К. В. Довгострокове банківське кредитування як спосіб фінансування економічного росту. *Вісник Донецького університету економіки та права*. 2013. № 1. С. 140-145.

5. Дресвянніков Д. О. Формування інвестиційного потенціалу підприємства. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Сер. Економічні науки*. 2016. Вип. 31(2). URL : <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/12456/2.pdf?sequence=1> (дата звернення: 28.05.2020).

6. Економіка малого підприємства: навч. посіб. / [Т. Г. Васильців, О. І. Іляш, Н. Г. Міценко] ; за ред. Т. Г. Васильціва. Київ : Знання, 2013. 446 с.

7. Економічна енциклопедія : у 3-х т. Т. 3 / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Кмів : ВЦ «Академія», 2002. Т. 3. 952 с.

8. Заїка С. О. Інвестиційний потенціал підприємства та варіанти його формування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 13. Ч. 1. URL : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_13/19.pdf (дата звернення: 08.05.2020).

9. Лупенко Ю. О., Захарчук О. В. Інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку сільського господарства України. *Економіка АПК*. 2018. № 11. С. 9-18.

10. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. 23-е изд., испр. Москва : Рус. яз., 1991. 917 с.

11. Подольська В. О., Яріш О. В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Київ : Центр навч. л-ри, 2007. 488 с.

12. Сомик А. В. Особливості розвитку системи сільськогосподарського кредитування в зарубіжних країнах. *Економіка АПК*. 2002. № 8. С. 86-90.

13. Щербатюк О. М. Дефініція «інвестиційний потенціал підприємства»: сутність та відмінності. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2011. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=773> (дата звернення: 14.05.2020).

14. Юдин А. Государственное регулирование и кредитование сельского хозяйства у Великобритании и США. *Международный сельскохозяйственный журнал*. 1992. № 5. С. 23-29.

2. Bilousova, O.S. (2017). Investytsiyni potentsial ekonomiky Ukrainy ta YeS [Investment potential of the economy of Ukraine and the EU]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii statystyky, obliku ta audytu*. 1-2. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvhasat_2017_1-2_10 [In Ukrainian].

3. Blank, I.A. (2008). Upravlenie formirovaniem kapitala. 2-e izd., ster. Investicionnyj menedzhment [Capital formation management. 2nd ed., corrected]. Moscow: Izdatel'stvo «Omega -L» [In Russian].

4. Haidai, I.lu., Kovalenko, K.V. (2013). Dovhostrokovye bankivske kredytuvannya yak sposib finansuvannya ekonomichnoho rostu [Long-term bank lending as a way to finance economic growth]. *Visnyk Donetskoho universytetu ekonomiky ta prava*, 1, pp. 140-145 [In Ukrainian].

5. Dresviannikov, D.O. (2016). Formuvannya investytsiynoho potentsialu pidpriemstva [Formation of investment potential of the enterprise]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky*, 31(2). Retrieved from: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/12456/2.pdf?sequence=1> [In Ukrainian].

6. Vasylytsiv, T.H., Iliash, O.I., Mitsenko, N.H. (2013). *Ekonomika maloho pidpriemstva: navch. posib.* [Economics of small business: teach. guidance]. T.H. Vasylytsiv (Ed.). Kyiv: Znannya [In Ukrainian].

7. Mochernyi, S.V. (Ed.) (2002). *Ekonomichna entsyklopediia: u trokh tomakh* [Economic Encyclopaedia: in three volumes]. (Vol. 3). Kyiv: Vydavnychiy tsentr «Akademiia» [In Ukrainian].

8. Zaika, S.O. (2015). Investytsiyni potentsial pidpriemstva ta varianty yoho formuvannya [Investment potential of the enterprise and options for its formation]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, 13(1). Retrieved from: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_13/19.pdf [In Ukrainian].

9. Lupenko, Yu.O., Zakharchuk, O.V. (2018). Investytsiine zabezpechennia innovatsiynoho rozvytku sil'skoho hospodarstva Ukrainy [Investment provision of innovative development of Ukrainian agriculture]. *Ekonomika APK*, 11. pp. 9-18 [In Ukrainian].

10. Ozhegov, S.I. (1991). *Slovar' russkogo yazyka: 70000 slov* [Russian dictionary: 70,000 words]. Moskva: Rus. jaz. [In Russian].

11. Podolska, V.O., Yarish, O.V. (2007). *Finansovyi analiz: navch. posib* [Financial analysis: teach. guidance]. Kyiv: Tsentri navch. l-ry [In Ukrainian].

12. Somyk, A.V. (2002). *Osoblyvosti rozvytku systemy sil'skohospodarskoho kredytuvannya v zarubizhnykh krainakh* [Features of the development of the agricultural lending system in foreign countries]. *Ekonomika APK*, 8, pp. 86-90 [In Ukrainian].

13. Shcherbatiuk, O.M. (2011). Definitsiia «investytsiyni potentsial pidpriemstva»: sutnist ta vidminnosti [Definition of «investment potential of the enterprise»: essence and differences]. *Elektronne naukovе fakhove vydannia «Efektyvna ekonomika»*, 11. Retrieved from: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=773> [In Ukrainian].

14. Yudin, A. (1992). *Gosudarstvennoe regulirovanie i kreditovanie sel'skogo khozyajstva u Velikobritanii i SShA* [State regulation and lending to agriculture in the UK and the USA]. *Mezhdunarodnyj sel'skokhozyajstvennyj zhurnal*, 5, pp. 23-29 [In Russian].

Matsyhora T.V. Investment potential of the agrarian sector of economy of Ukraine: formation and development

The purpose of the article is to assess the investment potential of the national agricultural sector of the economy and the potential of its development (potential volumes of gross value added, taking into account the real level of investment efficiency) in the conditions of revitalization of investment activity of agricultural enterprises through expansion of their credit and investment potential.

Research methods. Methods: dialectical method of scientific cognition, analysis and synthesis, systemic generalization (generalization of definition approaches to the definition of the investment potential of agricultural enterprises and the formation of conclusions), methods of abstraction, comparison and imaginary experiment (in assessing the investment potential of capital investments and potential gross value added in agriculture, forestry and fisheries, taking into account the actual level of investment efficiency).

Research results. The approaches to determining the essence of the category «investment potential» are substantiated and the investment potential of the national agricultural sector of the economy is assessed. The potential volumes of gross value added of products in agriculture, forestry and fisheries into account the actual level of investment efficiency in the conditions of credit and investment potential expansion are calculated.

Scientific novelty. Based on the generalization of approaches to determining the investment potential of agricultural enterprises, the principles of formation and development of investment potential of the agricultural sector of the economy by expanding the credit component are substantiated.

Practical significance. Conclusions, suggestions and practical recommendations can be used in the formation of investment programs and projects in agriculture and the development of state programs for the development of the agricultural sector of the economy of Ukraine. Tabl.: 1. Figs.: 5. Refs.: 14.

Keywords: investments; capital investments; investment potential; credit investment potential; capital investment rate; investment efficiency, gross value added; agricultural sector.

Matsyhora Tetiana Viktorivna - candidate of economic sciences, senior researcher fellow, leading research fellow of the department of investment, material and technical support, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economy" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: tatyk@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4757-5381>

Мацібора Т.В. Інвестиційний потенціал аграрного сектору України: формування та розвиток

Цель статьи - оценить инвестиционный потенциал национального аграрного сектора экономики и потенциал его развития (потенциальные объемы валовой добавленной стоимости продукции с учетом реального уровня эффективности инвестиций) в условиях активизации инвестиционной деятельности сельскохозяйственных предприятий из-за расширения их кредитно-инвестиционного потенциала.

Методика исследования. В процессе исследования использованы диалектический метод научного познания, анализа и синтеза, системного обобщения (анализ и обобщение подходов к определению инвестиционного потенциала сельскохозяйственных предприятий и формирования выводов), методы абстрагирования, сравнения и мысленного эксперимента (при оценке инвестиционного потенциала капитальных вложений и потенциальных объемов валовой добавленной стоимости продукции в сельском, лесном и рыбном хозяйстве с учетом фактического уровня эффективности инвестиций).

Результаты исследования. Обоснованы подходы к определению сущности категории «инвестиционный потенциал» и осуществлена оценка инвестиционного потенциала национального аграрного сектора экономики. Рассчитаны потенциальные объемы валовой добавленной стоимости продукции в сельском, лесном и рыбном хозяйстве с учетом фактического уровня эффективности инвестиций в условиях расширения кредитно-инвестиционного потенциала.

Элементы научной новизны. На основе обобщения подходов к определению инвестиционного потенциала сельскохозяйственных предприятий обоснованы принципы формирования и развития инвестиционного потенциала аграрного сектора экономики за счет расширения кредитной составляющей.

Практическая значимость. Выводы, предложения и практические рекомендации могут быть использованы при формировании инвестиционных программ и проектов в сельском хозяйстве и разработке государственных программ развития аграрного сектора экономики Украины. Табл.: 1. Илл.: 5. Библиогр.: 14.

Ключевые слова: инвестиции; капитальные инвестиции; инвестиционный потенциал; кредитный инвестиционный потенциал; норма капитальных инвестиций; эффективность инвестиций, валовая добавленная стоимость; аграрный сектор.

Мацібора Тетяна Вікторівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, ведучий науковий співробітник відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, г. Київ, ул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: tatyk@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-4757-5381>

Стаття надійшла до редакції 27.05.2020 р.

Фахове рецензування: 08.06.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Мацібора Т. В. Інвестиційний потенціал аграрного сектору України: формування та розвиток. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 49 – 58. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006049>

Matsyhora, T.V. (2020). Investytsiyni potentsial ahrarnoho sektoru Ukrainy: formuvannia ta rozvytok [Investment potential of the agrarian sector of economy of Ukraine: formation and development]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 49 – 58 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006049>

* * *

УДК 339.13:637.5

JEL Classification: Q1; Q13

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006059>

Н.Г. КОПИТЕЦЬ, кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, докторант
В.М. ВОЛОШИН, кандидат сільськогосподарських наук

Сучасний стан та тенденції ринку м'яса

Мета статті - проаналізувати сучасний стан ринку м'яса в Україні та виявити тенденції його розвитку.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано загальноприйняті методи і прийоми: сукупність наукових прийомів абстрактно-логічного методу (індукції й дедукції, аналізу і синтезу, аналогії і порівняння, формалізації) для опрацювання теоретичних положень та аналізу ситуації на ринку м'яса; статистичний - при здійсненні оцінки ринку м'яса; табличний - для наочного зображення отриманих результатів; графічний - для виявлення та ілюстрації тенденцій досліджуваних економічних явищ.

Результати дослідження. Узагальнено, що ринок м'яса являє собою важливу складову продовольчого ринку країни, від стабільності функціонування якого значною мірою залежать рівень життя населення та забезпечення продовольчої безпеки країни. М'ясо та м'ясні продукти належать до найважливіших продуктів харчування. З'ясовано, що ринок м'яса функціонує в досить непростих економічних умовах. Виробники м'яса нарощують обсяги виробництва при занепаді окремих галузей тваринництва. У тваринництві України відбуваються трансформаційні процеси, що зумовлюють зміни в структурі ринку м'яса. Розглянуто структуру останнього та виявлено особливості його функціонування. Встановлено, що монопольну частку на ринку м'яса становить м'ясо птиці. Збільшення обсягів виробництва м'яса птиці зумовлене, насамперед, зростанням попиту з боку населення та підприємств харчової промисловості. Визначено, що в основі «м'ясного раціону» знаходиться м'ясо птиці, як найбільш доступний вид м'яса.

Елементи наукової новизни. Уточнено, що виробництво м'яса птиці в Україні найприбутковіше. Швидка окупність вкладання капіталу у виробництво м'яса птиці зумовила зростання інвестицій у цю галузь, будівництво сучасних великих птахофабрик та створення потужних вертикально інтегрованих компаній. Виробництво свинини дещо стабілізувалося. Однак значної шкоди завдає африканська чума свиней. Вирощування великої рогатої худоби залишається збитковим бізнесом. В Україні й надалі продовжується тенденція до скорочення поголів'я великої рогатої худоби. При цьому основними виробниками м'яса великої рогатої худоби залишаються господарства населення. Набули подальшого розвитку аналітичні оцінки й визначення факторів впливу на виробництво м'яса та подальший розвиток ринку м'яса.

Практична значущість. Аналітичні матеріали спираються на актуальні офіційні статистичні дані, завдяки чому можуть використовуватися при розв'язанні проблем розвитку ринку м'яса. Результати досліджень будуть корисними для всіх учасників ринку свинини. Табл.: 1. Рис.: 1. Бібліогр.: 19.

Ключові слова: ринок м'яса; баланс; виробництво; поголів'я худоби та птиці; експорт-імпорт; споживання.

Копитець Наталія Григорівна - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, докторант відділу ціноутворення та аграрного ринку, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: Nataliia_kopitets@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9827-2981>

Волошин Володимир Миколайович - кандидат сільськогосподарських наук, старший науковий співробітник відділу сівозмін і землеробства на меліорованих землях, Національний науковий центр «Інститут землеробства Національної академії аграрних наук України» (Київська обл., смт Чабани, вул. Машинобудівників, 2-Б)

E-mail: Voloshun.v@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9754-9021>

Постановка проблеми. Ринок м'яса являє собою важливу складову продовольчого ринку країни, від стабільності функціонування якого значною мірою залежать рівень життя населення та забезпечення продовольчої безпеки країни. М'ясо та м'ясні продукти

належать до найважливіших продуктів харчування.

Вітчизняний ринок м'яса - один із стратегічно важливих і найбільш значимих з погляду забезпечення продовольчої безпеки держави та стабільного функціонування її переробної харчової промисловості [3].

© Н.Г. Копитець, В.М. Волошин, 2020

М'ясний ринок виступає сукупністю соціально-економічних відносин між сільськогосподарськими, заготівельними, переробними і торговельними структурами, за допомогою яких здійснюється реалізація худоби та птиці, м'яса й м'ясопродуктів і остаточне визнання суспільного характеру вкладеної в них праці [8].

Варто зазначити, що ринок м'яса функціонує в досить непростих економічних умовах. Виробники м'яса нарощують обсяги виробництва при занепаді окремих галузей тваринництва. Нині постає об'єктивна необхідність дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку ринку м'яса

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний стан і розвиток ринку м'яса великої рогатої худоби, ринку продукції свинарства та ринку м'яса птиці були об'єктом досліджень М. І. Ібатулліна, О. М. Варченко, І. В. Свиноуса, А. М. Гури, Д. М. Микитюка [19, 13, 11]; О.Ф. Кирилук [4]; О. А. Шуст [17].

Питання конкурентоспроможності м'ясного скотарства та специфіку розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України, як одного з основних виробників важливих білкових продуктів, що відзначаються біологічною повноцінністю для організму людини, розглядає П. Р. Пуцентейло [9, 10].

Особливості формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства висвітлені колективом авторів під керівництвом Ю.О. Лупенка і М. І. Пугачова [7].

Проте, з огляду на гостроту зазначених проблем і нові виклики для ринку м'яса, зумовлені світовою економічною кризою, дослідження у цьому напрямі потребують продовження і поглиблення.

Мета статті - проаналізувати сучасний стан ринку м'яса в Україні та виявити тенденції його розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. М'ясний ринок становить невід'ємну частину вітчизняного агропродовольчого ринку, утворюючи ємне і специфічне середовище розвитку ринкових відносин, у якому бере участь фактично кожний житель країни незалежно від його національності, традицій у харчуванні, соціально-економічного становища в суспільстві та рівня доходів [15].

Основними складовими ринку м'яса слугують ринок продукції свинарства, ринок продукції скотарства та ринок м'яса птиці. У тваринництві України відбуваються трансформаційні процеси, що зумовлюють зміни в структурі ринку м'яса. Так, частка м'яса птиці у структурі виробництва м'яса всіх видів з 2000-го по 2018 р. зросла від 11,6 до 53,5 %. При цьому значно наростили обсяги виробництва м'яса птиці сільськогосподарські підприємства. У структурі виробництва м'яса всіх видів частка свинини зменшилася від 40,6 % у 2000 р. до 29,8 % - 2018 р. До критичного рівня зменшилася частка яловичини і телятини у структурі виробництва всіх видів м'яса. Якщо в 2000 р. вона становила 45,4 %, то у 2018 р. - лише 15,2%. Це фактично звужує формування раціонального м'ясного балансу країни, де на яловичину повинно припадати не менше 30 %. Такі структурні зміни стали наслідком кризових явищ у галузях скотарства та свинарства.

Найповніше відображає стан ринку м'яса його баланс (табл.). Зокрема, у 2018 р. було вироблено 2355 тис. тонн м'яса, що на 47,5 % більше порівняно з 2005 р. та на 1,6 % більше, ніж у 2017 р.

Баланс м'яса та м'ясних продуктів за основними видами, тис. тонн

Показник	2005 р.				2018 р.				2018 р. до 2005 р., %
	М'ясо, всього	У тому числі			М'ясо, всього	У тому числі			
		яловичина і телятина	свинина	м'ясо птиці		яловичина і телятина	свинина	м'ясо птиці	
Виробництво	1597	562	494	497	2355	359	703	1259	147,5
Зміна запасів на кінець року	-11	-9	-6	4	-3	-2	-3	2	27,3
Імпорт	325	41	102	180	283	14	128	133	87,1
Усього ресурсів	1933	612	602	673	2641	375	834	1390	136,6
Експорт	82	58	8	15	399	56	9	330	у 4,9 рази

Продовження табл.

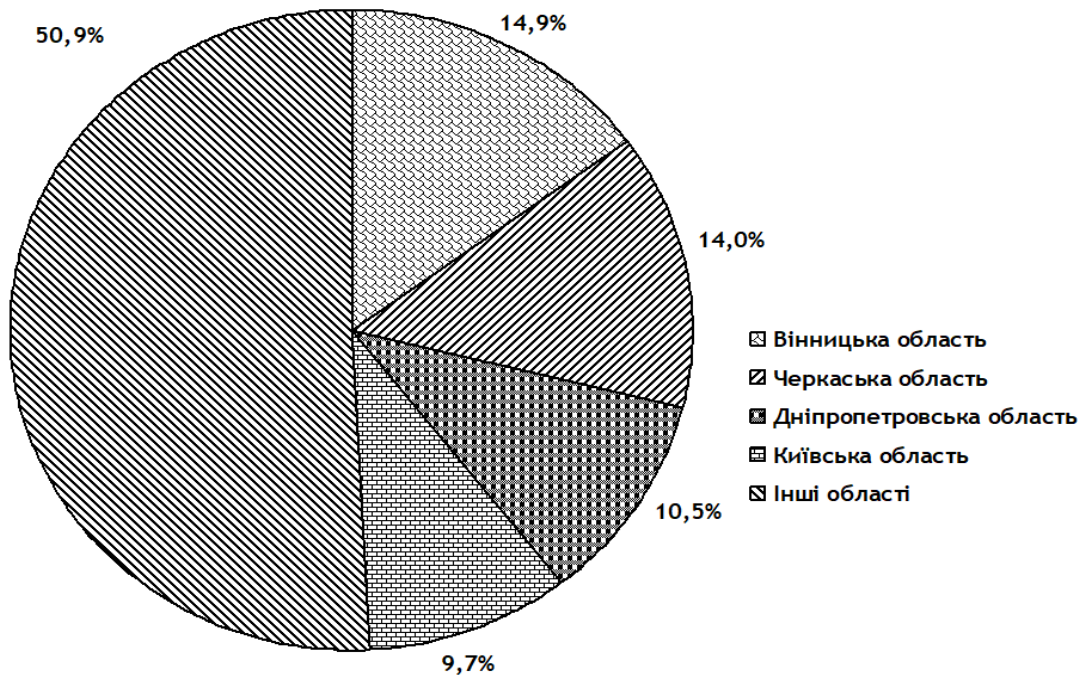
Витрачено на нехарчові цілі	7	1	1	4	10	1	4	4	142,9
Фонд споживання	1844	553	593	654	2232	318	821	1056	121,0
Із розрахунку на одну особу, кг	39,1	11,7	12,6	13,9	52,8	7,5	19,4	25,0	135,0

Джерело: Сформовано та розраховано за даними Державної служби статистики України [1].

Виробництво яловичини і телятини у 2018 р. зменшилося на 36,1 % порівняно з 2005 р. та на 1,8 % порівняно з 2017 р. до 359 тис. тонн. У 2018 р. виробництво свинини збільшилося на 42,3 % порівняно з 2005 р. і зменшилося на 4,5 % відносно 2017 р. до 703 тис. тонн. Виробництво м'яса птиці у 2018 р. наростили у 2,5 раза порівняно з 2005 р. Його обсяги збільшилися на 6,2 % проти рівня 2017 р. до 1259 тис. тонн. Частка вітчизняного виробництва становила

89,2 % загальної пропозиції м'яса. При цьому вона зросла на 6,6 % порівняно з 2005 р.

У 2018 р. майже 50 % обсягів виробництва на ринку м'яса всіх видів забезпечують чотири області (рис.). Так, Вінницька область сформувала 14,9 % пропозиції м'яса, Черкаська - 14,0, Дніпропетровська - 10,5 та Київська - 9,7 % області. У цих регіонах розміщені найбільші птахофабрики і тваринницькі комплекси.

Регіони-виробники м'яса у 2018 р. в Україні, %

Джерело: Розроблено за даними Державної служби статистики України [1].

Виробництво м'яса всіх видів сконцентровано на 2/3 у сільськогосподарських підприємствах. Частка згаданих господарств у загальному обсязі виробництва з року в рік поступово зростала і у 2018 р. досягла 65,1 %.

Для порівняння, у 2000 р. основними виробниками м'яса були господарства населення. Останні виробляли 73,6 % м'яса всіх видів. Домінування виробництва основних видів тваринницької продукції в господарствах населення викликано кількома обстави-

нами. Насамперед це різновекторні напрями розвитку тваринництва сільськогосподарських підприємств у приватному секторі протягом 1990-2009 рр., що призвело до припинення ведення тваринництва в більшості господарств корпоративного сектору. Виробництво продукції тваринництва для більшості сільських домогосподарств слугує джерелом надходження грошових коштів та продуктів харчування [11, с. 30].

Основною причиною розвитку виробництва тваринницької продукції у приватному секторі стала несвоєчасна і мізерна оплата праці в колективних господарствах, а також низький рівень пенсійного забезпечення людей похилого віку, які проживають у сільській місцевості, зазначає О. М. Шпичак [16, с. 34].

На думку В. Н. Зимовця, приватний виробник молока та м'яса перетворився на основного товаровиробника внаслідок зниження обсягів виробництва цих видів продукції колективними сільськогосподарськими підприємствами [2, с. 224].

Цілком погоджуємося із позицією авторів [12], які слушно зазначають, що більшість особистих селянських господарств орієнтовані на споживання вирощеної продукції всередині домогосподарства, а одержані доходи розглядаються як джерело виживання у складній життєвій ситуації, додатковий ресурс для подолання матеріальних труднощів. Для такого господарства характерні не орієнтація на ведення товарного виробництва, а підтримання життєдіяльності домогосподарства, використання при цьому всіх доступних ресурсів, що забезпечує йому незалежність від нестабільного зовнішнього економічного середовища, допомагає зберегти матеріальний і соціальний статус.

В Україні впродовж 2000-2018 рр. відзначається чітка тенденція до зменшення поголів'я великої рогатої худоби, в тому числі корів, а також свиней. Виняток становить поголів'я птиці. У галузі птахівництва спостерігається процес його нарощування.

За результатами ретроспективного аналізу, в Україні поголів'я птиці у досліджуваному періоді збільшилося на 71,1 % (від 123722,0 тис. голів у 2000 р. до 211654,4 тис. голів у 2018 р.). При цьому Вінницька, Київська, Черкаська, Дніпропетровська і Львівська області у 2018 р. були лідерами з утримання поголів'я птиці. У згаданих областях утримувалося 54,6 % поголів'я птиці, адже саме тут знаходяться найбільші птахофабрики.

Разом із тим поголів'я великої рогатої худоби скоротилося на 64,6 %, або від 9423,7 тис. голів у 2000 р. (станом на кінець року) до 3332,9 тис. голів у 2018 р. Крім цього, у 2018 р. 32,1 % від усього поголів'я великої рогатої худоби утримувалося у таких п'яти областях: Вінницька, Полтавська, Хмельницька, Житомирська і Харківська.

Поголів'я свиней за цей період скоротилося на 21,3 %, або від 7652,3 тис. голів до 6025,3 тис. голів. Винятком для поголів'я свиней став 2010 р., коли відбулося його збільшення на 12,9 % порівняно з 2005 р. П'ятірку лідерів з утримання поголів'я свиней у 2018 р. формують Київська, Донецька, Львівська, Дніпропетровська і Черкаська області. Саме в цих областях зосереджено 34,4 % поголів'я свиней і знаходяться великі свинокомплекси. У 2018 р. найпотужнішими свиногосподарствами були ПрАТ «АПК-Інвест», СП ТАВ «Нива Переяславщини», ТзОВ «Гудвеллі», ТОВ «НВП Глобинський свинокомплекс», ПАП «Агропродсервіс».

Найбільші втрати поголів'я великої рогатої худоби відбулися у сільськогосподарських підприємствах. У 2018 р. тут утримується лише 22,6 % поголів'я великої рогатої худоби проти рівня 2000 р. Поголів'я свиней у 2018 р. у сільськогосподарських підприємствах зросло на 40,6 %, поголів'я птиці - у 4,7 рази порівняно з 2000 р.

Варто зазначити про дещо менші втрати поголів'я худоби і птиці, яке утримується у господарствах населення, порівняно з сільськогосподарськими підприємствами.

Вважаємо, що до найсуттєвіших факторів скорочення поголів'я великої рогатої худоби та свиней слід віднести економічну незацікавленість виробників. Збитковість виробництва продукції через високу її собівартість, що стало наслідком застосування застарілих технологій, підвищення цін на вхідні матеріально-технічні ресурси і послуги (корми, головним чином зернові, ветеринарні препарати, логістичні послуги, енергоресурси і т.ін.), це один із факторів, які зумовили значне зменшення поголів'я великої рогатої худоби та свиней у усіх категоріях господарств.

Виробництво м'яса птиці в Україні найприбутковіше. Швидка окупність вкладання капіталу у виробництво м'яса птиці зумовила зростання інвестицій у цю галузь, будівництво сучасних великих птахофабрик та створення потужних вертикально інтегрованих компаній. Виробництво свинини ніби стабілізувалося, проте значної шкоди завдала африканська чума свиней. Вирощування великої рогатої худоби залишається збитковим бізнесом. В Україні й надалі продовжується тенденція до скорочення поголів'я великої рогатої худоби. При цьому основними виробниками м'яса великої рогатої худоби залишаються господарства населення [6].

Отримані у процесі дослідження результати підтверджуються в роботах інших науковців. Зокрема, за висновком І. В. Свиноуса, А. М. Гури і Д. М. Микитюка, якщо птахівництво і свинарство в Україні розвиваються, то виробництво яловичини з кожним роком стає все менш вигідним. У 2018 р. в Україні поголів'я великої рогатої худоби становило лише 13,5 % від загального в країні у рік проголошення незалежності. Насамперед проблема в ціні. За оцінками гравців ринку, як би не змінювалися ціни, яловичина завжди дорожча за свинину на 30-35 %, що істотно скорочує попит на цей вид м'яса. Крім того, якщо проєкт будівництва свиноферми окуповується за п'ять-шість років, то інвестиції у велику рогату худобу - впродовж 10-15 років. Тільки деякі агрохолдинги займаються виробництвом яловичини, і то - як супутнім проєктом молочного бізнесу [11, с. 32].

В Україні обсяги споживання м'яса у 2018 р. збільшилися на 35 % порівняно з 2005 р. до 52,8 кг/особу. Це дещо перевищило мінімальну фізіологічну норму (45,4 кг/особу), проте було суттєво нижчим від раціональної норми споживання (81,0 кг/особу). У 2019 р. (за попередніми даними) середньодушове споживання населенням м'яса залишилося на рівні 2018 р. (52,8 кг).

Варто зауважити, що кардинально змінилася структура споживання м'яса населенням України. Так, у 2005 р. у структурі споживання м'яса частка трьох основних його видів коливалася в межах 30-35 %, у 2018 р. - 14-47 %. Зокрема, у 2005 р. частка яловичини і телятини становила 29,9 %, свинини - 32,2, частка м'яса птиці - 35,6 %. У 2018 р. частка цих видів м'яса була на рівні 14,2 %, 36,7 % і 47,3 % відповідно.

Фонд споживання свинини в Україні у 2018 р. становив 821 тис. тонн, тобто збільшився на 38,5 % порівняно з 2005 р. Українці споживають 19,4 кг свинини з розрахунку на одну особу, або менше 2/3 із необхідних для задоволення фізіологічної потреби (раціональна норма споживання свинини 30 кг на людину в рік).

Натомість в Євросоюзі споживання свинини досягає 45 кг на людину в рік, у Китаї - 40, у Росії - 30 кг [14]. Висока ціна на свинину та низька купівельна спроможність споживачів - ось ключові проблеми, що зумовлюють низький рівень її споживання.

Фонд споживання яловичини і телятини в Україні у 2018 р. зменшився на 42,5 % порівняно з 2005 р. до 318 тис. тонн. Із розрахунку на одну особу в рік в Україні спожили 7,5 кг яловичини, або 23,4 % від раціональної норми споживання згаданого виду м'яса. Найбільше споживають яловичини й телятини в Уругваї (41,2 кг/рік) та Аргентині (40,7 кг/рік).

У 2018 р. фонд споживання м'яса птиці в Україні збільшився на 61,5 % порівняно з 2005 р. і досяг 1056 тис. тонн. У 2018 р. його було спожито 25,0 кг з розрахунку на одну особу, що на 25 % більше за раціональну норму споживання. Проте розвинуті країни світу споживають ще більше такого м'яса. Для прикладу, в Ізраїлі цей показник знаходиться на рівні 58,5 кг м'яса птиці в рік із розрахунку на одну особу, США - 49,8, Малайзії - 46,7, Австралії - 43,9, Бразилії - 40,6, Аргентині - 40,4, Саудівській Аравії - 40,0, Новій Зеландії - 37,4, Чилі - 36,1, Південній Африці - 36,1 кг/рік [18]. Споживання м'яса птиці на душу населення збільшуватиметься незалежно від регіону чи рівня доходів. Воно зростатиме навіть у розвинених країнах, проте, що дивно, темпи зростання будуть найвищими в країнах, які розвиваються. Очікується, що протягом наступного десятиліття серед усього спожитого м'яса у світі на м'ясо птиці припадатиме 44 % [5].

Частка імпорту у балансі м'яса з 2005-го по 2018 р. зменшилася від 16,8 до 10,7 % та становила 283 тис. тонн. Це позитивна тенденція на ринку м'яса. Хоча й тут існують свої нюанси. Так, у структурі імпорту 47,0 % становить м'ясо птиці, 45,2 - свинина, 5,0 - яловичина та телятина, 3,0 % - інші види м'яса. Подібний розподіл у структурі імпорту пояснюється кількома причинами, починаючи від обсягів вітчизняного виробництва, які не забезпечують попит населення на м'ясо і до низьких цін імпортованої продукції. Зокрема, досить вагома частка свинини в обсягах імпорту зумовлена тим, що цей вид м'яса традиційно популярний в Україні, проте власне виробництво не забезпечує особистого споживання населення. Частка вітчизняного виробництва свинини у фонді споживання цього виду м'яса становить 85,6 %.

Обсяги імпорту яловичини, порівняно зі свининою та м'ясом птиці, залишаються незначними. За причину цього слугують високі ціни як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

Досить нетипова ситуація з імпортом м'яса птиці. Так, вітчизняне виробництво цілком забезпечує попит населення на м'ясо птиці. Тому основною причиною значних обсягів імпорту виступає низька ціна м'ясної сировини (м'ясо механічної обвалки, субпродукти і т.ін.). Крім основних видів м'яса і дешевої сировини в Україну ввозять сало та субпродукти. В основному ці види сировини застосовують в переробній галузі для виготовлення ковбас та інших м'ясопродуктів, що дозволяє виробникам істотно знизити витрати. Зрозуміло, що і переробним підприємствам, і населенню вигідніше купувати дешеву імпортовану продукцію. Імпортується м'ясна продукція переважно з країн Європейського Союзу. Найбільше м'яса свиней закуповували у Німеччині, Польщі, Данії та Угорщині.

У 2018 р. частка експорту в загальних ресурсах становила 15,1 %, тобто зросла на 10,9 % проти рівня 2005 р. У цілому обсяги експорту м'яса у 2018 р. збільшились у 4,9 раза порівняно з 2005 р. до 399 тис. тонн, що пояснюється зростанням експорту м'яса птиці. Зауважимо, що Україна експортує в основному якісну м'ясну сировину, а ввозить дешеву продукцію.

Провідною позицією вітчизняного експорту залишається м'ясо птиці із часткою у 2018 р. в загальних обсягах 82,7 %, або 330 тис. тонн. Найбільшим попитом вітчизняне м'ясо птиці користувалося в Єгипті, Нідерландах, Іраку.

Основними імпортерами яловичини та свинини з України є Білорусь, Грузія, Казахстан, Молдова, Азербайджан, Гонконг та В'єтнам.

Живу велику рогату худобу експортують з України в основному лише до п'яти країн: Ліван (49%), Азербайджан (18%), Йорданія (12%), Єгипет (11%) та Узбекистан (5%).

Для забезпечення продовольчої незалежності й безпеки України необхідні заходи

щодо докорінного поліпшення ситуації в усіх сегментах тваринництва та переробки м'ясосировини. Галузь тваринництва і ринок м'яса потребують істотної фінансової підтримки від держави, в тому числі за рахунок зниження кредитних ставок, своєчасних виплат дотацій, врегулювання зовнішньої торгівлі продуктами тваринництва і, в кінцевому результаті, підвищення конкурентоспроможності вітчизняного м'яса як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках [13].

Висновки. Ринок м'яса - один із найбільш значущих сегментів продовольчого ринку України. Основними складовими ринку м'яса виступають ринок продукції свинарства, ринок продукції скотарства та ринок м'яса птиці. За період 2000-2018 рр. на ринку м'яса відбулися кардинальні зміни. В Україні з 2005-го по 2018 р. наростили виробництво м'яса всіх видів майже на 50 %. Виробництво яловичини і телятини скоротилося до 15,2 %, тоді як виробництво м'яса птиці збільшилося до 53,5 %. Тотальна збитковість вирощування великої рогатої худоби та свиней зумовили скорочення їхнього поголів'я. При цьому короткий цикл вирощування птиці й швидка окупність вкладених ресурсів, разом із скороченням пропозиції інших видів м'яса - яловичини та свинини, сприятлива цінова ситуація на м'ясо птиці, за низької купівельної спроможності споживачів, сприяють розвитку згаданого ринку.

Розвиток ринку м'яса відображає характер відтворювального процесу в агропромисловому комплексі, оскільки виробництво м'яса та м'ясопродуктів забезпечується рядом галузей сільського господарства і промисловості країни. Все це потребує чітко визначити пріоритети розвитку ринку м'яса та механізми державної підтримки галузі тваринництва. Подальший розвиток ринку м'яса в Україні значною мірою буде залежати і від тенденцій на світовому ринку м'яса.

Список бібліографічних посилань

1. Державна служба статистики України. URL : <http://ukrstat.gov.ua>.
2. Зимовець В. Н. Аналіз стану особистих підсобних господарств на Хмельниччині. *Вісник Технологічного університету Поділля*. 2001. № 4. С. 223-230.
3. Кернасюк Ю. Ринок м'яса: основні тренди. *Економічний гектар*. 2018. 10 серпня. <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichniy-hektar/item/11153-rynok-miasa-osnovni-trendy.html>.
4. Кирилюк О. Ф. Розвиток ринку продукції птахівництва. *Вісник аграрної науки*. 2012. № 8. С. 80-82.

References

1. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
2. Zymovets, V.N. (2001). Analiz stanu osobystykh pidsobnykh gospodarstv na Khmelnychchyni [Analysis of the state of personal farms in Khmelnytsky region]. *Visnyk Tekhnolohichnoho universytetu Podillia*, 4, pp. 223-230 [In Ukrainian].
3. Kernasiuk, Yu. (2018). Rynok miasa: osnovni trendy [Meat market: main trends]. *Ekonomichnyi hektar*. 10 serpnia. Retrieved from: <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichniy-hektar/item/11153-rynok-miasa-osnovni-trendy.html> [In Ukrainian].

5. Копитець Н. Г., Волошин В. М. Оцінка цінової ситуації на ринку м'яса птиці. *Економіка АПК*. 2019. № 11. С. 42-49. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911042>.
6. Копитець Н. Г., Волошин В. М. Ринок м'яса в умовах економічних трансформацій // *Gesellschaftsrechtliche Transformationen von wirtschaftlichen Systemen in den Zeiten der Neo-Industrialisierung*. Kornieiev V., Pasichnyk, Yu., Radchenko O., Khodzhaian A. und andere: Collective monograph. Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany, 2020. pp. 290-300.
7. Лупенко Ю. О., Пугачов М. І., Духницький Б. В. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / [Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов, Б. В. Духницький та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.
8. Маховський, Д. В. Сучасні тенденції розвитку регіонального ринку м'яса в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету*. Серія: Економічні науки: зб. наук. пр. Маріуполь, 2017. Вип. 33. С. 58-64.
9. Пуцентайло П. Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України: теорія і практика: монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2011. 420 с.
10. Пуцентайло П. Р. Особливості сучасного розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України. *Сталій розвиток економіки*. 2012 (15). № 5. С. 13-18.
11. Свиноус І. В., Гура А. М., Микитюк Д. М. Економічні аспекти виробництва тваринницької продукції в Україні. *Економіка та управління АПК*. 2013. Вип. 11. С. 29-33.
12. Свиноус І. В., Ібатуллін М. І. Перспективи розвитку тваринництва в особистих селянських господарствах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. №14. С. 111-115.
13. Свиноус І. В. Українське тваринництво: вчора, сьогодні, завтра. *Мясной бизнес*. 2009. № 2. С. 72-74.
14. Українці їдять свинини вдвічі менше від потреби. URL : https://zaxid.net/ukrayintsi_yidyat_svinini_vdvichi_menshe_vid_potrebi_n1481197_
15. Ціхановська В. М. Розвиток агропродовольчого ринку України в умовах глобалізації : монографія. Вінниця : Вінн. міськ. друк., 2014. 446 с.
16. Шпичак О. М. Особисті підсобні господарства України - аналіз витрат та ефективності виробництва видів сільськогосподарської продукції. Київ : ІАЕ, 2001. 235 с.
17. Шуст О. А. Ринок продукції м'ясного скотарства в Україні: теоретико-прикладні аспекти розвитку та регулювання: монографія. Біла Церква, 2011. 336 с.
18. Agricultural Policy Monitoring and Evaluation. URL : https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-output/indicator-group/english_44db9980-en_
19. Ibatulin M., Varchenko O., Svinous I., Klymchuk O., Drahan O., & Herasymenko I. (2019). Factors of ensuring the competitiveness of Ukraine's pig breeding production in external markets. *Agricultural Science and Practice*, 6(2), 29-46. <https://doi.org/10.15407/agrisp6.02.029>.
4. Kyryliuk, O.F. (2012). Rozvytok rynku produkttsii ptakhivnytstva [Development of the poultry market]. *Visnyk ahrranoi nauky*, 8, pp. 80-82 [In Ukrainian].
5. Kopytets, N.H., Voloshyn, V.M. (2019). Otsinka tsinovoï situatsii na rynku miasa ptytsi [Estimating the price situation of the poultry meat market]. *Ekonomika APK*, 11, pp. 42-49. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201911042>. [In Ukrainian].
6. Kopytets, N.H., Voloshyn, V.M. (2020). Rynok miasa v umovakh ekonomichnykh transformatsii [Meat market in the conditions of economic transformations]. *Gesellschaftsrechtliche Transformationen von wirtschaftlichen Systemen in den Zeiten der Neo-Industrialisierung*. Kornieiev V., Pasichnyk, Yu., Radchenko O., Khodzhaian A. und andere: Collective monograph. Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany (pp. 290-300) [In German].
7. Lupenko, Yu.O., Pugachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., et al. (2015). *Formuvannia hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monohrafiia* [Formation of global and regional markets for agricultural raw and food: monograph]. Yu.O. Lupenko, M.I. Pugachov (Ed.). Kyiv : NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian].
8. Makhovskyi, D.V. (2017). Suchasni tendentsii rozvytku rehionalnoho rynku miasa v Ukraini [Current trends in the development of the regional meat market in Ukraine]. *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu*. Seria: Ekonomichni nauky: zb. nauk. pr. Mariupol, 33, pp. 58-64 [In Ukrainian].
9. Putsenteilo, P.R. (2011). *Konkurentospromozhnist miasnoho skotarstva Ukrainy: teoriia i praktyka: monohrafiia* [Competitiveness of meat cattle breeding of Ukraine: theory and practice: monograph]. Ternopil: Ekonomichna dumka [In Ukrainian].
10. Putsenteilo, P.R. (2012). Osoblyvosti suchasnoho rozvytku miasoproduktovoho pidkompleksu Ukrainy [Features of modern development of the meat product subcomplex of Ukraine]. *Stalyi rozvytok ekonomiky*, 5, pp. 13-18 [In Ukrainian].
11. Svinous, I.V., Hura, A.M., Mykytiuk, D.M. (2013). Ekonomichni aspekty vyrobnytstva tvarynnytskoi produkttsii v Ukraini [Economic aspects of livestock production in Ukraine]. *Ekonomika ta upravlinnia APK*, 11, pp. 29-33 [In Ukrainian].
12. Svinous, I.V., Ibatullin, M.I. (2015). Perspektyvy rozvytku tvarynnytsstva v osobystykh selianskykh hospodarstvakh [Prospects for the development of animal husbandry in private farms]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*, 14, pp 111-115 [In Ukrainian].
13. Svinous, I.V. (2009). Ukrainiske tvarynnytsstvo: vchora, sohodni, zavtra [Ukrainian animal husbandry: yesterday, today, tomorrow]. *Miasnoi byznes*, 2, pp. 72-74 [In Ukrainian].
14. Ukrayintsi yidiat svynyny vdvichi menshe vid potreby [Ukrainians eat pork twice less than necessary]. Retrieved from: https://zaxid.net/ukrayintsi_yidyat_svinini_vdvichi_menshe_vid_potrebi_n1481197_ [In Ukrainian].
15. Tsikhanovska, V.M. (2014). *Rozvytok ahroprodovolchoho rynku Ukrainy v umovakh hlobalizatsii : monohrafiia* [Development of the agro-food market of Ukraine in the conditions of globalization: monograph]. Vinnytsia: Vinn. misk. druk. [In Ukrainian].
16. Shpychak, O.M. (2001). *Osobysti pidsobni hospodarstva Ukrainy - analiz vytrat ta efektyvnosti vyrobnytstva vydiv silskohospodarskoi produkttsii* [Personal subsidiary farms of Ukraine - analysis of costs and efficiency of production of agricultural products]. Kyiv: ІАЕ [In Ukrainian].
17. Shust, O.A. (2011). *Rynok produkttsii miasnoho skotarstva v Ukraini: teoretyko-prykladni aspekty rozvytku ta rehuliuвання: monohrafiia* [Meat cattle market in Ukraine: theoretical and applied aspects of development and regulation: monograph]. Bila Tserkva [In Ukrainian].
18. *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation*. Retrieved from: https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-output/indicator-group/english_44db9980-en [In English].
19. Ibatulin, M., Varchenko, O., Svinous, I., Klymchuk, O., Drahan, O., & Herasymenko, I. (2019). Factors of ensuring the competitiveness of Ukraine's pig breeding production in external markets. *Agricultural Science and Practice*, 6(2), 29-46. <https://doi.org/10.15407/agrisp6.02.029> [In English].

The purpose of the article is to analyze the current state of the meat market in Ukraine, to identify trends in its development.

Research methods. The following methods have been used generally accepted methods and techniques: a set of scientific methods of abstract and logical method (induction and deduction, analysis and synthesis, analogy and comparison, formalization) for develop theoretical positions and analyze the situation in the meat market; statistical when assessing the meat market; tabular for visual representation of the research results; graphic for identify and illustrate trends of the research economic phenomena.

Research results. The meat market is an important component of the food market of the country, on the stability of which the living standards of the population and the food security of the country largely depend, has been generalized. Meat and meat products are among the most important foods. It has been found that the meat market operates in rather difficult economic conditions. Meat producers increase production volumes with the decline of certain branches of animal husbandry. In the livestock industry of Ukraine there are transformational processes that cause changes in the meat market structure. The meat market structure is considered and the peculiarities of its functioning are revealed. Poultry meat has been found to have a monopoly on the meat market. The increase in poultry meat production is primarily due to the growing demand from the population and the food industry. The basis of the "meat diet" is poultry meat, as the most available type of meat has been determined.

Scientific novelty. Production of poultry meat in Ukraine is the most profitable has been specified. The rapid return on investment in poultry production has led to increased investment in the industry, the construction of modern large poultry farms and the creation of powerful vertically integrated companies. Pork production has stabilized somewhat. However, African swine fever causes significant damage. Raising cattle remains a non-profit business. The trend of cattle slaughter continues in Ukraine. At the same time, the main producers of cattle meat are households. Analytical assessments and determinations of factors influencing meat production and further development of the meat market have been further developed.

Practical significance. Analytical materials of the article have been based on relevant official statistics, which can be used for addressing development of the meat market. Research results can be useful for all meat market participants. Tabl.: 1. Figs.: 1. Refs.: 19.

Keywords: meat market; balance; production; livestock and poultry; export-import; consumption.

Kopytets Nataliia Hryhorivna - candidate of economic sciences, senior research fellow, competitor for doctor's degree of the department of pricing and agrarian market, National Scientific Center "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: Nataliia_kopitets@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9827-2981>

Voloshyn Volodymyr Mykolayovych - candidate of agricultural sciences, senior research fellow of the department of crop rotation and agriculture on reclaimed lands, National Science Center "Institute of Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine" (2-B, Mechanical Engineers St., Chabany, Kyiv region, 08162)

E-mail: Voloshun.v@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9754-9021>

Копитец Н.Г., Волошин В.Н. Современное состояние и тенденции рынка мяса

Цель статьи - проанализировать современное состояние рынка мяса в Украине и выявить тенденции его развития.

Методика исследования. В процессе исследования использованы общепринятые методы и приемы: совокупность научных приемов абстрактно-логического метода (индукции и дедукции, анализа и синтеза, аналогии и сравнения, формализации) для разработки теоретических положений и анализа ситуации на рынке мяса; статистический - при осуществлении оценки рынка мяса; табличный - для наглядного изображения полученных результатов; графический - для выявления и иллюстрации тенденций исследуемых экономических явлений.

Результаты исследования. Обобщенно, что рынок мяса является важной составляющей продовольственного рынка страны, от стабильности функционирования которого в значительной степени зависят уровень жизни населения и обеспечение продовольственной безопасности страны. Мясо и мясные продукты относятся к важнейшим продуктам питания. Выяснено, что рынок мяса функционирует в достаточно непростых экономических условиях. Производители мяса наращивают объемы производства при упадке отдельных отраслей животноводства. В животноводстве Украины происходят трансформационные процессы, что обуславливают изменения в структуре рынка мяса. Рассмотрена структура последнего и выявлены особенности его функционирования. Установлено, что монопольную долю на рынке мяса составляет мясо птицы. Увеличение объемов производства мяса птицы обусловлено, прежде всего, ростом спроса со стороны населения и предприятий пищевой промышленности. Определено, что в основе «мясного рациона» находится мясо птицы, как наиболее доступный вид мяса.

Элементы научной новизны. Уточнено, что производство мяса птицы в Украине наиболее прибыльное. Быстрая окупаемость вложения капитала в производство мяса птицы обусловила рост инвестиций в эту отрасль, строительство современных крупных птицефабрик и создание мощных вертикально интегрированных компаний. Производство свинины несколько стабилизировалось. Однако значительный вред наносит африканская чума свиней. Выращивание крупного рогатого скота остается убыточным бизнесом. В Украине продолжается тенденция к сокращению поголовья крупного рогатого скота. При этом основными производителями мяса крупного рогатого скота остаются хозяйства населения. Получили дальнейшее развитие аналитические оценки и определения факторов влияния на производство мяса и дальнейшее развитие рынка мяса.

Практическая значимость. Аналитические материалы опираются на актуальные официальные статистические данные, благодаря чему могут использоваться при решении проблем развития рынка мяса. Результаты исследований будут полезными для всех участников рынка мяса. Табл.: 1. Илл.: 1. Библиогр.: 19.

Ключевые слова: рынок мяса; баланс; производство; поголовье скота и птицы; экспорт-импорт; потребление.

Копитец Наталия Григорьевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, докторант отдела ценообразования и аграрного рынка, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: Nataliia_kopitets@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-9827-2981>

Волошин Владимир Николаевич - кандидат сельскохозяйственных наук, старший научный сотрудник отдела севооборотов и земледелия на мелиорированных землях, Национальный научный центр «Институт земледелия Национальной академии аграрных наук Украины» (08162, Киевская обл., пгт Чабаны, ул. Машиностроителей 2-Б)

E-mail: Voloshun.v@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9754-9021>

Стаття надійшла до редакції 05.06.2020 р.

Фахове рецензування: 12.06.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Копитец Н. Г., Волошин В. М. Сучасний стан та тенденції ринку м'яса. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 59 – 67. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006059>

Kopytets, N.H. & Voloshyn, V.M. (2020). Suchasnyi stan ta tendentsii rynku m'iasa [Current state and development trends of the meat market]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 59 – 67 [In Ukrainian] <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006059>

* * *

Новини АПК

Рентабельність виробництва у фермерських господарствах вища, ніж у сільськогосподарських підприємствах - Юрій Лупенко

За підсумками 2019 року рівень рентабельності виробництва у фермерських господарствах по більшості основних сільськогосподарських культур перевищив аналогічний показник по всіх підприємствах у цілому. Зокрема, рентабельність виробництва у фермерських господарствах по зернових культурах склала торік 14,5 % проти 11,8 % по усіх підприємствах, насінню ріпаку і кользи - 17,9 % проти 9,4 %, насінню сояшнику - 24,7 % проти 23,5 %, овочах відкритого ґрунту - 18,2 % проти 7,0 %, поінформував директор Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» академік НААН **Юрій Лупенко**, коментуючи нещодавно оприлюднені дані Державної служби статистики України щодо рівня рентабельності виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах.

Найбільш рентабельним у фермерських господарствах стало виробництво продукції ягідних культур (57,4 % проти 19,8 % в усіх підприємствах), картоплі (50,3 % проти 15,4 %), шишок хмелю (35,9 % проти 9,0 %), проса (28,4 % проти 20,2 %), плодів культур (25,8 % проти 0,2 %) та насіння сояшнику (24,7 % проти 23,5 %), зазначив науковець.

Торік збитковими для фермерів у рослинництві було виробництво зернобобових культур (-2,5 % проти -11,5 % в усіх підприємствах) та цукрового буряку фабричного (-4,8 % проти -15,1 %).

Разом із тим, підкреслив Юрій Лупенко, рентабельність виробництва у фермерських господарствах зросла по житу, вівсу, гречці, шишках хмелю, картоплі, овочах відкритого ґрунту, фруктах та ягодах, тоді як у цілому по сільськогосподарських підприємствах - лише по житу, вівсу, картоплі та ягодах.

За підсумками 2019 року, зазначив експерт, по усіх 20 сільськогосподарських культурах, що відстежуються Державною службою статистики України, у фермерських господарствах рівень рентабельності виробництва був вищий, ніж в усіх сільгоспідприємствах.

Слід пам'ятати, що вищі результати фермерів також враховуються при обчисленні загальних показників рентабельності по усіх підприємствах, тим самим збільшуючи їх. Отже, фактична різниця в рентабельності є ще більшою. За таких обставин можна говорити про переваги фермерського укладу і перспективність його розвитку в Україні, підсумував Юрій Лупенко.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

УДК 338.001.36:338.12:631.115.11

JEL Classification: O21; R28; R2; Q12

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006068>

В.А. МАМЧУР, кандидат економічних наук

І.С. ІРКЛІЄНКО, аспірант*

Економічні оцінки впливу Covid-19 на розвиток фермерських господарств

Мета статті – оцінити заходи підтримки діяльності фермерських і сімейних фермерських господарств в умовах Covid-19 та здійснити прогностичну оцінку їх розвитку і становлення.

Методика дослідження. Базується на концепції активної політики реалізації підприємницького потенціалу на селі, складовими якої слугують заходи щодо розвитку фермерських та сімейних фермерських господарств, зокрема через трансформативний механізм формалізації особистих селянських господарств у ринкове середовище господарювання. У процесі дослідження використано такі наукові методи: діалектичний наукового пізнання процесів і явищ; монографічний (аналіз наукових здобутків українських і закордонних учених, а також етапів розвитку підприємництва); графічний (для отримання синтезованого уявлення щодо об'єкта дослідження, виявлення його складових, встановлення причинно-наслідкових зв'язків); емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження); порівняльного аналізу (визначення проблем і напрямів становлення та розвитку фермерства); порівняльного аналізу (врахування специфічних умов сільськогосподарської діяльності та порівняння процесів розвитку фермерства на національному рівні); прогностичний (формування концептуальних засад регулювання й удосконалення стратегії розвитку підприємництва); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. Проаналізовано ситуацію щодо мінімізації впливу карантинних заходів в умовах Covid-19 та їх наслідки і взаємодію у процесі розвитку фермерських та сімейних фермерських господарств на селі. На основі узагальнення при виробленні механізмів забезпечення ефективності функціонування аграрного сектору економіки необхідне врахування особливостей та вразливості організаційно-правової форми господарювання. Виявлено, що найвразливіші в умовах запровадження карантинних обмежень малі і середні фермерські господарства, здебільшого ті, що здійснюють свою діяльність у галузі овочівництва, зокрема виробництва ранніх овочів та ягід. Зазначене безпосередньо може призвести до скорочення їх чисельності. Так, за розрахунками до 2025 р. чисельність фермерських господарств може скоротитися на 450 од. – до 32 639 од. проти 33 089 од. у 2019 р. Проте запроваджені заходи, у тому числі щодо компенсації сімейним фермерським господарствам частини ЄСВ, здатні забезпечити в найближчій перспективі орієнтовно 200 тис. подібних господарств як через зміну організаційно-правової форми вже існуючих малих фермерських господарств, так і через формалізацію в ринкове середовище особистих селянських господарств із набуттям офіційного статусу суб'єктів підприємницької діяльності – ФОП.

Елементи наукової новизни. Набуло подальшого розвитку методичне представлення та ідентифікації категорії самозайнятості як структурованої й визначеної законом, інституційними та економічними критеріями, форми організації господарювання на селі з відповідним означенням пріоритетних контурів можливої організаційно-економічної результативності функціонування через зайнятості у несільськогосподарському підприємстві.

Практична значущість. Розкрито основні засади щодо протидії впливу обмежувальних заходів в умовах Covid-19, що дало змогу оцінити перспективи розвитку фермерських господарств, зокрема сімейних, а також здійснити прогностичні розрахунки впливу запропонованих заходів на їх становлення й розвиток, запропонувавши першочергові заходи щодо напрямів політики підтримки цих форм господарювання. Табл.: 3. Рис.: 1. Бібліогр.: 24.

Ключові слова: проблеми; Covid-19; фермерські господарства; сімейні фермерські господарства; забезпечення.

Мамчур Володимир Анатолійович – кандидат економічних наук, заступник завідувача відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Ірклієнко Іван Сергійович – аспірант відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: k215@ukr.net

Постановка проблеми. У сучасних умовах пандемія несе в собі серйозні виклики

для глобальної економіки, а значить, і для аграрного сектору економіки зокрема. Ситуація, що склалася, вимагає від держави посиленої уваги до роботи із нівелювання потенційних ризиків, перед якими постануть

* Науковий керівник – В.А. Мамчур, кандидат економічних наук.

© В.А. Мамчур, І.С. Ірклієнко, 2020

виробники сільськогосподарської продукції. В цих умовах важливо не допустити розриву усталених ланцюжків виробництва та поставок ключових продовольчих товарів. Також необхідно уникнути волатильності й цінових спекуляцій на продовольчих ринках.

COVID-19 є глобальною кризою, який без перебільшення вже позначився на роботі продовольчого і сільськогосподарського секторів. Необхідні термінові заходи, щоб зберегти функціонування ланцюгів продовольчого постачання як усередині країн, так і на міжнародному рівні, щоб пом'якшити ризик великих потрясінь, які б значною мірою впливали на кожного, й особливо на малозабезпечених та найбільш уразливих [21]. Для зниження впливу пандемії на продовольство і сільське господарство ФАО закликає країни задовольнити найнагальніші потреби в продовольстві вразливих верств свого населення, посилити програми соціального захисту, продовжувати вести світову торгівлю продовольством, зберігати функціонування внутрішніх систем постачання і підтримати здатність дрібних фермерських господарств наروщувати виробництво продовольства [21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні й практичні аспекти проблеми розвитку фермерських господарств, зокрема сімейних, висвітлено в публікаціях таких науковців, як: О. Бородіна [1], Ю. Лупенко [6], М. Малік [3-6, 17], М. Осипова [7], І. Прокопа, Т. Беркута, М. Бетлій [1, 13], Г. Спаський [15], О. Шпикуляк [4-6, 17] та ін. Також питанню зазначеної наукової проблематики приділяють увагу й іноземні науковці, серед таких: R. Rossi [23], A. Petrova [22], N. Acikgoz [18], C. Hill [20] та ін.

Однак оцінка впливу обмежень та практичних заходів із мінімізації впливу карантинних заходів в умовах Covid-19 фермерських і сімейних фермерських господарств здебільшого авторами не розглядалася, що й становить особливий інтерес для наукової проблематики.

Мета статті - оцінити заходи підтримки діяльності фермерських і сімейних фермерських господарств в умовах Covid-19 та здійснити прогностичну оцінку їх розвитку і становлення.

Виклад основних результатів дослідження. В Україні запровадження ранніх заходів щодо обмеження поширення Covid-19 і призначення від 12 березня спочатку

20-денного загальнонаціонального карантину, продовження й до сьогодні карантинних заходів, зумовило, з одного боку, поширення кризи в галузі охорони здоров'я, проте, з іншого, припинило функціонування всіх видів економічної діяльності, за винятком основних послуг, негативно позначилося на економічній діяльності, спричинило величезні втрати робочих місць, доходів і ринків збуту для більшості суб'єктів господарювання.

Не винятком стали малі й середні фермерські господарства, домогосподарства та ОСГ, у тому числі й сімейні, що функціонують в галузі овочівництва, зокрема вирощують ранні тепличні овочі, ягоди. Через карантинні обмеження вони не змогли збувати свою продукцію, наслідок масового закриття ринків - тонни нереалізованих овочів і фруктів.

Згідно зі статистичними даними в Україні на ринках реалізується близько 80% плодово-овочевої продукції, лише 20% припадає на великі торговельні супермаркети, в яких значну частку завжди становив імпорт.

Економічний шок, ймовірно, буде набагато серйознішим для України з двох причин. По-перше, до Covid-19 економіка вже сповільнювалася, що посилювало існуючі проблеми безробіття, низькі доходи та багато інших негативних економічних явищ; по-друге, великий аграрний сектор з великою кількістю сільськогосподарських виробників, серед яких понад 70% малі і середні фермерські господарства, та ОСГ, що зайняті в неформальному секторі та забезпечують понад 40% валової аграрної продукції особливо вразливі, зокрема через відсутність каналів реалізації виробленої продукції (закриття ринків, магазинів, ярмарків, закладів харчування), доходів та державної підтримки. Більшість із них, які вже відчули на собі дію впроваджених карантинних заходів, можуть припинити свою діяльність, що негативно позначиться як власне на виробництві аграрної продукції (а відповідно на дефіциті та зростанні реалізаційних цін), так і на продовольчій безпеці країни зокрема.

Усе це вимагає від держав, де не виняток й Україна, запровадження заходів із підтримки аграрного сектору, що забезпечать пом'якшення негативного впливу запроваджених карантинних обмежень на час та після пандемії коронавірусу.

Зокрема, Європейською комісією приймається пакет виняткових заходів для подаль-

шої підтримки сільського господарства та продовольчого сектору, найбільше постраждалих від коронавірусної кризи. Виняткові заходи (оголошені 22 квітня) включають допомогу в зберіганні молочних та м'ясних продуктів, тимчасовий дозвіл на самоорганізацію ринкових заходів операторами у важкодоступних секторах та гнучкість у реаліза-

ції програм підтримки ринку. На додаток до цих ринкових заходів Комісія запропонувала дозволити державам-членам використовувати кошти на розвиток сільської місцевості для компенсації фермерам і малому агропродовольчому бізнесу на суму до 5000 євро та 50 000 євро відповідно [19] (табл. 1).

1. Пряма підтримка фермерів та сільської місцевості

Підтримка	Пояснення
€ 200 000 позики або гарантії на експлуатаційні витрати	Гнучкість у використанні фінансових інструментів у рамках розвитку сільської місцевості Фермери та інші бенефіціари розвитку сільського господарства зможуть скористатися позиками або гарантіями для покриття операційних витрат до 200 000 євро за сприятливих умов, таких як дуже низькі відсоткові ставки або сприятливий графік платежів
5000 євро на фермера 50 000 євро на МСП	Комісія пропонує новий захід розвитку сільського господарства Новий тимчасовий захід дозволить країнам ЄС із залишками коштів на розвиток сільського господарства виплатити фермерам та малому агропродовольчому бізнесу до 2020 р. Це має забезпечити негайну допомогу тим, хто найбільше постраждав від кризи. Країни ЄС можуть запропонувати підтримку до 5000 євро на фермера та 50 000 євро на мале і середнє підприємство (МСП)
70% і 85% аванси на оплату CAP	Більш високі аванси платежів Щоб збільшити грошовий потік фермерів, Комісія збільшить аванси на спільну сільськогосподарську політику (ССП) на підтримку доходів (від 50 до 70%) та певні виплати на розвиток сільського господарства (від 75 до 85%). Фермери почнуть отримувати ці аванси з середини жовтня
До 125 000 євро на державну допомогу	Вища державна допомога можлива для фермерів та підприємств харчової промисловості Відповідно до тимчасової рамки Комісії щодо державної допомоги, фермери тепер можуть отримати максимальну допомогу в розмірі 100 000 євро на ферму. Компанії, що займаються переробкою та збутом продуктів харчування, можуть скористатися максимум 800 000 євро. Цю суму можна доповнити допомогою «de minimis». Такий тип національної підтримки, характерний для сільського господарства, може надаватися без попереднього схвалення Комісією та має максимальну межу в 20 000 євро (і в конкретних випадках 25 000 євро)

Джерело: [24].

Не залишився поза увагою й український бізнес, зокрема малий. Серед заходів державної підтримки слід виокремити: мораторій на здійснення заходів державного нагляду (контролю); мораторій на податкові перевірки; податкові канікули; відтермінування декларування; тимчасове скасування штрафів; відтермінування застосування РРО; виконання кредитних договорів; платежі за житлово-комунальні послуги; орендні платежі; соціальний захист та підтримка; фінансова підтримка підприємців та лібералізація діяльності ФОП. Захід, що безпосередньо впливає на підтримку фермерів – це податкові канікули, якими, зокрема, передбачається тимчасове звільнення членів фермерських господарств, якщо вони не належать до осіб, які підлягають страхуванню на інших підставах, від нарахування та

сплати ЄСВ за періоди з 1 по 31 березня, з 1 по 30 квітня та з 1 по 31 травня 2020 р. за себе [8-10].

Урядом України також визначено ряд напрямів підтримки виключно фермерських, сімейних фермерських господарств і кооперативів, зокрема, через: державну підтримку розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції; фінансову підтримку розвитку фермерських господарств; часткову компенсацію вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва; фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі шляхом здешевлення кредитів; фінансову підтримку розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства; надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь

застрахованих осіб - членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Зазначенні заходи умовно можна поділити на підтримку фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів, порядок забезпечується постановою Уряду [11], якою передбачено зміни до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств, зокрема: спеціальна бюджетна дотація у розмірі 5 тис. грн за утримання корів фермерському господарству, у власності якого наявно не менше 5 корів (але не більше 250 тис. грн на одне господарство); часткова компенсація витрат, пов'язаних із сертифікацією органічного виробництва, максимальний розмір якої має становити не більше 100 тис. грн на рік; бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 га) для но-

востворених фермерських господарств, яка надаватиметься їм для провадження сільськогосподарської діяльності в розмірі не більше 60 тис. грн на одне новостворене господарство; часткова компенсація витрат, пов'язаних із наданням дорадчих послуг, шляхом компенсації 90% вартості, але не більше ніж 10 тис. грн за надані фермерським господарствам та кооперативам дорадчі послуги; сільськогосподарським обслуговуючим кооперативам для відшкодування 70% вартості (без ПДВ) придбаної техніки та обладнання, а також профінансованих за рахунок банківського кредиту, але не більше 3000 грн на один кооператив та сімейних фермерських господарств, що забезпечується урядовою постановою [12], якою й передбачений власне механізм доплати на користь застрахованих осіб - членів/голови СФГ без набуття статусу юридичної особи ЄСВ (табл. 2).

2. Напрями, розміри та необхідні документи для отримання державної підтримки

Напрямок підтримки	
<i>Бюджетна дотація за утримання корів</i>	
Розмір підтримки	5000 гривень, але не більше ніж 250 000 гривень
Хто може отримати	Фермерське господарство, у власності якого перебуває від п'яти корів, ідентифікованих та зареєстрованих відповідно до законодавства, за кожно наявну, станом на 01 липня поточного року корову
Необхідні документи	Заявка та документи у паперовій або електронній формі, а саме: копія статуту фермерського господарства чи договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства; відомості з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що підтверджують право власності та/або користування земельною ділянкою; копія фінансового документа, що підтверджує наявність чистого доходу (виручки) від реалізації продукції за останній рік у розмірі до 20 млн грн (або копію фінансового звіту за останній квартал — для новостворених); довідка про відсутність заборгованості з платежів, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи; довідка Укрдержфонду про відсутність простроченої заборгованості; довідка про відкриття поточного рахунка, видану банком; копія звіту про стан тваринництва (форма 24-сг) з підтвердженням про прийняття його органом державної статистичної служби
Гранична дата подачі документів	До 01 жовтня
Куди подавати документи	Мінекономіки
<i>Доплата на користь застрахованих осіб - членів/голови СФГ без набуття статусу юридичної особи ЄСВ</i>	
Розмір підтримки	Доплата здійснюватиметься протягом 10 років у розмірі від 0,9 до 0,1 мінімального страхового внеску виключно за умови сплати решти внеску головою/членами СФГ
Хто може отримати	Члени/голова сімейного фермерського господарства без статусу юридичної особи, яке утворене відповідно до статті 8-1 Закону України «Про фермерське господарство» та зареєстроване платником єдиного податку четвертої групи

Необхідні документи	Заяви від себе та усіх членів сімейного фермерського господарства (за формою згідно з додатками 1 і 2 Порядку, затвердженого постановою Уряду від 22.05.2019 № 565, до заяв голова фермерського господарства додає копію договору (декларації) про утворення сімейного фермерського господарства
Гранична дата подачі документів	Не пізніше ніж за п'ять робочих днів до початку місяця
Куди подавати документи	Територіальний орган ДФС за місцем свого обліку як платника внеску
Часткова компенсація витрат, пов'язаних з наданими сільськогосподарськими дорадчими послугами	
Розмір підтримки	90% вартості, але не більше ніж 10 000 гривень
Хто може отримати	Сільськогосподарська дорадча служба
Необхідні документи	Копії: сертифіката на право надання дорадчих послуг; договору про надання дорадчих послуг; акта про надання дорадчих послуг; документа, що підтверджує отримання сплати замовником різниці між вартістю наданих дорадчих послуг і компенсацією
Гранична дата подачі документів	До 01 листопада
Куди подавати документи	Уповноваженому банку, що підписав з Мінекономіки Меморандум
Бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 га) - новоствореним фермерським господарствам	
Розмір підтримки	3000 гривень на 1 гектар, але не більше 60 000 гривень на одне фермерське господарство. Новоствореному фермерському господарству, голова якого на момент подання заявки має вік до 35 років, бюджетна субсидія на одиницю оброблюваних угідь (1 гектар) надається у максимальному розмірі
Хто може отримати	Новостворені фермерські господарства
Необхідні документи	Заявку й такі підтверджені документи: копію статуту фермерського господарства (для юридичної особи) або копія договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства (для фермерських господарств, що створені без набуття статусу юридичної особи); копія паспорта голови фермерського господарства; відомості з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що підтверджують право власності або користування земельною ділянкою; копію фінансового документа, що підтверджує чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 20 000 000 гривень; фермерським господарствам, зареєстрованим у поточному році, - копія фінансового звіту за останній квартал; довідку, чинну на дату подання заявки, про відсутність заборгованості з податків, зборів, платежів, контроль за справлянням яких покладено на органи доходів і зборів, - у паперовому вигляді або сформовану в електронному вигляді в електронному кабінеті платника податків на офіційному вебсайті ДФС; довідку державного реєстратора про те, що господарство: не має порушеної справи про банкрутство; не перебуває на стадії ліквідації та його не визнано банкрутом; реквізити поточного банківського рахунка отримувача фінансової підтримки фермерського господарства
Гранична дата подачі документів	-
Куди подавати документи	Новоствореним фермерським господарствам слід особисто подати до регіональних відділень Укрдержфонду

Фінансова підтримка на поворотній основі	
Розмір підтримки	На конкурсних засадах у розмірі, що не перевищує 500 тис. гривень
Хто може отримати	Усі фермерські господарства окрім фермерських господарств, які мають заборгованість перед Фондом та його регіональними відділеннями, яких визнано банкрутами, щодо яких порушено справу про банкрутство та які перебувають у стадії ліквідації, а також у яких виявлено факти незаконного одержання та/або нецільового використання бюджетних коштів
Необхідні документи	Заявку у двох примірниках за формою, визначеною Мінекономіки; копію статуту фермерського господарства із статусом юридичної особи або копію договору про створення сімейного фермерського господарства - для фермерських господарств, що створені без набуття статусу юридичної особи; копію статуту сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, членом якого є фермерське господарство, або протокол рішення установчих зборів про створення такого кооперативу (в разі наявності); копії документів, що підтверджують право власності або користування земельною ділянкою; довідку про реквізити банківського рахунку фермерського господарства; баланс та звіт про фінансові результати фермерського господарства за останній звітний період за встановленою формою; довідку про відсутність (наявність) заборгованості з податків і зборів, видану органами доходів і зборів; копію заяви про перехід на виробництво органічної продукції (сировини), поданої до органу з оцінки відповідності (у разі наявності); бізнес-план з техніко-економічним обґрунтуванням доцільності надання фінансової підтримки фермерському господарству із зазначенням графіка повернення коштів; пропозиція фермерського господарства щодо способу забезпечення виконання зобов'язання
Гранична дата подачі документів	Протягом 30 календарних днів з моменту публікації в друкованих засобах інформації оголошення про проведення конкурсу
Куди подавати документи	Фермерським господарствам слід особисто подати до регіональних відділень Укрдержфонду
Фінансова підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	
Розмір підтримки	До 3 млн грн
Хто може отримати	Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, до складу якого входять одне і більше фермерських господарств, які мають чистий дохід (виручку) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній рік до 20 млн грн
Необхідні документи	Кооперативи подають заявку та такі документи (у паперовій або електронній формі), а саме: копію статуту кооперативу та список його членів; довідку про відсутність заборгованості з платежів, контроль за справлянням яких покладено на контролюючі органи; інформацію з Єдиного державного реєстру тварин про наявну кількість поголів'я корів (кіз, овець) станом на 1 січня поточного року (щодо членів кооперативів, які провадять діяльність у галузі тваринництва); інформацію з Державного реєстру потужностей операторів ринку про наявність відповідних потужностей (щодо членів кооперативів із заготівлі та переробки продукції бджільництва); відомості з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, що підтверджують право власності та/або користування земельною ділянкою (щодо членів кооперативів, які провадять діяльність у галузі рослинництва); баланс і звіт про фінансові результати за останній звітний період або копія фінансового звіту за останній звітний період, що передує поданню заявки (для кооперативів зареєстрованих у поточному році); підтвердні документи про часткову оплату або придбання кооперативом техніки та обладнання; документи, що підтверджують реєстрацію техніки, якщо техніка підлягає реєстрації
Гранична дата подачі документів	До 01 жовтня
Куди подавати документи	Уповноваженим банкам, що підписали з Мінекономіки Меморандум про загальні засади співробітництва. (Перелік уповноважених банків має бути розміщений на сайті Мінекономіки)

Джерело: Систематизовано авторами відповідно до урядових постанов [11, 12].

Означені заходи хоча й покликані певною мірою забезпечити підтримку фермерських і сімейних фермерських господарств, проте ефективність їх позначиться швидше за все уже в наступному році, оскільки фінансування більшості їх здійснюватиметься в кінці року, а, можливо, і в наступному, як було з фінансуванням підтримки фермерів на 2019 р., виплати яких передбачені вже в 2020 р., що негативно також відображається на функціонуванні фермерських господарств.

Дієвими механізмами, які могли б позитивно вплинути на ефективну діяльність фермерських господарств, можуть бути механізми компенсації втрати дохідності за відсутності каналів реалізації або реалізації вироб-

леної продукції за значно нижчими цінами малим і середнім фермерським господарствам, які спеціалізуються на виробництві продукції овочівництва та ягідництва. Також враховуючи весняну посуху, що завдала нищівного удару по сільському господарству півдня країни, де загинула більша частина озимих культур, а на Одещині досягла показника 70%, доцільним та першочерговим механізмом мали б стати компенсації зазначених втрат фермерськими господарствами.

Ці та багато інших негативних явищ безпосередньо впливатимуть на показники ефективності й результативності діяльності як власне фермерських і сімейних фермерських господарств, так і ОСГ як вагомих гравців на ринку (табл. 3).

3. Показники розвитку та результативності діяльності фермерських господарств і ОСГ в Україні в умовах Covid-19

Показник	2017	2018	2019	Прогноз	
				2020	2025
Кількість фермерських господарств, од.	34137	33164	33089*	33014	32639
<i>Виробництво продукції рослинництва, тис. т</i>					
Культури зернові та зернобобові	8686,4	10104,9	11489,7	12874,5	15644,1
Буряк цукровий фабричний	1105	961,2	459,7	396,6	348,6
Соняшник	2365,3	2811,6	3098,9	3492,2	3825,8
Картопля	107,4	116	94,0	92,4	79
Культури овочеві	272,1	253	293,9	294,8	316,6
Культури плодові та ягідні	75,5	135,2	99,8	94,6	89,3
<i>Виробництво продукції тваринництва, тис. голів</i>					
Велика рогата худоба	106,5	106,3	103,3	102,2	99,0
у т.ч. корови	39,2	42,8	42,9	45,3	49,0
Свині	238,9	255,4	284,0	304,5	349,6
Вівці та кози	46,2	43,8	36,1	31,9	21,8
у т.ч. вівці	40,4	36,6	28,7	23,5	11,8
Коні	1,4	1,1	1,0	0,8	0,4
Птиця свійська	3177,5	4039,1	4535,2	5275,0	6632,7
<i>Виробництво м'яса (у забійній масі), тис. т</i>					
М'ясо	58,2	60,0	69,2	73,5	79,0
<i>У тому числі за видами</i>					
яловичина та телятина	9,9	7,6	8,4	7,1	6,4
Свинина	21,1	19,1	20,4	19,5	19,2
баранина та козлятина	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
м'ясо птиці свійської	27,2	33,3	40,4	46,8	53,4
<i>Виробництво молока, яєць, вовни, меду</i>					
Молоко всіх видів, тис. т	194,8	201,8	209,2	216,3	223,5
Яйця всіх видів, млн шт.	89,1	117,2	134,3	158,7	181,3
Вовна всіх видів, т	55	57	49	47,7	44,7
Мед, т	111	120	98	96,7	90,2
Кількість ОСГ, тис.	4031,7	3996,5	3975,1	3953,7	3846,7
Господарства населення, млн осіб	4,6	4,6	4,6		
Культури зернові та зернобобові	14011,6	13960,3	15161,1	15527,2	16101,9
Буряк цукровий фабричний	654,4	651,1	546,2	509,0	454,9
Соняшник	1638,8	1971,6	2165,5	2452,0	2715,4
Картопля	21778,8	22087,6	19895,8	19371,1	18429,6
Культури овочеві	7942,4	8083,1	8266,7	8421,7	8583,9
Культури плодові та ягідні	1714,2	2014,7	1762,7	1879,0	1903,3

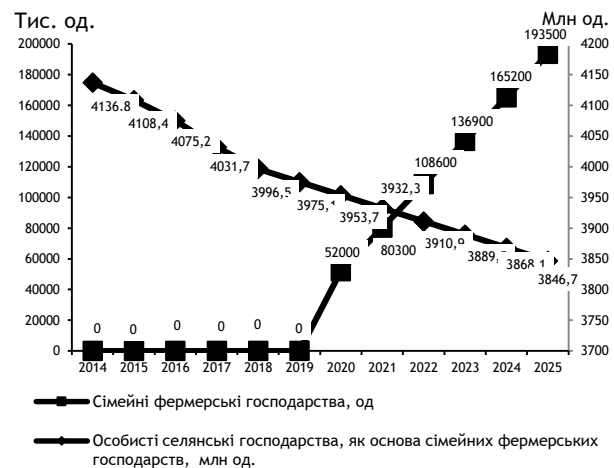
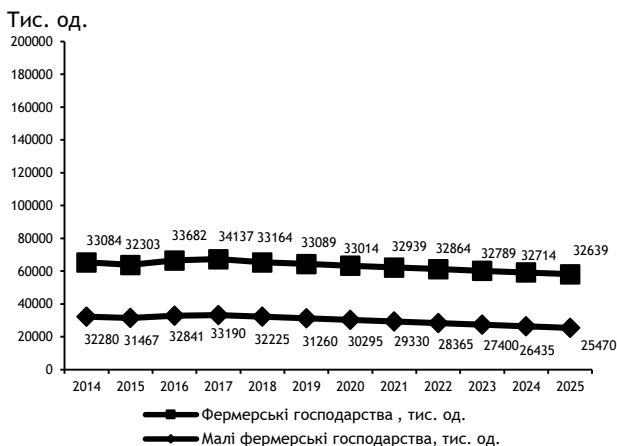
Виробництво продукції тваринництва тис. голів					
Велика рогата худоба	2364,2	2194,8	2042,5	1878,8	1718,0
у т.ч. корови	1551,2	1451,6	1349,9	1249,6	1149,0
Свині	2806,3	2629,7	2427,3	2242,1	2052,6
Вівці та кози	1122,3	1086,3	1035,9	995,1	951,9
у т.ч. вівці	549,1	526,0	500,0	475,9	451,4
Коні	247,9	229,8	212,0	194,0	176,1
Птиця свійська	92318,6	92841,5	92712,6	93018,2	93215,2
Виробництво м'яса (у забійній масі), тис. т					
М'ясо	835,2	821,3	794,5	776,3	756,0
<i>У тому числі за видами:</i>					
яловичина та телятина	268,7	271,2	267,8	268,3	267,9
Свинина	363,3	342,8	323,5	303,4	283,5
баранина та козлятина	12,7	13,4	12,7	12,9	12,9
м'ясо птиці свійської	170,6	174,3	171,7	173,3	173,9
Кролятина	11,6	11,6	11,1	10,9	10,7
Конина	8,3	8,0	7,7	7,4	7,1
Виробництво молока, яєць, вовни, меду					
Молоко всіх видів, тис. т	7514,8	7308,5	6934,6	6672,4	6382,3
Яйця всіх видів, млн шт.	7140,5	7231,7	7319,9	7410,1	7499,8
Вовна всіх видів, т	1712	1672	1534	1461,3	1372,3
Мед, т	65384	70389	69150	72073,7	73956,7

*Попередні дані.

Джерело: Сформовано авторами на основі даних Статистичних збірників: Тваринництво та Рослинництво України [14, 16].

Незважаючи на позитивну тенденцію в динаміці виробництва продукції фермерськими та потенційними суб'єктами сімейного фермерського господарства, якими виступають господарства населення, серед яких і

ОСГ товарного спрямування, вбачаємо за необхідності провести прогностичну оцінку кількісної структури фермерських, у тому числі сімейних та особистих селянських господарств (ОСГ) в Україні (рис.).

Структура та динаміка розвитку фермерських і особистих селянських господарств у сільському господарстві України в умовах Covid-19

Джерело: Сформовано авторами та зпрогнозовано за статистичними даними [2].

Згідно з інформацією Державної служби статистики України виробництво сільськогосподарської продукції здійснюється у 33 164 тис. фермерських господарств та понад 4 млн сільських домогосподарств (господарств населення).

За станом на 1 січня 2019 р. кількість особистих селянських господарств сягала

3 996,5 тис. одиниць, або 82 % від усіх домогосподарств у сільській місцевості, а загальна площа землі в їх користуванні - 6 132,2 тис. га, що на 43,3 менше порівняно з 2018 р. Середній розмір особистого селянського господарства в Україні - 1,53 гектара.

Незважаючи на негативну тенденцію динаміки перспектив зміни фермерськими

господарствами юридичного статусу, це свідчить про потенційну ефективність сімейної форми господарювання, оскільки із зменшенням їх чисельності також може зростати частка землекористувань понад установленний критерій, що потребуватиме зміни юридичного статусу ФОП.

При виробленні механізмів забезпечення ефективності функціонування аграрного сектору економіки необхідне врахування особливостей та вразливості організаційно-правової форми господарювання. Виявлено, що найвразливіші в умовах запровадження карантинних обмежень малі і середні фермерські господарства, а також ОСГ, здебільшого ті, що здійснюють свою діяльність у галузі овочівництва, зокрема виробництва ранніх овочів та ягід. Адже саме вони стикнулися з проблемою реалізації виробленої продукції, яку здебільшого реалізовували на місцевих ринках. Зазначене безпосередньо може призвести до скорочення їх чисельності. Так, за розрахунками до 2025 р. чисельність фермерських господарств може скоротитися на 450 од. - до 32 639 од. проти 33 089 од. у 2019 р. Проте запроваджені заходи, зокрема щодо компенсації сімейним фермерським господарствам частини ЄСВ, здатні забезпечити в найближчій перспективі орієнтовно 200 тис. сімейних фермерських господарств як через зміну організаційно-правової форми вже існуючих малих фермерських господарств, так і через формалізацію в ринкове середовище особистих селянських господарств із набуттям офіційного статусу суб'єктів підприємницької діяльності - ФОП.

Висновки. Карантинні заходи привернули посилену увагу до сільського господарства, життєво важливої галузі, проблеми якої часто не вирішують ні влада, ні політики, ще раз підтвердивши, що аграрному сектору належить центральне місце в питаннях безпеки і життєзабезпечення населення. Без перебільшення, малі сімейні та фермерські господарства виступають пріоритетним сектором забезпечення зайнятості населення, за підтримки якого виникає реальна спроможність пом'якшення впливу кризових чинників, зумовлених наслідками стримування пандемії COVID-19.

Першочерговою, практично не вирішеною проблемою залишається можливість реалізації виробленої продукції, що вимагає конкретних кроків, які потрібно втілити через системи державної підтримки: розробити та затвердити фінансовий механізм компенсації втрат фермерським господарствам за вироблені ранні сільськогосподарські культури і тепличну продукцію, через розширення затверджених напрямів підтримки фермерських господарств та кооперативів; адаптування організації функціонування інфраструктури торгівлі агропродовольчою продукцією до вимог запроваджених карантинних заходів, зокрема через впровадження та підтримку альтернативних інструментів реалізації агропродукції - платформи електронної торгівлі; відкриття і створення на агропродовольчих ринках торговельних площадок, адаптованих для торгівлі сільгосппродукцією з дотриманням карантинних умов; організація кооперативних каналів збуту сільськогосподарської продукції із залученням мереж електронної торгівлі; зобов'язати великі торговельні мережі пріоритетності закупівлі сезонної сільськогосподарської продукції у вітчизняних виробників за мінімально обґрунтованими цінами; запровадження пільгового кредитування для мікробізнесу, зокрема й розробка та запровадження механізму безвідсоткового кредитування заробітної плати з однозначними, простими і чіткими умовами видачі; скасувати всі податкові обов'язкові платежі до кінця року для ФОП і самозайнятих у галузі зеленого та агротуризму, в яких припинена діяльність за рішенням відповідних органів; пришвидшення формування реєстру сімейних фермерських господарств для формалізації і визначення критеріїв надання їм державної фінансової підтримки в умовах карантину.

У ситуації, що склалася, важливий організаційно-інституційний аспект підтримки фермерів, а саме: забезпечення організаційно-економічних умов, надання селянським господарствам інфраструктурних можливостей для доступу до ринків - створення адаптованого до умов карантину механізму постачання продукції, площадок для продажу, адже селяни масово втрачають врожай ранніх овочів тощо.

Список бібліографічних посилань

1. Бородіна О., Прокопа І. Сімейні фермерські господарства: проблеми формалізації. *Дзеркало тижня*. URL : https://dt.ua/ariculture/simeyni-fermerski-gospodarstva-problemi-formalizatsiyi_.html.
2. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Малік М. Й., Заяць В. М. Теоретичні засади та напрями трансформації особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2013. № 5. С. 87-95.
4. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 11-19.
5. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 72-86.
6. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 212 с.
7. Осипова М. М. Питання розвитку сімейних фермерських господарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки*. 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 20-23.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України № 540-IX, редакція від 30.03.2020. URL : <https://bit.ly/34366GB>.
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України № 533-IX Редакція від 17.03.2020. URL : <https://bit.ly/2UBbiOQ>.
10. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо додаткової підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України № 591-IX, редакція від 13.05.2020. URL : <https://bit.ly/2M7FU5j>.
11. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств : Постанова Кабінету Міністрів України № 126 від 30 січня 2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126-2019-%D0%BF>.
12. Про внесення змін до Порядку надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб - членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Постанова Кабінету Міністрів України № 442 від 03 червня 2020 р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-nadannya-simejnim-fermerskim-gospodarstvam-dodatkovoyi-finansovoyi-pidtrimki-cherez-mehanizm-doplati-na-korist-zastrahovanih-osib-chlenivgolovi-i030620-442>.
13. Прокопа І. В., Беркута Т. В., Бетлій М. Г. Диференціація господарств населення за характером виробництва: наслідки ринкової трансформації. *Економіка і прогнозування*. 2010. № 3. С. 74-89.
14. Рослинництво України. Статистичний збірник. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_rosl_2019.pdf.
15. *Спаский Г.* Розвиток сімейних фермерських господарств регіону. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 49-59.
16. Тваринництво України. Статистичний збірник. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/05/zb_tvarynu_2019.pdf.
17. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Становлення організаційно-економічної моделі сімейного фермерства в Україні: інституційні засади, проблеми та пріоритети. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С. 86-98.
18. Acikgoz N. Coronavirus Requires Urgent New Measures for Agriculture. URL : <https://nacikgoz.blogactiv.eu/2020/04/01/coronavirus-requires-urgent-new-measures-for-agriculture>.

References

1. Borodina, O. & Prokopa, I. (2014). Simeini fermerski hospodarstva: problemy formalizatsii [Family farms: problems of formalization]. *ZN,UA*. Retrieved from: https://zn.ua/ukr/ariculture/simeyni-fermerski-gospodarstva-problemi-formalizatsiyi_.html [In Ukrainian].
2. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
3. Malik, M.Y. & Zaiats, V.M. (2013) Teoretychni zasady ta napriamy transformatsii osobystykh selianskykh hospodarstv [Theoretical principles and directions for transformation of private peasant farms]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 87-95 [In Ukrainian].
4. Malik, M.Y. & Shpykuliak, O.H. (2018). Tendentsii i perspektvyvy rozvytku osobystykh selianskykh hospodarstv [Trends and prospects for development of private peasant farms]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 11-19 [In Ukrainian].
5. Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., & Mamchur, V.A. (2018). Instytutsiina formalizatsiia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv v Ukraini [Institutional formalization of family farms in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 72-86 [In Ukrainian].
6. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y., Shpykuliak, O.H., et al. (2019). Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv: monohrafiia [Organizational and economic support for development of family farms: monograph]. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].
7. Osypova, M.M. (2017). Pytannia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv [Issues of development of family farms]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia "Ekonomichni nauky"*, vol. 22, part 2, pp. 20-23 [In Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy, spriamovanykh na zabezpechennia dodatkovykh sotsialnykh ta ekonomichnykh harantii u zviazku z poshyrenniem koronavirusnoi khvoroby (COVID-19) # 540-IX, redaktsiia vid 30.03.2020 [On amendments to some legislative acts of Ukraine aimed at providing additional social and economic guarantees in connection with the spread of the coronavirus disease (COVID-19): Law of Ukraine No. 540-IX, as amended on 30.03.2020]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR *Ukrainy*. Retrieved from: <https://bit.ly/34366GB> [In Ukrainian].
9. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo pidtrymky platnykiv podatkov na period zdiisnennia zakhodiv, spriamovanykh na zapobihannia vynykenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19) # 533-IX Redaktsiia vid 17.03.2020 [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine on support of taxpayers for the period of measures aimed at preventing the occurrence and spread of the coronavirus disease (COVID-19): Law of Ukraine No. 533-IX, as amended on 17.03.2020]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR *Ukrainy*. Retrieved from: <https://bit.ly/2UBbiOQ> [In Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta inshykh zakoniv Ukrainy shchodo dodatkovoi pidtrymky platnykiv podatkov na period zdiisnennia zakhodiv, spriamovanykh na zapobihannia vynykenniu i poshyrenniu koronavirusnoi khvoroby (COVID-19) # 591-IX, redaktsiia vid 13.05.2020 [On amendments to the Tax Code of Ukraine and other laws of Ukraine on additional support of taxpayers for the period of measures aimed at preventing the occurrence and spread of the coronavirus disease (COVID-19): Law of Ukraine No. 591-IX, as amended on 13.05.2020]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR *Ukrainy*. Retrieved from: <https://bit.ly/2M7FU5j> [In Ukrainian].
11. Postanova KМУ vid 30 sichnia 2019 r. # 126 Pro vnesennia zmin do Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadання finansovoi pidtrymky rozvytku fermerskykh hospodarstv [On amendments to the Procedure for the usage of funds provided in the state budget for the provision of financial support for the development of farms: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 126 of 30.01.2019]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR *Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/126-2019-%D0%BF> [In Ukrainian].

19. Coronavirus: Commission adopts package of measures to further support the agri-food sector URL : https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_788.

20. Hill C. Farmers believe coronavirus could 'change agriculture for the better' in the UK, says survey. URL : <http://news.agropages.com/News/NewsDetail---35009.htm>.

21. Novel Coronavirus (COVID-19). URL : <http://www.fao.org/2019-ncov/>.

22. Petrova A. Bulgaria reallocates 175 mln euro in EU funds to back coronavirus-hit farmers. URL : <https://seenews.com/news/bulgaria-reallocates-175-mln-euro-in-eu-funds-to-back-coronavirus-hit-farmers-697998>.

23. Rossi R. Coronavirus crisis support for EU farmers. URL : [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA\(2020\)649388](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA(2020)649388).

24. Supporting the agriculture and food sectors amid Coronavirus. URL : https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/coronavirus-response_en.

12. Postanova KMU vid 03 chervnia 2020 r. # 442 Pro vnesennia zmin do Poriadku nadannia simeinym fermerskym hospodarstvam dodatkovoi finansovoi pidtrymky cherez mekhanizm doplaty na koryst zastrakhovanykh osib - chleniv/holovy simeinoho fermerskoho hospodarstva yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia [On amendments to the Procedure for the provision of additional financial support to family farms through a mechanism of additional payment in favour of insured persons, members/head of family farms, of a single contribution to the obligatory state social insurance: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 442 of 3.06.2020]. *Governmental Portal of Ukraine*. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennya-zmin-do-poryadku-nadannya-simejnim-fermerskim-gospodarstvam-dodatkovoyi-finansovoyi-pidtrimki-cherez-mekhanizm-doplati-na-koryst-zastrakhovanih-osib-chlenivgolovi-i030620-442> [In Ukrainian].

13. Prokopa, I.V., Berkuta, T.V., & Betlii, M.H. (2010). Dyferentsiatsiia hospodarstv naselennia za kharakterom vyrobnytstva: naslidky rynkovoi transformatsii [Differentiation of households by the production nature: consequences of market transformation]. *Ekonomika i prohnouzuvannia*, 3, pp. 74-89 [In Ukrainian].

14. Statystychnyi zbirnyk Roslynnytstvo Ukrainy [Crop production of Ukraine: Statistical collection]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_rosl_2019.pdf [In Ukrainian].

15. Spaskyi, H. (2019). Rozvytok simeinykh fermerskykh hospodarstv rehionu [Development of family farms in a region]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 49-59 [In Ukrainian].

16. Statystychnyi zbirnyk Tvarynnytstvo Ukrainy [Livestock of Ukraine: Statistical collection]. *State Statistics Service of Ukraine*. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/05/zb_tvaryny_2019.pdf [In Ukrainian].

17. Shpykuliak, O.H. & Malik, M.Y. (2019). Stanovlennia orhanizatsiino-ekonomichnoi modeli simeinoho fermerstva v Ukraini: instytutsiini zasady, problemy ta priorytety [Formation of organizational and economic model of family farming in Ukraine: institutional principles, problems, and priorities]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 86-98 [In Ukrainian].

18. Acikgoz, N. (2020). Coronavirus requires urgent new measures for agriculture. *BlogActiv*. Retrieved from: <https://nacikgoz.blogactiv.eu/2020/04/01/coronavirus-requires-urgent-new-measures-for-agriculture> [In English].

19. Coronavirus: Commission adopts package of measures to further support the agri-food sector. (2020). *European Commission*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_788 [In English].

20. Hill, C. (2020). Farmers believe coronavirus could 'change agriculture for the better' in the UK, says survey. *Ag-News*. Retrieved from: <http://news.agropages.com/News/NewsDetail---35009.htm> [In English].

21. Novel Coronavirus (COVID-19). *The Food and Agriculture Organization*. Retrieved from: <http://www.fao.org/2019-ncov> [In English].

22. Petrova, A. (2020). Bulgaria reallocates 175 mln euro in EU funds to back coronavirus-hit farmers. *SeeNews*. Retrieved from: <https://seenews.com/news/bulgaria-reallocates-175-mln-euro-in-eu-funds-to-back-coronavirus-hit-farmers-697998> [In English].

23. Rossi, R. (2020). Coronavirus crisis support for EU farmers. *European Parliament Think Tank*. Retrieved from: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA\(2020\)649388](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document.html?reference=EPRS_ATA(2020)649388) [In English].

24. Supporting the agriculture and food sectors amid Coronavirus. *European Commission*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/farming/coronavirus-response_en [In English].

Mamchur V.A., Irkliienko I.S. Economic assessments of the impact of Covid-19 on farm development

The purpose of the article is to evaluate measures to support the activities of farms and family farms in the conditions of Covid-19 and make a forecast assessment of their development and formation.

Research methods. It is based on the active policy concept of entrepreneurial potential realization in the countryside, which includes measures for the farms and family farms development, in particular through the transformational mechanism of household formalization into a market environment. The following scientific methods were used in the research process: dialectical scientific knowledge of processes and phenomena; monographic (analysis of scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists, as well as stages of business development); graphic (to obtain a synthesized idea of the object of study, to identify its components,

to establish causal relationships); empirical (regarding a comprehensive assessment of the current state of the object of study); comparative analysis (identification of problems and directions of formation and development of farming); comparative analysis (taking into account the specific conditions of agricultural activity and comparing the processes of farming development at the national level); prognostic (formation of conceptual bases of regulation and improvement of the strategy of development of business); abstract-logical (theoretical generalizations and formulation of conclusions).

Research results. The situation on minimizing the impact of quarantine measures under the conditions of Covid-19 and their consequences and interaction in the development of farms and family farms in rural areas is analyzed. On the basis of generalization in the development of mechanisms to ensure the efficiency of the agricultural sector of the economy, it is necessary to take into account the features and vulnerabilities of the organizational and legal management form. It was found that the most vulnerable to the introduction of quarantine restrictions are small and medium-sized farms, mostly those engaged in vegetable production, in particular the production of early vegetables and berries. This can directly lead to a reduction in their number. Thus, by 2025, the number of farms may be reduced by 450 units - up to 32639 against 33089 in 2019. However, the introduced measures, including compensation the part of SST for family farms, are able to provide in the near future approximately 200 thousand such farms both through a change in the organizational and legal form of existing small farms and through household formalization into the market environment with the acquisition of the official status of business entities.

Scientific novelty. The methodological representation and identification of the category of self-employment as structured and defined by law, institutional and economic criteria, forms of organization of rural management with the appropriate definition of priority contours of possible organizational and economic effectiveness of functioning through employment in non-agricultural enterprises.

Practical significance. The basic principles for counteracting the impact of restrictive measures in the context of Covid-19 were revealed, which allowed to assess the prospects for the development of farms, including family farms, as well as to make predictive calculations of the impact of proposed measures on their formation and development. Tabl.: 3. Figs.: 1. Refs.: 24.

Keywords: problems; Covid-19; farms; family farms; providing.

Mamchur Volodymyr Anatoliiovych - candidate of economic sciences, deputy head of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Irklienko Ivan Serhiiovych - post-graduate student of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: k215@ukr.net

Мамчур В.А., Иркиенко И.С. Экономические оценки влияния Covid-19 на развитие фермерских хозяйств

Цель статьи - оценить меры поддержки деятельности фермерских и семейных фермерских хозяйств в условиях Covid-19 и осуществить прогнозную оценку их развития и становления.

Методика исследования. Базируется на концепции активной политики реализации предпринимательского потенциала на селе, составляющими которой служат меры по развитию фермерских и семейных фермерских хозяйств, в частности через трансформационный механизм формализации личных крестьянских хозяйств в рыночную среду хозяйствования. В процессе исследования использованы следующие научные методы: диалектический (научное познание процессов и явлений); монографический (анализ научных достижений украинских и зарубежных учёных, а также этапов развития предпринимательства); графический (для получения синтезированного представления относительно объекта исследования, выявления его составляющих, установление причинно-следственных связей); эмпирический (для комплексной оценки современного состояния объекта исследования); сравнительного анализа (определение проблем и направлений становления и развития фермерства); сравнительного анализа (учёт специфических условий сельскохозяйственной деятельности и сравнение процессов развития фермерства на национальном уровне); прогностический (формирование концептуальных основ регулирования и совершенствования стратегии развития предпринимательства); абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирования выводов).

Результаты исследования. Проанализирована ситуация по минимизации влияния карантинных мероприятий в условиях Covid-19 и их последствия и взаимодействие в процессе развития фермерских и семейных фермерских хозяйств на селе. На основе обобщения при выработке механизмов обеспечения эффективности функционирования аграрного сектора экономики необходим учёт особенностей и уязвимости организационно-правовой формы хозяйствования. Выявлено, что наиболее уязвимые в условиях введения карантинных ограничений малые и средние фермерские хозяйства, в основном те, что осуществляют свою деятельность в отрасли овощеводства, в частности производства ранних овощей и ягод. Указанное непосредственно может привести к сокращению их численности. Так, по расчётам к 2025 г. численность фермерских хозяйств может сократиться на 450 ед. - до 32 639 ед. против 33 089 ед. в 2019 г. Однако введённые меры, в том числе по компенсации семейным фермерским хозяйствам части ЕСВ, способны обеспечить в ближайшей перспективе ориентировочно 200 тыс. подобных как через изменения организационно-правовой формы уже существующих малых фермерских хозяйств, так и через формализацию в рыночную среду личных крестьянских хозяйств с приобретением официально статуса субъектов предпринимательской деятельности - СПД.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие методическое представление и идентификации категории самозанятости как структурированной и определенной законом, институциональными и экономическими критериями, формы организации хозяйствования на селе с соответствующим определением приоритетных контуров возможной организационно-экономической результативности функционирования через занятость в несельскохозяйственном предпринимательстве.

Практическая значимость. Раскрыты основные принципы по противодействию влияния ограничительных мер в условиях Covid-19, что позволило оценить перспективы развития фермерских хозяйств, в частности семейных, а также осуществить прогнозные расчеты влияния предложенных мероприятий на их становление и развитие, предложив первоочередные меры относительно направлений политики поддержки этих форм хозяйствования. Табл.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 24.

Ключевые слова: проблемы; Covid-19; фермерские хозяйства; семейные фермерские хозяйства; обеспечение.

Мамчур Владимир Анатольевич - кандидат экономических наук, заместитель заведующего отделом предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Ирклиенко Иван Сергеевич - аспирант отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: k215@ukr.net

Стаття надійшла до редакції 20.05.2020 р.

Фахове рецензування: 01.06.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Мамчур В. А., Ірклієнко І. С. Економічні оцінки впливу Covid-19 на розвиток фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 68 – 80. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006068>

Mamchur, V.A. & Irkliienko, I.S. (2020). Ekonomichni otsinky vplyvu Covid-19 na rozvytok fermerskykh hospodarstv [Economic assessments of the impact of Covid-19 on farm development]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 68 – 80 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006068>

* * *

Новини АПК

Запропонована законопроектом № 3131 модель детінізації агробізнесу призведе до згортання малих форм господарювання на селі – Леонід Тулуш

Положення проекту Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо детінізації виробництва сільськогосподарської продукції» (реєстр. № 3131 від 27.02.2020 р.) не відповідають базовим принципам оподаткування, зазначив завідувач відділу фінансово-кредитної та податкової політики Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки», к.е.н. **Леонід Тулуш**, виступаючи на присвяченому розгляду цієї законодавчої ініціативи засіданні Аграрного комітету Торгово-промислової палати України, яке відбулося 23 червня 2020 р.

За його словами, даною законодавчою ініціативою пропонується запровадити новий порядок оподаткування доходів осіб - власників і користувачів земельних ділянок сільськогосподарського призначення, який передбачає рівень сплати податків з доходу від використання таких земельних ділянок не нижче, ніж мінімальний розрахунковий податок - так зване «поставлене податкове зобов'язання» (ППЗ).

Втім, заявлене авторами законопроекту «створення умов для ліквідації тіньових відносин при використанні земель с.-г. призначення шляхом забезпечення рівнонапруженого оподаткування доходів, одержуваних від такої землі всіма її власниками та користувачами», базується на хибному трактуванні принципу рівнонапруженості, вважає науковець. Адже неможливо досягти «рівнонапруженого» оподаткування, фіксує податкове зобов'язання в однаковій абсолютній сумі на кожний гектар земельної площі, незалежно від реально отримуваних доходів господарюючих на них суб'єктів - як це пропонується у документі, пояснив Леонід Тулуш.

Реалізація запропонованого нормотворцями підходу до формування механізму оподаткування доходів від використання сільгоспугідь може мати низку негативних наслідків для вітчизняного аграрного сектору економіки, а також для економіки країни в цілому, вважає експерт. Перш за все, така законодавча ініціатива спричинить суттєве зростання необґрунтованого податкового навантаження на частину господарств населення (самогосподарюючих суб'єктів). Це може підштовхнути дрібних аграріїв, які господарюють переважно на власних земельних ділянках, до відмови від використання необґрунтовано «обтяжених» земельних ділянок, вважає Леонід Тулуш. Натомість, для представників великого та середнього аграрного бізнесу зростання податкового навантаження не очікується, наголосив експерт. Адже вони, на відміну від малих, використовують орендовані ділянки та найману працю, а відповідно - мають належні суми сплачених у якості податкових агентів податкових зобов'язань у рахунок «поставленого податкового зобов'язання», уточнив він.

Такий дисбаланс в оподаткуванні може призвести до майже неконтрольованого збільшення земельного банку представників великого аграрного бізнесу, які здатні витримати податковий тягар ППЗ за рахунок наявних масштабів та специфіки діяльності. Своєю чергою це зумовить суттєве зменшення обсягів виробництва у дрібнотоварному сегменті аграрного бізнесу. Наслідком буде зниження рівня насиченості ринку низькомаржинальною продукцією, виробництво якої не цікавить представників великого і середнього агробізнесу, проте така продукція вкрай важлива для збалансованого харчування населення, зауважив науковець. У перспективі це означатиме зміну існуючого аграрного устрою в Україні із суттєвим посиленням частки великого аграрного бізнесу в обсягах виробництва сільгосппродукції, прогнозує Леонід Тулуш.

Із зменшенням частки малого аграрного бізнесу відбудеться знизиться рівень зайнятості та доходів сільського населення. Податкові ризики цього чинника полягають у тому, що зазначені процеси торкнуться не лише сільського господарства, а й поширяться на інші галузі малого підприємництва в сільській місцевості, висловив занепокоєння експерт.

Існує також загроза розвитку сімейних фермерських господарств - у разі дочасного скасування заходів фінансового стимулювання їх реєстрації та виходу із тіні високотоварних селянських господарств. Усі напрацювання в останні роки у даному напрямі в разі запровадження ППЗ втратять економічний сенс, вважає Леонід Тулуш. Крім того, знизиться доступність агропродукції, оскільки насичення місцевого ринку значною мірою забезпечують саме господарства населення.

У разі практичної реалізації цієї законодавчої ініціативи Україна стане на шлях небезпечного експерименту. Адже в жодній європейській країні не застосовується модель оподаткування доходів аграріїв, подібна тій, що нав'язується ініціаторами проекту Закону України № 3131. Лише однією зміною порядку оподаткування земель сільгосппризначення не вдасться досягти поставленої нормотворцями мети «ліквідації тіньових відносин у використанні земель с.-г. призначення», зауважив експерт.

Без комплексного підходу, який би передбачав посилення контролю за ринком засобів виробництва, що споживаються сільськогосподарським виробництвом, усунення проблеми наявності ПДВ-скруток і значного готівкового обігу в галузі, забезпечити вирішення даної проблеми не вдасться, підсумував Леонід Тулуш.

Прес-служба ННЦ «Інститут аграрної економіки»

УДК 339.13:631.52 (477)

JEL Classification: Q16; Q17

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006081>

О.В. ЗАХАРЧУК, доктор економічних наук,
професор

Експорт та імпорт сільськогосподарської техніки

Мета статті - розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо поліпшення матеріально-технічного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств вітчизняною та іноземною технікою.

Методика дослідження. У процесі дослідження використано наступні методи: діалектичний (наукове пізнання процесів і явищ); монографічний (аналіз розвитку й забезпечення сільського господарства імпортною та вітчизняною технікою); емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження); порівняльного аналізу (визначено проблеми і цілі матеріально-технічного забезпечення в Україні), абстрактно-логічний (узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. У процесі вивчення питань експорту-імпорту сільськогосподарської техніки у сільському господарстві України розкрито сучасний стан матеріально-технічного забезпечення та проаналізовано його економічні й соціальні аспекти. Виявлено головні результати щодо матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарства України.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку теоретичні положення щодо матеріально-технічного розвитку у сільському господарстві, в основу яких покладено модернізація матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств з урахуванням досягнень науково-технічного прогресу в Україні та світі, прискорення вирішення важливих завдань щодо подальшої механізації виробництва, що сприятиме впровадженню інноваційних прогресивних технологій, підвищенню продуктивності праці.

Практична значущість. Поряд з окремими позитивними змінами у матеріально-технічному забезпеченні встановлено системні перешкоди на шляху їх розвитку. Внесено пропозиції щодо їх усунення активними методами, в тому числі й за рахунок державного регулювання. Рис.: 9. Бібліогр.: 12.

Ключові слова: матеріально-технічна база; ринок техніки; інноваційно-інвестиційний розвиток; імпорт, експорт; модернізація.

Захарчук Олександр Васильович - доктор економічних наук, професор, завідувач відділу інвестиційного та матеріально-технічного забезпечення, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1734-1130>

Постановка проблеми. В Україну все впевненіше заходять провідні країни-виробники тракторної та іншої сільськогосподарської техніки - США, Китай та країни Євросоюзу (Німеччина, Франція і Нідерланди). Також помітне місце у забезпеченості технікою посідають Великобританія, Канада, Польща, Білорусь. Вітчизняні поля за останні 15-20 років стали своєрідним полігоном, де показують свої вміння кращі сільськогосподарські машини всієї планети. Негативне ж сальдо зумовлює значний відтік валюти з країни, втрату позицій продукції вітчизняних машинобудівників на іноземних ринках, міграцію кваліфікованої робочої си-

ли за кордон та підрив економіки в цілому через виникнення критичної імпортозалежності.

Необхідно відзначити, що в Україні збільшується питома вага іноземної сільськогосподарської техніки від 80 до 90%, насамперед на ринку тракторів. Зношеність техніки українських аграрних підприємств становить, за різними підрахунками, від 50 до 80%, що робить ринок техніки найбільш привабливим останнім часом. Ще у 2017 р. була відновлена програма 20% компенсації вартості складної сільськогосподарської техніки вітчизняного виробництва, а у 2018 та 2019 роках вона подовжена аж до 25% плюс 15% для фермерських господарств. У 2020 р. зазначена програма буде фінансува-

© О.В. Захарчук, 2020

тися з урахуванням несплаченого боргу за 2019 р. розміром 563 млн грн.

Вітчизняні заводи-виробники, незважаючи на діючі державні програми розвитку вітчизняного машинобудування для АПК та чималі обсяги бюджетних асигнувань, спроможні задовольняти потреби аграрного сектору України більше ніж на 15-20%. Крім того, вітчизняна техніка поступається перед іноземною за рівнем технологічної досконалості, якістю, надійністю та продуктивністю.

Вітчизняні сільгосптоваровиробники віддають перевагу техніці північноамериканського виробництва, таких марок як John Deere, Case, New Holland, Massey Ferguson, Challenger, Versatile. Хоча європейські виробники, насамперед Claas, Deutz-Fahr, також прикладають чималі зусилля, щоб закріпитися на українському ринку: побудували та будують нові заводи у Європі й навіть готові виготовляти трактори та іншу техніку в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значним є внесок у розвиток ринку матеріально-технічних ресурсів, удосконалення експортно-імпортних операцій, організа-

ції методологічних та методичних засад розширеного відтворення основних і оборотних засобів, що має важливе значення для забезпечення ефективності вкладення капіталу, таких вчених як Я.К. Білоусько [8], Ю.О. Лупенко [1, 7], М.М. Могилова [3], Г.М. Підлісецький [3, 4], В.Л. Товстоп'ят [4] та багато інших.

Мета статті - розробити науково обґрунтовані пропозиції щодо поліпшення матеріально-технічного забезпечення розвитку сільськогосподарських підприємств вітчизняною та іноземною технікою.

Виклад основних результатів дослідження. Аналіз експорту та імпорту техніки вказує на критичний стан щодо імпорту в країну. Хоча найвищий рівень імпорту було відзначено ще у 2008 р. - 1 млрд 342 млн дол. США (тоді відбувався стабільний розвиток економіки та були запроваджені доступні дешеві позичкові кошти), а також у 2017 р. - 1 млрд 144 млн дол. США (вже певна стабілізація економіки після втрати частини територій та військових дій на сході країни) (рис. 1).

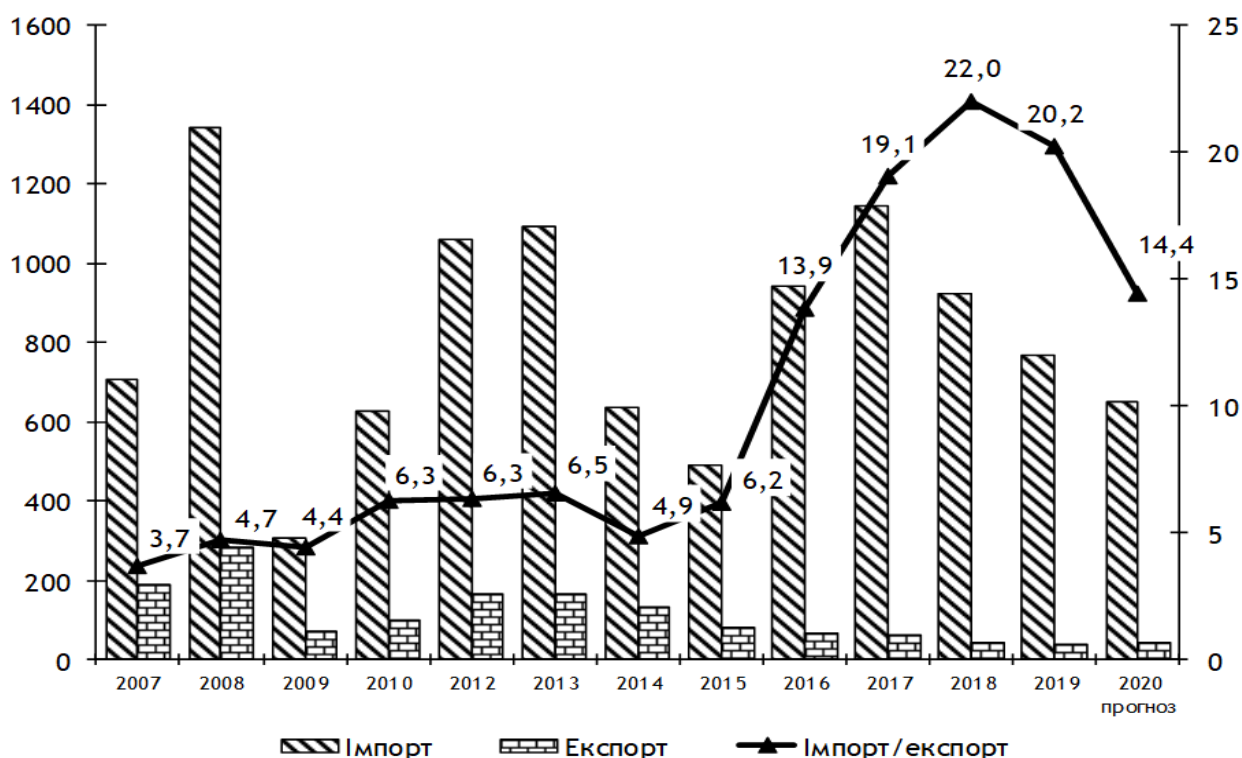

Рис. 1. Динаміка імпорту-експорту основних видів техніки, млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України та власні розрахунки.

У ситуації з технічними засобами, що склалася, найгіршим стало зростання у співвідношенні між імпортом та експортом. Якщо ще в 2007 р. це співвідношення знаходилося на рівні 3,7:1, що вже було негативом для

економіки країни, то у 2011 р. воно досягло 7:1, а у 2018 р. найвищого рівня - 22:1, і за останні п'ять років не стає нижче 13,9:1. Негативне ж сальдо зумовлює значний відтік валюти з країни, втрату позицій продукції

вітчизняних машинобудівників на іноземних ринках, міграцію кваліфікованої робочої сили за кордон та підлив економіки в цілому через виникнення критичної імпортозалежності.

У 2019 р. Україна імпортувала техніку для сільського господарства на 769,2 млн дол. США (рис. 2). Це менше на 157 млн дол. США, або на 17%, ніж було у 2018 р. Основний вид техніки, що імпортується, це тракто-

ри - 345,9 млн дол. США, або 45% від загальної кількості. Також Україна імпортує у великих розмірах комбайни зернозбиральні - 168,4 млн дол. США, або 21,9%, сівалки - 106,8 млн дол. США, або 13,9%. У меншій кількості імпортуються косарки (35,2 млн дол. США), обприскувачі (34,3 млн дол. США), плуги (18,8 млн дол. США), борони дискові (17,1 млн дол. США), прес-підбірники (8,2 млн дол. США).

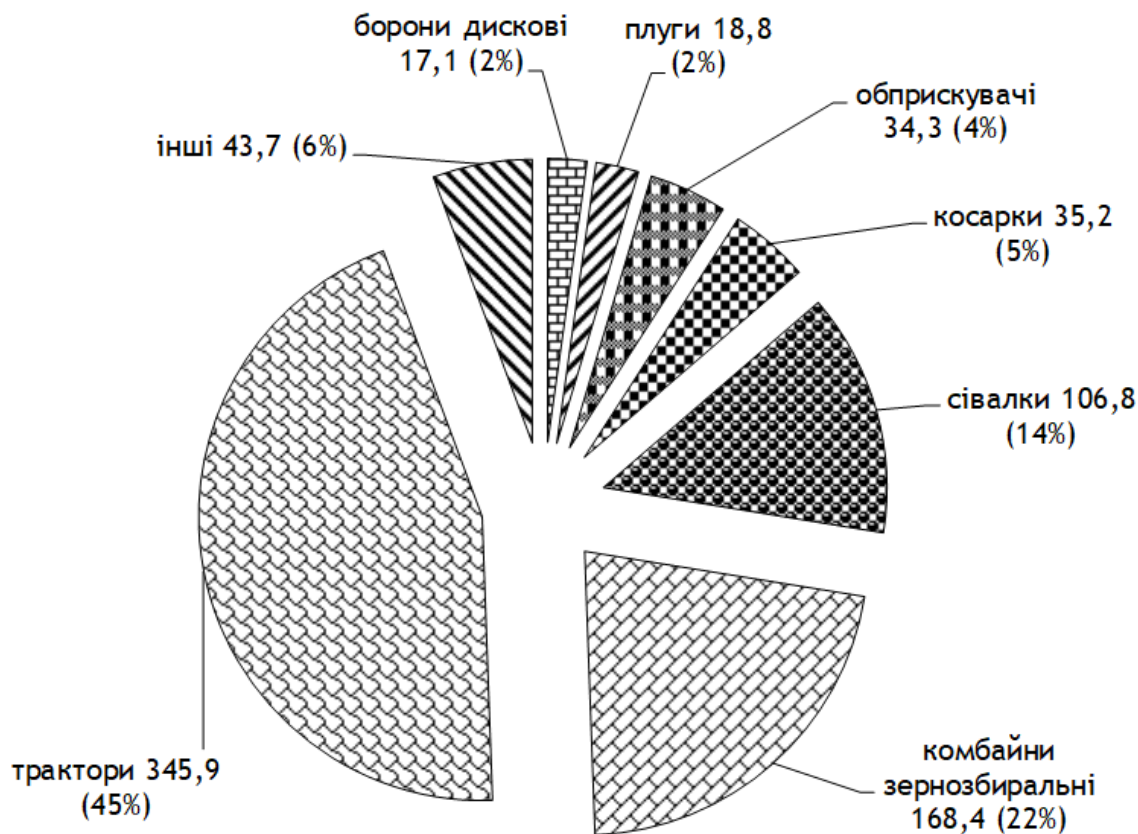

Рис. 2. Імпорт сільськогосподарської техніки у 2019 р., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України та власні розрахунки.

Значно зменшились обсяги імпорту у 2019 р. основних видів сільськогосподарської техніки для рослинництва. Так, по зернозбиральних комбайнах спад на 25,0 млн дол. США, або 12,9%, по сівалках - 27,3 млн дол., або 20,3%.

Найбільше сільськогосподарської техніки Україна ввозить з Німеччини. Обсяги поставок з цієї країни нової та вживаної техніки у 2019 р. досягли 243,4 млн дол. США. Це забезпечило Німеччині частку у 31,6 % у вітчизняному імпорті агротехніки. На другому місці серед 7 найбільших експортерів техніки для сільського господарства в Україну знаходяться США - 159 млн дол. США (20,6 %). Третє місце у рейтингу основних постачальників цього виду належить продукції Польщі.

Торік вітчизняні аграрії закупили у цій країні сільгосптехніки на суму 80,3 млн дол. США (10,4 %). Однакові частки - по 9 % - у вітчизняному імпорті агротехніки припадають на Нідерланди (69,7 млн дол. США) і Китай (69,1 млн дол. США). Поставки сільгоспмашин та обладнання з Франції у 2019 р. становили 58,1 млн дол. США (7,5 %), із Білорусі - 49,8 млн дол. США (6,5 %).

Основними країнами - постачальниками імпортованих тракторів є США з часткою 30,0%, або 103,2 млн дол. США, Китай - 60,6 млн дол. США, або 17,5%, Білорусь - 45,9 млн дол. США, або 13,3%, Франція - 32,5 млн дол. США, або 9,4% та Великобританія - 28,0 млн дол. США, або 8,1% (рис. 3).

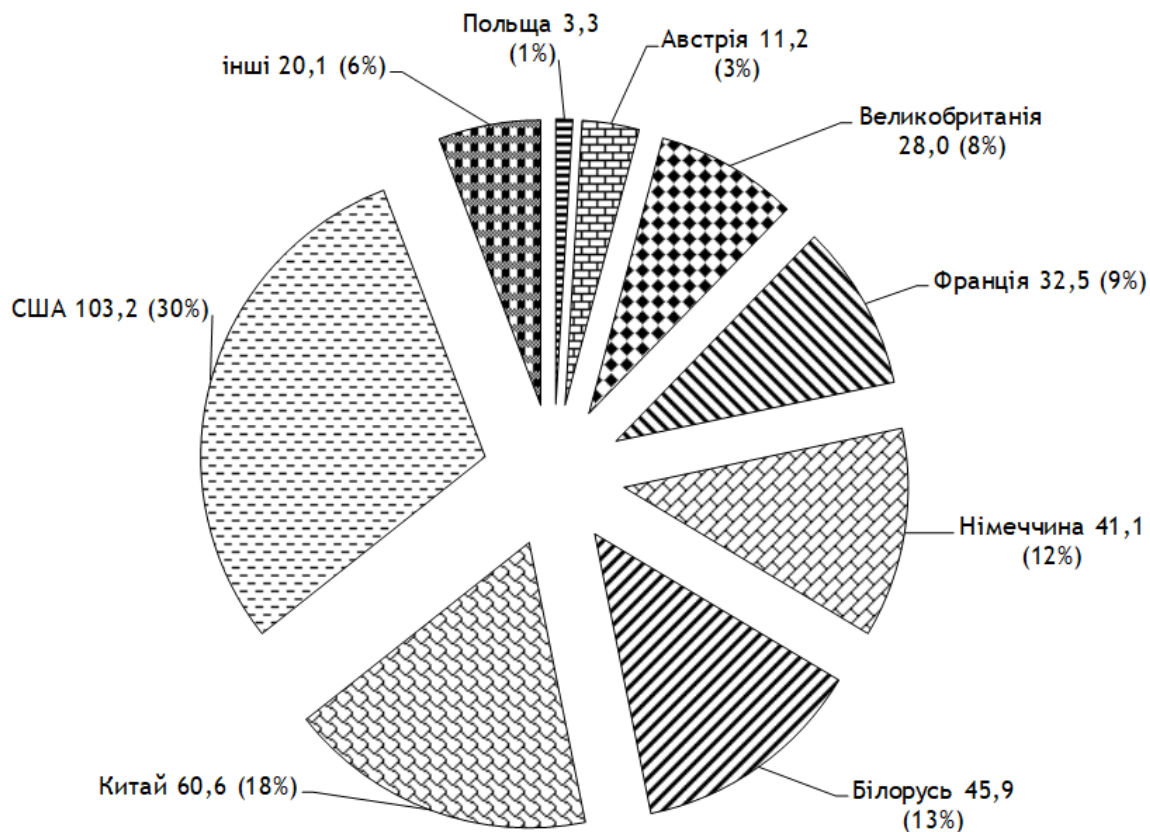

Рис. 3. Імпорт тракторів у 2019 р., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України та власні розрахунки.

Щодо Китаю, то він активно виробляє трактори й не менш активно просуває їх на зовнішні ринки, зокрема в Україну. Наприклад, найбільша китайська компанія Foton - велика корпорація, що складається із 48 машинобудівних підприємств. За своїми обсягами і за валовим випуском продукції вона вважається однією з провідних у світі. Хоча й ціна у китайських виробників на 15-20% нижча, ніж у вітчизняної техніки, вже не згадуючи про європейську. Китай за поставками тракторів у вартісному виразі знаходиться на другому місці після США, але за кількістю проданих тракторів із великою перевагою на першому місці. Із проданих 24,5 тис. тракторів (без мотоблоків), 16,8 тис. - це трактори китайського виробництва, або 68,7% від загальної кількості. В першу чергу, це трактори малої потужності, тобто мінітрактори для господарств населення, фермерських господарств та інших форм господарювання малих та середніх розмірів.

Зернозбиральні комбайни закуповуються переважно у Німеччини - 79,4 млн дол. США, або 47,1%, Бельгії - 42,9 млн дол. США, або

25,5%, США - 22,0 млн дол. США, або 13,1% та Польщі - 15,7 млн дол. США, або 9,3% (рис. 4).

Сівалки імпортуються також з Німеччини - 54,1 млн дол. США, або 50,7%, із США - 16,6 млн дол. США, або 15,5%, із Швеції - 16,0 млн дол. США, або 15,0% та Франції й Італії - відповідно 6,4 і 3,9 млн дол. США (рис. 5).

Основним постачальником косарок залишається Італія - 11,5 млн дол. США, або 32,7%. Також США - 6,2 млн дол. США, або 17,6%, Польща - 5,4 млн дол. США, або 15,3% та Угорщина - 4,5 млн дол. США, або 12,8% (рис. 6).

Плуги імпортуються насамперед з Німеччини - 9,4 млн дол. США, або 50,0%, із Франції - 5,1 млн дол. США, або 27,1% та Чехії - 1,1 млн дол. США, або 5,6% (рис. 7).

Дискові борони імпортуються з Німеччини - 8,2 млн. дол. США, або 48,0%, Чехії - 3,0 млн дол. США, або 17,5%, та Франції й США відповідно 2,2 (12,9%) і 2,0 (11,7%) млн дол. США (рис. 8).

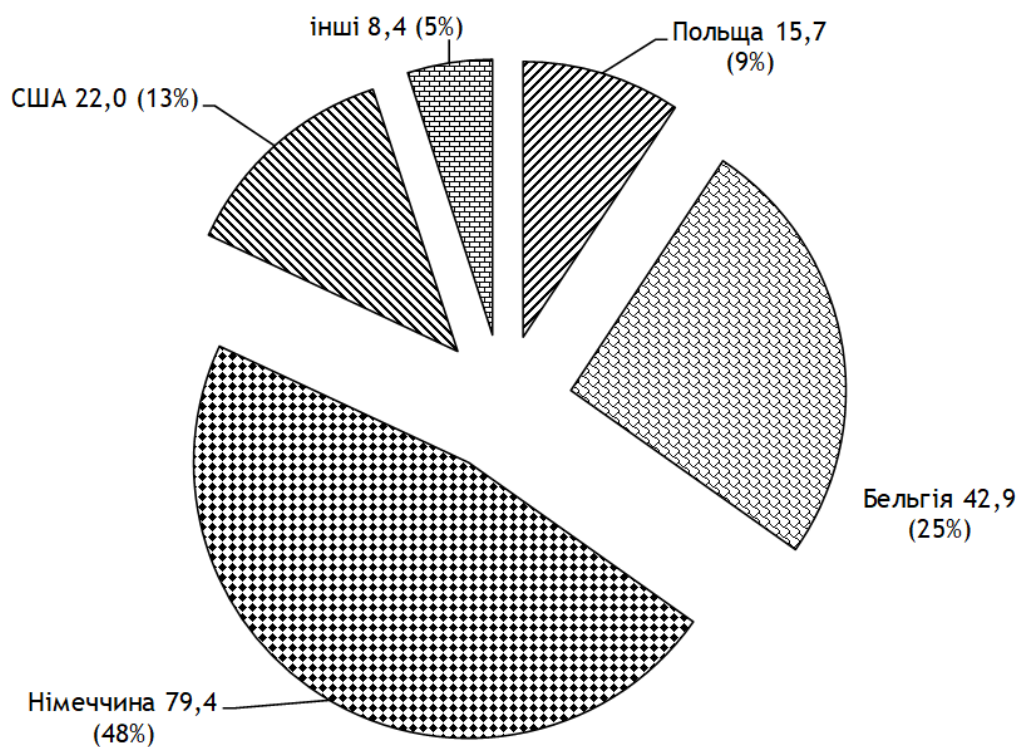

Рис. 4. Імпорт зернозбиральних комбайнів у 2019 р., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України та власні розрахунки.

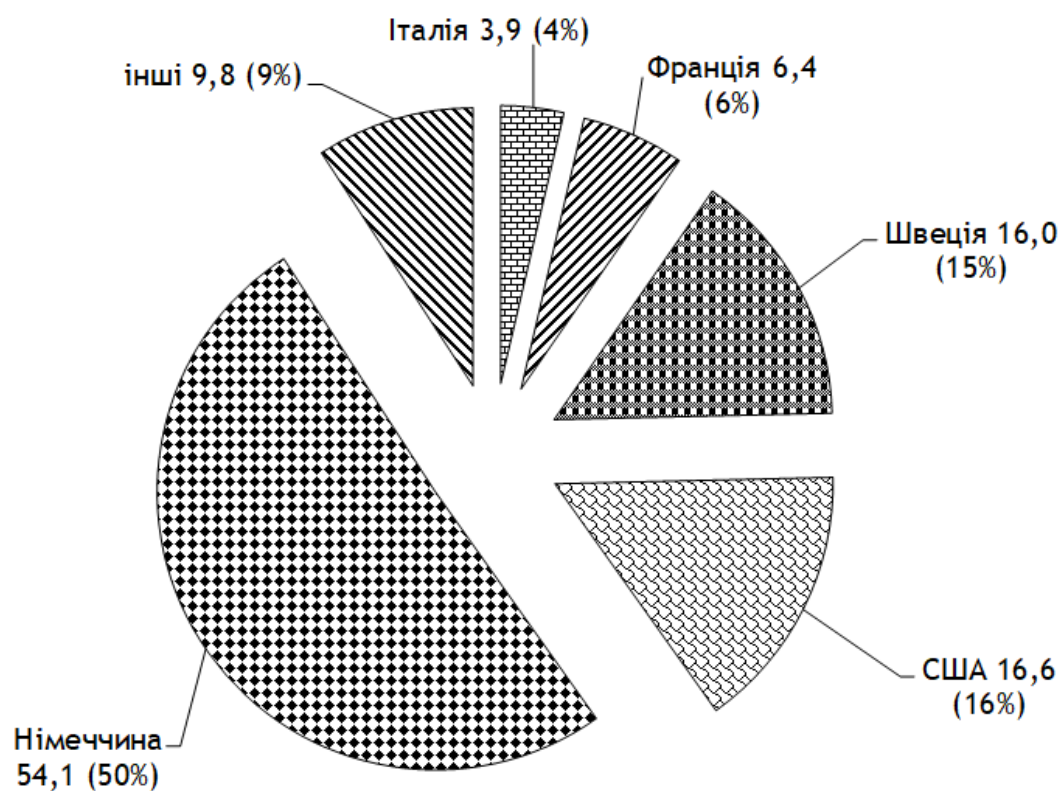

Рис. 5. Імпорт сівалок у 2019 р., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України та власні розрахунки.

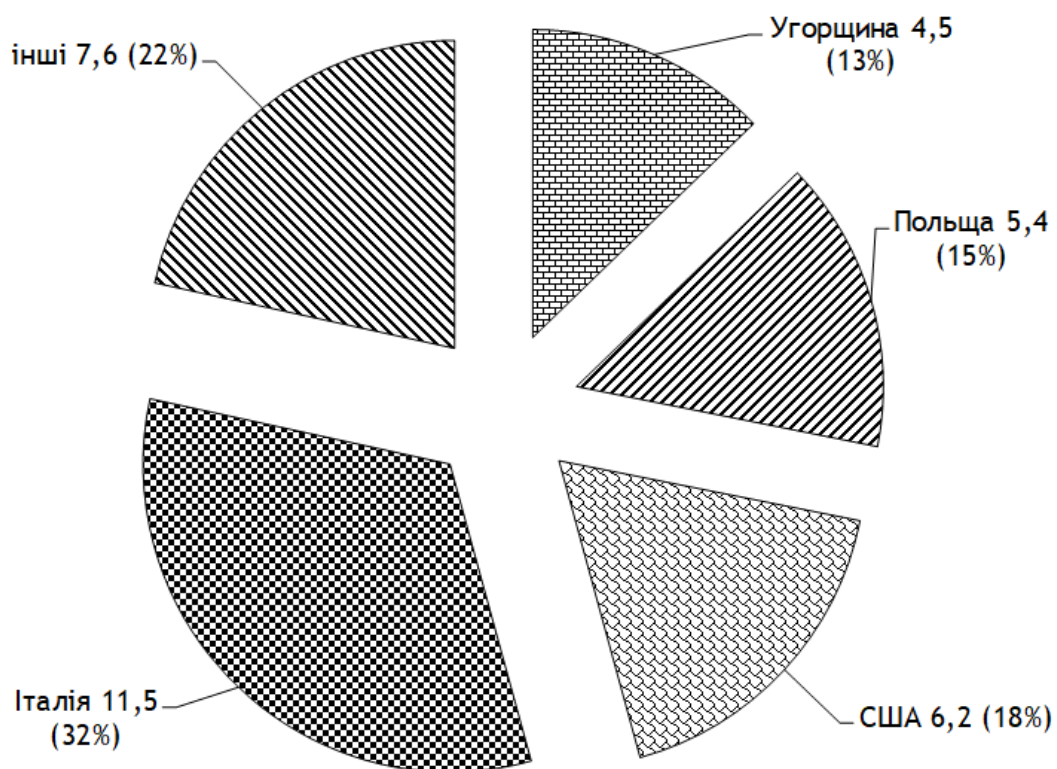

Рис. 6. Імпорт косарок у 2019 р., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України та власні розрахунки.

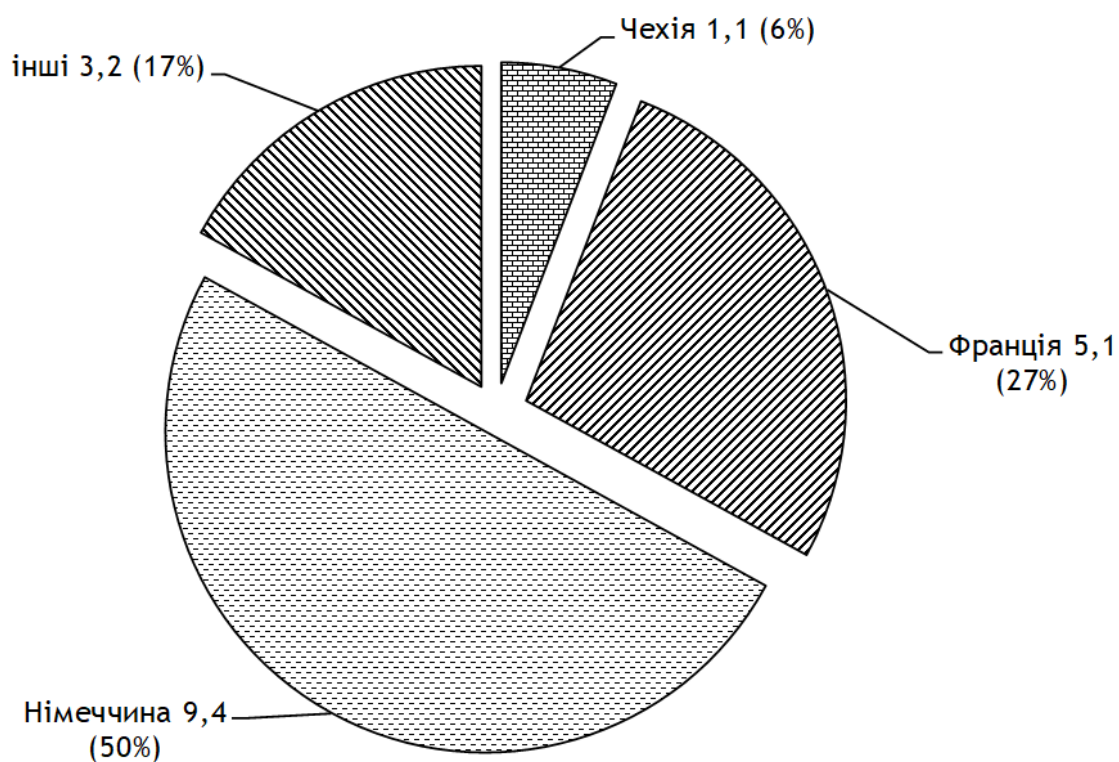

Рис. 7. Імпорт плугів у 2019 р., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України та власні розрахунки.

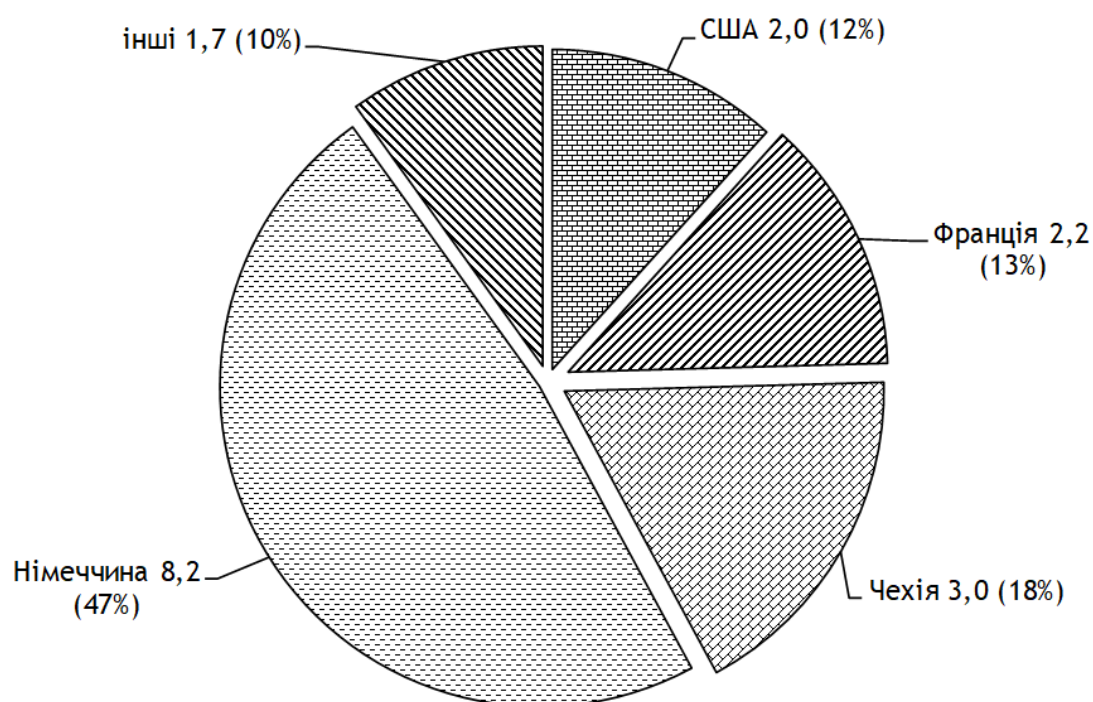

Рис. 8. Імпорт дискових борін у 2019 р., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України та власні розрахунки.

Експортні можливості України на порядок, а то й більше нижчі, ніж імпорт. У 2019 р. Україна продала за кордон сільсько-

господарської техніки на 37,6 млн дол. США (рис. 9). Це майже на 10,0 млн дол. США менше, ніж у 2018 р., або на 24,0%.

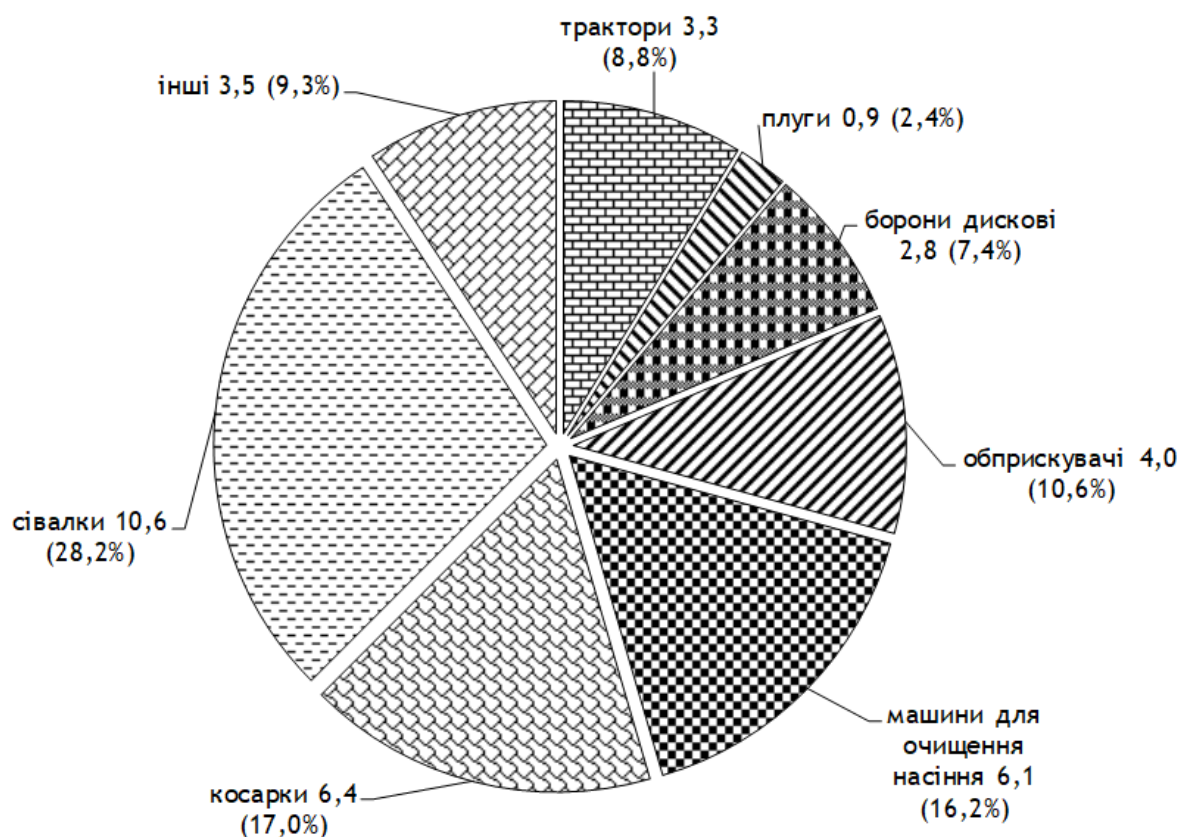

Рис. 9. Експорт сільськогосподарської техніки у 2019 р., млн дол. США

Джерело: Державна служба статистики України та власні розрахунки.

Сільськогосподарські трактори, насамперед, експортували в країни СНД та Румунію, Польщу, Ізраїль та на Кубу загальною вартістю 3,3 млн дол. США. Спад порівняно з минулим роком (7,4 млн дол. США) перевищив 50%. До Білорусі було продано тракторів на 1,1 млн дол. США, або 33,3% від загального продажу, Румунії - 0,9 млн дол. США, або 27,3%, Молдови - 0,5 млн дол. США, або 15,2%, на Кубу - 0,4 млн дол. США, або 12,1%.

У 2019 р. Україна експортувала сівалки на 10,3 млн дол. США. Продаж здійснювали у Білорусію на 3,8 млн дол. США, або 36,9%, Казахстан - 2,7 млн дол. США, або 26,2%, Молдову - 1,3 млн дол. США, або 12,6% та Болгарію й Польщу відповідно 1,1 і 0,7 млн дол. США, або 10,7 та 6,8%.

Косарки найбільше поставляли до Росії - 4,2 млн дол. США, або 65,6%, а також у Казахстан на 0,8 млн дол. США (12,5%) та Молдову - 0,5 млн дол. США (7,8%). На 0,3 млн дол. США було поставлено косарок в Аргентину.

Дискові борони експортували до Молдови - 0,8 млн дол. США, або 28,6%, Болгарії - 0,6 млн дол. США, або 21,4% та у Литву - 0,3 млн дол. США, або 10,7%.

Формування стратегічних напрямів розвитку матеріально-технічної бази країни повинне опиратися на глибокий аналіз існуючої ситуації. За останні роки машинно-тракторний парк АПК значно змінився як кількісно, так і якісно. Нинішня ситуація на ринку сільськогосподарської продукції диктує необхідність виробництва продукції високого якості з найнижчою собівартістю. Це можливо за використання новітньої ресурсозберігаючої техніки, що дозволяє знизити трудомісткість виробництва. Сучасний рівень механізації сільськогосподарського виробництва дає можливість отримувати високі врожаї сільськогосподарських культур за відносно низької собівартості. Також варто зауважити, що техніка для вирощування основних сільськогосподарських культур не є взаємозамінною, тобто ринки техніки для обробітки різних культур не перетинаються один з одним. Тому в країні проблеми оснащеності сільськогосподарською технікою та ефективності її використання мають особливу значущість, а ринок техніки є ключовою ланкою підвищення ефективності сільгоспвиробництва.

На нашу думку, структурні зміни в парку сільськогосподарської техніки України свідчать, що зменшення кількості техніки - це

природна реакція сільгоспвиробників на підвищення її продуктивності. Такий висновок підтверджується динамікою посівних площ та валового збору сільськогосподарських культур. Так, зниження забезпеченості сільськогосподарського виробництва технікою не зменшує обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. Таким чином, зменшення кількості комбайнів і тракторів у сільськогосподарських підприємствах не є свідченням скорочення технічного потенціалу, а виявляє проблеми вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та нерозвиненість ринків.

У 2020 р. прогнозується подальший спад обсягу придбання та продажу техніки через зменшення імпортно-експортних операцій на 15-20% відповідно. Основною причиною цього - світова економічна криза, пов'язана з пандемією Covid-19, нестабільність на ринку земельних ресурсів та обмеженість доступу до кредитних ресурсів. Невизначеність з ринком землі призводить до розбалансування ринків матеріально-технічних ресурсів та створює ризики несвоєчасного виконання технологічних операцій і збільшення втрат врожаю через спрощення технологій виробництва сільськогосподарської продукції, а також стримує впровадження інвестицій та інновацій в аграрне виробництво.

Висновки. Для вдосконалення технічних засобів сільськогосподарських підприємств до рівня, спроможного забезпечити своєчасне та якісне виконання повного циклу сільськогосподарських робіт, зменшення імпортозалежності країни, необхідно розробити і впровадити такі заходи:

- наповнення ринку сільськогосподарської техніки відповідними машинами та обладнанням, зокрема шляхом стимулювання їх виготовлення вітчизняними машинобудівними підприємствами;
- забезпечити умови для створення спільних підприємств з виробництва сільськогосподарської техніки;
- удосконалити існуючі та розробити нові нормативно-правові акти щодо державної підтримки техніко-технологічної модернізації аграрного виробництва і пріоритетів розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування та виробництва мінітехніки;
- переорієнтувати адресність державної інвестиційної підтримки сільського господарства на користь сільськогосподарських вироб-

ників середніх та малих форм господарювання, включаючи домогосподарства населення;

- удосконалити організацію та управління системою інженерно-технічного забезпечення сільського господарства і технічного сервісу;

Список бібліографічних посилань

1. Довідник економіста сільськогосподарського підприємства / [Лупенко Ю. О., Захарчук О. В., Пугачов М. І. та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка та О. В. Захарчука. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 600 с.
2. Модернізація матеріально-технічної бази аграрних підприємств : монографія / [Захарчук О. В., Войтюк В. Д., Могилова М. М. та ін.] ; за ред. О. В. Захарчука та В. Д. Войтюка. Київ - Тернопіль : ФОП Паляниця В. А., 2019. 305 с.
3. Підлісецький Г. М., Могилова М. М. Удосконалення переоцінки основних засобів аграрного сектору в системі їх відтворення. *Економіка АПК*. 2010. № 12. С. 41-47.
4. Підлісецький Г. М., Товстоляк В. Л., Бурилко А. В. Матеріально-технічна база аграрного виробництва: стан та проблеми відтворення. *Агроінком*. 2008. № 5-6. С. 34-39.
5. Про систему інженерно-технічного забезпечення агропромислового комплексу України : Закон України від 05.10.2001 р. № 2658. URL : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/229-16>.
6. Про стимулювання розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу : Закон України від 07.02.2002 р. № 3023. URL : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3023-14>.
7. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с..
8. Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази АПК в Україні / Білоусько Я. К., Бойко В. І., Гуков Я. С. та ін. Київ : ННЦ ІАЕ, 2003. 82 с.
9. Brett L. Markham. Mini farming : self sufficiency on ¼ acre. China, 2010 . 227 p.
10. Modern Machines In Agriculture. URL : http://www.befarmex.com/files/292_Chapter%20N.2%20MODE%20RN%20MACHINES%20IN%20AGRICULTURE%20-%20SPAIN.pdf.
11. Pryor F. L. Market economic systems. *Journal of Comparative Economics*. 2005. Vol. 33. P 25-46.
12. Salter W.E.G. Productivity and Technical Change. *Cambridge University Press, Cambridge*. New York, 1960. xi + 198 p.

References

1. Lupenko, Yu.O., Zakharchuk, O.V., Puhachov, M.I., et al. (2018). Dovidnyk ekonomista silskohospodarskoho pidpriemstva [Handbook of the economist of the agricultural enterprise]. Kyiv: NNTs «IAE» [In Ukrainian].
2. Zakharchuk, O.V., Voitiuk, V.D., Mohylova, M.M., et al. (2019). Modernizatsiia materialno-tekhnichnoi bazy ahrarnykh pidpriemstv: monohrafiia [Modernization of material and technical base of agricultural enterprises: monograph]. Ter-nopil: FOP Palianytsia V.A. [In Ukrainian].
3. Pidlisetskyi, H.M., Mohylova, M.M. (2010). Udokonalennia pereotsinky osnovnykh zasobiv ahrarnoho sektoru v systemi yikh vidtvorennia [Improving the revaluation of fixed assets of the agricultural sector in the system of their reproduction]. *Ekonomika APK*, 12, pp. 41-47 [In Ukrainian].
4. Pidlisetskyi, H.M., Tovstopyat, V.L., Burylo, A.V. (2008). Materialno-tekhnichna baza ahrarnoho vyrobnytstva: stan ta problemy vidtvorennia [Material and technical base of agricultural production: condition and problems of reproduction]. *Ahroinkom*, 5-6, pp. 34-39 [In Ukrainian].
5. Pro systemu inzhenerno-tekhnichnoho zabezpechennia ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.10.2001 r. # 2658. 5. [On the system of engineering and technical support of the agro-industrial complex of Ukraine: Law of Ukraine from 05.10.2001 No. 2658]. Retrieved from: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/229-16> [In Ukrainian].
6. Pro stymuliuвання розвитку vitchyznianoho mashynobuduvannya dlia ahropromyslovoho kompleksu: Zakon Ukrainy vid 07.02.2002 r. # 3023. [On stimulating the development of domestic engineering for the agro-industrial complex: Law of Ukraine from 07.02.2002 No. 3023]. Retrieved from: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3023-14> [In Ukrainian].
7. Lupenko, Yu.O., Puhachov, M.I., et al. (2015). Formuvannya hlobalnoho i rehionalnoho rynkiv silskohospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monohrafiia [Formation of global and regional markets for agricultural raw materials and food: a monograph]. Kyiv: NNTs «IAE» [In Ukrainian].
8. Bilousko, Ya.K., Boiko, V.I., Hukov, Ya.S., et al. (2003). Formuvannya i realizatsiia derzhavnoi polityky rozvytku materialno-tekhnichnoi bazy APK v Ukraini [Formation and implementation of the state policy of the material and technical base development of agroindustrial complex in Ukraine]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
9. Brett, L. (2010). Markham. Mini farming: self sufficiency on ¼ acre. China [In English].
10. Modern Machines In Agriculture. Retrieved from: http://www.befarmex.com/files/292_Chapter%20N.2%20MODE%20RN%20MACHINES%20IN%20AGRICULTURE%20-%20SPAIN.pdf [In English].
11. Pryor, F.L. (2005). Market economic systems. *Journal of Comparative Economics*, vol. 33, pp. 25-46 [In English].
12. Salter, W.E.G. (1960). Productivity and Technical Change. *Cambridge University Press, Cambridge* [In English].

Zakharchuk O.V. Export and import of agricultural machinery

The purpose of the article is to develop scientifically based proposals for improving the material and technical support for the development of agricultural enterprises with domestic and foreign equipment.

Research methods. In the research process, the following methods were used: dialectical knowledge of processes and phenomena; monographic (analysis of the development and provision of agriculture with imported and domestic equipment); empirical (according to a comprehensive assessment of the current state of the object of study); comparative analysis (identified the problems and goals of logistics in Ukraine); abstract-logical (generalization and formulation of conclusions).

Research results. While studying the issues of export-import of agricultural machinery in Ukraine's agriculture, the current state of material and technical support was revealed and its economic and social aspects were analyzed. The main results on material and technical support of the agriculture of Ukraine are revealed.

Scientific novelty. The theoretical provisions on material and technical development in agriculture were further developed, which are based on the modernization of the material and technical base of agricultural enterprises, taking into account the achievements of scientific and technological progress in Ukraine and the world, accelerating the solution of important tasks for the

further mechanization of production, which will facilitate the implementation innovative progressive technologies, increase labor productivity.

Practical significance. Along with individual positive changes in material and technical support, systemic obstacles to their development have been identified. Suggestions were made to eliminate them by active methods, including through state regulation. Figs.: 9. Refs.: 12.

Keywords: material and technical base; technology market; innovation and investment development; import; export; modernization.

Zakharchuk Oleksandr Vasylovych - doctor of economic sciences, professor, head of the department of investment, material and technical ensuring, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: zahar-s@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1734-1130>

Захарчук А.В. Экспорт и импорт сельскохозяйственной техники

Цель статьи - разработать научно обоснованные предложения по улучшению материально-технического обеспечения развития сельскохозяйственных предприятий отечественной и иностранной техникой.

Методика исследования. В процессе исследования использованы следующие методы: диалектический (познание процессов и явлений); монографический (анализ развития и обеспечения сельского хозяйства импортной и отечественной техникой); эмпирический (для комплексной оценки современного состояния объекта исследования); сравнительного анализа (определены проблемы и цели материально-технического обеспечения в Украине); абстрактно-логический (обобщение и формулирование выводов).

Результаты исследования. В процессе изучения вопросов экспорта-импорта сельскохозяйственной техники в сельском хозяйстве Украины раскрыто современное состояние материально-технического обеспечения и проанализированы его экономические и социальные аспекты. Выявлены главные результаты относительно материально-технического обеспечения сельского хозяйства Украины.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие теоретические положения по материально-техническому обеспечению сельского хозяйства, в основу которых положены модернизация материально-технической базы сельскохозяйственных предприятий с учетом достижений научно-технического прогресса в Украине и мире, ускорению решения важных задач по дальнейшей механизации производства, что будет способствовать внедрению инновационных прогрессивных технологий, повышению производительности труда.

Практическая значимость. Наряду с отдельными позитивными изменениями в материально-техническом обеспечении установлены системные препятствия на пути их развития. Внесены предложения по их устранению активными методами, в том числе за счет государственного регулирования. Илл.: 9. Библиогр.: 12.

Ключевые слова: материально-техническая база; рынок техники; инновационно-инвестиционное развитие; импорт, экспорт; модернизация.

Захарчук Александр Васильевич - доктор экономических наук, профессор, заведующий отделом инвестиционного и материально-технического обеспечения, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: zahar-s@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-1734-1130>

Стаття надійшла до редакції 06.05.2020 р.

Фахове рецензування: 16.05.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Захарчук О. В. Экспорт та импорт сільськогосподарської техніки. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 81 – 90. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006081>

Zakharchuk, O.V. (2020). Eksport ta import silskohospodarskoi tekhniky [Export and import of agricultural machinery]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 81 – 90 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006081>

*

B.V. DUKHNYTSKYI, candidate of economic sciences

Actual problems in food supplying to the world's population

The purpose of the article is to investigate the problem of food shortages for a significant number of the population worldwide, taking into account the history of the problem, its causes, consequences, statistics and prospects for solving in accordance with existing trends.

Research methods. Methods used: theoretical generalization - for characterizing international organizations and program goals that work to combat hunger, analysis and synthesis - for consideration the dynamics number of starving people on the planet and identify regions and countries with largest expanding such problem, comparative evaluation - for comparing absolute and relative statistical indicators in various aspects of the problem, historical - for structuring over time the measures taken to ensure sufficient food supply and their actual results, graphic - for better visualization the comparative statistics.

Research results. Information on the responsible institutions that settle food shortages around the world is provided, key issues that need attention in the context of food insecurity are described, quantitative indicators of the global food problem are considered, the uneven nature of its distribution is highlighted, given list of the factors that deepen social and economic problems for the population, a clear link between poverty and chronic malnutrition is determined, critical remarks about the reality of prospect to overcome hunger according to the planned schedule are formed.

Scientific novelty. An assessment of development the situation with the number of starving people in the world in the coming decades is made, taking into account an expected demographic changes and potential resources of agricultural production as a key sector in this problem.

Practical significance. The provisions of the article are aimed at underlining weaknesses in the global food security system, detailing them and presenting to domestic authorities and business structures in order to find a balance between expanding export potential, participating in international initiatives and maintaining economical-effective agricultural sector. Figs.: 1. Refs.: 17.

Keywords: food; hunger; problem; poverty; UN; global goal.

Dukhnytskyi Bohdan Volodymyrovych - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of agrarian production economics and international integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5521-5602>

Scientific problem. The modern world demonstrates significant progress in scientific and technological development, which is constantly accelerating. Mankind needs much shorter periods of time to reach the next milestone on the path to overall progress. Such patterns are observed in many spheres of life, contributing to their optimization and maximum efficiency. Economic activities, in particular those related to the production and processing of agricultural products, have not been left out of these processes. Along with the growth of purely quantitative indicators in this sector, there is a significant diversification of goods and services that it is able to offer. Agri-food market not only reflects the existing achievements in its daily activities, but also uses new aspects of its own potential.

At the same time, the problem of adequate and timely food supply for many millions of

people still remains unresolved worldwide. Experience has shown that the usual increase in the physical volume of food production is clearly not enough. Taken measures do not give the desired result, because the number of starving people is consistently high. The situation is complicated by fact that this has been caused by a whole range of reasons that cannot be solved at once, and therefore need a structural and coordinated solution. Currently, the world community continues to look for optimal ways to eliminate this problem, combining political, economic, social and scientific mechanisms.

Analysis of recent research and publications. The current state of food security in the world and in Ukraine is covered in the publications of Ukrainian scientists, such as Yu.O. Lupenko, M.I. Pugachov [9], O.G. Bilorus, P.T. Sabluk, V.I. Vlasov [1], M.P. Sychevsky [8] and others. Analytical and statistical data on this issue are regularly pro-

vided by many specialized organizations in Ukraine [7] and abroad [10, 12 - 17].

The purpose of the article is to investigate the problem of food shortages for a significant number of the population worldwide, taking into account the history of the problem, its causes, consequences, statistics and prospects for solving in accordance with existing trends.

Research methodology. History of emergence the global goals to combat hunger at the United Nations level is traced through the adopted policy documents. The necessary indicators to achieve the planned goal are considered separately. Total activities of FAO as a key organization in the development of agriculture and food supply are described. Current statistics on the number of starving people in the world, its regions and separate countries are taken from the report «The State of Food Security and Nutrition in the World - 2019». Rate of reduction the number of starving people is compared with the desired final indicator to demonstrate the existing difference. In addition, the relation between hunger and poverty according to the World Bank's definition and existing data is shown, as well as forecasts of population growth in the coming decades. Taking into account the above, the most available ways to solve the food problem at this stage are proposed.

Research results. Food for each person is the first of all a basic needs that allows to maintain own organism at sufficient level for stable functioning. Therefore, the sufficiency and accessibility of food is always under priority, and ensuring the continuity of their production plays a crucial role. The situation becomes really threatening when it changes the scale from individual to mass, requiring urgent concerted collective action to eliminate it.

The problem of food security or malnutrition is solved not only by each state, but also at the international community level. If the country's authorities are able to resolve this issue or it is temporary, then there is no prospect for the problem to become permanent. However, in modern conditions, the scale of various malnutrition types indicates the global nature of this phenomenon, which has not been resolved for decades, and the most vulnerable countries continue to suffer more severely from it.

For the first time, the task of liquidating hunger at the highest level was set in the UN Millennium Declaration, signed in 2000, which stated that the goal was to halve the proportion of the world's starving population between 1990 and 2015. The vast majority was living, as for today, in developing countries. Thus, in the early 1990s, the number of hungry people in such countries exceeded 990 million, which was more than 23% of their population. At the end of the deadline (2015), the corresponding figures for developing countries and regions reached 780 million people and almost 13%, thus there was significant progress in meeting the task of combating hunger. At the same time, experts pay attention to many factors that always significantly complicate the situation with adequate food security, including economic crises, political situation, natural disasters, price instability on the markets of raw materials and energy resources [10].

In the autumn of 2015, the United Nations approved new «Sustainable Development Goals» (SDG) for the next 15 years (2016-2030). If the previous goals focused mainly on the needs of developing countries, then «Sustainable Development Goals» should be applied to all countries without exception, taking into account their capabilities, existing conditions and national priorities. A total of 17 goals are envisaged, including № 2 «Zero hunger», which includes food security, improving nutrition and promoting sustainable agricultural development. Its main result should be the complete overcoming of hunger and all forms of malnutrition [13].

To achieve this goal, the UN has identified a number of necessary tasks, including: 1. Overcome hunger by 2030 and ensure safe, nutritious and adequate food for all, especially the most vulnerable people, throughout the year.

2. By 2030 eliminate all forms of malnutrition, including by 2025 achieving the targets concerning depletion of little children, ensuring proper nutrition of pregnant women and elderly people.

3. By 2030 to double the productivity of agriculture and the income of small food producers, including women, indigenous peoples, family farms, while striving for equal access to productive resources and expanding opportunities for more value-added products.

4. By 2030 provide the creation of stable food production systems, implementing effec-

tive methods in agriculture that allow to preserve ecosystems, adapt to climate change, improve soil quality [13].

5. By 2020 provide support for the genetic diversity of agricultural plants, seeds, domestic animals at the national, regional and international levels.

6. Increase investment in rural infrastructure, agricultural research and promotion, technology development to strengthen production potential, especially in the least developed countries.

7. Do not allow restrictions on trade in world agricultural markets, including through the abolition of all forms of export subsidies.

8. Take measures for the proper functioning of food markets by facilitating access to information on their functioning, in particular on food reserves with purpose to limit price volatility [13].

Our country has not stayed away from these important global initiatives. In 2017, the government presented National Report «Sustainable Development Goals: Ukraine», which contains an adapted version of 17 global SDG, taking into account specific indicators to achieve them [4]. In particular, Goal 2 is entitled «Overcoming hunger, agricultural development» and includes 4 tasks: 1). to provide the availability of a balanced diet at scientific standard level for all segments of the population; 2). to double the productivity of agriculture, primarily through the use of innovative technologies; 3). to provide the creation of sustainable food production systems that contribute to preservation of ecosystems and gradually improve the quality of land and soils, primarily through the use of innovative technologies; 4). to reduce food price volatility. To accomplish the first task, target indicators have been developed that forecast an increase in annual consumption of meat, milk and fruit per capita, so that by 2030 it will reach a scientific level [4].

In addition, on September 30, 2019, Decree of the President of Ukraine № 722/2019 «On Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030» came into force, which provides following the declared goals, their monitoring and recommendations to relevant academies of sciences, including NAAS, to take into account the SDG of Ukraine when determining the priority areas of research [6].

The UN has a specially created Food and Agriculture Organization (FAO) in its struc-

ture, which deals with food security, rural development and agricultural production. It was established in 1945. FAO now operates in more than 130 countries and has almost 200 members. Since 1963, it has been working with the United Nations to manage the World Food Programme (WFP), whose main function is to provide food aid, fight hunger and poverty in developing countries. It is estimated that each year the World Food Program provides food to approximately 100 million people worldwide [12, 17].

In addition to being responsible for the Sustainable Development Goal № 2, FAO is involved in other goals, related with social, economic and environmental aspects, including responsible consumption and production, saving of marine and terrestrial ecosystems, use of clean water and promotion the sanitation, stimulation of gender equality.

Based on the fact that many countries are constantly facing problems in the agricultural development, to help them FAO has identified five priority areas, around which the main professional work of this organization is concentrated [12].

Assistance in combating hunger, food insecurity and malnutrition. In partnership with governments and other organizations, FAO is trying to resolve the problem of malnutrition, which is accompanied by a lack of food and the growing number of overweight people and nutrient deficit in the daily diet.

Improving productivity and stability of agriculture, forestry and fisheries. Given the expected growth of the world's population by 2050, the pressure on agricultural production will increase significantly, so there will be a need to produce more food with fewer resources. It is proposed to review the existing policy in this direction by introducing a common vision of sustainable agricultural development in the practice of all interested countries.

Poverty reduction in rural areas. Because hunger, first of all, serves as a clear indicator of poverty of the population living mainly in rural areas, therefore, the simultaneous declining of hunger and poverty by 2030 is becoming critical and a priority for the Sustainable Development Goals.

Ensuring the inclusiveness and efficiency of agri-food systems. With the development of globalization, agriculture is gradually losing its independence, becoming more integrated into intersectoral production and marketing

chains. This makes it much more difficult for small farmers to participate and be involved in such processes, so they need to be better informed and adapted to the nuances of current situation on international food market.

Increasing the resilience of livelihoods to threats and crises. The main causes of food problems and hunger are military conflicts, natural disasters and economic crises. The vast majority of people who suffer from these causes belong to rural families, whose survival depends on agriculture. Therefore, FAO provides humanitarian assistance, contributes to the achievement and maintenance of sustainable peace, conducts a comprehensive assessment of risk prevention and ways to avoid them at the global, national and local levels [12].

Despite the achieved indicators and the continuation of international policy in the field of combating hunger, the modern situation is showing signs of deterioration now. In 2015, the number of malnourished people was 785 mil-

lion, in 2016 - 797 million, in 2017 - 812 million, and in 2018 - almost 822 million people. This is evidenced by the latest data from the Food and Agriculture Organization of the United Nations, published in the report «The State of Food Security and Nutrition in the World - 2019». Asia is the region where the most people suffer from food shortages. According to the average data of 2016-2018, the number of starving people in Asian countries was 513 million. Next in this disappointing ranking is Africa (246 million), along with Latin America and the Caribbean (about 42 million). At the same time, the share of those who are constantly malnourished in Africa (19,6%) is much higher than in other regions, while in Asia this figure is 11,4%, and in the world as a whole - 10,8% [16]. In absolute terms, the countries with the largest number of starving people are India and China, with a total population of more than 300 million, and the rest of the list is also situated in Asia and Africa (Figure).

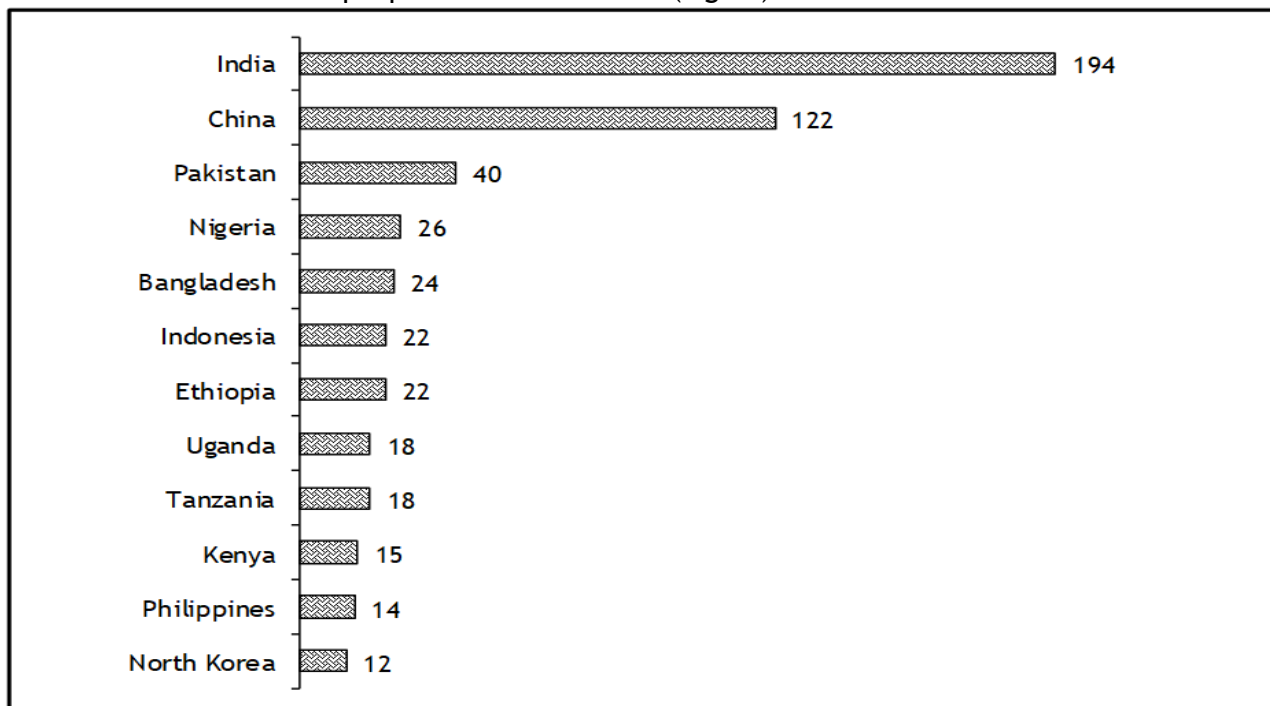

Figure. Countries with the largest number of undernourished people, million

Source: Formed by author based on [16].

Therefore, fulfillment of the goal concerning eliminating the hunger by 2030 is under a big uncertainty, because there are only 10 years left before the deadline date, and it is needed to correct the negative dynamics that has emerged from the very beginning of the set term. In fact, for today, in 20 years of fighting against hunger, the number of people suffering from chronic malnutrition has declined by about 200 million. Thus, in order to fully

achieving the goal, international community will have to accelerate several times the rate of reduction number of hungry people, which in the terms of expected crisis in the global economy seems almost unrealistic. On the contrary, there are more and more predictions that the number of socially vulnerable people will increase in the near future.

The close relation between human poverty and hunger demonstrates the poverty line. By

definition, the poverty line is the level of income below which a person is considered poor. Since 2015, the World Bank has updated the international poverty line to \$ 1,90 per day at purchasing power parity. According to its estimations, in 2015, 737 million people lived below the poverty line in the world, mostly in Asia and Africa. And the UN Human Development Report 2019 states that in developing countries more than 14% of the population lives below the poverty line, meaning less than \$ 1,90 per day [3, 14]. As we can see, in absolute and relative numbers there is a significant similarity between the quantity and percentage of hungry people and the quantity and percentage of people below the poverty line, particularly in developed countries. It should be taken in mind that many people's incomes are not much above the poverty line, so they are also more likely to suffer from food insecurity.

Moreover, the United Nations estimates that the world's population will increase by 2 billion to 9,7 billion by 2050 [2]. It is clear that more food will have to be produced to meet this growing demand. It is difficult to forecast accurately the required production volumes, but they should be approximately 30% larger. Taking into account that now about 4/5 of the world's population lives in developing countries, the most share of growth will concern them. At the same time, the problem of combating hunger becomes even more relevant, because of states that do not have economic stability can not overcome it yet, even though received foreign aid.

However, even in such ambiguous conditions and forecasts, there are reserves to overcome hunger [1, 7, 8, 9, 11, 15]. First of all, even the actual capacities of agricultural production and food industry can feed all mankind. The difficulty lies in their uneven distribution, so some countries and territories have a surplus of food, and the rest are short of food, sometimes too strong. Land, freshwater reserves, and the planet's biodiversity are rapidly deplet-

ing and degrading, especially due to human activities and climate change. There is also an irrational use of food. According to the UN, a third of the world's food is wasted, banally purchased in excess, not consumed in time or simply spoiled [5]. Therefore, humanity is quite capable to overcome the food problem in a current scales, but this requires more resources, awareness the seriousness of situation, changing approaches to agriculture and unite efforts of other countries and institutions within a common system.

Conclusions. One of the most significant problems of mankind remains the high number of starving people around the world. According to statistics, every ninth inhabitant of our planet suffers from regular malnutrition. The goal of reducing and eliminating quantitative indicators of this occurrence has been set twice at the highest level, but has not yet been fully resolved. The fight against hunger is complicated by a number of typical reasons that characterize economic and social situation in developing countries, additionally leveling the achievements of previous few years. The number of undernourished people has been growing since 2015, and the expected effects of global financial crisis and consequences of the coronavirus pandemic in the near future will hit even more economically vulnerable people. Obviously, that hunger is a direct result of poverty, which has affected about the same number of people. At the current rates of its achieving, this issue may not be resolved at all, although it will continue to be declared. The population of the planet is constantly growing, including in regions suffering from hunger, and this process will lead to an even greater production pressure on agricultural resources. The way out of this situation can be not only to increase the physical volume of food production, but also to balance the correlation between factual and necessary food consumption, review strategic priorities of the global food market, expand information support in the context of obligatory follow.

Список бібліографічних посилань

1. Глобальна продовольча безпека / Білорус О. Г., Зубець М. В., Саблук П. Т., Власов В. І. Київ : ННЦ ІАЕ, 2009. 486 с.
2. До 2050 року населення Землі сягне 9,7 мільярда - ООН. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2723333-do-2050-roku-naselenna-zemli-sagne-97-milarda-on.html>.
3. Межа бідності. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/Межа_бідності.
4. Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна». URL : http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf.

References

1. Bilorus, O.G., Zubets, M.V., Sabluk, P.T., Vlasov, V.I. (2009). Globalna prodovolcha bezpeka [Global food security]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
2. Do 2050 roku naselennia Zemli siagne 9,7 miliarda - OON. [By 2050 the world's population will reach 9,7 billion - the UN]. (2019). Retrieved from: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2723333-do-2050-roku-naselenna-zemli-sagne-97-milarda-on.html> [In Ukrainian].
3. Mezha bidnosti. [Poverty line]. (2020). Retrieved from: https://uk.wikipedia.org/wiki/Межа_бідності [In Ukrainian].

5. ООН запустила флешмоб, який навчить правильно боротися з харчовими відходами. URL : <https://glavcom.ua/news/oon-zapustila-fleshmob-yakiy-navchit-pravilno-borotysya-z-harchovimi-vidhodami-629967.html>.

6. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825>.

7. Продовольча безпека в Україні у 2018 році. Огляд основних індикаторів. URL : <http://edclub.com.ua/analitika/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-u-2018-roci-oglyad-osnovnyh-indikatoriv>.

8. Сичевський М. П. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. *Економіка АПК*. 2019. № 1. С. 6-17.

9. Формування глобального і регіонального ринків сільськогосподарської сировини та продовольства : монографія / [Ю. О. Лупенко, М. І. Пугачов, Б. В. Духницький та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка, М. І. Пугачова. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 320 с.

10. Цели развития тысячелетия: доклад за 2015 год. URL : <https://www.un.org/ru/millenniumgoals/mdgreport2015.pdf>.

11. Blockchain for Agriculture and Food / Brewster C., Ge L., Spek J., Smeenk A., Top J. *Wageningen Economic Research REPORT* 2017-112. Wageningen. 2017. 38 p.

12. Food and Agriculture Organization. URL : <http://www.fao.org/about/en/>.

13. Goal 2: Zero Hunger. URL : <https://www.un.org/sustainabledevelopment/hunger/>.

14. Human Development Report 2019. URL : <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf>.

15. OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028. URL : <http://www.fao.org/3/ca4076en/ca4076en.pdf>.

16. The State of Food Security and Nutrition in the World 2019. URL : <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf>.

17. World Food Programme. URL : <https://www.wfp.org/overview>.

4. Natsionalna dopovid «Tsili stalogo rozvytku: Ukraina». [National Report «Sustainable Development Goals: Ukraine»]. (2017). Retrieved from: http://www.un.org.ua/images/SDGs_NationalReportUA_Web_1.pdf [In Ukrainian].

5. ООН запустыла fleshmob, yakiy navchyt pravylno borotysia z kharchovymy vidkhodamy. [The UN has launched a flash mob that will teach how to properly deal with food waste]. (2019). Retrieved from: <https://glavcom.ua/news/oon-zapustila-fleshmob-yakiy-navchit-pravilno-borotysya-z-harchovimi-vidhodami-629967.html> [In Ukrainian].

6. Pro Tsili stalogo rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezidenta Ukrainy # 722/2019 [On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030 Decree of the President of Ukraine No. 722/2019]. (2019). Retrieved from: <https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825> [In Ukrainian].

7. Prodovolcha bezpeka v Ukraini u 2018 rotsi. Oglyad osnovnykh indykatoriv. [Food security in Ukraine in 2018. Key indicators overview]. (2018). Retrieved from: <http://edclub.com.ua/analitika/prodovolcha-bezpeka-v-ukrayini-u-2018-roci-oglyad-osnovnyh-indykatoriv> [In Ukrainian].

8. Sychevskiy, M.P. (2019). Globalna prodovolcha bezpeka ta mistse Ukrainy v yii dosiagnenni [Global food security and Ukraine's place in it's achieving]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 6-17 [In Ukrainian].

9. Lupenko, Yu.O., Pugachov, M.I., Dukhnytskyi, B.V., et al. (2015). Formuvannia globalnoho i regionalnogo rynkiv silskogospodarskoi syrovyny ta prodovolstva: monografiia [Formation of global and regional markets for agricultural raw and food: monograph]. Yu.O. Lupenko, M.I. Pugachov (Ed.). Kyiv: NNTs «IAE» [In Ukrainian].

10. Tsely razvytiya tysyacheletiya: doklad za 2015 god. [Millennium Development Goals: 2015 Report]. (2015). Retrieved from: <https://www.un.org/ru/millenniumgoals/mdgreport2015.pdf> [In Russian].

11. Brewster, C., Ge, L., Smeenk, A., Top, J. (2017). Blockchain for Agriculture and Food. *Wageningen Economic Research REPORT* 2017-112. Wageningen [In English].

12. Food and Agriculture Organization. (2020). Retrieved from: <http://www.fao.org/about/en/> [In English].

13. Goal 2: Zero Hunger. (2015). Retrieved from: <https://www.un.org/sustainabledevelopment/hunger/> [In English].

14. Human Development Report 2019. (2019). Retrieved from: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2019.pdf> [In English].

15. OECD-FAO Agricultural Outlook 2019-2028. (2019). Retrieved from: <http://www.fao.org/3/ca4076en/ca4076en.pdf> [In English].

16. The State of Food Security and Nutrition in the World 2019. (2019). Food and Agriculture Organization of the United Nations. Retrieved from: <http://www.fao.org/3/ca5162en/ca5162en.pdf> [In English].

17. World Food Programme. (2020). Retrieved from: <https://www.wfp.org/overview> [In English].

Духницький Б.В. Актуальні проблеми забезпечення продовольством населення світу

Мета статті – розглянути питання нестачі продовольства для значної кількості населення на загальносвітовому рівні, враховуючи історію розвитку проблеми, її причини, наслідки, статистичні показники та перспективи вирішення відповідно до існуючих тенденцій.

Методика дослідження. Використано методи: теоретичного узагальнення - для характеристики міжнародних організацій та програмних цілей, які функціонують для боротьби з голодом; аналізу й синтезу - для розгляду динаміки кількості голодуючих на планеті та виявлення регіонів і країн з найбільшими масштабами проблеми; порівняльної оцінки - для зіставлення абсолютних і відносних статистичних показників у різних аспектах наявної проблеми; історичний - для структурування в часі вжитих заходів стосовно достатнього забезпечення продовольством та їх фактичних результатів; графічний - для повнішої візуалізації порівняльних статистичних даних.

Результати дослідження. Наведено інформацію про відповідальні установи, які вирішують питання нестачі продовольчих ресурсів по всьому світу, охарактеризовано супутні ключові положення, які потребують уваги в контексті поєднання з недовідатністю харчів, розглянуто кількісні показники глобальної продовольчої проблеми, виділено нерівномірний характер її поширення, перераховано фактори, що поглиблюють соціальні й економічні негаразди для населення, встановлено чіткий зв'язок між бідністю і хронічним недоїданням, сформовано критичні зауваження стосовно реальності перспективи повного подолання голоду згідно із запланованим розкладом.

Елементи наукової новизни. Виконано оцінку розвитку ситуації з кількістю голодуючих у світі в найближчі десятиліття, беручи до уваги очікувані зміни демографічного характеру та потенційні ресурси сільськогосподарського виробництва як ключової галузі в цій проблемі.

Практична значущість. Наведені положення спрямовані на виділення слабких місць у системі глобальної продовольчої безпеки, їх деталізацію та представлення вітчизняним органам влади та бізнес-структурам з метою знаходження ними

балансу між розширенням експортного потенціалу, участю в міжнародних ініціативах і збереженням економічно ефективної аграрної галузі. Рис.: 1. Бібліогр.: 17.

Ключові слова: продовольство; голод; проблема; бідність; ООН; глобальна ціль.

Духницький Богдан Володимирович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки аграрного виробництва та міжнародної інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5521-5602>

Духницький Б.В. Актуальные проблемы обеспечения продовольствием населения мира

Цель статьи - рассмотреть вопрос нехватки продовольствия для значительного количества населения на общемировом уровне, учитывая историю развития проблемы, ее причины, последствия, статистические показатели и перспективы решения в соответствии с существующими тенденциями.

Методика исследования. Используются методы: теоретического обобщения - для характеристики международных организаций и программных целей, которые функционируют для борьбы с голодом; анализа и синтеза - для рассмотрения динамики количества голодающих на планете и выявления регионов и стран с крупнейшими масштабами проблемы; сравнительной оценки - для сопоставления абсолютных и относительных статистических показателей в разных аспектах существующей проблемы; исторический - для структурирования во времени принятых мер по достаточному обеспечению продовольствием и их фактических результатов; графический - для более полной визуализации сравнительных статистических данных.

Результаты исследования. Приведена информация об ответственных учреждениях, которые решают вопрос нехватки продовольственных ресурсов по всему миру, охарактеризованы сопутствующие ключевые положения, которые требуют внимания в контексте сочетания с недостаточностью пищи, рассмотрены количественные показатели глобальной продовольственной проблемы, выделен неравномерный характер её распространения, перечислены факторы, углубляющие социальные и экономические проблемы для населения, установлена четкая связь между бедностью и хроническим недоеданием, сформированы критические замечания относительно реальности перспективы полного преодоления голода согласно запланированному расписанию.

Элементы научной новизны. Выполнена оценка развития ситуации с количеством голодающих в мире в ближайшие десятилетия, принимая во внимание ожидаемые изменения демографического характера и потенциальные ресурсы сельскохозяйственного производства как ключевой отрасли в этой проблеме.

Практическая значимость. Приведенные положения направлены на выделение слабых мест в системе глобальной продовольственной безопасности, их детализацию и представление отечественным органам власти и бизнес-структурам с целью нахождения ими баланса между расширением экспортного потенциала, участием в международных инициативах и сохранением экономически эффективной аграрной отрасли. Илл.: 1. Библиогр.: 17.

Ключевые слова: продовольствие; голод; проблема; бедность; ООН; глобальная цель.

Духницький Богдан Владимирович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики аграрного производства и международной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборони, 10)

E-mail: duhnitsky@faust.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-5521-5602>

The article has been received 01.06.2020

Revision: 15.06.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Dukhnytskyi B. V. Actual problems in food supplying to the world's population. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 91 – 97. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006091>

Dukhnytskyi, B.V. (2020). Actual problems in food supplying to the world's population. *Ekonomika APK*, 6, pp. 91 – 97 [In English]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006091>

* * *

UDC 338.4:339

JEL Classification: D47; Q13; P23

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006098>

N.F. PAVLENCHYK, *doctor of economic sciences, professor*
F.V. HORBONOS, *doctor of economic sciences, professor*
A.O. PAVLENCHYK, *candidate of economic sciences*
R.M. SKRYNKOVSKYY, *candidate of economic sciences,*
associate professor (docent)

Paradigm of the functional approach to manifestations of risk in performance of enterprises under market conditions

The purpose of the article is to study the nature and peculiarities of risks appearance in some segments of the agricultural product market and to justify their functions, which can be manifested in the process of agricultural enterprises activity in the market environment.

Research methods. *Based on the empirical method, through questionnaires and surveys, the principal threats and possible risks level at the agricultural market by its segments are determined. Based on the functional approach method, using the elements of a graphical and spatial description, a set of risk functions has been established that is belong to all enterprise activity stages under market conditions and they have been investigated by segments.*

Research results. *The nature of the origin of the risks of the activities of agricultural enterprises in the market is justified. The necessity of using an analytical integrated approach to assessing potential risks and establishing the cause of their occurrence and the scope of origin is determined. State measures are outlined in the direction of improving risk management, reducing their initial level, and minimizing it in order to create favorable conditions for the agricultural enterprise activities under the market environment.*

Scientific novelty. *The author presents a methodological approach to understanding the essence of "risk", according to which it is interpreted as the action of the subject on the basis of informed decision-making in a situation of uncertainty. A risk algorithm is formed in the market mechanism, in the context of possible threats. The key in the algorithm determines the desire of the market entity to satisfy their own interest, which in turn serves as the driving force of the socio-economic development of society.*

Practical significance. *Risks in any enterprise economic activity as a result of the action of objective natural and economic laws of the market mechanism and competition are inevitable. Hence, there is a possibility that it is justified a qualitative assessment of threats and possible risk consequences, as well as their effective management can determine the successful business entity's activities. It is especially important to establish the causes of their occurrence and the scope of origin. Constructive and thorough behavior of the subject in risk management can stimulate the adoption of a justified decision, despite the fact that the interest, intentions and focus in time provoke the subject's activity and, to some extent, adventurism of the action, which can lead to destabilization of the situation. This is the essence of the risk basis. Tabl.: 4. Figs.: 7. Refs.: 15.*

Keywords: *risk; enterprise; market; risk functions; risk management.*

Pavlenchyk Nataliia Fedorivna - doctor of economic sciences, professor, head of the department of economics and management, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi (11, Kostiushko St., Lviv, 79000)

E-mail: pavlinova75@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6164-5644>

Horbonos Fedir Volodymyrovych - doctor of economic sciences, professor, rector, Lviv University of Business and Law (99, Kulparkivska St., Lviv, 79021)

E-mail: horbonos.f@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6563-9847>

Pavlenchyk Anatolii Oleksandrovyh - candidate of economic sciences, associate professor (docent) of the department of economics and management, Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi (11, Kostiushko St., Lviv, 79000)

E-mail: pavlinov74@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2205-1883>

© N.F. Pavlenchyk, F.V. Horbonos,
A.O. Pavlenchyk, R.M. Skrynkovskyy, 2020

Scientific problem. In the practice of economic activity of enterprises, not all information about conditions and progress of economic phenomena and processes is complete and reliable, due to objective and subjective reasons. Concerning the fact, possession of the most complete and precise information about phenomena and processes, or a subject of the producer's focus, is an important condition for rational decision-making. A wrong decision of an economic subject, a buyer, a seller and a consumer is the ground for irrational use, distribution, considerable losses and expenditures of resources, as well as a serious obstacle for its efficient performance. Economic subjects have to make a great number of decisions under the conditions of uncertainty. Such situation causes appearance of stress phenomena in their behavior, which come from a system character of objective and subjective reasons. Objective phenomena manifest a negative effect of uncontrolled threats and events, and subjective ones are caused by ignoring of the objective approach to the reality.

In the format of partial certainty of conditions and nature of the happening phenomena and processes, the threat acts as a message for the subject, informing him/her about possible loss of some share of his/her benefit. It does not depict risk of the subject in material form, but is just the information about possible in-conformity of conditions, obstacles, and difficulties to achieving of the subject's goal. It performs as a signal about danger and does not characterize the essence and scales of the risk at the moment of decision-making by the subject. Practically, the threat is a forcing factor to make decisions and actions by the subject, and thus, it forces transformation of the person into the subject of decision-making, which is the ground for appearance of business risk.

The aim of the article is to study the nature and peculiarities of risks appearance in some segments of the market of agricultural products and to argue their functions, which can be manifested in the process of performance of agricultural enterprises in the market environment.

Analysis of recent research and publications. Operation and development of the agricultural enterprises in the marketplace

is one of relevant directions for the research by local scientists, for example V. Andriychuk [1], U. Lupenko [6,12], M. Malik [14], V. Masel-Veselyak [9,12], P. Sabluk [9], O. Moroz [8], I. Cherven [13], O. Shpykulyak [14]. They research reasons of enterprises' development, their structure, investment attractiveness and competitiveness, foreign economy activity, regulatory legal support, the problems of agricultural enterprises dealing with uncertainty and risks of their activities in the marketplace, etc. However, the problem dealing with peculiarities of risks appearance in different segments of the marketplace agricultural products and explanation of their functions is not fully represented.

The purpose of the article is to study the nature and peculiarities of risks appearance in some segments of the market of agricultural products and to argue their functions, which can be manifested in the process of performance of agricultural enterprises in the market environment.

Research methodology. The scientific research was carried out on the base of the dialectic method of cognition with application of its principal elements, particularly analysis and synthesis. Such approach was used for analysis of the methodic approaches of the scientists to interpretation of the notions of "risk" and "threat". Problems of risk formation were studied with consideration of peculiarities of the functional mission of each segment of the market of agricultural products and their organic combination. Using the complex approach, the research has developed an algorithm of risk in the market mechanism in the context of possible threat. The empiric method served for determination of the main threat and the level of possible risks at the market of agricultural products in terms of its segments. On the fundamentals of the method of functional approach and use of the elements of graphic and space description, the work defines essence of functions of the risk, which is present at all stages of the enterprise performance under market conditions and they are studied in terms of the market segments.

Research results.

1. *Theoretical fundamentals of risk.*

Uncertainty is insufficient informing of the subject about probability of future actions, which cause the risk, resulting in unachieved goal and loss of the results. Uncertainty is the situation, which cannot be always assessed and complicates an alternative choice of the variants of behavior of economic activity participants. Within the behavior, the expected event is unknown and can happen in any way. It does not provide a sufficient possibility for a complete forecast of the impacts of different factors on results of the behavior or activity of a subject, and performs just as a threat. Uncertainty should be considered as an impossibility of assessment of a future course of events both from the position of probability of their implementation and from the point of scales and a kind of their manifestation. It is something that cannot be assessed and thus, one can speak about partial certainty.

Partial certainty is characterized by a share of probability. Decision-making under conditions of partial certainty results in appearance of the threat of deviation of the actual results from the planned ones, i.e. risk. The risk will manifest itself and will be essential for the enterprise in a critical moment. Under conditions of the risk, the subject loses resources, takes extra expenditures or gets under-income of his/her activity. The risk can be also manifested because of non-argued or wrong decision or action.

In economic publications, the term "risk" still has not a uniform definition. Some authors consider the notion as appearance of the threat or uncertainty in different spheres of economic activity and social-economic life (Bernstein, 2000; Concept, 2004; Krui, 2011; Dictionary, 1999; Encyclopedia, 1975). Other authors take the notion as an objective-subjective category, connected with overcome of uncertainty, casualty, and conflict in the situation of inevitable choice, which depicts degree of achieving of the expected results by the subject (Mykhailenko, 2005). The suggested definition is grounded on the system approach to the category of economic risk and focuses on the necessity to analyze the impact of a set of internal and external factors on the objects of management.

Risk is a threat or a possibility of loss due to some events. It is the amount of possible losses, risk to lose income (Ivanytska, 2003). Risk

is a threat to lose a share of resources, short income or extra expenditures by an enterprise while performing definite kinds of activity (Stakhanov, 1989). The risk can be based on non-confidence in achieving of the goal or probability to get the expected results. Those contradictory fundamentals result in contradictory consequences, connected with the chosen alternative under uncertainty conditions.

In economic life of the society, range of the risks is rather various. General classification of the risks, which is considered in economic publications, divides the risks into internal and external. The risks are presented according to the definite groups of features, caused by the corresponding goals, depending of the object of risk. Common risks are those, which are classified by the type of danger, depending on the field of impact or reasons of appearance, by the possibility of regulation, depending on the character of manifestation, duration of the effect, sources of appearance, etc.

Principal fundamentals of the classical theory of risk do not consider all aspects of the essence, nature of appearance and its impact on the market of agricultural products, restricting the subject possibility concerning making a reasonable decision. Actual perception of the risk nature in the market mechanism, as well as detection and formation of its immediate ground, are possible only under conditions of a complete analysis and sufficient consideration of positive and negative sides of the phenomenon, on the basis of development and study of the algorithm (Figure 1).

The most important elements in the algorithm, which concerns the market mechanism, include attempts of the market subject to satisfy his/her personal interest, which serves as a driving force for social and economic development of the society.

Interest is the nature of behavior of market subjects, which forces his/her to make a decision. Under such conditions, there is an interaction between the subject's interest and available economic danger, which can get a form of threat. Threat is a danger at the stage of transition from a possibility to the reality, i.e. a transition from potentially possible losses, which are particular for the threat, into the reality of possible economic losses for the subject. In the market mechanism, the threats, at its aggregate, can be classified as economic, which cause fall of economic efficiency of production and resources use; social and psycho-

logical, which cause deterioration of psychological climate of a personnel; physical, which are manifested in the form of harms to property; ecological, which confirm deterioration of environmental conditions; legal, which can be represented in the change of ownership forms concerning organizational and legal form of

economic activity, as a transformation of contract relations; administrative, which are forced by actions of the managers of state authorities; informational, which are manifested in the form of information leakage, disclosure of scientific and technical secrets, know-how and access of wrong information.

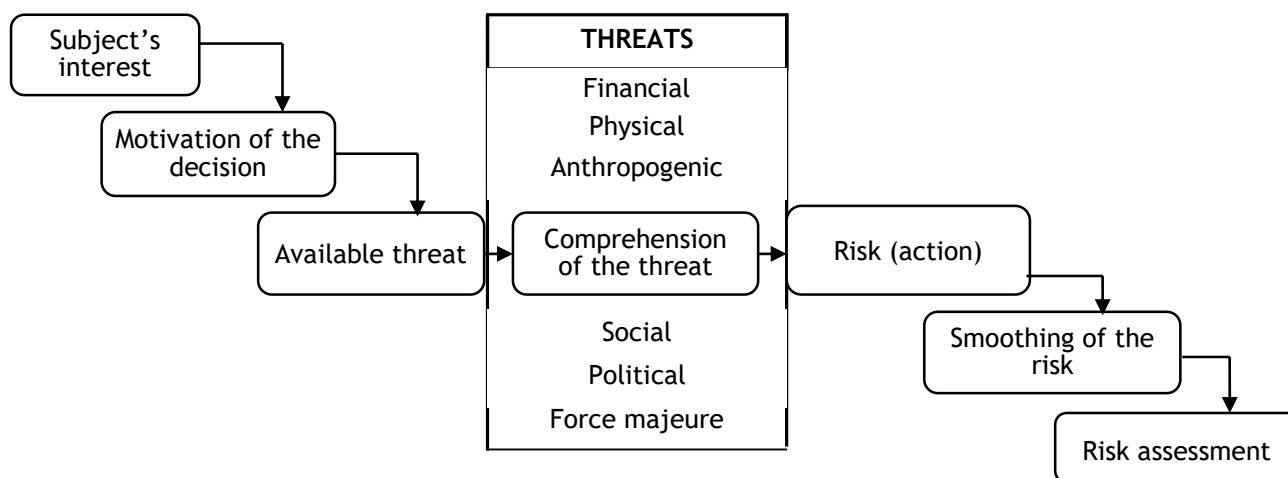

Figure 1. Algorithm of risk in the market mechanism in the context of possible threats

Source: Developed by authors.

According to the sources of origin, there are threats of natural and anthropogenic origin. There are threats from competitors; some employees of a company; public officers of the state authorities and threats from suppliers and other subjects of market environment. Comprehension of the threats by the subjects and attempts to satisfy the interest force economic subjects to make some analysis of the situation. Plans and wishes develop motifs of the subjects to make a decision concerning present threats and obstacles. Economic subjects are not always able to eliminate the uncertainty, but they can reduce the level of threat under conditions of detection of its sources and possible consequences. Economic threat is considered as a potential possibility to make harm to economic subjects by some factors of internal and external environment.

Appearance of the threat suggests application of the measures to resist the probable danger. Thus, essence of the category of economic risk in the field of production at the market should be considered from the position of its functional manifestations, because economic responsibility sets tasks in order to master the risk and manage it by the subject. It requires the subject make a detailed analysis of available threats to assess them. It can serve as a basis for some risk effects.

Thus, risk of business activity should be taken as an action of a subject on the ground

of well-thought decision-making in the situation of uncertainty. Under conditions of such situation, some reasons can cause threats of goal failing or loss of the result. Risk is a necessary attribute of market economy and performs like an attempt of the subject's action, focused on obtaining of a better result. It is manifestation of its positive peculiarity. However, under conditions of rational use of different methods and means, one can manage it and focus it on achieving of the set goal in economic sense.

2. Economic ground of risk.

Making a decision, most subjects consider that the less material and money expenditures as well as result losses are, the higher level of the expected result is. However, a risky decision can be justified and vice versa. Justified risk does not often cause a threat of material losses or threats for social and economic safety. Thus, it does not always provoke inconvenience of the subject, and is considered as a rational decision, which secures obtaining of additional income. It can be concerned as a result of the factors, which accompany the way to obtaining of a favorable effect. Thus, it is reasonable to consider that the justified risk, as the risk of extra expenditures, should be taken in the format of a mechanism, which is focused on support of the made decision efficiency.

There is a direct functional connection between the level of efficiency of the subject's activity and the allied risk. Higher efficiency is obviously caused by a higher level of risk. Subjects, which are interested and try to get a better result, normally are capable to make decision under conditions of a higher risk level. Contrary, those subjects, which are more concerned about safety than about efficiency, choose and make decisions, which are characterized by a low level of risk. However, the mentioned alternatives do not give guaranties of correctness and objectiveness of the taken risk. The made decisions should be concerned and argued. Development of an appropriate approach and objective assessment of threats, risks and obtained results should be based on a complete study of the factors of risk at the market.

Depending on the sphere of manifestation, the market mostly experiences the risk and its effects of natural, productive, commercial and transportation character. Risk is observed at the level of enterprise performance and can be characterized as a business one. It is mostly manifested in the field of production as a danger of potential possibility to lose resources or use them irrationally. Spontaneous forces or force majeure can cause variation of the goal.

In each of the mentioned cases, a share of the obtained income from business risk can be taken as a payment for an action. It stimulates entrepreneurs to take risk and implement innovative projects, which can secure higher income. It is an important factor of support for their financial and economic stability. Contrary, certain reasons and impact of unexpected factors can secure achievement of a positive goal.

Risk, caused by activity of any subject of the chain, is normally focused on obtaining of a maximum effect. Thus, it is reasonable to consider it not only in a narrow sense of the category, but also as a risk, connected with an ultimate financial result of business activity at any level. Experience of economically developed countries confirms that motivation factor of each of the participants is focused not on an intermediate, but on the ultimate result and on reaching of a synergetic effect in a production cycle, which is based on use of

the total production and economic potential of the integrated structure. Under such conditions, each link is an intermediate one, because the ultimate result is determined by sale of final product, ready for consumption. In contrast, in practical activity of domestic subjects of farming, which develop their relations on the base of inter-branch agreements, it is particular for each link to create a functional effect applying personal resource and personal functional capabilities. However, relations between the components are developed according to the principle of reverse relation, in most cases, partners operate separately in the determined format of their personal activity. Thus, for instance, at a commercial level, each of the subjects independently organize performance of trade places, supplies advertisement, sets prices, makes monitoring of products sale, etc.

At the market of agricultural products, where it is absolutely impossible to forecast all agents of a risky event and threats, which can cause any level of dangerous activity for a subject, a segment of production, which is connected with creation of products, goods and services, is one of the most sensitive moments of the market. A producer can see the threats in violation of the technology under unfavorable climatic conditions, lack of resources, etc. Inevitable manifestation and impact of the threats is the argument for taking them as principal agents of uncertainty, particularly, the ones, which are related with a lack of information about the results and conditions of decisions. Such assumption is substantiated by the idea that the notion of "soil", which originates from the German word "*grund*" - a basis, in transferred use, is a basis for anything, and a primary material for creation, appearance of something.

A threat is normally on the surface, while a result is inside and risk assessment can be done only after completing the production process. A made decision can be justified only in case of a positive result. A production segment combines all producers of different organizational and legal forms, and population economies, regardless of the scale of economic activity (Figure 2).

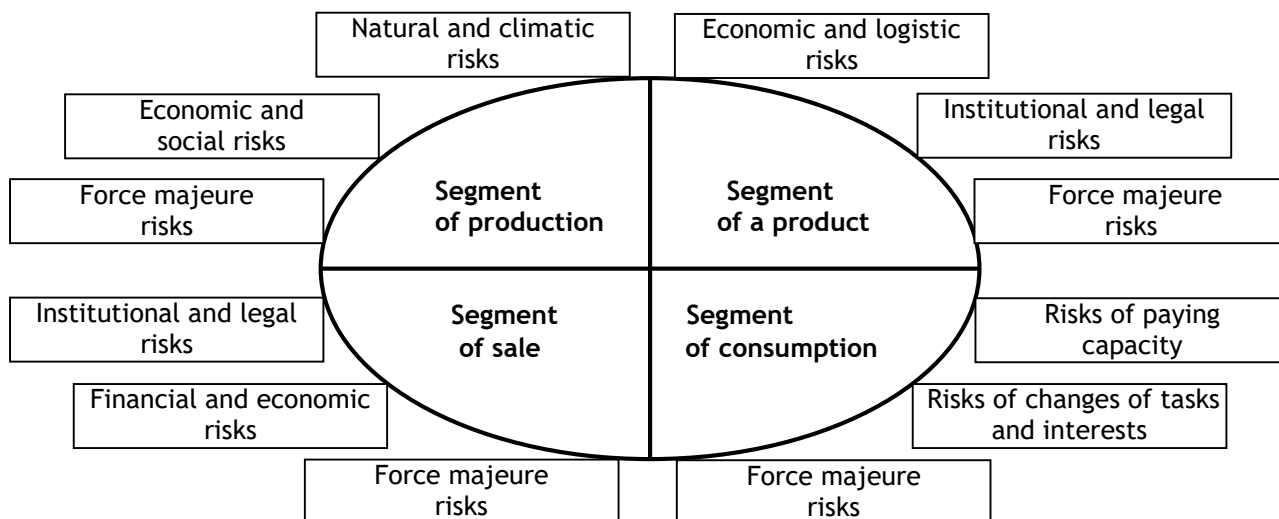

Figure 2. Systematization of risks at the market of agricultural products

Source: Developed by authors.

Organizational and technical conditions of producers' performance, which include sizes and kinds of lands, resource supply in scale and time, levels of technical support and qualification of staff, form of labor organization, payment for the work, conditions of a traffic network, expected reclamation measures, terms of field works and others, do not always cause spontaneous appearance of threats in economic activity of producers. Those factors can be influenced by organizational, economic, special and legal means.

However, increase of the threat probability in the process of production of agricultural products, due to improvement of the technology and technics under improper control for them, intensification of anthropogenic impact, character of natural conditions, amount and character of precipitation in a time period, requires analysis of the threats appearance and scale of their impact in each definite situation for the reasons of risk management and development of a strategy and tactics, focused on the risk reduction. Risk management should be based on economic and technical-economic analysis of the conditions, situations and legal support, with consideration of the model and algorithm.

The issue of risk is connected with the effect of an economic mechanism, focused on cease of different impacts on performance of agrarian enterprises under conditions of the economic environment, which produces the risk and prevents its penetration into performance of agricultural producers. The applied economic mechanism should secure technological processes in the format, which justifies the risk, creates favorable conditions and

stimulates a functional effect of agricultural enterprises, choosing the only efficient and right decision among a great number.

Considering the available number of possible consequences from a potentially possible decisions, their quantitative manifestations also can be rather sensitive, because they can be based on such sources of information, which are casual and can be concerned as a system in stochastic interpretation. Thus, possible character of impact of the principal activators of threat on the obtained results and considerable deviations of economic results due to their influence can be described only with some probability. Detailed measuring, connected with decision-making at the level of any segment, can help determining an absolute level of risk and thus, should be done. Considering the fact of relative values of some expected risks, it is possible to detect potential quantitative consequences of their negative effects. The total absolute scale of the risk of a weighted average of all possible results, where probability of each of them performs as a share of appropriate value in each definite segment and is characterized by mathematic expectation.

Range of quantitative manifestation of the risk in a production segment at the market of agricultural products is normally influenced by a probable coincidence of a complex of unfavorable or favorable circumstances, which determine absolute sizes of loss or profit. However, measuring the risk level, it is inconsistent to focus also on obtaining of an additional positive result, because favorable conditions and circumstances, which can secure the result, will not occur automatically. Under

such conditions, calculation of the level of loss and profit should be done with the use of

relative values of the levels of risk under possible kinds of threat (Table 1).

Table 1. Principal threats and level of possible risks at the market of agricultural products. A production segment

Market segment	Kinds of threats		Risk level, %
Production	subjective	loss of material resources; resources of poor quality; imperfect production structure; violation of agro-zootechnical requirements; incomplete and unreliable information; imperfect laws; illegal actions of budget institutions; unclear actions of economic counteragents; lack of introduced innovations; low level of production capacities;	8 - 15 5 - 8 10 - 12 12 - 15 3 - 5 2 - 3 3 - 5 2 - 3 5 - 8 8 - 10
	objective	unfavorable natural and climatic conditions; force majeure; disparity of prices for products of rural producers and industrial enterprises;	15 - 26 8 - 10 10 - 12

Source: Developed by authors.

Under conditions of the process of agricultural production, there are factors of threats, different by forms and scales of manifestation, which can force fall of efficiency of economic activity of agricultural enterprises. Among them, the most important are the following, particularly loss of material resources; resources of poor quality; imperfect production structure; violation of agro-zootechnical requirements; disparity of prices; excess of precipitation; insufficient number of moisture. Considering approximate relative partial coefficients of each separate factor of the risk, one can determine its general level in a production segment at the market of agricultural products.

Great threats with the corresponding economic risk influence agricultural producers with a low and imbalanced level of labor and material-technical potentials. A low level of employees' qualification, as a vector of initial values while using land and material-technical potential, reduces response and efficiency of production factors. However, increase of yield capacity and production output on the base of introduction of intensive technologies and application of new machinery can be subjected to risk, if the process of growth of the capital and labor in land treatment does not coincide with the expected improvement of agro-machinery.

Non-parity price balance of agricultural products and products of industrial enterprises, which is used in agriculture, is a great

threat, causing risk in agrarian production. Non-equivalent prices for the years of Ukraine's independence, and sometimes a rapid growth of prices for industrial products, is the main reason for a slow economic development of the branch. Nowadays, one can observe instability and imbalance of prices not in favor of agricultural producers, forcing them to make risky decisions.

Analysis of the data of goods production in Ukraine for 1990-2017 demonstrates that non-argued and imperfect structure of production in agrarian sector of the economy has caused its considerable losses. According to the estimates, carried with the use of current market prices, agricultural producers of Ukraine experienced losses of almost 35 billion UAH in production of cereals and sugar beets in 2017, comparing to 1990. It constituted approximately 15% of gross output of production. A rational proportion between the principal branch formations in "crop production" and "animal breeding" and their optimization at the level of each economic subject are the important conditions for creation of an efficient structure of production in agrarian sector of the economy. The research confirms that, nowadays, correlation between the branches of crop production and animal breeding in Ukraine stays at the level of 72: 28 %, while in 1990, it constituted 52 : 48 % respectively.

Some threats, and thus risks, can be minimized or eliminated by means of the impact of human factor of decision making concerning

rational and optimal use of resources, performance of definite agro-zootechnical measures, etc. For instance, the threat, caused by a low level of natural fertility of soil, can be ceased by application of rational amount of organic and mineral fertilizers, etc. Some factors, particularly of natural character, practically cannot be reduced. Such threats include freezing of crops, soaking, heavy hurricane rains, droughts, diseases, etc. It is forced by the fact that amount of precipitation, temperatures, natural quality and structure of soil, as well as natural disasters depend on natural and climatic conditions and can be considered at the level of separate local regions of one natural and climatic zone as those, which make objective effects. Those threats normally cannot be regulated and are inevitable. In case of making some economic decision, a subject of economic activity can only concern their impact and minimize losses by insuring of agricultural products.

Analysis of the dynamics of absolute and relative coefficients of the variations of agricultural crops yields and carried sociological investigations confirm that total and residual indicators of them are within the following figures, particularly, cereals - $18 \div 18,5$ %; sugar beets - $15 \div 18$ %; potato - $25 \div 26$ % and veg-

etables - $14 \div 19$ %, which provoke a risk level within the range of $\sigma = 15 \div 26$ % (σ - a mean-square deviation). Current huge organizational and legal structures, such as agroholdings, focus their efforts on production of high-profit products of crop production, particularly grain, rape and sunflower and cause considerable harm to land resources. Cultivation of one-type crops happens along with a considerable fall of soil fertility, violation of the requirements to crop rotations, deterioration of the structure of cropping areas, inefficient use of natural hay-fields, pastures, etc., which result in appearance of pests and diseases of agricultural crops, causing ecological danger for agricultural production, i.e. ecological risk for the whole society. Thus, economic subjects should focus their activity on partial reduction of the impact of some threats within the determined segment of the market of agricultural products by means of organizational, commercial and technological measures.

On the products move from a producer to a consumer, at the market of agricultural products, there are threats and corresponding risks, which are closely connected with the segment of production, at the level of the product segment (Table 2).

Table 2. Principal threats and level of possible risks at the market of agricultural products. Segment of a products

Market segment	Kinds of threats		Risk level, %
Product	subjective	inconsistency of assortment to the conjuncture;	3 - 5
		reduction of quality;	10 - 12
		violation of storage conditions;	5 - 8
		heavy competition;	2 - 4
		lack of state grants;	4 - 5
		imperfection of traffic logistics	3 - 5

Source: Developed by authors.

Sociological investigations demonstrate that the integral indicator of reduction of the quality of meat and dairy products, which covers almost 10 simple relative indicators, causes a risk within $\sigma = 10 \div 12$ %. Disproportion between some branches of agricultural production developed between demand and supply. It forced growth of cereals production by 20 %, and the share of gross output in animal breeding fell by 12,4 points in the structure of total production of agricultural products. It resulted in increase of the price for the products of animal breeding. However, pricing policy of the state was not sufficiently planned and prices at the grain market were set main-

ly under the effect of business activity of intermediate structures, where actual productive expenditures were not concerned.

Level of traffic supply development substantially influences the level of risk to lose products of agriculture while transporting products from a field to a storage place, to a consumer and enterprises for the following processing. Lately, structural strength of traffic networks and a transport one is greatly exhausted. Low quality of traffic roads and out-of-date vehicles complicate and intensify the threat while shipping agricultural products. According to the results of sociological interviewing, under such conditions, losses of products by agricultural

producers, while transporting their products, take above 5 % of the production output that is intensified by economic risk.

In Ukraine, market of agricultural products is characterized by the insufficient level of its infrastructure development. It forces rural producers to store the produced products of crop production immediately at the farms. Many of them do not have special premises for storage, elevators, vegetable storehouses,

refrigerators, etc., and available premises cannot be used for efficient exploitation, that is do not meet technical conditions of the temperature mode and way of prepackaging of the products, causing the threats of losses. A particularly high risk occurs in case of storage of vegetables and potatoes in heaps. The experience confirms that, under such conditions, the level of their losses constitutes approximately 20 % (Table 3).

Table 3. Principal threats and level of possible risks at the market of agricultural products. A segment of sale

Market segment	Kinds of threats		Level of risk, %
Sale	subjective	mono priority of goods; absence, unavailability, inconsistency of the information and advertisement network; low level of marketing activity; irrational terms of sale; refusal of a buyer to make a purchase;	2 - 4 0,5 - 1 4 - 5 2 - 4 0,2 - 0,5
	objective	low paying capacity of population; legal collision; place of the operating object location; amount of imported products; underdeveloped market infrastructure	6 - 8 3 - 5 1 - 2 4 - 6 5 - 6

Source: Developed by authors.

At the market of agricultural products, it is possible to use a set of other means, which can secure less risky business running. However, some of them can reduce the impact of one risk, and others can minimize several risks. An important measure, focused on minimization of losses, is diversification of economic activity. The diversification can supply development of multi-branch directions. In case of price reduction, for instance, for the products of crop production, diversification can compensate income by means of the products of animal breeding.

Risks of producers are often caused by inconsistency, inopportunity and incomplete information about conditions of the domestic market of agricultural products. Sufficient delay of the information means that it cannot be used by the producers in their operating performance. Late information flows about conditions of supply and transformation of the conjuncture at the domestic and world markets do not influence de jure conditions of production and cause risks for agricultural producers in the process of sale and export.

Many producers set a goal to get profit of their performance, while acting laws of the country focus them on achieving of economic and social results. Using a system of forms, ways and means, the state gives support for agricultural producers by means of grants, donations,

direct investments, etc. Structure of the total support is altered according to the economic situation in the country. In the crisis period, number of the programs of productive character increases, and in the steady period, preference is given to non-productive programs. Lack of information, ignorance of laws or their peculiar interpretation by agricultural producers, as well as contradiction of personal interests and the state ones, cause risky losses, which can constitute approximately 5 % of the budgeted cost. There is probability of the risk of legal responsibility due to violation of the laws in force.

Market of agricultural products is characterized by price instability, which is difficult to be considered by consumers. Recent practice demonstrates a shocking uncontrolled growth of prices for buckwheat, sugar, some kinds of vegetables. The authors of the article consider that the price situation, which is uncontrolled, is not provoked by lack of resources, but has unnatural character. Probable reasons, causing the situation, include a secret deal of traders, panics of consumers because of variation of the reserves at the level of regions or impact of the world market tendencies. Thus, it violates the structure of buyers' expenditures. Numerous consumers face the threat of less saved cost, because of increase of the share of their expenditures for food (Table 4).

Table 4. Principal threats and level of possible risks at the market of agricultural products. A segment of consumption

Market segment	Kinds of threats		Risk level, %
Consumers	subjective	mismatch of the product quality and the standard; time and period of a purchase; “bad” behavior of a seller; discrepancy of assortment and wishes; shocking price variation; paying capacity of buyers; underdeveloped market infrastructure	8 - 10 4 - 5 3 - 5 8 - 10 25 - 30 8 - 10 4 - 5
	objective	seasonal character of production; monopolization of the market; competition of consumers; growth of demand in the situation of yield reduction	2 - 3 5 - 8 0,5 - 1 8 - 10

Source: Developed by authors.

Interconditionality between price and production risks is the peculiarity of agricultural production. Variations of production output are caused by sufficient variations of prices and volumes of sale and they force appearance of a commercial risk. Sale prices at the domestic market of agricultural products usually stay in the reverse connection to production output. It means that low yield results in increase of prices for a definite product and such effect provokes a consumer's risk. In case of decrease of the sale volume, producers experience the risk of under-profit and consumers suffer from higher expenditures. Vegetable growing is the most risky sub-branch in agricultural production. Sociological investigations demonstrate that the ratios of price variation per a unit of products are close to 25÷30 % under the ratio of variation of the reduction of sale volume - 14÷16 %. They force a level of risk for consumers by growth of prices up to 25÷30 %.

Presence and level of competition immediately influence consumers' demand. There are such possible single-vector strategies as change of assortment and amount of products supply. Conditions of a high level of perfect competition stimulate producers of a definite region to look for other places of the products sale with a higher level of demand or induce to a rigid competitive struggle at the market of agricultural products. Quality, as a complex of product properties, which should satisfy consumers' needs, includes quality of services, connected with delivery of the products to the market and servicing of consumers in the process of sale. Among the most important ones are availability of the purchase, service and guaranty maintenance, compli-

ance of the products with the approved standards, etc.

Study and examination of conditions at the market of agricultural products by some segments demonstrate the obvious fact that the greatest impact is done on the segment of production. Thus, efficiency of production of agricultural products has a tendency to reduction. It is undeniable that negatives of the profit of a production segment transfer onto other, particularly segments of a product, sale and consumer. It causes underuse of processing capacities, rise of the prices for ultimate products and reduction of purchasing capacity of population. Thus, in practice, a market of agricultural products does not achieve the required synergetic effect of total satisfaction of consumers' needs. The main principle of business subjects' economy, i.e. growth of profit, is not secured.

In any economic activity, risks, due to effects of objective natural and economic laws of a market mechanism and competition, are inseparable. Consequently, it is obviously that an argued appropriate assessment of threats and possible effects of the risk, as well as efficient management of them, can determine successful performance of business subjects. To achieve the goal, it is necessary to apply a perfect analytical complex approach to assessment of possible risks. It is particularly important to determine the reasons of their appearance and the field of origin.

To reduce the risks, it is required to develop and keep to the policy of the integrated approach to detection of possible risks and losses, and design a process of the risks control, basing on the approach. The principal methods can include risk aversion; localization of risk; diffusion of risk; diversification of risk; compensation of risk, etc.

3. Functions of risk.

Properties, algorithm and genesis of risk help to concern a complex of factors, which enable studying of the essence of that category in terms of its practicability with the focus on use of the method of functional approach, determining a set of its particular functions, such as regulation, innovation, protection, optimality, stabilization and social-economic function.

The function of risk regulation is manifested on the base of the constructive approach. Behavior of the subject can be provoked by activity, intention, attempt, and can be characterized as a search for a problem solution by means of improvisation, i.e. neglecting the actual situation of the threat environment, where a wish to achieve the set goal, at all hazards, is a priority. However, making a risky decision, an economic subject always has a chance of an intuitive forecast concerning direction and range of the risk impact (Figure 3).

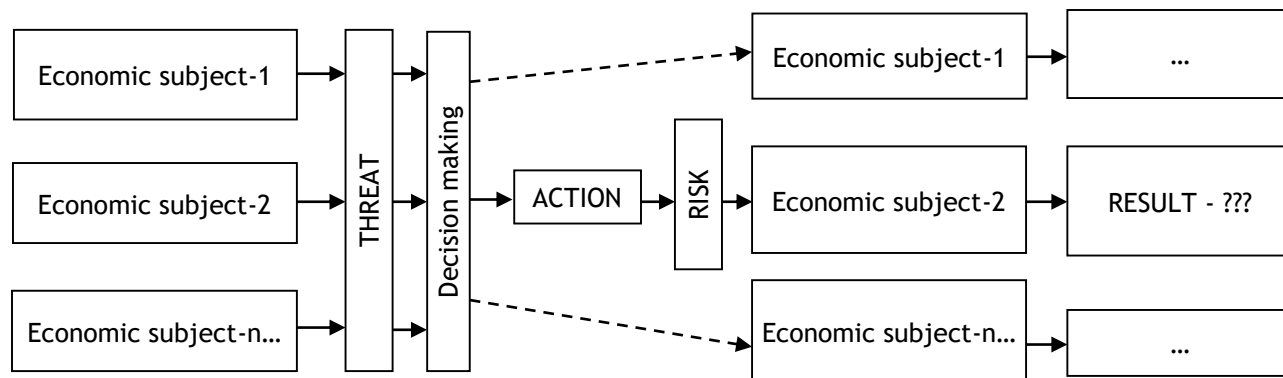

Figure 3. Manifestation of the regulating function of risk.

Source: Developed by authors.

On the way to the goal achievement, under conditions of uncertainty, economic subjects sometimes require solution of the problem of threats by non-traditional ways. Conditions of conservatism and psychological barriers force a

search for the inevitable choice of an alternative decision on the base of introduction of new methods and ways, which are manifestations of the innovative function of risk (Figure 4).

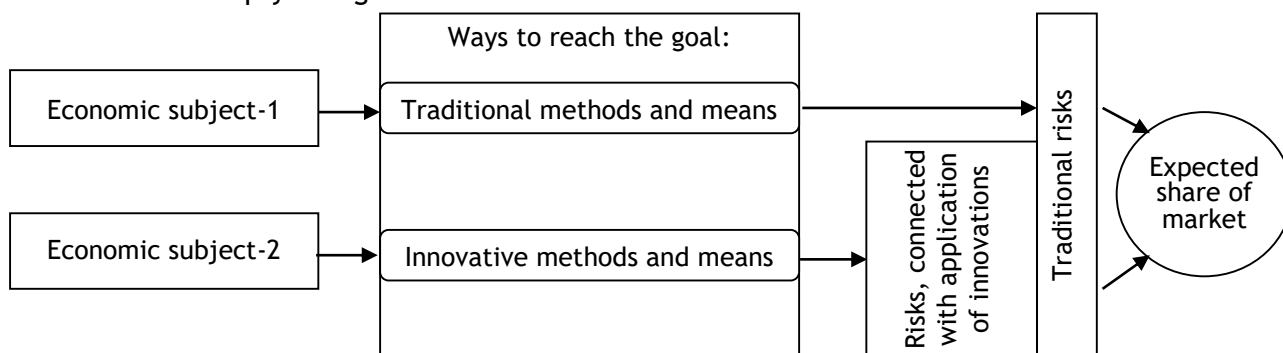

Figure 4. Manifestation of the innovative function of risk.

Source: Developed by authors.

The innovative function of risk is first connected with probable threats and expenditures, which economic subjects experience while mastering technological, organization and other innovations. However, neglecting manifestations of that function of risk, i.e. not introducing the function into effect, rates of the level of growth of labor productivity will stay behind the rates of its required growth and the corresponding profit for producers of agricultural products.

Comprehension and attempts to avoid organizational and legal threats of subjective character, to reduce its impact on the result, in other words, to minimize the threat, are particular for the people, which try to use means of protection from unexpected consequences of a made risky decision. Under such conditions, there is a necessity to approve legal regulatory acts, focused on minimization of the effects. They are particular features, which make a base for manifestation of the protective function of risk. That function is

mainly revealed by elimination of the threats, caused by the factors of external character, and prevents making an irrational decision. It

will satisfy interests of economic subjects (Figure 5).

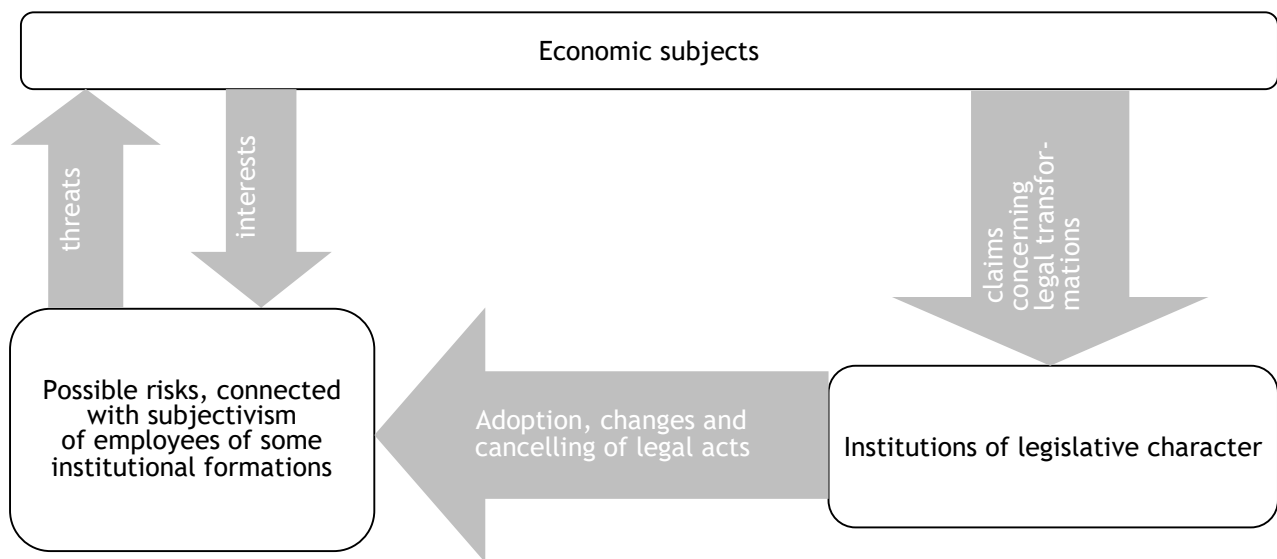

Figure 5. Manifestation of the protective function of risk.

Source: Developed by authors.

In a complicated risky situation, making a justified decision on the basis of the situation analysis, it is reasonable for the economic subjects to apply the protective function and make a choice of the best-possible variant among a range of possible ones. It is the manifestation of the function of an optimal risk.

That function, which is focused on optimization of the result, helps not only to make a

choice of one of the possible decisions, but also secures sustainable development of production processes and competitive capacity of an economic subject. It is the nature of the function of stabilization of economic subject performance as a result of interaction of the function of optimality and stabilization of the risk at the market of agricultural products (Figure 6).

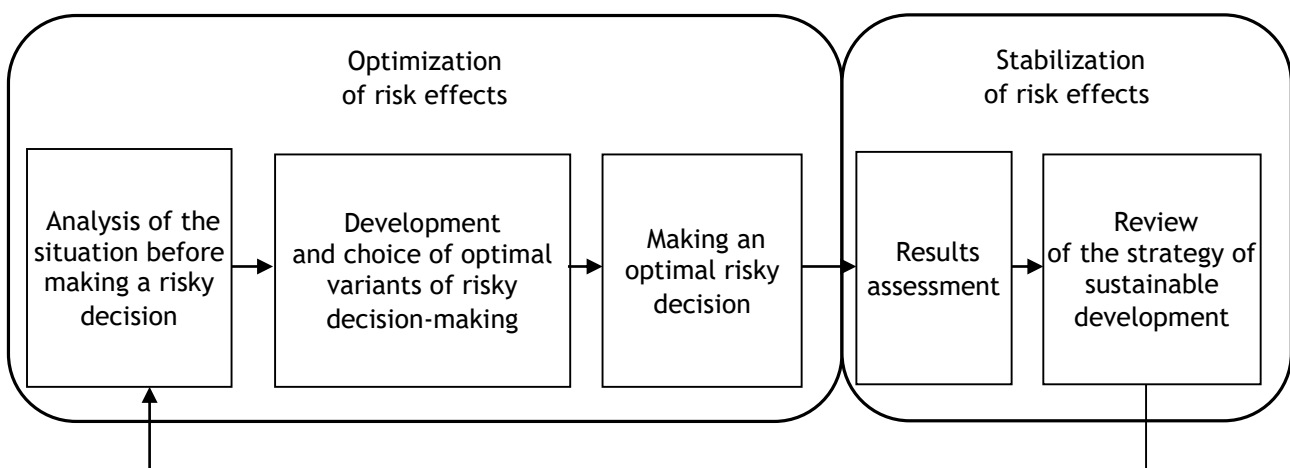

Figure 6. Algorithm of decision-making and assessment of the results of risk of the market activity.

Source: Developed by authors.

The achieved positive result, as a supplementary and exceeding the expected one, can serve as a benefit for a correct risky decision. At the level of a group of economic subjects, that result will distinguish efficient entrepreneurs at the market of agricultural products. In

economic sense, they suggest that the risk is justified. Social and economic function of risk is seen under such conditions. Under conditions of improper organized and inefficient social infrastructure, the function is normally focused and intended for its improvement (Figure 7).

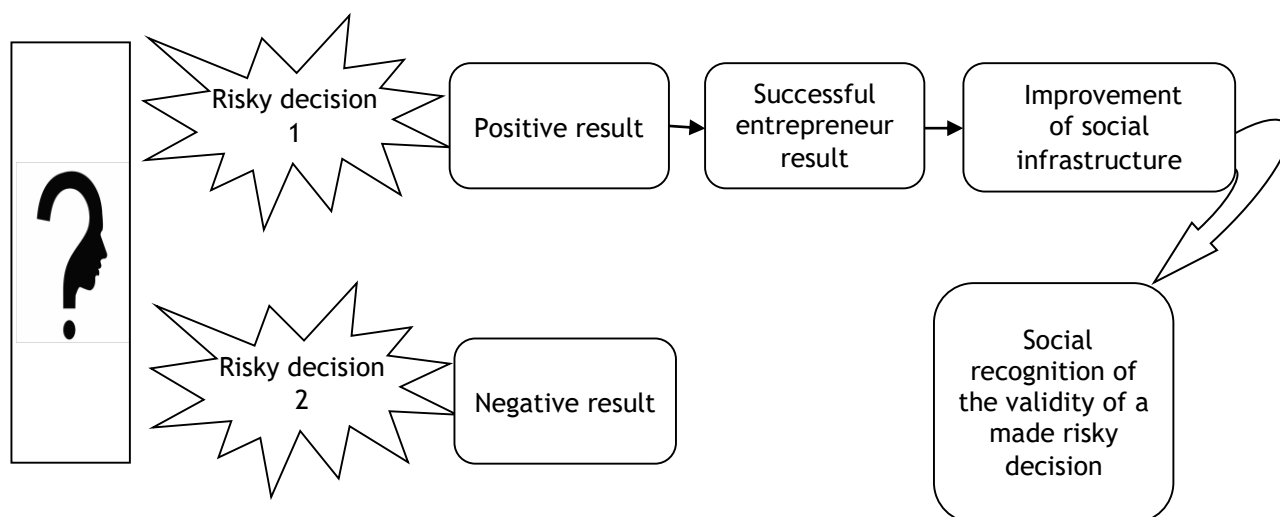

Figure 7. Manifestation of the social and economic functions of risk.

Source: Developed by authors.

Making analysis of business risk, regardless of the losses, which can be caused by the risk, one should concern its positive character. Risk, by its nature, secures obtaining of a positive synergetic effect in case of a successful result. Thus, economic subjects in their activity should not simply refuse the risk, but manage the choice of a correct argued decision, connected with the risk, on the basis of objective assessment of natural conditions, as well as informational and financial flows.

The state should stimulate the process to meet the interests of the total society in the direction of improvement of risk management, which has to include development and implementation of the argued recommendations and measures, focused on reduction of the primary risk level and its minimization. In practice, it is necessary to make forecast characteristics of possible losses, connected with unwished scenario. Economic subjects should perform the measures concerning reduction of the risk to a reasonable level. Successful risk management requires balance estimations with consideration of possible losses. It is necessary to forest possible situations, connected with development of unfavorable events, which can ruin partial goals and planed total scenario of efficient economic activity of enterprises at the market.

Conclusions. At the market of agricultural products risk is seen at the level of enterprises performance and it can be characterized as a business one. It is most often observed in the field of production, as a danger of a po-

tential possibility to lose resources or use them irrationally because of the negative effect of natural, productive, commercial and transport factors, as well as force majeure.

Risk of business activity is considered as an effect of a subject on the ground of a reasonable decision in the situation of uncertainty. In such situation, there is a possible threat not to reach the goal or lose the results. Risk is an inseparable attribute of market economy and performs as an effort of the subject to act in the direction of a higher result. It is the manifestation of its positive property.

Risks in any economic activity of enterprises, because of effects of objective natural and economic laws of a market mechanism and competition, are inevitable. Thus, it is probable that the argued appropriate assessment of threats and possible effects of the risk, as well as efficient management of the risks, can secure successful performance of economic subjects. It is recommended to use a perfect analytical complex approach to assessment of possible risks. It is particularly important to define the reasons of their appearance and field of origin.

Constructive and adequate behavior of the subject concerning risk management can stimulate reasonable decision-making, regardless of the fact, that interest, intensions and time focus can provoke activity of the subject and, to some extent, adventurism of the action, which can result in destabilization of the situation. It is the nature of risk.

Список бібліографічних посилань

1. Андрийчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз. Київ : КНЕУ, 2005. 292 с.
2. Бернстайн П. Против богов: Укрощение риска / пер. с англ. А. Марантиди. Москва : ОлимпБизнес, 2000. 400 с.
3. Іваницька С. Д. Використання бюджетних коштів на підтримку сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2003. № 6. С. 89-93.
4. Концепція державної програми створення сприятливих умов для стабілізації та розвитку тваринництва на 2005-2010 роки. *Офіційний вісник України*. 2004. № 32. С. 110-113.
5. Круи М., Галай Д., Марк Р. Основы риск менеджмента / пер. с англ. ; науч. ред. В. Б. Минасян. Москва : Юртай, 2011. 390 с.
6. Лупенко Ю. О., Шолойко А. С. Перспективні способи фінансування катастрофічних сільськогосподарських ризиків. *Економіка АПК*. 2019. № 10. С. 44-50.
7. Михайленко О. М. Регіональні особливості динаміки роздрібного товарообігу України в період ринкових перетворень. *Вісник Львівської комерційної академії. Сер.: Економіка*. Львів : Вид-во ЛКА, 2005. Вип. 19. С. 287-295.
8. Мороз О. В., Логоша Р. В., Підвальна О. Г. Нормативно-правова регламентація процесу формування ринкових механізмів в аграрній економіці. *Економіка АПК*. 2019. № 5. С. 27 - 39.
9. Саблук П. Т., Месель-Веселяк В. Я. Ціновий фактор у розвитку сільськогосподарського виробництва. *Економіка АПК*. 2011. № 9. С. 3-9.
10. Словарь современных экономических и правовых терминов / [Шимов В. Н., Тур А. Н., Стах Н. В., Каменков В. С., Мальченко С. Н.]. Минск : Технология, 1999. 800 с.
11. Стаханов В. Н. Экономика инфраструктуры общественного производства. Ростов на Дону : РИСХМ, 1989. 315 с.
12. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ ІАЕ, 2012. 182 с.
13. Червен І.І., Крючков С.В. Формування інноваційного розвитку економіки. *Молодий вчений*. 2018. № 1 (53). С. 1006-1009.
14. Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Економіка АПК*. 2019. № 6. С. 73 - 82.
15. Экономическая Энциклопедия. Политическая экономия / гл. ред. А. М. Румянцев. Москва : Сов. энциклопедия, 1979. 625 с.

References

1. Andriichuk, V.H. (2005). *Efektivnist diialnosti ah-rarnykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, analiz* [The efficiency of agricultural enterprises: theory, methodology, analysis]. Kyiv: KNEU [In Ukrainian].
2. Bernstajn, P. (2000). *Protiv bogov: Ukroshhenie riska* [Against the Gods: The Remarkable Story of Risk]. (A. Marantidi, Trans). Moskva: OlimpBiznes [In Russian].
3. Ivanytska, S.D. (2003). *Vykorystannia biudzhetykh ko-shtiv na pidtrymku silskohospodarskoho vyrobnytstva* [Using budget funds to support agricultural production]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 89- 93 [In Ukrainian].
4. Kontseptsiiia derzhavnoi prohramy stvorennia spriyat-lyvykh umov dla stabilizatsii ta rozvytku tvarynnystva na 2005-2010 roky [Concept of the state program concerning creation of favorable conditions to stabilize and develop animal breeding in 2005-2010]. (2004). *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy*, 32, pp. 110-113 [In Ukrainian].
5. Krui, M., Galaj, D., Mark, R. (2011). *Osnovy risk menedzhmenta* [The Essentials of Risk Management]. (V.B. Minasjan, Trans). Moskva: Jurtaj [In Russian].
6. Lupenko, Yu.O., Sholoiko, A.S. (2019). *Perspektyvni sposoby finansuvannia katastrofichnykh silskohospodarskykh ryzykiv* [Prospective ways for financing catastrophic agricultural risks]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 44-50 [In Ukrainian].
7. Mykhailenko, O.M. (2005). *Rehionalni osoblyvosti dy-namiky rozdrubnogo tovaroobihu Ukrainy v period rynkovykh peretvoren* [Regional peculiarities of the dynamics of retailing in Ukraine in the period of market transformations]. *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. Ser.: Ekonomika*. Lviv : Vyd-vo LKA, vol. 19, pp. 287-295 c
8. Moroz, O.V., Lohosha, R.V., Pidvalna, O.H. (2019). *Normatyvno-pravova rehlementatsiia protsesu formuvannia rynkovykh mekhanizmiv v ah-rarnii ekonomitsi* [Normative-legal regulation of the process of formation of market mechanisms in agrarian economy]. *Ekonomika APK*, 5, pp. 27-39 [In Ukrainian].
9. Sabluk, P.T., Mesel-Veseliak, V.Ya. (2011). *Tsinovyi faktor u rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva* [Price factor in the development of agricultural production]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 3-9 [In Ukrainian].
10. Shimov, V.N., Tur, A.N., Stah, N.V., Kamenkov, V.S., Mal'chenko, S.N. (1999). *Slovar' sovremennykh jekonomicheskikh i pravovykh terminov* [Dictionary of modern economic and juridical terms]. Minsk : Tehnologija [In Russian].
11. Stahanov, V.N. (1989). *Jekonomika infrastruktury ob-shhestvennogo proizvodstva* [Economics of the infrastructure of public production]. Rostov na Donu: RISHM [In Russian].
12. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., et al. (2012). *Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku* [Strategic directions of agricultural development of Ukraine for the period up to 2020]. Kyiv: NNTs IAE [In Ukrainian].
13. Cherven I.I., Kriuchkov S.V. 2018. *Formuvannia innovatsiinoho rozvytku ekonomiky* [Formation of innovative economic development]. *Molodyi vchenyi*, 1 (53), pp. 1006-1009 [In Ukrainian].
14. Shpykuliak, O.H., Malik, M.Y. (2019). *Instytutsionalnyi analiz rozvytku pidpriemnytstva v ah-rarnomu sektori ekonomiky: metodychnyi aspekt* [Institutional analysis of entrepreneurship development in the agrarian sector of economy: methodical aspect]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 73-82 [In Ukrainian].
15. Rumjancev, A.M. (1979). *Jekonomicheskaja Jenciklope-dija. Politicheskaja jekonomija* [Economic Encyclopedia. Political economy]. Moskva: Sov. Jenciklopedija [In Russian].

Павленчик Н.Ф., Горбонос Ф.В., Павленчик А.О., Скриньковський Р.М. Парадигма функціонального підходу до проявів ризику в діяльності аграрних підприємств в умовах ринку

Мета статті - розглянути природу та особливості виникнення ризиків в окремих сегментах ринку сільськогосподарської продукції та обґрунтувати їх функції, які можуть проявлятися в процесі діяльності аграрних підприємств у ринковому середовищі.

Методика дослідження. На основі емпіричного методу, шляхом анкетування та опитування, визначено основні загрози та рівень можливих ризиків на ринку сільськогосподарської продукції за його сегментами. На засадах методу функціонального підходу, з використанням елементів графічно-просторового опису, встановлено сукупність функцій ризику, який присутній на усіх етапах діяльності підприємства в ринкових умовах та досліджено їх за сегментами.

Результати дослідження. Обґрунтовано природу походження ризиків діяльності аграрних підприємств в умовах ринку. Визначено необхідність використання аналітичного комплексного підходу до оцінювання можливих ризиків та встановлення причини їх виникнення і сферу походження. Намічено заходи держави у напрямі вдосконалення управління ризиками, зменшення їх початкового рівня та зведення до мінімального, з метою створення сприятливих умов для діяльності аграрних підприємств у ринковому середовищі.

Елементи наукової новизни. Представлено авторський методичний підхід до розуміння сутності «ризик», згідно з яким він трактується як дія суб'єкта на основі усвідомленого прийняття рішення в ситуації невизначеності. Сформовано алгоритм ризику в ринковому механізмі, у контексті можливих загроз. Ключовим в алгоритмі визначено прагнення суб'єкта ринку до задоволення власного інтересу, який у свою чергу слугує рушійною силою соціально-економічного розвитку суспільства.

Практична значущість. Ризики в будь-якій економічній діяльності підприємств внаслідок дії об'єктивних природних та економічних законів ринкового механізму й конкуренції неминучі. Звідси існує вірогідність, що саме обґрунтована якісна оцінка загроз і можливих наслідків ризику, а також ефективне управління ними можуть визначати успішну діяльність господарюючих суб'єктів. Особливо важливо встановити причини їх виникнення і сферу походження. Конструктивна і ґрунтовна поведінка суб'єкта щодо управління ризиком може стимулювати прийняття виправданого рішення, незважаючи на те, що інтерес, наміри і націленість у часі провокують у суб'єкта активність і певною мірою авантюризм дії, що може призвести до дестабілізації ситуації. У цьому й проявляється сутність підґрунтя ризику. Табл.: 4. Рис.: 7. Бібліогр.: 15.

Ключові слова: загроза; ризик; підприємство; ринок; функції ризику; управління ризиком.

Павленчик Наталія Федорівна - доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та менеджменту, Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського (79000, м. Львів, вул. Костюшко, 11)
E-mail: pavlinova75@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6164-5644>

Горбонос Федір Володимирович - доктор економічних наук, професор, ректор Львівського університету бізнесу та права (79021, м. Львів, вул. Кульпарківська, 99)

E-mail: horbonos.f@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6563-9847>

Павленчик Анатолій Олександрович - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки та менеджменту, Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського (79000, м. Львів, вул. Костюшко, 11)

E-mail: pavlinov74@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2205-1883>

Скриньковський Руслан Миколайович - кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри економіки підприємств та інформаційних технологій, Львівський університет бізнесу та права (79021, м. Львів, вул. Кульпарківська, 99)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2180-8055>

Павленчик Н.Ф., Горбонос Ф.В., Павленчик А.А., Скриньковский Р.Н. Парадигма функционального подхода к проявлениям риска в деятельности аграрных предприятий в условиях рынка

Цель статьи - рассмотреть природу и особенности возникновения рисков в отдельных сегментах рынка сельскохозяйственной продукции и обосновать их функции, которые могут проявляться в процессе деятельности аграрных предприятий в рыночной среде.

Методика исследования. На основе эмпирического метода, путем анкетирования и опроса, определены основные угрозы и уровень возможных рисков на рынке сельскохозяйственной продукции по его сегментам. На основе метода функционального подхода, с использованием элементов графически-пространственного описания, установлена совокупность функций риска, который присутствует на всех этапах деятельности предприятия в рыночных условиях и исследовано их по сегментам.

Результаты исследования. Обоснована природа происхождения рисков деятельности аграрных предприятий в условиях рынка. Определена необходимость использования аналитического комплексного подхода к оцениванию возможных рисков и установления причины их возникновения и сферу происхождения. Намечены меры государства в направлении совершенствования управления рисками, уменьшения их начального уровня и сведения к минимальному, с целью создания благоприятных условий для деятельности аграрных предприятий в рыночной среде.

Элементы научной новизны. Представлен авторский методический подход к пониманию сущности «риска», согласно которому он трактуется как действие субъекта на основе осознанного принятия решения в ситуации неопределенности. Сформирован алгоритм риска в рыночном механизме, в контексте возможных угроз. Ключевым в алгоритме определено стремление субъекта рынка к удовлетворению собственного интереса, который в свою очередь служит движущей силой социально-экономического развития общества.

Практическая значимость. Риски в любой экономической деятельности предприятий в результате действия объективных природных и экономических законов рыночного механизма и конкуренции неизбежны. Отсюда существует вероятность, что именно обоснованная качественная оценка угроз и возможных последствий риска, а также эффективное управление ими могут определять успешную деятельность хозяйствующих субъектов. Особенно важно установить причины их возникновения и сферу происхождения. Конструктивное и обоснованное поведение субъекта по управлению риском может стимулировать принятие оправданного решения, несмотря на то, что интерес, намерения и нацеленность во времени провоцируют у субъекта активность и в определенной степени авантюризм действия, что может привести к дестабилизации ситуации. В этом и проявляется сущность основы риска. Табл.: 4. Илл.: 7. Библиогр.: 15.

Ключевые слова: угроза; риск; предприятие; рынок; функции риска; управление риском.

Павленчик Наталия Фёдоровна - доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономики и менеджмента, Львовский государственный университет физической культуры им. Ивана Боберского (79000, г. Львов, ул. Костюшко, 11)

E-mail: pavlinova75@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6164-5644>

Горбонос Фёдор Владимирович - доктор экономических наук, профессор, ректор Львовского университета бизнеса и права (79021, г. Львов, ул. Кульпарковская, 99)

E-mail: horbonos.f@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6563-9847>

Павленчик Анатолий Александрович - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и менеджмента, Львовский государственный университет физической культуры им. Ивана Боберского (79000, г. Львов, ул. Костюшко, 11)

E-mail: pavlinov74@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2205-1883>

Скрынковский Руслан Николаевич - кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (79021, г. Львов, ул. Кульпарковская, 99)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2180-8055>

The article has been received 05.06.2020

Revision: 15.06.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Pavlenchuk N. F., Horbonos F. V., Pavlenchuk A. O., Skrynkovskyy R. M. Paradigm of the functional approach to manifestations of risk in performance of enterprises under market conditions. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 98 — 113. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006098>

Pavlenchuk, N.F., Horbonos, F.V., Pavlenchuk, A.O. & Skrynkovskyy, R.M. (2020). Paradigm of the functional approach to manifestations of risk in performance of enterprises under market conditions. *Ekonomika APK*, 6, pp. 98 — 113 [In English] <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006098>

*

УДК 330.34:303

JEL Classification: E24; E25; Q01

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006113>

С.В. КИРИЗЮК, кандидат економічних наук

Методичні підходи та прикладні оцінки інклюзивного сільського розвитку*

Мета статті - обґрунтувати теоретико-методологічні положення інклюзивного сільського розвитку й розробити методичні рекомендації для оцінювання відповідності соціальних, економічних і політичних змін у сільському просторі основам інклюзивного розвитку.

Методика дослідження. За методологічну базу при розробленні досліджуваної проблеми слугували положення концепцій інклюзивного зростання та розвитку, а також сільського розвитку. При цьому використано методи: аналізу та синтезу (для дослідження сутності та основних положень інклюзивного сільського розвитку), порівняльного аналізу (для аналізу методів розробки інтегральних індексів та визначення їх переваг і недоліків); статистичні (для розрахунків інтегрального індексу інклюзивного сільського розвитку).

Результати дослідження. Удосконалено теоретико-методологічні основи інклюзивного сільського розвитку й розроблено методичні підходи до його оцінки. Запропонований методичний підхід ґрунтується на вимірюванні інклюзивного сільського розвитку у двох площинах: секторальному вимірі, який включає політичну, соціальну й економічну складові інклюзії; компонентний вимір, що оцінює інклюзію на рівні доступу, якості та розподілу благ і послуг. Проаналізовано існуючі методичні підходи щодо розробки інтегральних індексів, що можуть бути використані для цілей вимірювання інклюзивного сільського розвитку. Враховуючи переваги й недоліки доступних методів, а також можливості їх застосування для цілей дослідження, обґрунтовано доцільність використання методу зважених сум для інтегрального оцінювання інклюзивного сільського розвитку. Як метод нормування індикаторів використано нормативний підхід.

Встановлено, що відставання за рівнем інклюзивності розвитку в сільській місцевості становить -0,073, або -11,7% від національних показників. При цьому варіація відхилень між складовими секторальної інклюзії вища, ніж між елементами компонентної інклюзії. У секторальному вимірі найбільше відхилення індексів порівняно з національними показниками спостерігається за соціальною інклюзією (-0,122, або -16,3%), найменше - за політичною (-0,04, або -6,8%). Варіація відхи-

* Публікацію підготовлено в рамках виконання

НДР «Інклюзивний сільський розвиток» (№ державної реєстрації 0117U005465).

© С.В. Киризюк, 2020

Горбонос Фёдор Владимирович - доктор экономических наук, профессор, ректор Львовского университета бизнеса и права (79021, г. Львов, ул. Кульпарковская, 99)

E-mail: horbonos.f@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-6563-9847>

Павленчик Анатолий Александрович - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики и менеджмента, Львовский государственный университет физической культуры им. Ивана Боберского (79000, г. Львов, ул. Костюшко, 11)

E-mail: pavlinov74@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2205-1883>

Скрынковский Руслан Николаевич - кандидат экономических наук, доцент, профессор кафедры экономики предприятий и информационных технологий, Львовский университет бизнеса и права (79021, г. Львов, ул. Кульпарковская, 99)

E-mail: uan_lviv@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2180-8055>

The article has been received 05.06.2020

Revision: 15.06.2020

Бібліографічний опис для цитування:

Pavlenchuk N. F., Horbonos F. V., Pavlenchuk A. O., Skrynkovskyy R. M. Paradigm of the functional approach to manifestations of risk in performance of enterprises under market conditions. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 98 — 113. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006098>

Pavlenchuk, N.F., Horbonos, F.V., Pavlenchuk, A.O. & Skrynkovskyy, R.M. (2020). Paradigm of the functional approach to manifestations of risk in performance of enterprises under market conditions. *Ekonomika APK*, 6, pp. 98 — 113 [In English] <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006098>

*

УДК 330.34:303

JEL Classification: E24; E25; Q01

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006113>

С.В. КИРИЗЮК, кандидат економічних наук

Методичні підходи та прикладні оцінки інклюзивного сільського розвитку*

Мета статті - обґрунтувати теоретико-методологічні положення інклюзивного сільського розвитку й розробити методичні рекомендації для оцінювання відповідності соціальних, економічних і політичних змін у сільському просторі основам інклюзивного розвитку.

Методика дослідження. За методологічну базу при розробленні досліджуваної проблеми слугували положення концепцій інклюзивного зростання та розвитку, а також сільського розвитку. При цьому використано методи: аналізу та синтезу (для дослідження сутності та основних положень інклюзивного сільського розвитку), порівняльного аналізу (для аналізу методів розробки інтегральних індексів та визначення їх переваг і недоліків); статистичні (для розрахунків інтегрального індексу інклюзивного сільського розвитку).

Результати дослідження. Удосконалено теоретико-методологічні основи інклюзивного сільського розвитку й розроблено методичні підходи до його оцінки. Запропонований методичний підхід ґрунтується на вимірюванні інклюзивного сільського розвитку у двох площинах: секторальному вимірі, який включає політичну, соціальну й економічну складові інклюзії; компонентний вимір, що оцінює інклюзію на рівні доступу, якості та розподілу благ і послуг. Проаналізовано існуючі методичні підходи щодо розробки інтегральних індексів, що можуть бути використані для цілей вимірювання інклюзивного сільського розвитку. Враховуючи переваги й недоліки доступних методів, а також можливості їх застосування для цілей дослідження, обґрунтовано доцільність використання методу зважених сум для інтегрального оцінювання інклюзивного сільського розвитку. Як метод нормування індикаторів використано нормативний підхід.

Встановлено, що відставання за рівнем інклюзивності розвитку в сільській місцевості становить -0,073, або -11,7% від національних показників. При цьому варіація відхилень між складовими секторальної інклюзії вища, ніж між елементами компонентної інклюзії. У секторальному вимірі найбільше відхилення індексів порівняно з національними показниками спостерігається за соціальною інклюзією (-0,122, або -16,3%), найменше - за політичною (-0,04, або -6,8%). Варіація відхи-

* Публікацію підготовлено в рамках виконання

НДР «Інклюзивний сільський розвиток» (№ державної реєстрації 0117U005465).

© С.В. Киризюк, 2020

лень від національних показників за видами нерівності загального доступу, якості та розподілу благ і послуг - за компонентною інклюзією, має менший діапазон: -9,2...-13,2%.

Елементи наукової новизни. Удосконалено теоретичні положення інклюзивного сільського розвитку й запропоновано методичний підхід для його оцінки на основі застосування двовимірної матриці індикаторів, яка включає три секторальні виміри (політичну, соціальну та економічну) і три компонентні виміри інклюзивності (за доступністю, якістю й розподілом суспільних благ і послуг).

Практична значущість. Розроблений методичний підхід може бути використаний для моніторингу виконання програмних документів у сфері сталого розвитку, впровадження політики сільського та інклюзивного розвитку. Гнучкість методичного підходу щодо використання різних наборів індикаторів дозволяє використовувати його і на рівні ОТГ, що планується обґрунтувати й апробувати в наступних публікаціях. Табл.: 3. Рис.: 1. Бібліогр.:13.

Ключові слова: інклюзія; сільський розвиток; методика; інтегральний індекс; оцінка.

Киричук Сергій Вікторович - кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу економіки і політики аграрних перетворень, Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: kyryzyuk.ief@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7955-1272>

Постановка проблеми. Кризові процеси різної природи (кліматичні, економічні, політичні, військові тощо) все гостріше й частіше охоплюють різні країни, регіони та глобальний простір у цілому. На цьому фоні зростає соціальне невдоволення сформованим економічним порядком і розривом у доступі та якості суспільних послуг та розподілу багатства між багатими і бідними країнами, різними прошарками населення. Стало зрозуміло, що в результаті слідування концепції економічного зростання створена вартість розподіляється нерівно - на користь багатших країн і груп людей. Навіть поступовий перехід на засади сталого розвитку не виправдав сподівань щодо досягнення збалансованого (економічних, соціальних і екологічних цілей) розвитку соціуму, що дає підстави для радикальних тверджень окремих вчених стосовно «міфологічності» зазначеної концепції або «ексклюзиву золотого мільярда» [7, с. 187]. У середині 2000-х років у наукових колах почали активно вестися пошуки нових - гуманніших концепцій, направлених на широкое задоволення інтересів усіх членів соціуму. У цю роботу включилися провідні міжнародні інституції (МВФ, Світовий банк, ОЕСР), забезпечивши фінансову підтримку наукових досліджень. У результаті десятиліття активних наукових розробок було запропоновано так звану концепцію інклюзивного зростання, яка пізніше була розвинена в концепцію інклюзивного розвитку. Ці концепції розроблялися як комплексне рішення щодо трактування траєкторії й методів соціо-економічного розвитку та інструментарію (методичних підходів стосовно вимірювання) для моніторингу досягнутого прогресу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні положення концепцій інклюзивного зростання та розвитку розроблялися переважно зарубіжними вченими, такими

як: Д. Аджемоглу, Д. Робінсон, С.Дж. Саломун, П. Дюран, Дж. Гупта, С. Класен, Т. Мак-Кінлі, Р. Ранієрі, Р.А. Рамос, Г. Раяуніар, Р. Канбур, Ф. Бургіньон, М. Равалліон, Д. Доллар. У вітчизняному науковому просторі інтерес до згаданої проблематики також зростає. Зокрема, інтерпретацію і розвиток цих концепцій пропонують А.В. Кожина, І.Г. Манцуров, О.Д. Прогнімак, К.В. Сапун та ін. [4-8]. Значна частина праць вітчизняних вчених присвячена також узагальненню міжнародно визнаних методик оцінювання інклюзивності процесів зростання та розвитку [1, 3, 6-8]. Серед них наявні спроби адаптації й розробки методичних підходів для вимірювання інклюзивності на національному і локальному рівнях [2]. Аргументуючи специфікою сільського простору та особливою вразливістю сільського населення у доступі як до економічних так і до соціальних благ, О.М. Бородіна та І.В. Прокопа розвивають ідеї інклюзивного сільського розвитку [1]. Проте досі залишається не вирішеним завдання щодо врахування зазначеної специфіки для вимірювання інклюзивності розвитку на селі.

Мета статті - обґрунтувати теоретико-методологічні положення інклюзивного сільського розвитку й розробити методичні рекомендації для оцінювання відповідності соціальних, економічних і політичних змін у сільському просторі основам інклюзивного розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Виникнення концепцій інклюзивного зростання і розвитку виступає логічним доповненням концепцій економічного зростання та сталого розвитку. Хоча згадувані теорії містять інклюзивні положення (зокрема, концепція економічного зростання передбачає прискорені темпи економічного розвитку в менш розвинених країнах; концепція

сталого розвитку - право на екобезпечне середовище для всіх країн та людей тощо), проте їх впровадження не дозволило досягти очікуваних результатів, а в окремих випадках призвело до погіршення стану соціо-економічних систем. У ринковій боротьбі за економічні й екологічні блага завжди буде сторона, що програє сильнішому учаснику: на світовій арені це, як правило, країни з сировинною орієнтацією експорту (часто країни з аграрною спеціалізацією); на рівні країни, у більшості випадків, менш розвинені регіони й місцевості, зокрема сільська. Така екстрактивна специфіка використання ресурсів сільських соціо-економічних систем зумовила необхідність захисту інтересів сільських жителів і сільських територій у концепції інклюзивного сільського розвитку.

У широкому розумінні інклюзивний сільський розвиток трактується як поліпшення якості життя всіх членів сільського соціуму. При цьому інклюзія сільських жителів у процеси розвитку досягається за умови надання їм можливостей та рівного розподілу вигід від економічної діяльності (економічний вимір), забезпечення соціальної безпеки (соціальний вимір) та громадської активності (політичний вимір). Економічний вимір інклюзивного сільського розвитку передбачає забезпечення бідним і вразливим сільським жителям умов для підвищення їхніх здібностей та широких можливостей участі й отримання вищих від середнього рівня вигід від економічного зростання, в результаті чого досягається економічна інклюзія. Остання може досягатися як у активний спосіб, коли людина отримує широкі можливості й вигоди від ефективної економічної діяльності, так і у пасивний - завдяки забезпеченню вигід від провадження політики перерозподілу економічних благ [7, с. 188]. Проте політика перерозподілу доходів може демотивувати частину населення від активнішої участі у процесах політичних, соціальних чи економічних змін, що суперечить положенням концепції інклюзивного розвитку. Тому важливо направляти кошти не на подолання симптомів - виживання в умовах бідності, а на боротьбу з причинами ексклюзії. Соціальний вимір інклюзивного сільського розвитку описує можливості й гарантії доступу до якісних суспільних і соціальних послуг для усіх без винятку членів сільського соціуму, передусім вразливих, соціально незахищених та інших категорій населення. Відсутність соціально від-

торгнених осіб забезпечує високий рівень соціальної інклюзії. Концепція інклюзивного сільського розвитку передбачає активну позицію членів соціуму у відстоюванні власних інтересів шляхом участі у суспільному житті сільської громади, впливу на інституційне й політичне середовище (як прямо, так і через представництво), завдяки чому досягається політична інклюзія. Зазначені види інклюзії можна охарактеризувати як «секторальну інклюзію».

Крім секторальних вимірів інклюзії можна розглядати її за видами нерівності, що проявляється крізь призму взаємодоповнюючих рівнів інклюзивності. Перший з них описує наявність рівного доступу до благ і послуг для всіх членів соціуму, так би мовити, базовий рівень інклюзії. Перехід на вищий рівень інклюзії вимагає забезпечення високої якості доступних благ і послуг. Й останній рівень має гарантувати всім членам соціуму справедливий розподіл вигід від доступу до якісних послуг. У практичній площині зазначені рівні можна представити наступним чином: доступ до благ і послуг - через наявність медичного обслуговування, доступного для всіх жителів сільської місцевості; якість послуг можна оцінити через можливість отримання медичних послуг потрібного профілю; розподіл вигід від доступу до медичних послуг можна охарактеризувати за допомогою рівня тривалості життя населення. Забезпечення доступу до якісних благ і послуг для всіх членів соціуму й розподілу вигід (результатів) через отримані можливості гарантує інклюзивний тип розвитку суспільства в цілому та сільського соціуму зокрема.

Концепція інклюзивності розвитку унеможливорює критичне значення або провал за одним із вимірів і компенсацію його за рахунок інших. Це означає, що якщо за одним із вимірів спостерігається критичний рівень (нульове значення або інший встановлений критичний рівень), то це автоматично свідчить про екстрактивний стан у соціо-економічній системі. Наближення системи до інклюзивного стану вимагає максимізації інклюзії в усіх утворених 9-ти площинах: доступ до політичних благ - якість політичних благ - розподіл політичних благ, максимізація значень індексів за кожною з яких дозволяє забезпечити політичну інклюзію. Аналогічним чином формується економічна й соціальна інклюзія.

З іншого боку, щодо удосконалення політики та опрацювання специфічних інструментів для поліпшення соціоекономічного розвитку доцільно розглядати «підсумковий» або загальний стан доступу, якості та розподілу благ і послуг у досліджуваній системі, тобто йдеться про так звану компонентну інклюзію. З теоретичного погляду універсальність механізмів та інструментів поліпшення доступу, якості чи розподілу благ у різних сферах людської життєдіяльності

(економічної, соціальної, політичної) може мати сенс, проте це вимагає перевірки їх на здатність до практичного впровадження та ефективного впливу для подолання екстрактивного стану системи й наближення її до інклюзивного розвитку.

Зведені показники секторальної і компонентної інклюзії дозволяють оцінити інтегральний показник інклюзивного сільського розвитку (рис.).

		Види нерівності				
		Доступ до благ	Якість благ	Розподіл благ		
Сектораль- ний вимір	Політичний	Індикатори	Індикатори	Індикатори	Політична інклюзія	Сектора- льна інклюзія
	Соціальний	Індикатори	Індикатори	Індикатори	Соціальна інклюзія	
	Економічний	Індикатори	Індикатори	Індикатори	Економічна інклюзія	
				Загальний доступ до благ	Загальна якість послуг	
Компонентна інклюзія						

Концептуальна рамка вимірювання інклюзивності сільського розвитку

Джерело: Розроблено автором.

Із погляду методології для цілей інтегрального оцінювання різних явищ та процесів найчастіше використовують так звану адитивну функцію корисності (лінійна згортка) шляхом утворення суми окремих індикаторів, помножених на свої вагові коефіцієнти, тобто «метод зважених сум»:

$$I_t = \sum_{i=1}^n a_i z_{i,t}, \quad a_i > 0 \text{ та } \sum_{i=1}^n a_i = 1. \quad (1)$$

Оскільки індикатори, що використовуються, можуть мати різні одиниці й шкали вимірювання, застосовують відповідні процедури нормування. Найчастіше вдаються до використання методу нормування на основі розмаху варіації. При цьому варто враховувати, що індикатори можуть мати різне спрямування: індикатори-стимулятори (S) - збільшення значень яких бажане; індикатори-дестимулятори (D) - бажане їхнє менше значення. Таким чином, процедура нормування на основі розмаху варіації здійснюється наступним чином:

$$S: z_i = \frac{x_i - x_{\min}}{x_{\max} - x_{\min}}; \quad D: z_i = \frac{x_{\max} - x_i}{x_{\max} - x_{\min}}. \quad (2)$$

Метод зважених сум і нормування на основі розмаху варіації використовується, зокрема, для визначення індексу інклюзивного розвитку Всесвітнім Економічним Форумом (ВЕФ).

Проте такий методичний підхід має ряд недоліків, а саме можливість:

- компенсації рівня інтегрального показника за одними індикаторами за рахунок інших;
- значущості інтегрального показника при нульовому значенні одного або декількох індикаторів [9].

Враховуючи зазначені недоліки й нелінійність економічних процесів також поряд із методом зважених сум застосовують інший метод розрахунку інтегрального індексу на основі використання мультиплікативної форми індексу:

$$I_t = \prod_{i=1}^n z_{i,t}^{a_i}; \quad a_i > 0 \text{ та } \sum_{i=1}^n a_i = 1. \quad (3)$$

У такому випадку для нормування індикаторів найчастіше застосовують метод нормування індикаторів за деяким нормативним значенням залежно від типу індикаторів (стимулятори - дестимулятори):

$$S: z_i = \frac{x_i}{k_{\text{norm}}}, \quad k_{\text{norm}} \geq x_{\max}; \quad (4)$$

$$D: z_i = \frac{k_{\text{norm}}}{x_i}, \quad k_{\text{norm}} \leq x_{\min}. \quad (5)$$

Проте і цей метод нормування не позбавлений деяких недоліків (низький динаміч-

ний діапазон), оскільки відбувається певне «придушення» динаміки нормованого показника, проте все-таки відображається динаміка вихідного індикатора.

Для досягнення поставлених цілей було використано метод зважених сум (1), оскільки за іншого описуваного методу (3) одержано результати з досить вузьким розмахом значень, що ускладнює аналіз відмінностей між досліджуваними об'єктами. Оскільки всі індикатори, що використовуються для вимірювання інтегрального індексу, мають невід'ємне значення, тим самим позбуваємося одного з недоліків методу зважених сум, описаного вище. Для нормування індикаторів застосовано метод, описаний у формулах (4) і (5), а як нормативні використано значення, визначені цільовими програмними документами, зокрема [10-11], або вибрані з даних країн ЄС.

Окремим проблемним аспектом з методологічного погляду виступає обґрунтування вагових коефіцієнтів. Здебільшого для цих цілей використовується експертний метод оцінок. Безперечно, такий метод не позбавлений недоліків і для вищої точності ре-

зультатів вимагає якісного підбору експертів, а також великої їх кількості. Разом із тим досить часто залучаються рівнозначні вагові коефіцієнти, зокрема, й у методиці ВЕФ для цілей визначення індексу інклюзивного розвитку (IDI). Стосовно надійності вагових коефіцієнтів доцільно використовувати складніші методи, зокрема, моделювання, метод головних компонент і т.ін. Проте в представленому випадку це обмежено відсутністю динамічних рядів для значної частини індикаторів, що використовуються. З цих причин застосовано рівновагові коефіцієнти для 9-ти визначених вимірів інклюзивності, для індивідуальних індикаторів у межах зазначених вимірів - пропорційно кількості індикаторів.

На основі узагальнення зарубіжного досвіду щодо оцінки інклюзивного розвитку ВЕФ, різних методичних підходів до вимірювання інклюзивного економічного зростання, зокрема [12-13], було відібрано базові індикатори для вимірювання інклюзивного сільського розвитку відповідно до розробленої концептуальної рамки (табл. 1).

1. Набір індикаторів для вимірювання інклюзивного сільського розвитку

Секторальний вимір	Вимір нерівності		
	Доступ	Якість	Розподіл благ
Політичний	1. Участь у громадських слуханнях 2. Участь у діяльності політичних партій 3. Можливість бути обраним до органів влади чи самоврядування 4. Організаційно-технічні можливості звернень до влади	1. Рівень громадської довіри до влади 2. Участь в обговоренні законодавчих та інших ініціатив 3. Самоорганізація населення 4. Участь у роботі дорадчих органів	1. Лобіювання інтересів вибраних груп населення 2. Лобіювання інтересів бізнесу 3. Частка осіб при владі, обраних на два строки і більше 4. Повідомлення про випадки корупції
Соціальний	1. Частка учнів, які не потребують підвезення до шкіл 2. Рівень доступності медичних послуг 3. Частка ДГ, що проживає в будинках після 1991 р. 4. Рівень газифікації 5. Частка населених пунктів, що мають водопроводи 6. Доступ до інтернету 7. Охоплення соцстрахуванням	1. Рівень подолання порогових значень ЗНО 2. Рівень обслуговування лікарями потрібного профілю 3. Житло з водопостачанням і водовідведенням 4. Забезпеченість послугами швидкої допомоги 5. Розмір пенсійного забезпечення	1. Рівень вступу до ВПЗ 2. Очікувана тривалість життя 3. Задоволення житловими умовами 4. Користування природним газом 5. Використання водопровідної води 6. Транспортна доступність 7. Співвідношення мінімальної й максимальної пенсії

Економічний	1. Рівень зайнятості населення у віці 15-70 років 2. Рівень безробіття населення у віці 15-70 років 3. Частка зайнятих у сфері послуг 4. Частка роботодавців серед зайнятого населення	1. Рівень зайнятості молоді у віці 15-34 роки 2. Рівень безробіття молоді у віці 15-34 роки 3. Рівень неформальної зайнятості 4. Частка зайнятих «найпростіші професії» у формальному секторі	1. Індекс Джині за загальними доходами 2. Співвідношення загальних доходів найбагатших і найбідніших ДГ 3. Рівень бідності 4. Частка населення з середньодушовими еквівалентними доходами нижче фактичного ПМ

Джерело: Розроблено автором.

Далі представлено результати оцінки інтегрального індексу (виділено жирним шрифтом), субінтегральних індексів 1-го рівня (за видами секторальної та компонентної інклюзії - виділено жирним курсивом) і субінте-

гральних індексів 2-го рівня (звичайний шрифт) для сільських територій порівняно з аналогічними індексами для України в цілому, що дозволяє зробити висновки про інклюзію/ексклюзію сільських жителів (табл. 2).

2. Інтегральний індекс інклюзивного сільського розвитку та його складові

Секторальний вимір	Тип поселення	Види нерівності			Секторальна інклюзія
		Доступ	Якість	Розподіл	
Політичний	Україна	0,700	0,699	0,378	0,592
	Село	0,634	0,666	0,356	0,552
Соціальний	Україна	0,758	0,779	0,711	0,749
	Село	0,663	0,629	0,590	0,627
Економічний	Україна	0,547	0,511	0,558	0,539
	Село	0,466	0,431	0,549	0,482
Компонентна інклюзія	Україна	0,668	0,663	0,549	0,627
	Село	0,588	0,575	0,498	0,554

Джерело: Розраховано автором.

Як засвідчують наведені дані, по секторальних вимірах найвищий рівень інклюзії простежується за соціальним виміром: 0,627 і 0,749 для села та України в цілому відповідно. Трохи нижчий рівень відзначено у вимірі політичної інклюзії (0,552 та 0,592), тоді як найнижчий - економічної інклюзії (0,482 і 0,539). Тож для підвищення загального рівня інклюзивного сільського розвитку насамперед необхідно поліпшити індикатори, які характеризують стан розвитку суспільно-політичних і громадських взаємовідносин та підвищити реалізацію економічних можливостей на селі.

За видами нерівності - компонентною інклюзією таких відмінностей, як за секторальною інклюзією, не спостерігається, хоча загальний розподіл благ (0,549 і 0,498 для України та села відповідно) має дещо нижчі значення порівняно з іншими двома видами нерівності (0,668 і 0,588 - за рівнем загального доступу, 0,663 і 0,575 - за рівнем загальної якості послуг і благ), що справедливо і для сільської місцевості, і для України в цілому.

Разом із тим виявлено важливі відмінності за видами нерівності («міжвидові нерівності»):

- у соціальному й економічному вимірі спостерігається певна взаємоузгодженість між рівнем доступу до благ, за якістю благ та їх розподілом, натомість у політичному вимірі - провал у розподілі вигід (це можна пояснити високим рівнем корупції та можливостями лобіювання інтересів окремих груп або членів соціуму як у селі, так і в Україні в цілому);

- за економічним виміром на фоні приблизно однакових індексів доступу та якості цих благ індекс розподілу благ має суттєво вище значення, що свідчить про значно нижчі диспропорції у рівнях економічної нерівності у сільській місцевості;

- за політичним виміром рівень інклюзії за видами нерівності знижується при переході від виду нерівності доступ → якість → розподіл.

На фоні загальних тенденцій можна виділити кілька специфічних особливостей, які характеризують стан і якість соціоекономічного розвитку в сільській місцевості стосовно його відповідності цілям інклюзивного сільського розвитку. Нижче представлено порівняльні оцінки інтегрального й субінтегральних індексів інклюзивного сільського роз-

витку в сільській місцевості на фоні національних значень.

За рівнем інтегрального індексу інклюзивного сільського розвитку село поступається на 0,073 одиниці, або 11,7%. При цьому відносно секторального виміру найменше відхилення від середніх національних показників спостерігається за політичною інклюзією (-0,040, або -6,8%). Натомість за економічною

інклюзією відмінність досягає -10,5% (-0,057 одиниць), і найбільше село відстає за соціальною інклюзією (-0,122 одиниці, або -16,3%). За компонентною інклюзією таких суттєвих відмінностей не спостерігається, але при цьому дещо менше відставання села від національного показника відзначено за компонентом розподіл благ: -0,051, або -9,2% (табл. 3).

3. Різниця рівня інклюзивного сільського розвитку за його складовими у сільській місцевості порівняно з національними індексами

Секторальний вимір	Різниця	Види нерівності			Секторальна інклюзія
		Доступ	Якість	Розподіл	
Політичний	за індексом	-0,066	-0,033	-0,022	-0,040
	%	-9,4	-4,8	-5,8	-6,8
Соціальний	за індексом	-0,095	-0,150	-0,121	-0,122
	%	-12,5	-19,2	-17,0	-16,3
Економічний	за індексом	-0,082	-0,080	-0,009	-0,057
	%	-14,9	-15,6	-1,6	-10,5
Компонентна інклюзія	за індексом	-0,081	-0,088	-0,051	-0,073
	%	-12,1	-13,2	-9,2	-11,7

Джерело: Розраховано автором.

Щодо можливостей поліпшення рівня інклюзивного сільського розвитку та вибору відповідних механізмів впливу найінформативніші субінтегральні індекси 2-го рівня, які характеризують секторальні види нерівності/ексклюзії. 3-поміж 9-ти визначених вимірів найбільше негативне відхилення в сільській місцевості порівняно з національними індексами відзначено за такими компонентами: якість соціальних благ (-19,2%), розподіл соціальних благ (-17,0%), а також доступ і якість економічних благ (-14,9% та -15,6% відповідно). Натомість, максимально близьке значення до національних індексів у сільській місцевості спостерігається за компонентами розподіл економічних благ (-1,6%), якість політичних благ (-4,8%) і розподіл політичних вигід (-4,8%). Незважаючи на досить рівномірний розподіл економічних благ на селі, все-таки доступ до економічних благ і їхня якість у сільській місцевості порівняно низькі, тому механізми підвищення економічної інклюзії мають бути спрямовані, насамперед, на розширення можливостей реалізації трудових і підприємницьких здібностей та підвищення диверсифікації сфер прикладання праці сільського населення. Низький рівень відмінності індексів у селі від національних показників за політичною інклюзією свідчить про необхідність впливу на загальне поліпшення інституційного середовища в Україні. Натомість особливу увагу при реалізації політики сільського розвитку на засадах інклюзивності варто приділити удос-

коналенню доступу, якості та розподілу вигід у соціальній сфері на селі.

Розроблений методичний підхід може бути використаний для моніторингу виконання програмних документів у сфері сталого розвитку, впровадження політики сільського розвитку й інклюзивного розвитку. Гнучкість методичного підходу щодо використання різних наборів індикаторів дозволяє використовувати його і на рівні ОТГ, що планується обґрунтувати та апробувати в наступних публікаціях.

Висновки. Нерівність стала ключовим викликом соціоекономічного розвитку як окремих країн, так і світу в цілому. У сільському просторі особливо гостро проявляються відмінності у рівнях соціоекономічного розвитку. Відхід від традиційних підходів вимірювання економічного зростання (на основі макроекономічних показників, зокрема рівня ВВП на душу населення) до інклюзивних методів (ВЕФ) має бути реалізований і для моніторингу рівня інклюзії у сільському просторі. Для цих цілей розроблено відповідний методичний підхід, що ґрунтується на матриці з дев'яти рівнів нерівностей, агрегованих у два виміри - компонентну та секторальну інклюзію. Запропоновані індикатори можуть використовуватися для порівняльних оцінок стану інклюзивного розвитку на селі. Апробація розробленого методичного підходу дозволила виявити ті сфери й площини, що потребують першочергових змін для переходу на засади інклюзивного сільського

розвитку. Визначені індикатори і методичний підхід можливо використати й для відповідних оцінок на нижчих рівнях (зокрема, на

рівні ОТГ), а за необхідності перелік індикаторів може бути розширений специфічними показниками.

Список бібліографічних посилань

1. Бородіна О. М., Прокопа І. В. Інклюзивний сільський розвиток: науковий дискурс. *Економіка і прогнозування*. 2019. № 1. С. 70-85.
2. Ємельяненко Л. М., Петюх В. М., Дзензелюк К. В. Інтегральна оцінка інклюзивного розвитку в Україні на національному та місцевому рівнях. *Економіка та держава*. 2019. № 6. С. 4-10.
3. Задоя О. А. Інструменти та напрями реалізації стратегії інклюзивного розвитку в Україні. *Академічний огляд*. 2019. № 2(51). С. 5-12.
4. Кожина А. В. Теорія інклюзивного місцевого розвитку та її взаємозв'язок з теоріями територіального розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22. С. 102-109.
5. Кожина А. В. Фактори інклюзивного місцевого розвитку: підходи до класифікації. *Вісник НАДУ. Серія: Державне управління*. 2018. № 4. С. 21-30.
6. Манцуров І. Г. Інклюзивний розвиток як основа протидії глобальним викликам сьогодення. *Економіка України*. 2018. № 10(683). С. 71-87.
7. Прогнімак О. Д. Інклюзивний розвиток України: перешкоди VS перспективи. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 1(51). С. 187-197.
8. Сапун К. В., Селезньова Р. В. Концепція інклюзивного зростання в економіці. URL : <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/5489/5516>.
9. Харазішвілі Ю. М., Дронь Є. В. Проблеми інтегрального оцінювання та стратегічні пріоритети інноваційного розвитку України. URL : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/vkpnuen_2015_10_20.pdf.
10. Цілі сталого розвитку Україна 2019. Гідна праця та економічне зростання: моніторинговий звіт. URL : <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=17228c37-95e0-4a6d-bbc0-119826a9f032>.
11. Цілі сталого розвитку Україна 2019: моніторинговий звіт. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/menu/st_rozv/publ/SDGs-MonitoringReport_v08_24.09.2019.pdf.
12. Beatty C., Crisp R., Gore T. An inclusive growth monitor for measuring relationship between poverty and growth. JRF, 2016. 44 p.
13. Benner C., Pastor M. Inclusive economy indicators: framework and indicator recommendations, 2016. 33 p.

References

1. Borodina, O.M., Prokopa, I.V. (2019). Inklyuzyvnyi sil'skyi rozvytok: naukovyi diskurs [Inclusive rural development: scientific discourse]. *Ekonomika i prohnouzuвання*, 1, pp. 70-85 [In Ukrainian].
2. Yemelienenko, L.M., Petiukh, V.M., Dzenzeliuk, K.V. (2019). Intehralna otsinka inklyuzyvnoho rozvytku v Ukraini na natsionalnomu ta mistsevomu rivniakh [Integral assessment of inclusive development in Ukraine at the national and local levels]. *Ekonomika ta derzhava*, 6, pp. 4-10 [In Ukrainian].
3. Zadoia, O.A. (2019). Instrumenty ta napriamy realizatsii stratehii inklyuzyvnoho rozvytku v Ukraini [Tools and directions of implementation of inclusive development strategy in Ukraine]. *Akademichnyi ohliad*, 2(51), pp. 5-12 [In Ukrainian].
4. Kozhyna, A.V. (2018). Teoriia inklyuzyvnoho mistsevoho rozvytku ta yii vzaiemozvi'iazok z teoriamy terytorialnoho rozvytku [The theory of inclusive local development and its relationship with theories of territorial development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 22, pp. 102-109 [In Ukrainian].
5. Kozhyna, A.V. (2018). Faktory inklyuzyvnoho mistsevoho rozvytku: pidkhody do klasyfikatsii [Factors of inclusive local development: approaches to classification]. *Visnyk NADU. Seriya: Derzhavne upravlinnia*, 4, pp. 21-30 [In Ukrainian].
6. Mantsurov, I.H. (2018). Inklyuzyvnyi rozvytok yak osnova protyidii hlobalnym vyklykam sohodennia [Inclusive development as a basis for counteracting today's global challenges]. *Ekonomika Ukrainy*, 10(683), pp. 71-87 [In Ukrainian].
7. Prohnimak, O.D. (2018). Inklyuzyvnyi rozvytok Ukrainy: pereshkody VS perspektyvy [Inclusive development of Ukraine: obstacles VS perspective]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu*, 1(51), pp. 187-197 [In Ukrainian].
8. Sapun, K.V., Seleznova, R.V. Kontseptsiiia inklyuzyvnoho zrostannia v ekonomitsi [The concept of inclusive growth in the economy]. Retrieved from: <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/5489/5516> [In Ukrainian].
9. Kharazhshvili, Yu.M., Dron, Ye.V. (2015). Problemy intehrlnoho otsiniuvannia ta stratehichni priorytety innovatsiinoho rozvytku Ukrainy. Retrieved from: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/vkpnuen_2015_10_20.pdf [In Ukrainian].
10. Tsili staloho rozvytku Ukraina 2019. Hidna pratsia ta ekonomichne zrostannia: monitorynhovyi zvit [Sustainable Development Goals Ukraine 2019. Decent work and economic growth: monitoring report]. (2019). Retrieved from: <https://me.gov.ua/Documents/Download?id=17228c37-95e0-4a6d-bbc0-119826a9f032> [In Ukrainian].
11. Tsili staloho rozvytku Ukraina 2019: monitorynhovyi zvit [Sustainable Development Goals Ukraine 2019: monitoring report]. (2019). Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/menu/st_rozv/publ/SDGs-MonitoringReport_v08_24.09.2019.pdf. [In Ukrainian].
12. Beatty, C., Crisp, R., Gore, T. (2016). An inclusive growth monitor for measuring relationship between poverty and growth. JRF [In English].
13. Benner, C., Pastor, M. (2016). Inclusive economy indicators: framework and indicator recommendations [In English].

Kyryziuk S.V. Methodological approaches and applied evaluations of inclusive rural development

The purpose of the article is substantiation of the theoretical and methodological provisions of inclusive rural development and the development of guidelines for assessing social, economic and political changes in rural areas for compliance with the principles of inclusive development.

Research methods. As a methodological base for the development of the problem under study, the provisions of the concept of inclusive growth and development, as well as rural development, were used. The research used methods: analysis and synthesis (in the study of the nature and main provisions of inclusive rural development), comparative analysis (in the analysis of methods for developing integrated indices and determining their advantages and disadvantages), statistical methods (for calculating the integral index of inclusive rural development).

Research results. The research improves the theoretical and methodological principles of inclusive rural development and develops methodological approaches to its measurement. The proposed methodological approach is based on the measurement of inclusive rural development in two areas: the sectoral dimension, which includes the political, social and economic components of inclusion; a component dimension that assesses inclusion at the level of access, quality and distribution of goods and services. The

existing methodological approaches to the development of integrated indices that can be used for measuring inclusive rural development are analyzed. Given the advantages and disadvantages of available methods, as well as the possibility of their application for the purposes of this study, the feasibility of using the method of weighted amounts for integrated assessment of inclusive rural development is justified. The normative approach was used as a method of standardization of indicators.

It is established that the lag in the level of inclusive development in rural areas is -0.073 or -11.7% of national indicators. The variation of deviations in the components of sectoral inclusion is higher than in the component inclusion. In the sectoral dimension, the largest deviation of indices compared to national indicators is observed for social inclusion (-0.122 or -16.3%), and the smallest - for political (-0.04 or -6.8%). Variation of deviations from national indicators by types of inequality in access, quality and distribution of goods and services - by component inclusion, has a smaller range: -9.2... -13.2%.

Scientific novelty. Theoretical provisions of inclusive rural development are developed and a methodological approach for its assessment is proposed based on the use of a two-dimensional matrix of indicators, which includes three sectoral dimensions (political, social and economic) and three component dimensions of inclusiveness (accessibility, quality and distribution of public goods and services).

Practical significance. The developed methodological approach can be used to monitor the program documents implementation in the sustainable development sphere, the implementation of rural development policies and inclusive development. The flexibility of the methodological approach as for using different sets of indicators allows it to be implemented at the UTC level, which is planned to justify and test in the following publications. Tabl.: 3. Figs.: 1. Refs.: 13.

Keywords: inclusion; rural development; method; integral index; rating.

Kyryziuk Serhii Viktorovich - candidate of economic sciences, senior research fellow of the department of economics and policy of agrarian transformations, State Organization "Institute of the Economy and Forecasting of the National Academy of Sciences of Ukraine" (26, Panasas Myrnoho St., Kyiv, 01011)

E-mail: kyryzyuk.ief@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7955-1272>

Киризиук С.В. Методические подходы и прикладные оценки инклюзивного сельского развития

Цель статьи - обосновать теоретико-методологические положения инклюзивного сельского развития и разработать методические рекомендации для оценивания соответствия социальных, экономических и политических изменений в сельском пространстве основам инклюзивного развития.

Методика исследования. Методологической базой при разработке исследуемой проблемы служили положения концепции инклюзивного роста и развития, а также сельского развития. При этом использованы методы: анализа и синтеза (для исследования сущности и основных положений инклюзивного сельского развития); сравнительного анализа (для анализа методов разработки интегральных индексов и определения их преимуществ и недостатков); статистические (для расчетов интегрального индекса инклюзивного сельского развития).

Результаты исследования. Усовершенствованы теоретико-методологические основы инклюзивного сельского развития и разработаны методические подходы к его оценке. Предложенный методический подход основывается на измерении инклюзивного сельского развития в двух плоскостях: секторальном измерении, которое включает политическую, социальную и экономическую составляющие инклюзии; компонентном измерении, что оценивает инклюзию на уровне доступа, качества и распределения благ и услуг. Проанализированы существующие методические подходы к разработке интегральных индексов, что могут быть использованы для целей измерения инклюзивного сельского развития. Учитывая преимущества и недостатки доступных методов, а также возможности их применения для целей исследования, обоснована целесообразность использования метода взвешенных сумм для интегрального оценивания инклюзивного сельского развития. В качестве метода нормирования индикаторов использован нормативный подход.

Установлено, что отставание по уровню инклюзивности развития в сельской местности составляет -0,073, или -11,7% от национальных показателей. При этом вариация отклонений между составляющими секторальной инклюзии выше, чем между элементами компонентной инклюзии. В секторальном измерении наибольшее отклонение индексов по сравнению с национальными показателями наблюдается в социальной инклюзии (-0,122, или -16,3%), наименьшее - в политической (-0,04, или -6,8%). Вариация отклонений от национальных показателей по видам неравенства общего доступа, качества и распределения благ и услуг - компонентной инклюзии, имеет меньший диапазон: -13,2...-9,2%.

Элементы научной новизны. Усовершенствованы теоретические положения инклюзивного сельского развития и предложен методический подход для его оценки на основании применения двумерной матрицы индикаторов, которая включает три секторальные измерения (политическую, социальную и экономическую) и три компонентные измерения инклюзивности (доступность, качество и распределение общественных благ и услуг).

Практическая значимость. Разработанный методический подход может быть использован для мониторинга исполнения программных документов в сфере устойчивого развития, внедрения политики сельского и инклюзивного развития. Гибкость методического подхода касательно использования разных наборов индикаторов позволяет использовать его и на уровне ОТГ, что планируется обосновать и апробировать в следующих публикациях. Табл.: 3. Илл.: 1. Библиогр.: 13.

Ключевые слова: инклюзия; сельское развитие; методика; интегральный индекс; оценка.

Киризиук Сергей Викторович - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник отдела экономики и политики аграрных преобразований, Государственное учреждение «Институт экономики и прогнозирования НАН Украины» (01011, г. Киев, ул. Панаса Мирного, 26)

E-mail: kyryzyuk.ief@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-7955-1272>

Стаття надійшла до редакції 03.06.2020 р.

Фахове рецензування: 11.06.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Киризиук С. В. Методичні підходи та прикладні оцінки інклюзивного сільського розвитку. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 113 – 121. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006113>

Kyryziuk, S.V. (2020). Metodichni pidkhody ta prykladni otsinky inkluzivnoho silskoho rozvytku [Methodological approaches and applied evaluations of inclusive rural development]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 113 – 121 [In Ukrainian] <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006113>

УДК 657.2:330.322

JEL Classification: M41; Q14

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006122>

Н.В. СЕРГЄЄВА

Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення капітальних інвестицій в сільськогосподарських підприємствах

Мета статті - удосконалити методичні підходи та принципи обліково-аналітичного забезпечення для визначення потреби в капітальних інвестиціях на оновлення основних виробничих засобів.

Методика дослідження. Використано методи аналізу та синтезу при розробленні моделі обліково-аналітичного забезпечення для визначення потреби в капітальних інвестиціях. Абстрактно-логічний метод застосовано для узагальнення і формування висновків.

Результати дослідження. Проведено аналіз міжнародних стандартів і нормативно-правових актів стосовно обліку капітальних інвестицій. Узагальнено підходи до відображення інформації про капітальні інвестиції на облікових рахунках та у фінансовій звітності. Розроблено алгоритм визначення потреби в капітальних інвестиціях.

Елементи наукової новизни. Запропоновано модель обліково-аналітичного забезпечення для визначення потреби в капітальних інвестиціях сільськогосподарських підприємств на оновлення основних виробничих засобів з урахуванням галузевих їх особливостей. Удосконалено способи відображення в обліку та звітності амортизації об'єкта, отриманого у фінансовий лізинг, та операцій з реінвестування прибутку.

Практична значущість. Розроблена модель дасть змогу достовірно відображати потребу в капітальних інвестиціях, що сприятиме нарощуванню виробничих потужностей та плануванню витрат на оновлення основних засобів. Табл.: 3. Рис.: 2. Бібліогр.: 17.

Ключові слова: капітальні інвестиції; основні засоби; амортизація об'єкта фінансового лізингу; потреба в капітальних інвестиціях; незаплановані активи.

Сергєєва Наталя Валеріївна - завідувач науково-організаційного відділу, Національний науковий центр «Інститут механізації та електрифікації сільського господарства» (08630, Київська обл., Васильківський р-н, смт Глеваха, вул. Вокзальна, 11)

E-mail: natushka1988@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4652-6871>

Постановка проблеми. Найважливішим елементом виробничого потенціалу підприємства є основні засоби, від якості яких, технічного та фізичного стану, забезпеченості ними сільськогосподарських товаровиробників залежать економічні показники і фінансовий стан підприємств аграрного сектору. Потреба в основних виробничих фондах сільськогосподарського призначення залежить від природно-кліматичної зони, країни дислокації, застосовуваних сівозмін та технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Обліково-аналітичне забезпечення основних засобів у сільськогосподарських підприємствах є складною інформаційною системою з різними багаточисельними об'єк-

тами. Для успішного функціонування ця система потребує удосконалення організаційних і методичних підходів.

Не вирішеним залишається питання неузгодженості й незіставності показників бухгалтерської та статистичної звітності, що пов'язано з різними методологічними підходами до формування показників. Це ускладнює аналіз та оцінювання стану інвестиційного забезпечення діяльності підприємства. Потенційні інвестори прагнуть мати достовірну інформацію завдяки фінансовій звітності. Тому удосконалення форм звітності потрібно здійснювати з урахуванням запитів щодо інформації про інвестиційну діяльність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями відображення в обліку та звітності інформації про капітальні інвестиції, а також проблемою визначення потреби в них на оновлення засобів виробництва

© Н.В. Сергєєва, 2020

займалися такі вітчизняні науковці, як: Й. Я. Даньків, М. Я. Остап'юк [2]; С. М. Де-ньга [3]; В. А. Дерій, Т. Г. Камінська [4]; В. М. Жук, Ю. С. Бездушна [5]; П. М. Майданевич [6]; І. В. Нестеренко [10].

Мета статті - удосконалити методичні підходи та принципи обліково-аналітичного забезпечення для визначення потреби в капітальних інвестиціях на оновлення основних виробничих засобів.

Виклад основних результатів дослідження. У процесі аналізу капітальних інвестицій підприємства (менеджери) постають перед численними складними питаннями обліку капітальних інвестицій, які виникають тому, що організація та ведення облікового процесу підприємством здійснюється самостійно. В основу процесу обліково-аналітичного забезпечення капітальних інвестицій має бути покладено єдине методологічне підґрунтя, яке забезпечується вимогами чинної законодавчо-нормативної бази, зважаючи на галузеві особливості діяльності сільськогосподарських підприємств та документи, що формують національну систему обліку.

Ряд авторів виділили пріоритетність проблем обліку капітальних інвестицій в підприємствах нашої держави [8, с. 11]:

- достовірне і своєчасне відображення у відповідних документах обсягів та об'єктів будівельно-монтажних робіт і витрат на капітальні інвестиції з придбання або створення інших необоротних активів;

- достовірне й об'єктивне формування вартості об'єктів капітального інвестування;

- належне відображення витрат на незавершене будівництво;

- контроль за дотриманням фінансової дисципліни;

- контроль за ощадливим витрачанням матеріальних і трудових ресурсів на будівництво нових об'єктів.

Враховуючи галузеві особливості сільського господарства додатково можемо виокремити:

- питання вартісного відображення капітальних інвестицій в довгострокові біологічні активи;

- проблеми відображення капітальних витрат щодо земельного фонду;

- капітальні інвестиції в такі об'єкти інтелектуальної власності як сорт рослин, враховуючи природно-кліматичні умови та ризики сільськогосподарського виробництва;

питання капітальних ремонтів машинно-тракторного парку з урахуванням сезонності виробництва.

Система обліково-аналітичного забезпечення капітальних інвестицій за час незалежності України пройшла перехідний етап від «затратного» методу, відповідно до якого капітальні інвестиції розглядались як витрати на будівництво, розширення, реконструкцію і придбання основних засобів. У звітності показники базувалися тільки на інформації про витрати з наступною деталізацією за: «об'єктами будівництва чи придбання, видами затрат (технологічною структурою), напрямками здійснення затрат (відтворювальною структурою), відношенням до встановленого планового завдання, формами і джерелами фінансування капітальних вкладень» [2, с. 165].

Згідно зі стандартами бухгалтерського обліку, при початковому обліку капітальні інвестиції відображаються в балансі за первісною вартістю. Підходи до визначення первісної вартості об'єктів капітальних інвестицій залежать від способу надходження таких у підприємство.

Слід визнати, що чинна система обліку капітальних інвестицій не придатна для формування вичерпної інформації. Облік витрат на поліпшення основних засобів можливий у складі інших капітальних інвестицій, які також можуть включати витрати на проектно-пошукові роботи, утримання відділів капітального будівництва тощо. Тому, на думку П. М. Майданевича, вважається доцільним запропонувати виділити у складі рахунку 15 окремих субрахунків 156 «Інші капітальні інвестиції» [6, с. 427]. Інформація про витрати на виконання ремонтних робіт має бути відображена залежно від отриманих висновків технічних служб підприємства про наявність або відсутність поліпшень, які призводять до змін, первісно очікуваних від використання об'єкта економічних вигід. У разі збільшення майбутніх економічних вигід такі витрати відображатимуться у складі інших капітальних інвестицій на рахунку 1561 «Витрати на поліпшення основних засобів».

Капітальні вкладення спершу насправді здійснюються у формі витрат, проте вони відрізняються від них метою створення чи поліпшення активів, використання яких, як очікується, приведе до отримання економічних вигід у майбутньому. Тобто в результаті капітальних вкладень інвестор отримає

актив, а витрати не призводять до отримання економічних вигід у майбутньому і списуються на зменшення фінансового результату підприємства.

Згідно з планом рахунків бухгалтерського обліку об'єктами обліку капітальних вкладень є капітальне будівництво, основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні активи, довгострокові біологічні активи. Спеціалізованого стандарту щодо визнання та обліку капітальних інвестицій поки що не розроблено, тому методологічні засади формування в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності інформації про капітальні інвестиції визначаються різними Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, залежно від їхніх об'єктів.

Деякі науковці зазначають, що витрати на модернізацію основних засобів не можливо ідентифікувати через відсутність спеціального рахунка, що ускладнює відображення таких витрат у спеціалізованих формах звітності «Звіт про капітальні інвестиції». Інструкція щодо заповнення цього звіту вимагає відображати «витрати, пов'язані з поліпшенням об'єкта, що призводить до збільшення майбутніх економічних вигід, первинно очікуваних від використання об'єкта, і на суму яких збільшується первісна вартість основних засобів (капітальний ремонт будівель, споруд, машин та обладнання)». Окремо потрібно показати суму витрат на ремонт такого об'єкта основних засобів як будівлі, що за чинної методології обліку капітальних витрат неможливо зробити.

Витрати на проектно-пошукові роботи, ремонт, модернізацію, поліпшення показують і в Переліку додаткових статей фінансової звітності. Однак вони ніяким чином не виділені, а відображаються в загальній сумі капітальних витрат. Ідентифікація витрат на ремонт і поліпшення ускладнена ще й тим, що досить важко виділити майбутні економічні вигоди.

Науковці В. А. Дерій і Т. Г. Камінська зауважують: «Неврахування вартості земельного капіталу у собівартості сільськогосподарської продукції призводить до заниження цін на цю продукцію та щорічно зменшує доходи від збуту цієї продукції на десятки мільярдів гривень, сприяє зубожінню українських сіл та ненадходженню до них потрібних інвестицій, в тому числі капітальних» [4, с. 261].

На думку І. В. Нестеренко, «Напрямами удосконалення обліково-аналітичного забезпечення капітальних інвестицій та операцій з ними є: конкретизація бухгалтерських рахунків для проведення операцій з обліку капітальних інвестицій (виокремлення рахунків третього, четвертого та інших порядків для відображення відтворювальної, технологічної структури, елементів витрат та ведення пооб'єктного обліку), виокремлення позабалансового рахунку для нагромадження інформації про джерела їх фінансування, організація управлінського обліку реалізації інвестиційного проекту» [10, с. 68].

За результатами аналізу чинної методики відображення у звітності операцій з капітальними інвестиціями пропонуємо певне удосконалення відображення операцій з капітальними інвестиціями (табл. 1).

1. Облік амортизації об'єкта, що отриманий у фінансовий лізинг

№ п/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
1	Отримано об'єкт основного засобу від лізингодавця	15 «Капітальні інвестиції»	531 «Зобов'язання з фінансової оренди»
2	Введено об'єкт основного засобу в експлуатацію	10 «Основні засоби»	15 «Капітальні інвестиції»
3	Нараховано амортизацію на вартість об'єкта основного засобу, що використовується для адміністративних цілей	92 «Адміністративні витрати»	136 «Знос необоротних активів у лізингу»
		09 «Амортизаційні відрахування»	-
		791 «Результат операційної діяльності»	92 «Адміністративні витрати»

Джерело: Розроблено автором.

Нами запропоновано нараховувати амортизацію на об'єкт основного засобу, що отримано у фінансовий лізинг із подальшим відображенням на рахунку 136 «Знос необоротних активів у лізингу» та позабалансовому рахунку 09 «Амортизаційні відрахуван-

ня». Відтак потребує удосконалення форма 3 «Звіт про рух грошових коштів»: знос необоротних активів у лізингу потрібно відображати у розділі II Рух коштів в результаті інвестиційної діяльності у новому рядку 3230 «Надходження від амортизаційних від-

рахувань» разом з іншими амортизаційними відрахуваннями на користь капітальних інвестицій. Відповідно на суму цих надходжень має збільшуватися стаття у Звіті про фінансові результати 2515 «Амортизація» та в Балансі 1012 «Знос основних засобів».

Запропоновано спрямовану суму нерозподіленого прибутку у Фонд фінансування капітальних інвестицій відображати наведеними бухгалтерськими проведеннями з використанням рахунка 426 «Фонд фінансування капітальних інвестицій» (табл. 2).

2. Відображення операцій з реінвестування прибутку на капітальні інвестиції

№ п/п	Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
1	Відображено прибуток звітного періоду	79 «Фінансові результати»	441 «Прибуток нерозподілений»
2	Списано частину прибутку, використану у звітному періоді	441 «Прибуток нерозподілений»	443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»
3	Спрямовано суму нерозподіленого прибутку у Фонд фінансування капітальних інвестицій	443 «Прибуток, використаний у звітному періоді»	426 «Фонд фінансування капітальних інвестицій»

Джерело: Розроблено автором.

Таке удосконалення повинно відображатись у звітності наступним чином: у «Звіті про рух грошових коштів» у новому рядку 3210 «Надходження від реінвестованого прибутку у капітальні інвестиції». У Звіті про власний капітал ці надходження варто узагальнювати в рядку 4220 «Відрахування до фонду капітальних інвестицій». У Звіті про фінансові результати доцільно ввести нову статтю до Розділу I 2280 «Реінвестиції у Фонд фінансування капітальних інвестицій».

Інформація у звітності відображається за такими напрямками діяльності: операційна, інвестиційна, фінансова. Відповідно до НП(С)БО 1, інвестиційна діяльність - це придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів (грошей) [9].

FASB (Financial Accounting Standards Board (1985) Elements of Financial Statements. SFAC 6) пропонує чотири критерії визнання елементу фінансової звітності [1, с. 269]: визначення (definition) об'єкта відповідає визначенню елементу фінансової звітності; можливість вимірювання (measurability) - має характерні ознаки, що можуть оцінюватися (вимірюватися); релевантність (relevance) - інформація про об'єкт може вплинути на рішення користувачів; надійність (reliability) - інформація репрезентативно достовірна, нейтральна та її можна перевірити.

Отже, з прийняттям національних положень бухгалтерського обліку інвестиційна діяльність відображається як окремий вид діяльності. Відтак перед обліком постає нова місія - створення дієвого інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності. Кож-

ному з напрямів відповідають визначені показники фінансової звітності та джерела облікової інформації (рахунки, субрахунки). Майновий стан інвестиційної діяльності можемо оцінити за розділом I активу балансу за Дт рахунків 10, 11, 12, 15, 16. Пасив балансу надає інформацію про власні та залучені інвестиційні ресурси, а відповідають йому рахунки класів 4 і 5. Рух коштів від інвестиційної діяльності можемо аналізувати за рахунком 74 «Інші доходи».

Нова форма Звіту про фінансові результати надає інформацію досить узагальнено. Тому визначити фінансовий результат від інвестиційної діяльності за нею неможливо. У складі чистого доходу можуть відображатись лише надходження від оренди об'єктів інвестиційної нерухомості. Операції з капітальними інвестиціями відображаються частково у статті «Інші операційні доходи». Згідно з Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності (наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433), до цієї статті можна наводити додаткові статті [7].

Слід вказати на розбіжність у методиці відображення в звіті суми податку на прибуток, яка згідно з ГААР розраховується за бухгалтерським прибутком. Термін «бухгалтерський прибуток» означає прибуток, що відображується у фінансовій звітності як прибуток до оподаткування і розраховується за стандартами обліку. Під терміном «оподатковуваний прибуток» потрібно розуміти прибуток, що підлягає оподаткуванню і розраховується для цілей оподаткування [17, с. 253].

Чинна форма звіту дає змогу визнавати результат лише від операційної та звичайної

діяльності. Вважаємо, що Звіт про фінансові результати має бути побудований у такій формі, щоб можна було визначати фінансовий результат за трьома основними видами діяльності підприємства: операційною, фінансовою та інвестиційною.

Для обліку доходів від інвестиційної діяльності призначені рахунки 72 «Дохід від участі в капіталі» та 74 «Інші доходи». Перший слугує для узагальнення інформації тільки щодо фінансових інвестицій. Витрати обліковуються аналогічно на рахунках 96 «Втрати від участі в капіталі» та 97 «Інші витрати».

Дослідники Й. Я. Даньків і М. Я. Остап'юк доводять: «Враховуючи те, що на рахунку 74 обліковуються доходи, пов'язані тільки з інвестиційною діяльністю, доцільно було б це врахувати у самій назві рахунку, назвавши його «Доходи інвестиційної діяльності», а субрахунок 746 «Інші доходи від інвестиційної діяльності». Рахунок 97 за економічним змістом, структурою субрахунків призначений тільки для обліку витрат, пов'язаних з інвестиційною діяльністю. Зважаючи на це, його доцільно назвати «Витрати інвестиційної діяльності», а субрахунок 977 «Інші витрати інвестиційної діяльності». У зв'язку з цим субрахунок 793, на якому будуть формуватися кінцеві фінансові результати від інвестицій, доцільно було б назвати «Результат інвестиційної діяльності» [2].

Примітки до річної фінансової звітності не є самодостатнім звітом, а мають, як можна стверджувати, допоміжний характер. Їх сутність полягає в поясненні показників, ві-

дображених в інших формах, і наданні додаткових даних користувачам фінансової звітності. Сільськогосподарські підприємства, що складають звітність відповідно до Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку, для такого звіту використовують форму № 5. Суб'єкти господарювання, що ведуть облік за міжнародними стандартами, цю форму можуть не подавати. Примітки до річної фінансової звітності за МСФЗ формуються довільно.

Однак у міжнародній практиці Примітки до фінансової звітності часто є більш важливим і показовим джерелом інформації, ніж основні форми звітності. Українська практика з цього питання дещо відрізняється. Вимоги до розкриття даних у МСФЗ набагато жорсткіші, й інформації стосовно показників потрібно подавати набагато більше. Зазвичай обсяг приміток десятикратно перевищує обсяг чотирьох основних форм сукупно. Одночасно потрібно надати досить великий масив інформації, щоб задовольнити запити користувачів звітності й не надто перенавантажувати бухгалтерську службу складанням річного звіту. Зміст приміток до оприлюднених звітів може дати користувачам досить багато цінної інформації не лише про фінансове становище підприємства, але і про стан його бухгалтерського обліку. Якщо ж бухгалтери ухиляються від повноцінного розкриття інформації, це багато про що може свідчити для аналітиків. Тому нами сформовано перелік додаткових статей фінансової звітності у процесі здійснення капітальних інвестицій (табл. 3).

3. Перелік додаткових статей фінансової звітності в ході здійснення капітальних інвестицій

№ п/п	Назва статті	Код рядка
1	2	3
1	Первісна вартість інвестиційної нерухомості	1016
2	Знос інвестиційної нерухомості	1017
3	Первісна вартість довгострокових біологічних активів	1021
4	Накопичена амортизація довгострокових біологічних активів	1022
5	Незавершене виробництво	1102
6	Інвестиційні контракти	1535
7	Дохід від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2121
8	Витрати від зміни вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю	2181
9	Зміна вартості активів, які оцінюються за справедливою вартістю, та дохід (витрати) від первісного визнання	3522
10	Дооцінка (уцінка) необоротних активів	4111

Джерело: Узагальнено автором на основі НП(С)БО 1 [9].

Перелічені рядки у формі № 5 можна цілком обґрунтовано назвати резервними, тому їх можливо використовувати для розкриття додаткових даних, зокрема щодо інвестицій-

ної діяльності. Адже, наприклад, у розділі XIII «Використання амортизаційних відрахувань» Приміток до річної фінансової звітності не передбачено виокремлення сум аморти-

заційних відрахувань, використаних на придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів та придбання (виращування) довгострокових біологічних активів. Проте цей розділ містить два резервних рядки - 1316 і 1317. Отже, їх можна використати для відображення означених показників.

Науковцями В. М. Жуком і Ю. С. Бездушною розроблено обліково-фінансову технологію підвищення інвестиційної привабливості та фінансової безпеки, що полягає в детальному алгоритмі дій з виявлення, оцінки й відображення активів у звітності. Автори вказують: «На рівні підприємств застосування новітніх обліково-фінансових технологій дозволяє разом з посиленням фінансової безпеки значно збільшити інвестиційну привабливість. На державному рівні управління реалізація цих пропозицій забез-

печує державну статистику достовірними показниками роботи галузі, що сприятиме ефективній реалізації аграрної, податкової, митної та інших політик» [5, с. 38].

З урахуванням вищенаведеного та тенденцій щодо розвитку обліково-аналітичного забезпечення нами запропоновано модель, яка передбачає технологічну і програмну підготовку до упорядкування якісно нової обліково-економічної інформації за змістом, формою і параметрами, певними технічними засобами, а також створення автоматизованої системи обробки інформації. Отримана таким чином інформація використовується для наповнення автоматизованого банку даних та її систематизації з метою подальшого аналізу управління господарською діяльністю. Джерела обліково-аналітичної інформації відображено на рис. 1.

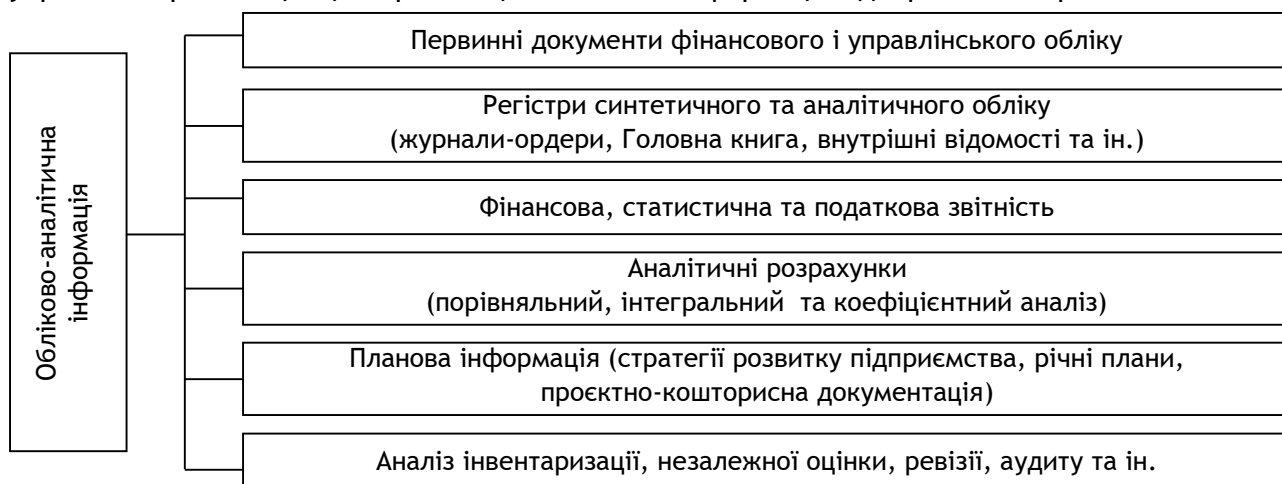

Рис. 1. Джерела обліково-аналітичної інформації

Джерело: Сформовано автором.

Для визначення потреби в капітальних інвестиціях на відновлення виробничих засобів побудовано статистично-аналітичну модель обліково-аналітичного забезпечення (рис. 2).

У розробленій моделі враховуються не лише фінансові аспекти процесу інвестування, а й технічні характеристики об'єктів. До блоку Характеристика виробничого середовища можна віднести таку інформацію: кліматичні умови, структура та площа посівів культур, яку можна взяти із статистичних і бухгалтерських звітів. Блок Виробнича програма передбачає розроблення технологічних карт для кожної культури з оптимальними експлуатаційними витратами на виробництво. На наступному етапі, з метою узгодження параметрів технічного оснащення із характеристиками виробничих планів машинно-технологічних систем рільництва, розроблено алгоритм статистично-аналітичної

моделі. Для узагальнення інформації про потребу в капітальних інвестиціях нами запропоновано відображати її на позабалансовому рахунку клас 04 «Непередбачувані активи», а саме - 043 «Потреба у капітальних інвестиціях», поділяючи його за субрахунками залежно від видів діяльності. Узагальнену інформацію, отриману під час визначення потреби в капітальних інвестиціях, доцільно подавати окремим рядком у Примітках до річної фінансової звітності з метою подальшого використання керівництвом для прийняття управлінських рішень щодо подальшого переоснащення матеріально-технічної бази виробництва й пошуку необхідних резервів інвестицій. Водночас для накопичення коштів, які будуть використані як інвестиційний ресурс, доцільно відкрити рахунок 479 «Забезпечення інвестицій у непередбачувані активи».

Рис. 2. Модель обліково-аналітичного забезпечення для визначення потреби в капітальних інвестиціях

Джерело: Побудовано автором.

Тобто ця модель дає можливість визначати потребу в капітальних інвестиціях не лише у грошову виразі, а й обирати оптимальні виробничі характеристики основних засобів, що дозволить скоротити нецільові витрати на придбання засобів виробництва, які не дають максимальної віддачі й будуть не ефективними у процесі господарської діяльності.

З метою повнішого відображення інформації пропонуємо визначити перелік тих показників фінансової діяльності, на які звертають увагу керівництво підприємства та потенційні інвестори. Важливо організувати збір бухгалтерської інформації за кожним об'єктом обліку, для з'ясування ступеня ефективного використання окремих видів ресурсів і здійснення виробничих процесів. Наявність такої узагальнюючої інформації забезпечить систему управління достовірними даними для прийняття рішень і підвищить ступінь довіри користувачів інформації до підприємства при інвестуванні капіталу в його розвиток. Крім того, слід врахувати тенденції та фактори, які дедалі вагомніше впливають на виробничо-фінансову діяльність і, відповідно, на обліково-аналітичні процеси.

Висновки. На підставі аналізу методичних підходів до формування даних у бухгалтерському обліку сільськогосподарських підприємств на сьогодні можна констатувати, що вони (підходи) здебільшого наближені до міжнародних стандартів. Відображення в обліку та звітності амортизації об'єкта, отриманого у фінансовий лізинг, та операцій з реінвестування прибутку створює

додаткове джерело фінансування капітальних інвестицій. Чинна практика формування звітної інформації в частині обліку використання прибутку на фінансування реальних інвестицій суперечить запропонованим логічним міркуванням щодо формування і руху статей, які характеризують величину накопиченого капіталу. На основі цього у зовнішнього користувача можуть виникнути проблеми, пов'язані з отриманням необхідних даних. Підприємство самостійно вирішує питання про напрямки використання чистого прибутку. Витрачання його на фінансування капітальних інвестицій не супроводжується зменшенням капіталу, адже кошти залишаються на підприємстві й лише набувають іншої форми. На цій основі загальна сума накопиченого капіталу не повинна зменшуватися внаслідок капіталізації прибутку та його використання на цілі розвитку й розширення підприємства.

Розроблена модель обліково-аналітичного забезпечення для визначення потреби в капітальних інвестиціях сільськогосподарських підприємств на оновлення основних виробничих засобів з урахуванням галузевих їх особливостей дасть можливість відображати на позабалансовому рахунку клас 04 «Непередбачувані активи», а саме - 043 «Потреба у капітальних інвестиціях». Така інформація буде використовуватися керівництвом для прийняття управлінських рішень щодо подальшого переоснащення матеріально-технічної бази виробництва й пошуку резервів необхідних інвестицій.

Список бібліографічних посилань

1. Akhilesh Chandra, Alan Reinstein. Investment appeal of small growth stocks. *Advances in Accounting, incorporating Advances in International Accounting*. 2011. № 27(2). P. 315.
2. Даньків Й. Я., Остап'юк М. Я. Історія та еволюція обліку інвестиційних процесів. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2014. С. 163-168.
3. Денга С. М. Облік інвестицій. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2014. №12. С. 3-16.
4. Дерій В. А., Камінська Т. Г. Облік і аналіз капітальних інвестицій для забезпечення розвитку процесу виробництва. *Проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 258-266.
5. Жук В. М., Бездушна Ю. С., Вдовенко О. С. Облікові технології у забезпеченні інвестиційної привабливості та фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. *Облік і фінанси*. 2013. № 4(62). С. 32-38.
6. Майданевич П. М. Облікове забезпечення інвестиційної діяльності. *Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка»*. 2009. № 647. С. 424-429.
7. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv> (дата звернення: 20.12.2019).
8. Мороз О. В., Карачина Н. П., Вітюк А. В., Жгун О. П. Облік реальних інвестицій та методичні основи аналізування інвестиційного процесу: проблемні питання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 8. С. 9-14.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України 07.02.2013 р. № 73. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> (дата звернення: 20.12.2019).
10. Нестеренко І. В. Актуальні проблеми обліку та аудиту інвестиційної діяльності підприємства. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2011. Вип. 2. С. 61-68.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» : наказ Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> (дата звернення: 20.12.2019).
12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 «Оренда» : наказ Міністерства фінансів України від 28.07.2000 р. № 181. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00> (дата звернення: 20.12.2019).
13. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід» : наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> (дата звернення: 20.12.2019).
14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» : наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. № 318. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> (дата звернення: 20.12.2019).
15. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 30 «Біологічні активи» : наказ Міністерства фінансів України від 18.11.2005 р. № 790. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05> (дата звернення: 20.12.2019).
16. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» : наказ Міністерства фінансів України від 02.07.2007 р. № 779. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07> (дата звернення: 20.12.2019).
17. Соколов Я. В. Бухгалтерский учёт: от истоков до наших дней : учеб. пособие для вузов. Москва : Аудит, ЮНИТИ, 1996. 176 с.

References

1. Akhilesh, Chandra, Alan, Reinstein (2011). Investment appeal of small growth stocks. *Advances in Accounting, incorporating Advances in International Accounting*, № 27(2), p. 315 [In English].
2. Dankiv, Y.Ya., Ostap'yuk, M.Ya. (2014). Istoriia ta evoliutsiia obliku investytsiinykh protsesiv [History and evolution of accounting for investment processes]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*, pp. 163-168 [In Ukrainian].
3. Denha, S.M. (2014). Oblik investytsii [Investment accounting]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, pp. 12-16 [In Ukrainian].
4. Derii, V.A., Kaminska, T.H. (2015). Oblik i analiz kapitalnykh investytsii dlia zabezpechennia rozvytku protsesu vyrobnytstva [Accounting and analysis of capital investments to ensure the production process development]. *Problemy ekonomiky*, 3, pp. 258-266 [In Ukrainian].
5. Zhuk, V.M., Bezduzhna, Yu.S., Vdovenko, O.S. (2013). Oblikovi tekhnolohii u zabezpechenni investytsiinoi pryvablyvosti ta finansovoi bezpeky silskohospodarskykh pidpriemstv [Accounting technologies in ensuring investment attractiveness and financial security of agricultural enterprises]. *Oblik i finansy*, 4(62), pp. 32-38 [In Ukrainian].
6. Maidanevych, P.M. (2009). Oblikove zabezpechennia investytsiinoi diialnosti [Accounting support of investment activity]. *Visn. Nats. un-tu «Lviv. Politehnika»*, 647, pp. 424-429 [In Ukrainian].
7. Metodichni rekomendatsii shchodo zapovnennia form finansovoi zvitnosti: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy vid 28.03.2013 r. # 433 [Methodological recommendations for filling out financial reporting forms: Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 28.03.2013 No. 433]. (2013). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0433201-13/conv> [In Ukrainian].
8. Moroz, O.V., Karachyna, N.P., Vitiuk, A.V., Zhhun, O.P. (2017). Oblik realnykh investytsii ta metodichni osnovy analizuvannia investytsiinoho protsesu: problemni pytannia [Accounting for real investments and methodological foundations for analyzing the investment process: problematic issues]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 8, pp.....[In Ukrainian].
9. Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 1 «Zahalni vymohy do finansovoi zvitnosti»: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy 07.02.2013 r. # 73 [National Accounting Standard 1: General Requirements for Financial Reporting: Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 02.02.2013 No. 73]. (2013). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13> [In Ukrainian].
10. Nesterenko, I.V. (2011). Aktualni problemy obliku ta audytu investytsiinoi diialnosti pidpriemstva [Actual problems of accounting and audit of investment activities of the enterprise]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh*, vol. 2, pp. 61-68 [In Ukrainian].
11. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 7 «Osnovni zasoby»: nakaz Minfinu Ukrainy vid 27.04.2000 r. # 92 [Accounting Standard (Standard) 7 "Fixed Assets": Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 27.04.2000 No. 92]. (2000). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0288-00> [In Ukrainian].
12. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 14 «Orenda»: nakaz Minfinu Ukrainy vid 28.07.2000 r. # 181 [Accounting Standard 14 "Lease": Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 28.07.2000 No. 181]. (2000). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00> [In Ukrainian].
13. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 15 «Dokhid»: nakaz Minfinu Ukrainy vid 29.11.1999 r. # 290 [Accounting Standard 15 Revenue: Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 29.11.1999 No. 290]. (1999). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0860-99> [In Ukrainian].
14. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16 «Vytraty»: nakaz Minfinu Ukrainy vid 31.12.1999 r. # 318 [Accounting Standards (Standard) 16 "Expenses": Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 31.12.1999 No. 318]. (1999). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00> [In Ukrainian].
15. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 30 «Biologichni aktyvy»: nakaz Minfinu Ukrainy vid 18.11.2005 r. # 790 [Accounting Standard (Standard) 30 "Biological Assets": Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 18.11.2005 No. 790]. (2005). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1456-05> [In Ukrainian].

16. Polozhennia (standart) bukhalterskoho obliku 32 «Investytsiina nerukhomist»: nakaz Minfinu Ukrainy vid 02.07.2007 r. # 779 [Accounting Standard (Standard) 32 "Investment Real Estate": Order of the Ministry of Finance of Ukraine from 02.07.2007 No. 779]. (2007). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0823-07> [In Ukrainian].
17. Sokolov, Ja.V. (1996). Buhgalterskij uchjot: ot istokov do nashih dnei : uchebn. posobie dlja vuzov [Accounting: from the beginnings to the present day: a textbook for universities]. Moskva : Audit, JuNITI [In Russian].

Serhieieva N.V. Improvement of accounting and analytical providing of capital investments in agricultural enterprises

The purpose of the article is to improve the methodological approaches and principles of accounting and analytical support to determine the need for capital investments for the renewal of fixed assets.

Research methods. The methods of analysis and synthesis were used for development of model of the registration-analytical providing for determination of requirement in capital investments. An abstractly-logical method was used for generalization and forming of conclusions.

Research results. The analysis of international standards is carried out and normatively legal acts in relation to the account of capital investments. Approaches are generalized in relation to the reflection of information about capital investments on the accounts of record-keeping and in the financial reporting. The algorithm of determination of requirement is worked out in capital investments. The analysis of normative legal acts for the presence of criteria of the boundary between period.

Scientific novelty. The model of the registration-analytical providing offers for determination of requirement in the capital investments of agricultural enterprises on updating of the fixed productive assets taking into account their branch features. The methods of reflection are improved in an account and accounting of depreciation of object, got in the financial leasing and operations on the reinvestment of profit.

Practical significance. The worked out model will allow representing correctly a requirement in capital investments, that will assist the increase of production capacities and planning of charges on updating of the fixed assets. Tabl.: 3. Figs.: 2. Refs.: 17.

Keywords: capital investments; fixed assets; depreciation of object of the financial leasing; requirement in capital investments; unplanned assets.

Serhieieva Natalia Valeriivna - head of the scientific and organization department, National Scientific Centre "Institute for Agricultural Engineering and Electrification" (11, Vokzalna St., Hlevaha urban village, Vasylkiv diSt., Kyiv reg., 08630)

E-mail: natushka1988@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4652-6871>

Сергеева Н.В. Совершенствование учётно-аналитического обеспечения капитальных инвестиций в сельскохозяйственных предприятиях

Цель статьи - усовершенствовать методические подходы и принципы учётно-аналитического обеспечения для определения потребности в капитальных инвестициях на обновление основных производственных средств.

Методика исследования. Использованы методы анализа и синтеза при разработке модели учётно-аналитического обеспечения для определения потребности в капитальных инвестициях. Абстрактно-логический метод применён для обобщения и формирования выводов.

Результаты исследования. Проведён анализ международных стандартов и нормативно-правовых актов относительно учёта капитальных инвестиций. Обобщены подходы к отражению информации о капитальных инвестициях на счетах бухгалтерского учёта и в финансовой отчётности. Разработан алгоритм определения потребности в капитальных инвестициях.

Элементы научной новизны. Предложена модель учётно-аналитического обеспечения для определения потребности в капитальных инвестициях сельскохозяйственных предприятий на обновление основных производственных средств с учётом отраслевых их особенностей. Усовершенствованы способы отражения в учёте и отчётности амортизации объекта, полученного в финансовый лизинг, и операций по реинвестированию прибыли.

Практическая значимость. Разработанная модель позволит достоверно отображать потребность в капитальных инвестициях, что будет способствовать наращиванию производственных мощностей и планированию расходов на обновление основных средств. Табл.: 3. Илл.: 2. Библиогр.: 17.

Ключевые слова: капитальные инвестиции; основные средства; амортизация объекта финансового лизинга; потребность в капитальных инвестициях; незапланированные активы.

Сергеева Наталья Валерьевна - заведующая научно-организационным отделом, Национальный научный центр «Институт механизации и электрификации сельского хозяйства» (08630, Киевская обл., Васильковский р-н, пгт Глеваха, ул. Вокзальная, 11)

E-mail: natushka1988@gmail.com

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-4652-6871>

Стаття надійшла до редакції 10.06.2020 р.

Фахове рецензування: 15.06.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Сергеева Н. В. Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення капітальних інвестицій в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2020. № 6. С. 122 — 130. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006122>

Serhieieva, N.V. (2020). Udoskonalennia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia kapitalnykh investytsii v silskohospodarskykh pidpriemstvakh [Improvement of accounting and analytical providing of capital investments in agricultural enterprisess]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 122 — 130 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202006122>

* * *